

ОЛИМЖОН ҲАЙИТ

АРОСАТЛАР ОРОЛИ

(Биографик роман)

ЯНГИ АСР АВЛОДИ

Тошкент
2012

УДК: 821.512.133-3

ББК: 84 (5Ўзб)7 - *Узб. адаб.*

Ҳ - 58

ҲАЙИТ Олимжон. Аросатлар ороли. /Биографик роман. – Т.: «Янги аср авлоди», 2012. – 312 б.

ISBN 998-9943-08-861-0

Инсон умри давомида синовларга маҳкум. Олаётган ҳар бир нафасимиз тақдир измида экан, бажараётган ишимиз, эришаётган ютуғу, мағлубиятимизни муҳокама қилишнинг ҳожати йўқ. Аммо... «Ҳаракатда баракат» деган ҳикматли сўздаги ҳақиқат ҳар биримизни скергаклантириши лозим, назаримизда.

Асар қаҳрамони Қодиржоннинг бошидан кечирганлари фақат тақдир ҳукми эмас, балки характер ва ҳаракат уйғунлигининг самараси ҳамдир.

Ижодкорнинг мазкур асари биографик романлиги билан ҳам азиз китобхоналаримиз эътиборига тутишига умидвормиз.

УДК: 821.512.133-3

ББК: 84 (5Ўзб)7

40557
10 2

ISBN 998-9943-08-861-0

Олимжон Ҳайит. «Аросатлар ороли». (Биографик роман).

2012/125	Alisher Navoiy
A 12158	nomidagi
	O'zbekiston MK

МУНДАРИЖА

Одам темирдан-да қаттиқ экан. Кечаги ҳақоратлар, Шарифанинг шангиллашлари, ўз уйимдан шармандаларча ҳайдалишим, уйимда бегона эркакнинг керилиб ўтириши-ю, менга масхараомуз назар ташлаши хийла унут бўлгандек эди. Айниқса, икки ёни бедазор, сўлим қишлоқни кўришим билан вужудимга шиклик югурди.

ТОПТАЛГАН БУРУР 4

Мана, бугун яна бир марта алдандим. Аслида бу алданишим, тақдирми, ёки қора қисматми, билмайман. Биламан, Наргизада заррача гуноҳ йўқ. Ҳойнаҳой, хасталигини билгани учун чимилдиқ кўришини орзулагандир. Ҳа, у мени яхши кўради. Бир ойдан бери жуда тотув яшадик. Бир-биримизга шунчалар ўрганиб, суяниб қолдикки, ҳар сонияда қалбимиз соғинч, ҳижронни ҳис этиб туради. Лекин... Унинг касали оғирлашди. Оҳ-войларига чидай олмаяман. Гўёки ҳаммасига мен айбдордек ўзимни чавақлаб ташлагим келаяпти, бувижон! Илми-амал деганлари шунчалик ёвқурми? Нимага келиб-келиб бизнинг бахтимизга раҳна солади? Нима қилай? Жуфтимни бу чангалдан қандай қутқарай?..

ОМОНАТ БАХТ 150

Эрта тонгда уйгонгач, сўнги нон бўлаклари билан чой ичдик. Иш йўқ. Иккаламиз ҳам уйдамыз. Кайфиятимиз тушкун. Кайфият бўлмагач, одамнинг суҳбати ҳам қовушмай қоларкан. Мен-ку, бўларим бўлиб алашимни синиқ курсидан олмоқда эдим. Нуқул курсини тақиллатар, шу йўл билан ўзимни чалғитишга уринардим. Сусаннанинг қаршисида шу қадар хижолат торта бошлаган эдимки, гарчи жуфти ҳалолим эканини билсам-да, унга қўл теккизишга, ширин сўзлашга ҳақсиздек ўтирган еримдан кўз ташлаш билангина кифояланардим...

ҚАЙТАР ДУНЁ 237

ТОПТАЛГАН ГУРУР

Куз келиши билан япроқларидан айрилиб, мен каби бошлари эгилган дарахтларга боқарканман, вужудим титраб, аламларим баттар жунбишга кела бошларди. Ер билан битта бўлган сарғиш хазонлар етимликда ўтган умримни ёдга солиб, асабий лаб тишлардим. Автобуснинг беланчак каби бир маромда тебранишига ҳам эътибор бермасдим. Хаёлан ўгай отам Нурмат қоранинг совуқ нигоҳи, онам Жамила опанинг бир четда мунғайибгина туришини тасаввур этардим.

— Сира ишонгим келмайди, — ўйлардим ўзимча озгин гавдамни автобус суюнчиғига ташлаб. — Нега Нурмат қора дафъатан мени ўз ҳовлисида уйлантиришга рози бўлди? Шу кунгача мени кўришга кўзи, отишга ўқи бўлмаган одам нима учун бирдан бундай қарорга келди? Ким билсин, балки онам йиғи-сиғи қилаверган бўлса, юмшагандир! Бувим, бобом-чи? Улар мени гўдаклигимдан катта қилишган. Ўқитишган, армияга кузатишган, кутиб олишган... Улар нега изн беришди?..

Эҳ, тоғам Норматнинг аҳмоқлиги ҳаммасини чалкаштириб юборди-да!.. У мени ҳайдаб солмаганда, бувижонимнинг ниятлари бир дунё эди. Каттакон тўй қилиб ўзи уйлантирмоқчи, орзу-ҳавас кўрмоқчи эди.

Афсус... Болалагимда тирик етим бўлганим етмай, улғайганимдан кейин ҳам бошимдан қийинчилик, азоб аримаяпти. Ҳеч қаерга сиғмайман. Қаерга бормай, гурбат ҳукм суради... Шундай экан, нимага ўгай отам бундай қарорга келгани қизиқ. Уйланганимдаям, у бегона ҳовлида қандай яшайман? Бир умр Нурмат

қорага ёқмай келган бўлсам. Мени кўрди дегунча қовоғидан қор ёғиладиган одам тўйдан кейин мен билан қандай муносабат юритади?..

Уф-ф... Бошим ғовлаб кетяпти. Ўйлаб ўйимнинг охирига етолмаяпман. Майли, пешонамга ёзилгани-да! Шу кунгача не кунларни кўрмадим. Буёғига нимадан қўрқай?!

Тушга яқин автобусдан тушиб, йўловчи машина билан Хонбува маҳалласига — бувим Жаннат момо, бобом Шавкат оталар яшайдиган кўримсизгина кесак-деворли ҳовлигача етиб олдим.

Ана, тахта эшикли қадрдон ҳовли. Бир йил олдин шу уйдан тоғам Нормат тракторчи мени итдек қувиб солганди. Ҳовли бир йилда ҳам ўзгармабди. Ҳатто деворнинг қулаб тушган кесаклари ўрнини тўлдириб қўйишмабди. Демак, тоғам ҳануз ичкиликни ташламаган.

— Ярамас! — эшитилар-эшитилмас сўкиндим. — Тоға эмиш! Сен кўрсатган қора кунларни унутармидим?! Бувижоним, бобом бўлмаса, бу уйга қадам босармидим. Нима қилай? Уларни соғинганман. Ҳар куни тушларимда кўраман...

Мен эҳтиёткорлик билан тахта эшиқдан ичкарига мўраладим. Хайрият, кеннойим, тоғам кўринмади. Бувим Жаннат хола астойдил пахта саварди.

Сал енгил тортгандек, ҳовлига қадам қўйдим.

* * *

— Вой, энанг ўргилсин, келдингми? — саксонни қоралаб қолаёзган бувижоним кўлидаги савағични ерга улоқтирди-да, базўр ўрnidан кўзғалиб мени бағрига олди. Кўзларида шу заҳоти ёш филтилади. — Қайларда юрибсан-а, болам!?. Ҳар куни йўлингга кўз тикаман. Бобонг ҳам қур-қур сўрайди... Соғ-омонмисан, ишқилиб?

— Эна, касал мендан қўрқади, — дедим қулиб. — Ишлаб, тирикчилигимни қилиб юрибман-да! Бошқа нимаям қила олардим?

— Тоғангни анави яшшамагур кеннойинг йўлдан урди-да! — шивирлади бувим атрофга аланглаб. — Бўлмаса, иккаланг бирга катта бўлдиларинг. Шундай ёвлашиб қоласанлар деб ким ўйлабди?!

— Майли, қўяверинг, — бувимни юпатдим. — Худо бор-ку! Мен унутиб юборганман.

— Менга қара, болам, анчага келдингми? Вой, эсим курсин, нималар деяпман ўзим? Онанг чақиртирган-ди-ку сени!.. Қарилик-да, болажоним, қарилик! Юр, сенга бир нарсалар кўрсатаман!

Бувим мени ичкарига етаклаб кирди-да, сандиқдан бир нечта бўғчани олиб шолча устига ташлади.

— Мана шуларнинг ҳаммасини тўйингга деб йиққандим, — деди бувим. — Нима қилай? Бобонг икковимиз қариб қолдик. Қулоқсиз тоғанга кучимиз етмайди. Худо ярлақасин, Нурматвой инсофга келиб онангнинг гапига рози бўлибди.

— Эна, уникида қандай яшайман? — дея сўрадим норози оҳангда. — Ахир, уни ёқтирмаслигимни биласиз-ку! Қандай қилиб ўша одамминан бир эшикдан кириб-чиқаман?

— Онангга раҳминг келсин, болам! — уқтирди бувим. — Шўрлик Жамилам адойи тамом бўлди. Сени кўз олдида уйлантирмоқчи. «Шундай қилсам, эримнинг олдида тилим узун бўларди» деб ҳоли жонимга қўймади. Майли-да, барибир туққан онанг.

— Мен у ҳовлида яшай олмайман, — дедим қатъийлик билан. — Эсингиздами, болалигимда борсам, Нурмат қора нукул менга ўқрайгани ўқрайган эди?

— Қўй, ўша гапларни каллангдан чиқар! — деди бувим елкамга қоқиб. — У замонлар ўтиб кетди. Ўгай отангга инсоф кирган. Ҳаммаси яхши бўлади. Худо хоҳласа, тўйинг куни ўзим ўртага чиқиб дуо қиламан. Юр, аччиққина мастава қилиб қўйгандим. Икковлашиб ичайлик. Ҳали замон бобонг ҳам кеп қолади. Таъзияга кетганди.

Мен бувижонимнинг елкасидан қучганча ташқарига йўл олдим.

— Пешонагинанг қурсин, болам, — бувим оғир хўрсинганча чойни шопира-шопира, қўлидаги пиёлани дастурхон устига қўйиб менга маъюс тикилди. — Отанг қурмағур бўлимли бўлса, шу кунлар бошингда йўғиди. Ана, отасидан қолган боғ-роғларгача сотиб битирди. Энди ўзи кўчада қолди.

— Э, ўша одамни эслатманг, эна, — дедим зарда аралаш. — Болалигимда унинг келишини қанчалар орзиқиб кутардим. «Дадам менга у нарса опкелади, бу нарсани қўлимга тутқзади» деган орзулар билан кечалари ухламай чиқардим. У-чи? Бир дона хўрозқанд тутқазишгаям ярамасди. Энажон, барибир сизни, бобомни яхши кўраман. Сизлар бўлмасангиз, қай кўчаларда тентираб умр кечирардим. Менга сизлардан бошқа ҳеч ким керак эмас.

— Ундай дема, — сўзимни бўлди бувим. — Бизниям бойлаб бергани йўқ. Қариб қолдик. Онангга суянавер. Ахир, у сени дунёга келтирган. Майли, ўгай отангнинг гап-сўзларига чида! Онанг ҳурмати чида! Кам бўлмайсан.

— Хўп, — дедим бош эгиб. — Шу кунгача қандай қийинчилик бўлса, ҳаммасига бардош бердим-ку! Нурмат қоранинг гап-сўзлари нима бўпти... Яхшиси, болалигимдаги қизиқ воқеалардан гапириб беринг, эна. Ўша пайтларни жуда соғинаман.

— Ҳа, сени бобонгминан еру кўкка ишонмай катта қилдик. Беш яшарлигингда-чи, — бувим чарчади чоғи, ёстиққа ёнбошлади-да, сўзида давом этди. — Бобонгнинг каттакон эшаги бўларди. Ўша эшакда кундузлари сигирларимизга чўлдан ўт юклаб келарди. Чўлга бормаган кунлари эшакни анави Маҳмуд биргаднинг даласи қирғоғига бойлаб келарди. Ҳар сафар кечқурун сен бобонгминан чиқиб кетардинг. Бобонг сени эркалатиб эшакка миндириб қўярди. Бир куни десанг, Мирзаёқуб қурғур ҳазиллашиб эшакни болтаминан туширибди. Эшак шаталоқ отганча югуриб кетибди.

Сен кўрқиб кетганингдан ерга сакрабсан... Роса йиғлагандинг ўшанда.

— Сиз Мирзаёқубни уришмадингизми ўшанда?

— Уришиш ҳам гап эканми? Мана шу ҳассамминан тўғри уйига кириб бордим. Тиллақўзи буванг сурида чой ичиб ўтирган экан. Қилдим тўполонни... Мирзаёқубнинг адабини Тиллақўзи буванг берди...

— Ҳа, у кунлар қайтиб келармиди, эна?! — дедим оғир хўрсиниб. — Мана, улғайдим. Фақат... Сизлардан узоқдалигим алам қилапти. Чидолмай кетаяпман.

— Қўй, ундай дема, — елкамга қоқиб қўйди бувим. — Бачқирмаҳалла қочиб кетгани йўқ. Ўзим сени тез-тез кўришга бориб тураман... Болам, овқатингни ичиб бўлдингми? Баракалла! Энди-чи, секи-ин Бачқирмаҳаллага боргин, ўғлим, — дея ўрнидан кўзгалди бувим. — Жамила сенга кўзи тўрт бўлиб ўтиргандир. Ҳали замон бобонг келса, бизам ўтармиз. Бўла қол, тагин, тоғанг кеп қолмасин. Биласан-ку феълени!.. Ичиб келса, жанжал кўтаради...

Ҳаммасини англаб турардим. Одам кексайгач, юраги заифлашиб, тўполон, бақир-чақирларни кўтара олмайдиган бўлиб қолади. Буни бувимнинг жавдираб аланглашларидан ҳам билиб олса бўларди.

Шоша-пиша оёғимга туфлимни илиб кўчага отилдим.

* * *

Катта йўлнинг шундоқ четидаги бу темир дарвозали уй менга уч яшарлигимдан бери таниш. Аммо сўнгги бор қайси йили келганим ёдимда йўқ. Бувимнинг айтишича, илк бор ҳовлига қадам қўйганимда, Нурмат қора менга ўқрайиб қараган-у, шундан кейин бу ҳовлидан қадамимни узган эканман.

Ўша ўқрайиш бир умр юрагимга муз каби қадалган эди. Онамни эслаганимда, дарров ўша кун ёдимга тушар, вужудим титраб, аъзойи баданимни совуқ тер босарди.

Ичкарига қадам қўярканман, четроқдаги томорқада Нурмат қоранинг астойдил ер чопаётганига кўзим тушди. Хўш, нима қилай? Югуриб бориб саломлашайми? Қандай қарши олади? Ўдағайлаб берса-чи? Нима бўпти? Ёш бола эмасман-ку энди! Муомаласига яраша жавоб қайтараман...

— Ҳа, келдингми? — Нурмат қора мени кўргач, қўлидаги кетмонни ерга ташлади-да, шошилмасдан мен томон юрди. — Келардинг яна бир-икки йил юриб!..

— Ассалому алайкум! — негадир овозим титраб чиқди. — О-онам уйдами?..

— Уйда бўлмай гўрда бўлармиди? — кутилганидек алик олиш ўрнига таҳдидли оҳангда жавоб қилди у. — Бор, қаққаймасдан сўрида ўтира тур. Келади онанг.

Жаҳлим чиқди. Ўғай отамнинг кўзларига совуқ тикилдим. Унинг қовоқлари уйилган, қорамтир юзи қизил тусга кириб, беўхшов мўйлови титрарди.

— Йўқ, — дердим хаёлан, — мен бунақа одам билан бир дастурхондан ош ея олмайман. Бу тахлит муносабатлари бир кунмас бир кун паймонамни тўлдиради. Барибир портлайман. Яхшиси, онамга жабр қилмай, вақт борида кета қолай!

Шундай ўйлар билан кўча томон юрдим. Дарвоза ҳатлаб ташқарига чиқиш асносида ортимга ўгирилдим.

Нурмат қора аллақачон томорқага қайтиб ер чопишга тушиб кетганди.

Бахтга қарши, ўн-ўн беш қадам юрмасимдан қўшни ҳовлилардан бирининг дарвозаси очилиб, онам чиқиб келди. Анча озиб, сочлари янада оқарибди. Халлимда жуссаси ҳам хийла эгилгандек туюлди.

Онам мени кўрди-ю, таққа тўхтади. Бир муддат тикилиб тургач, тез-тез юриб келиб елкамдан олди.

— Келдингми, Қодиржон болам? — кўзларидаги ёшни енгига артиб бош эгди онам. — Келмайсанми деб қўрққандим... Нега уйга кирмадинг? Тинчликми?

— Кирдим, — жавоб қилдим совуққон оҳангда. — Сиз йўқ экансиз. Энди маҳалламизга кетаётгандим.

— Йўқ, юр, энди ҳеч қаёққа кетмайсан! Ҳали отангинан маслаҳатлашадиган гапларимиз бор. Юрақол!

Шу тобда ғалати ҳолатда қолгандим. Қайтай десам, Нурмат қоранинг бояги муомаласи ёдимга тушиб, жиғибийрон бўлар, қайтмай десам, онамнинг кўз ёшлари тўхтай қолмасди. Нима қилай? Дунё бунчалар сирли ва мураккаб бўлмаса?.. Қай томонга эгилишни билмайсан. Қай ёнингга эгилма, жонинг оғрий-веради...

Ўй суришга, иккиланиб тураверишга тоқатим етмасди. Гарчи ҳаётда меҳрини туёлмаган бўлсам-да, барибир мени дунёга келтирган бу аёл онам эканини англаб турардим. Унинг хоҳишларига қарши боришга ўзимда куч топа олмасдим.

Қовоғимни уйганча ортидан эргашдим.

* * *

— Ҳа, қай гўрда санғиб юрибсан? — онам кирар кирмас ўдағайлай кетди Нурмат қора. — Қачондан бери кутаман.

— Анави... Сабриниса маслаҳатга чақирганакан, — жавоб қилди онам қўрқа-писа. — Индинга мушкул кушод ўқитмоқчийкан...

— Э, маслаҳатларингам ўлиб кетсин! — сўкинди Нурмат қора менга совуқ нигоҳ ташлаб. — Манавининг келганига бир соат бўлай деяпти.

— Хўп, отаси, ҳозир дастурхон ёзаман, — онам вазиятни юмшатиш ниятида ичкари хонага йўналди. — Овқат ҳам тайёр бўп қолгандир. Ота-бола еб оласизлар!..

— Келиннинг суратини опчиқ! — деди Нурмат қора. — Кўрсин, бориб гаплашсин! Фақат айтиб қўяй, бо-

ланга тушунтир! Ўзбошимчалик қилиб юрмасин! Мана шу қизга уйланади дедимми, тамом!

— Нега энди сиз айтган қизга уйланишим керак экан? — дедим ўзимни босолмай. — Нима, мен сизга ўйинчоқмидим?.. Нега онамга ўдағайлайсиз?

— Овозингни ўчир, тирмизак! — оғзидан кўпик сачратиб ўшқирди Нурмат қора. — Сенга ким қўйибди гап қайтаришни?

— Мен тирмизак эмасман! — бўш келмадим мен ҳам. — Армияни битириб келдим. Оғзингизга қараб гапиринг!

— Қўй, болам, сен пастроқ туш! — онам югуриб келиб мени четга тортди. — Отанг гапирганда хўп дегин-у, қўйгин!.. Юр, ичкарига кирайлик!..

Онам мени ичкари хонага етаклаб кириб эшикни тамбалади.

— Сен қайсарлик қилма! — шивирлади онам. — Отангни кўндиргунча бўларим бўлган. Ахир, мениям ўйлагин-да!..

— Нега у айтган қизга уйланарканман? — саволимни такрорладим. — Қаёқдаги қаланғи-қасанғи қизни топиб устимдан қулмоқчимми? Умуман, бир умр ёқтирмай яшаган одам нега бирдан мени яхши кўриб қолди-ю, ўзи уйлантирадиган бўлди?..

— Уни мен тезлайвериб, ҳоли жонига қўймадим, болам, — гапни кесди онам. — Мениям орзу-ҳавасларим бор. Сенинг хотининг мана шу ҳовлида, кўз ўнгимда юрса, хизматимни қилса дейман. Мени десанг, онам куйикда ўлиб кетмасин десанг, уйланасан! Отанг топган қиз қаланғи-қасанғи эмас. Ҳозир суратини олиб чиқай, ўзинг кўрасан!..

— Унда мен айтган қизга уйлантирсин! — бўш келмадим мен. — Унга нима фарқи бор?..

— Қиз отангнинг яқин оғайнисига жиян бўларкан. Чойхонада ўтирганда, лафз қилиб қўйибди. Шунинг учун бир гапга ёпишволди. Болам, ишон, отангам сен-

га ёмонлик қилмоқчи эмас. Лафзида турмоқчи, уйимизга яхши келин туширмоқчи, холос...

— Билмадим, — дедим лаб тишлаб. — Барибир ишонгим келмаяпти.

— Кўп қайсарлик қилаверма! — уришган бўлди онам. — Ундан кўра, суратни кўр!..

Индамадим. Тагин дардимни ичимга ютдим. Тўғриси, мени дунёга келтирган, озми-кўпми бешигимни кучоқлаб тунларни бедор ўтказган бу аёлнинг тинчини бузишини, кўзлари ёшга тўлишини хоҳламасдим.

— Барибир, — ўйлардим ўзимча дарвозахонада сигарет тутатиш асносида. — Менга деса чўлоқ, маймоқ бўлмайдими?! Нима фарқи бор? Онам шу билан хурсанд бўлса, билганларини қилишсин!..

* * *

Болалигимда унчалик эътибор қилмас эканман. Онам бу хонадонда бека эмас, гўё чўридек югуриб елар, ҳар қадами, сўзлаган сўзида таҳлика зоҳир экан.

Ёши эликка бориб қолаёзган онажонимнинг аҳволини четдан туриб алам билан кузатарканман, барибир ожиз эканимни ҳис этиб турдим. Билардим, агар бир оғиз қарши сўз айтсам, Нурмат қора тўнини тескари кияди. Онамни таъналар, ҳақоратларга кўмиб ташлайди. Демак, волидамнинг тинчи, ҳаловати бузилади. Сиқилади, қайгуради, хўрланади, куяди...

— Мана, Қодиржон, болам, келиннинг суратини кўр! — хаёлларимни бир нуқтага йиғиб улгурмай, онам ёнимга келиб кўлимга эскириброқ қолган суратни тутқазди. — Исми Шарифа. Қара, сулувгина қиз! Кўзларидан нур ёғияпти, ўғлим. Отангниям диди чаккимас. Илойим барака топсин!

Онамнинг сўнги гапи миямга гурзидек урилиб кўққисдан бошимни кўтардим.

— Нима деди? Нега алқади? — деган хаёллар билан онамга тик боқдим. — Ҳозиргина гап эшитди, сиқил-

ди. Нима учун яна эрини алқаяпти?.. Эссиз умр, эссиз ёшлик!.. Бу маъсума аёл бир умр шундай ўтадимми?.. Ҳозир «Сизга шу Нурмат қорадан бошқаси қуриб кетганмиди?» дея сўрасам нима қиларкин? Қандай жавоб қайтараркин?.. Йўқ, хафа бўлади. Хафа қилиб қўйсам, ҳеч қачон ўзимни кечира олмайман. Яхшиси, тилимни тияман. Жимгина ўгай отанинг буйруқларини адо этаман. Майли, буёғини пешонамдан кўраман. Фақат онамни хафа қилишмаса, у киши қувноқ юрса бас. Ҳаммасига чидайман. Барча аламларни ичимга ютаман. Ўлиб қолмайман-ку!..

Аммо... Суратдаги қиз мен ўйлаганчалик хунук ёки кўримсиз эмасди. Қош-кўзлари қоп-қора, қорамағиз юзида бир дунё жозоба зоҳир эди. Йўқ, адашибман... Хом сут эмган бандаман-да!.. Ўгай отамдан гумонсираб ўтирибман... Онам ҳақ. Ростдан ҳам Нурмат қоранинг диди чакки эмасга ўхшайди... Бу қиз жуда мулоим, меҳрибон кўринади...

— Хўп, она, ҳозироқ шу қиз билан учрашиб гаплашаман, — дедим ер чизиб. — Менга қаерда учрашимни айтинг.

— Хурсаной холаваччангникида кўришасизлар, — уқтирди онам овозини хийла пасайтириб. — Хурсанойнинг қўшниси экан. Ўзи чопқиллаб чақириб чиқадди. Айтганча... Келин бўлмишнинг исми Шарифа. Эслаб қол!

— Хўп, мен кетдим, — дедим гапни кесиб. — Жавобини бирров кириб айтарман.

— Бу ерга... Келмайсанми бугун? — хавотирли оҳангда сўради онам.

— Билмадим... — дедим елка қисиб. — Кўрарман... Барибир бу ерда қиладиган ишим йўқ-ку! Энажониминан қолсам керак.

— Бўпти, билганингни қил! Худо йўлингни ойдин қилсин!

Нурмат қоранинг дарвозасини ҳатлаб ташқарига чиқдим-у, елкамдан тоғ ағдарилган каби енгил торт-

дим. Чуқур-чуқур нафас олдим-да, кўшни қишлоққа равона бўлдим.

Йўл-йўлакай Шарифанинг суратига боқдим. У суратдан менга тикилганча маъюс жилмайиб турарди. У қайсидир танишимни эслатарди. Ўзимча бош қотириб, уни қаерда кўрганимни эслашга уриндим. Сира эслолмадим.

— Нахотки шу қиз менинг умр йўлдошимга айланса? — дедим ўзимга ўзим. — Бу қизнинг меҳрига арзирмиканман? Мендек ташландиқ, омадсиз бир етимни кўзга илармикан? Кўринишидан ўта жиддий, мулоҳазали, мағрурга ўхшайди. Менинг ўтмишимни эшитса, юзини терс бурмасмикан? Ахир, мендайлар кимга ҳам керак. Ким ҳам оғриқсиз бошига дард орттирарди...

Шундай хаёллар оғушида ярим соат деганда холаваччам Хурсаной опанинг ҳовлисига етиб бордим.

Хурсаной опам мактабда муаллималик қилади. Бу ҳовлига яқинда кўчиб ўтгани боис ҳали тузук-қуруқ дарвоза қуришга ҳам улгурмаган. Поччам Самад ака тахтадан кўрасифат эшик ясаб қўя қолган.

Холаваччам ташқарида кир ёяётган экан. Мени кўрди-ю, кулимсираганча пешвоз чиқди.

— Вой, укажоним, сениям кўрар кун бор экан-а?! — маҳкам кучиб сўрашди у. — Яхшиям баҳона топилибди. Бўлмаса қадам босмас экансан-да биз томонларга!

— Йўғ-э, — дедим хижолат тортиб, — ўзим ҳам келмоқчи бўлиб юргандим. Онам...

— Жуда яхши қипсан, — елкамга қоқиб ичкарига бошлади холаваччам. — Шарифа зўр қиз! Фабрикада тўқувчи бўлиб ишлайди. Қўли гул, ўзи келишган, барно қиз.

— Сиз айтганмидингиз? — сўрадим ҳайрон бўлиб. — Нурмат қора...

— Кўй, ўшанинг номини атама, — қўл силтади холаваччам. — Бети курсин ўгай отангнинг!.. Уф-ф... Пешонамиз қуриб кетсин, худоё! Ўша ярамасга кунимиз қолиб ўтирибди-да, жияним! Нима қилайлик?..

— Кўяверинг, — холаваччамни тинчлантирган бўлдим мен, — онам хурсанд бўлиб юрса бас. Ҳаммасига чидайман. Ҳар ҳолда менга зуғум ўтказа олмас. Ёш бола эмасман-ку!

— Ўтказиб кўрсин! — дея қовоқ уйди холаваччам. — Кунини кўрсатиб кўямиз. Бўпти, юр, остонада турмайлик! Ҳозироқ Шарифани чақираман.

* * *

Ичкари хонага кириб ўтирганданоқ юрагим беихтиёр дукиллаб, миям қизиб бораётганини ҳис эта бошладим. Бундай ҳолатга қаттиқ ҳаяжонга тушган онларимда дуч келардим.

— Бу қизнинг ота-онаси бор, — ўйлардим ўзимча. — Менга ўхшаб момосининг қўлида ўсмаган. Мен каби алакимларнинг турткисини еб, кимларнингдир ҳафтасига янгилайдиган ярқироқ кийимларига суқланиб яшамаган. Ҳамма нарсаси етарли. Хоҳласа ота-онасига эркаланади, хоҳласа жаҳл қилади. Бундайлар мени писанд қилармикан? Менинг ички дунёмни ҳурматлай олмаса-чи? Ўтмишимни эшитиб кулса-чи?..

Мана шундай чалкаш хаёллар оғушида чамаси ўн дақиқача ўтириб қолдим. Шу пайт ташқари эшик ғийқиллаб очилиб, кимдир оҳиста ичкарига кирди.

Аъзойи баданим титраб даст ўрнидан турдим.

Ҳа, ана, мен суратини кўрган қиз қаршимда ҳозир бўлди. У бошини хиёл эгиб олганча менга эшитилар-эшитилмас салом берди.

Алик олиб, уни ўтиришга чорладим.

Шу кўйи бир неча дақиқа жим қолдик. Аммо бу аҳволда ўтиравериш одобдан эмасди. Биринчи бўлиб ўзим гап бошлашим керак.

Хўш, нима дейман? Нимани сўрайман? Аксига ол-
гандек, лабларим ҳам титраб бораётгандек эди.

Йўқ, ўзимни қўлга олмасам, шарманда бўламан.
Қиз бола билан гаплашганда сал дадилроқ бўлишим
лозим. Йўқса...

— Яхшимисиз, Шарифахон? — эҳтиёткорлик билан
сўрадим ундан.

Бўлғуси қаллиғимнинг қорамағиз юзи хиёл қизариб
бошини кўтарди.

— Раҳмат! Ўзингиз яхши келдингизми?

Жавоб бериш ўрнига Шарифага зимдан нигоҳ таш-
ладим. Унинг узун киприклари безовта пирпирар,
қалин қошлари чимирилиб, ҳаяжонини ошкор этиб
кўярди.

— Вақтингизни олиб бу ерга чақиртирганим учун
кечиринг! — дедим ҳамон мақсадга ўтишдан чучиб.
— Аслида...

— Вақтимни олмадингиз, — кулимсиради Шарифа.
— Яхшиси, ўзингиз ҳақингизда гапириб беринг!

Бу айни муддао эди. Боядан бери нима дейишни,
қаршимдаги қизнинг кўнглига қай йўл билан кириб
боришни билмай ўтирганим ҳарқалай ортда қолди.
Энди суҳбатимизга мазмун кириши аниқ бўлди.

Оғир хўрсиниб ҳаётим ҳақида Шарифага ҳикоя
қила бошладим...

* * *

Бир маҳал Шарифанинг кўзларидан дув-дув ёш
тўкилаётганини пайқаб сўзлашдан тўхтадим. У ҳамон
бошини эгган кўйи ўтирар, фақат дастрўмолчаси би-
лан тез-тез кўз ёшларини артиб оларди.

— Сизни хафа қилдимми? — соддаларча сўрадим
ундан. — Нега йиғлаяпсиз?.. Майли, гапирмаганим
бўлсин, кечиринг...

— Йўқ, йўқ, — бошини кўтариб юзини терс бурди
Шарифа. — Фақат... Кўнглим бузилиб кетди... Сиз мени
кечиринг... Ярангизни янгиладим. Минг бор узр сўрай-
ман...

— Шарифа, — дедим овозимни янада пастлатиб. — Мени... Ўзингизга муносиб кўра оласизми?..

Қиз ялт этиб кўзларимга боқди.

— Бу нима деганингиз?.. — саволга савол билан жавоб қайтарди у. — Нега энди...

— Ахир... Менинг туриш-турмушим манавинақанги бўлса... Сиз эса... Уйли-жойлисиз. Ота-онангиз, қариндош-уруғларингиз...

— Ундай деманг, илтимос! — йиғи аралаш сўзимни кесди Шарифа. — Шундай десангиз, қаттиқ хафа бўламан... Тақдирингиз учун сиз айбдор эмассиз. Ўша... Онангиз, отангиз айбдорлар! Агар улар ажрашмаганларида, тишни-тишга қўйиб яшаганларида, сиз бу кунларни кўрмасдингиз.

— Тўғри айтасиз, — дедим лаб тишлаб. — Улар ўйлашмаган. Ҳамма нарсага енгил қараган бўлишлари мумкин... Аммо энди ўтмишни ортга қайтариб бўлмайди. Буёғини пешонамдан кўраман.

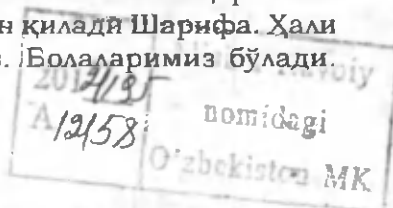
— Йўқ, пешонамиздан... кўрамыз!.. — жилмайди Шарифа.

— Сиз... Розимисиз?.. — мен ҳовлиқиб ўрнимдан туриб кетдим.

Шарифа эса бир муддат ўйчан ер чизиб ўтирди-да, бирдан ўрнидан кўзғалиб ташқарига чиқиб кетди...

Шарифа мени тушунишига, менга ҳаётда ҳақиқий ҳамроҳ, дардкаш бўлишига имоним комил эди. Унинг дардли боқишлари, оҳиста сўзлашлари, кулгилироқ гап айтсам, мийиғида жилмайиб қўйишлари фикру хаёлимни ростакамига ўғирлаб қўйганди.

«Энди мен ҳам кимгадир суяна оламан, — қоронғи кечаларда болишга юзимни босганча ич-ичимдан суюнар, Шарифани кўз олдимга келтириб, орзулар уммонининг туб-тубида сузардим. Тоғамнинг қаршисида юзимни ёруғ, тилимни узун қилади Шарифа. Ҳали биз ҳам ўзимиз уй қурамыз. Болаларимиз бўлади.

Ҳатто, мени кўришга кўзи йўқ Нурмат қора ҳам атрофимизда парвонадек айланиб яшайди. Фақат... Бунга қадар ўткинчи мушкулотларга бардош бера олсак бас. Бусиз бахтга эришиб бўлармиди...»

Шундай ўйлар ҳар кеча мени тинчлантирар, ҳар гал ёруғ келажак умидида уйқуга кетардим...

* * *

Мана, ниҳоят кутилган лаҳзалар жуда яқин қолди. Бугун Шарифа билан ФХДЁ бўлимига йўл оламиз. ФХДЁга поччам Нурсултон, бўлам Салим аканинг ярқираган «Жигули»си шай турибди. Фақат... Эгнимдаги кийимларга қараганим сайин кўнглимдаги ғашлик ортиб борарди. Бу кийимларни ҳам Нурмат қора танлади. Фиқ эта олмадим. Яна онамнинг бекитиқча имо-ишораларига бўйсунишга мажбур бўлдим.

— Ҳа, майли, — ўйлардим ўзимча ранг-баранг шарларга бурканган машинага яқин келарканман, қўлимдаги бир даста елим гулни кўксимга босиб. — Гап кийимда ҳам эмас-ку!.. Ҳали шундай кунлар келар, Нурмат қорага ўхшаганларга тобе бўлмасман.

— Қани, кетдик, кеч қолаяпмиз! — Ичкаридан югурганча чиққан синфдошларим Шавкат ва Шуҳратлар мени машинага ўтиришга ундашди ва дарвоза олдида биз томонга ҳиссиз тикилиб турган ўгай отамга юзланишди. — Қани, бува, оқ фотиҳа беринг!

Нурмат қора соввуққина дуо ўқиди. Шундан сўнг ҳаммамиз машинага ўтириб қўшни қишлоққа — Шарифаларнинг ҳовлисига жўнадик...

* * *

Машиналар кетма-кет сигнал чалиб кўкимтир дарвоза яқинига келиб тўхтагач, вужудимни номаълум титроқ босди. Бу титроқ ёввойи ҳиссиётга ўхшар, дукиллаши тобора тезлашиб бораётган юрагим қинидан чиқай дерди.

— Бўшашма, куёв бола! — кулиб биқинимга туртди ёнимда ўтирган Шавкат. — Келин болага ҳозир гулни берасан-у, қўлтиқлаб ташқарига олиб чиқасан! Тагин қовун тушириб қўймагин-а?..

Шу тобда Шавкатнинг қаҳ-қаҳ уриб кулиши ҳам қулоғимга кирмасди. Қисқа-қисқа йўталиб, машинани ўраб олган ёш-яланг қиз-жувонлар орасидан базўр сирғалиб ўтиб ҳовлига кирдим.

Шарифа алақачон оқ либосда бир гуруҳ яқинлари қуршовида бизни кутаётган экан.

Мен оҳиста қадам ташлаб унга яқин бордим-да, қўлимдаги гулларни узатдим. Шу пайт... Кутилмаган ҳодиса юз берди...

Шарифа гулга қаради-ю, беихтиёр қошлари чимирилиб менга совуқ боқди ва асабий лаб тишлаб юзини терс бурди.

— Нимага елим гул олибди, эна? — йиғи аралаш бақирди Шарифа. — Менинг тенгим шу исқирт гулмиди?.. Нима учун бундай қилади? Нега устимдан кулади? Кетсин!.. Йўқолсин! Мен унга тегмайман! Тегмайман унга!..

Кутмагандим. Шарифанинг бундай қиёфага кириши етти ухлаб тушимга кирмаганди...

Аламим келиб кетди... Миям ғувилаб, қулоқларим шанғилмай бошлади. Бўғзимга нимадир тикилиб, нафас олишим қийинлашгандек, ҳозир йиқилиб тушадигандек аста бориб ток остидаги сўри тутқичига суяндим...

Ахир, туман марказини кезиб тирик гул топа олмаган бўлсам нима қилай?.. Бу гул ҳам яхши-ку!.. Эрта-лаб универмагдан сотиб олган бўлсам... Нега бундай қилди?.. Яқиндагина дардли ҳикоямни тинглаб йиғлаган шу Шарифа эмасмиди?..

Бу муносабатдан сўнг ўзимни ғурури топталган каби ҳис этдим.

Тўсатдан қайсарлигим тутди...

Пешонамда шундай кунлар ҳам бормиди? Мен бу тахлит жанжаллардан тўйганман-ку! Бақир-чақирлар-

ни эшитганимда, қалбим ларзага келади-ку! Бундан кўра, ёруғ дунёдан воз кечиб, узоқ-узоқларга, кимсасиз чўл-биёбонларга бош олиб кетаман. Қай бирига чидайман? Қай бирига қалқон бўламан?..

Сал ўзимни босиб олгач, бир қарорга келгандек, зарда билан қўлимдаги гулдастани четга отдим-да, кўчага отилдим...

* * *

Важоҳатимни кўрган дўстларим дарҳол мени ўртага олишди.

— Қўй, ўзингни бос! — дея шивирларди Шухрат. — Шарманда бўлмайлик! Ахир...

— Керакмас менга! — жеркиб ташладим уни. — Нима, ердан чиқибманми? Нимага зарда қилади? Ҳалитдан шундай қилса, кейин нима бўлади?..

— Э, қизиқмисан? — орага тушди Шавкат. — Онасининг олдида эркалик қилган-да! Қизлар ўзи шунақа бўлишади? Қариндош-уруғлари қаршисида ўзларини кўрсатишни яхши кўришади. Эътибор қилма! Уйингга борсин, қўйдаи ювош бўлиб қолади.

— Ишонгим келмаяпти, — дедим сал паст тушиб. — Ҳали тўй ўтмасдан шундай бўлса...

— Қўй, одамлар қараяпти. Яхшиси, ичкарига кирайлик! Ана, келинниям тинчлантиришибди чоғи. Юрақолгин энди, жой оғайни!..

— Бўпти, — дея ҳовлига алам аралаш боқиб дўстларимга эргашдим. — Тағин ҳунар кўрсатсин!.. Ўзидан кўради...

Дўстларим айтганидек, Шарифа тинчланган, айвон устунига суянганча опаларидан бирининг насиҳатини тингларди.

Кириб келганимни кўриб истамайгина пастга тушди ва чап тирсагимдан тутди...

У билан ёнма-ён юриб борардим-у, боягина бўлиб ўтган ишлар таъсиридами, миямда яна шубҳа-гумонлар галаси чарх ура бошлаганди...

Мен яқин орада ўзимни оғир кулфатлар бўронига дуч келадигандек ҳис этардим. Кўнглимнинг бир четида қотиб қолган муз борлиғимни тобора қамраб олаётгандек эди...

Лекин қалбим онамнинг сўзларини такрорлаб мени тинчлантирди.

Нурмат қорага ҳаётимда илк бора қаттиқ ишонгим келиб, дўстларимга кулимсираганча машинага ўтирдим.

* * *

Қишлоқ ғалати-да! Орзиқиб, тамшаниб, ёниб, турфа хаёллар, ёввойи ҳаяжонлар оғушида кутилган тўй дўмбирачи-ю, доирачининг икки соатлик тарақ-туруғи билан ўтади-кетади. Лекин асосий «томоша» ана шундан кейин бошланади. Ҳасса таяниб-таянмаган кампирлар, қошидаги ўсмаси қуримаган жувонлар келин бўлмишни ўртага олиб сўнги ирим-сиримларга киришишади. Жўралар эса куёвни тезроқ чимилдиққа киритиб, кўнгилини хотиржам этиш ҳаракатида бўлишади.

Бизни ҳам янгалар Нурмат қоранинг ҳовли этагидаги ясатилган икки хонали уйига «қамашди»-да, гум бўлишди...

Мен мана шу лаҳзалар яқинлашишидангина умидвор эдим. Йигитчилик. Қанча вақтдан бери Шарифанинг келишган қомати, қорамағиз юзлари, эркаланганнамо боқишларини соғинаман! Чунки, кейинги вақтларда фикрим, тасаввурларим буткул ўзгарган, Шарифани ростакамига ёқтириб қолгандим. У ишончимни оқлашига, асов севгимни қадрлай олишига шубҳа қилмай борардим...

Қалбимда ҳаяжон ва вужудимда бир олам титроқ билан унга яқинлашдим. Шунда кутилмаган ҳодиса юз берди. Боягина кўзимга беозор мусичадек кўринган Шарифа бирданига ёввойи мушукдек хурпайиб, ўзини бурчакка тортди. Унинг кўзларида бир лаҳза

ялт этган чексиз нафратдан вужудим сесканиб кетди. Ҳозир бир уйда, қўлимиз бир-биримизга етгулик ма-софада турган бўлсак-да, ўртамизда ер билан осмон-ча фарқ борлигини ва бир-биримизга мутлақо бего-нализгимизни ҳис этгандек бўлдим. Лекин энди жуда кеч эди. Истайманми-йўқми у билан бир ёстиққа бош қўйишга мужбурман. Шу боис бир оз ўзимни қўлга олиб, у томон яна икки қадам ташладим. Аммо бир-дан Шарифа чинқириб, ўзини орқага ташлади. Ранги докадек оқариб кетди. Оёқ-қўллари қалтираб, жусса-си букчайди. Ҳансирай-ҳансирай, телбанамо оҳангда алланималар дея алаҳлашга тушди сўнг.

Бундай бўлиши етти ухлаб тушимга ҳам кирмаган-ди. Азбаройи қўрқиб кетганимдан жоним чиқиб ке-тай деди.

— Ҳой, ким бор? — бақирдим дераза тарафга қараб.
— Янга! Онажон! Қаердасизлар?!

Зум ўтмай, хонага Шарифанинг бизга янгаликка қолган опаси Маърифат чопиб кирди.

— Ҳа-а, нима бўлди?! — у жон ҳолатда келиб, синг-лисига ёпишди. — Шарифа, сенга нима бўлди? Кўзин-гни оч, Шарифа!

Шу аснода онам, кетидан қариндош-уруғлар кириб келишди. Кўз очиб юмгунча, ичкарининг тўс-тўполо-ни чиқди-кетди.

* * *

Хотин-халаж зир югуриб исириқ тутатди, кимлар-дир Шарифани ўраб олиб сув ичирди, елпиди, қўл-оёқларини уқалади.

Мен эса даҳлиздаги ўчоқбошида тош қотиб турар, юрагим фарёд чекарди.

Бир маҳал хона эшиги очилиб, онам чиқиб келди. Кўзларида ёш рилтилар, нукул бош чайқаб қўярди.

Умидвор нигоҳларимни онамга тикдим.

— Кимдир келинимга «илми-амал» қилибди. — деди онам ниятимни пайқагандек. — Худоё фолбинга бор-

ган оёқлари акашак бўлсин! Кимга нима ёмонлик қилиб эдик, болам!

— Фолбин?! — онамга яқинроқ бориб алангладим. — Н-нега? Ким бундай қилади?!

— Кимлигини билсам, шу ерда турармидим? — Йиғи аралаш шивирлади онам. — Ким шу ишни қилган бўлса, ёруғлик кўрмасин, илоё!

— Она, — дедим сал ўзимни тутиб. — Энди нима бўлади? М-мен нима қилай?

— Қайғурма! Шарифа анча яхши. Ҳозир отинбувини чақираман. «Дам» солиб қўяди. Ҳаммаси яхши бўлади.

Орадан йигирма олти кун ўтди. Шарифа деярли ҳар куни ўзини ёмон ҳис этар, қишлоқнинг отинбувиси унга дуо ўқиб чарчамасди.

Илгари бундай ирим-сиримларга сира дуч келмаган эканман. «Иссиқ-совуқ», «илми-амал» деган нарса жуда ёмон бўларкан. Шунча кун ичида рафиқам анча чўкиб, баттар маъюсланиб қолди.

Бу ҳам майли. Бошимда кулфатнинг каттаси тегирмонтош каби айланарди. Мендан юз ўгирган висол лаззати кўйида ўзимни қаерга қўйишни билмасдим. «Уйланиб ҳам рўшнолик кўрмайманми?!» дейман ичичимдан ўртаниб. — Мана, яқин бир ой бўляптики, даҳлизда ухлагга мажбурман. Юрак ютиб, хотинимнинг кўйнига кира олмайман. Қучдим дегунча мазаси қочади. Яна отинбуви, исириқ тутатишлар, бақирчақирлар бошланади... Қайси ярамас менинг бахтимга чанг солаяпти экан?! Нега ахир? Улар Нурмат қоранинг яқинлари эмасмикин ишқилиб? Ҳа-а, тўхта, ўшалар бўлишим мумкин? Акаси Норматнинг қарашлари беўхшов эди. Тўйгайм чиқмагани. Қачон кўча-кўйида кўрса ола қарайди. Ўша хотинига тайинлаган. Укаси ўгай боласига тўй қилиб бергани алам қилган. Нима қилсам бўлади?! Айтсам-чи, Нурмат қорага?!

Жонимга тегиб кетди-ку ҳаммаси. Йўқ, шартта олди-га кираман-да, сўрайман. Гумоним борлигини, бу кўнгилсизликларга ортиқ тоқат қилиб туrolмаслигимни юзига айтаман-қўяман.!

Бир қарорга келиб бошимни кўтардим.

Кундуз аллақачон ой ва юлдузларга жой бўшатиб берибди.

Юрагим сиқилиб келинлик уйга назар ташладим. Боягина опаси исириқ тутатиб, Шарифанинг ёнига кириб кетганди. Энди эса унинг ҳар кунгидек ув тортиб йиғлагани қулогимга чалинди.

Оғир қадамлар ташлаб, Нурмат қоранинг тутундан қорайиб кетган ҳужраси томон юрдим.

* * *

Шу тобда келинлик уйнинг эшиги очилиб, онам ташқарига чиқди. Менга кўзи тушди-ю, қўли билан «кел» ишорасини қилди. Мен истар-истамас ортга қайтдим. Очиғи, ҳозир онам билан ҳам гаплашишни хоҳламаётгандим. Нурмат қорага бўлган гапларимни айтиб, аламдан чиқмоқчи, сўнгра ҳеч нарсага қарамай, Хонбува маҳалламизга кетмоқчи эдим.

— Худога беадад шукр қил, болам! — деди онам қувончдан кўзлари порлаб. — Келиним тузалди. Илоҳим отинбуви эсон бўлсин! Ўқий-ўқий охири «илми-амал»ларни ечибди. Кир, хотининг сени кутаяпти, Қодиржон! Кўрган ёмон кунинг шу бўлсин худоё!

— Йўғ-э?! — дедим ишонқирамай. — Ҳалигина йиғлаб-сиқтаб хонани бошига кўтараётганди-ку! Дарров тузалиб қолдими?!

— Э, қўйсанг-чи, шунақа гапларни! — норозиланди онам. — Отинбуви ўқиган пайтда ичидаги сеҳржоду кўз ёшлари билан чиқиб кетибди. Келиним шўрлик роса додлаб йиғлади ўзиям. Ана ўша додвойига қўшилиб ҳамма ёмонликлар ташқарига чиқди. Қўй, ҳадеб ижикилайверма! Ундан кўра хотинингнинг ёнига кир!

Бундай хабар мен учун олтиндан ҳам қимматлироқ эди.

Оёғимни қўлга олиб, хонамизга отилдим. Аммо бутун ҳам Шарифанинг висоли насиб этмади.

— Ҳали буткул тузалганим йўқ, — деди у менга юзини терс ўгириб.

Шарифанинг гапига ишондим, уни аядим...

* * *

Қиёмат-қойим ҳақида бобом ва бувимдан кўп бор эшитгандим. Бироқ ҳаётимда бўлаётган воқеалар қиёматдан беш баттарроқ эди назаримда.

Гоҳ хўрлигим келиб, гоҳ ғазабдан ўзимни зўрға босиб, қаршимда беозоргина қузичоқдек бўлиб, ўзини оқлаётган Шарифани мажақлаб ташлагим келарди.

— Ишонинг, мен жума кунни туғилганман, — дерди кўзларини жавдиратиб. — Бу кунда туғилганлар шунанга бўлишади. Худонинг хоҳишига қарши бориб бўлмайди-ку. Нега индамайсиз?! Менга ишонмаяпсизми ё?! Агар шундай бўлса, майли, кетаман! Ўзимни анҳорга ташлайман! Ҳа, бу кунимдан сувларга чўкиб ўлганим яхши...

Бирдан ҳушёр тортиб, ўрнимдан турдим. Шарифа жон ҳолатда керак-нокерак буюмларини бўғчага жойлай бошлади.

— Ҳеч қаерга кетмайсиз! — қандайдир номаълум куч мени Шарифанинг биллагидан ушлашга жазм эттирди. — Эшитяпсизми?! Ҳеч қаерга кетмайсиз. Гапларимга ишонди, деб ҳисоблайверинг! Йиғламанг фақат.

Шарифа титрашдан тўхтаб, кўзларимга тикилди.

— Ростдан ишондингизми?! Ҳеч қачон юзимга солмайсизми?!

— Нимани?

— Анави... Жума кунни туғилганимни-да!

— Йўқ, — дедим қатъийлик билан. — Мен унақанги майдакашлардан эмасман. Тамом, бу гап шу хонада қолади. Маърифат опангизгаям ҳеч нарса деманг!

* * *

Ўша куни Шарифага ваъда берган бўлсам-да, аммо бу хўрликни унутиб бўлмасди, унутолмасдим. Ҳеч ўзимга кела олмайман. Азобимни Шарифага сездирмасам-да, ҳар сонияда ўзимни ўта бахтсиз, омадсиз ва кераксиз одам каби ҳис этаман. Эркак бўлиб тутилганимга минг пушаймонлар ейман. Баъзан машина остида қолиб ўлгим ёки икки қишлоқ наридаги чуқур ва тезоқар каналга чўкким келади...

Фақат мени бир куч тутиб туради. Жуда олисда, осмону фалакнинг туб-тубида менинг юлдузим яшириндек, ўша юлдуз бир кунмас бир кун албатта, юз кўрсатиб, йўлимни ёритадигандек туюлаверади. Ўша юлдузни кўриш орзуси мени оҳанрабодек ўзига чорлайди. Барчасига тупуриб фақат олдинга интилишни маъқул кўраман.

Нурмат қорага бўлган нафратим кун сайин ортиб борарди. Уни кўрдим дегунча миям ғувиллайдиган, ғазабим бўғзимдан отилгудек аҳволга тушадиган бўлдим. Қанийди, имконим бўлса-ю, бу махлуқни хумордан чиққунча дўппосласам. Минг афсус бунинг имкони йўқ. Негаки, онам шу аблаҳнинг қўлида. Нима бўлмасин, қай мағзавани устимга ағдармасин, онам ҳурмати чидашга, кўз юмиб ўтишга мажбурман...

* * *

Орадан яна бир ой ўтди. Қиш қилич қайраб келарди. Ҳаво анча совиган. Айниқса, тунда печка ёқмасдан ётиб бўлмайди. Деворнинг алебастр сувоғи гўё ташқаридаги бор совуқни ичкарига тортаётгандек туюлади.

Бу ҳовлида ўзимча қарор чиқара олмаслигимни билсам-да, кундузи эҳтиёт шартдан эски печканинг ичларини тозалаб, олов ёқишга тайёрлаб қўйдим. Энди офилхонадаги тоғоралардан бирини ўтинга тўлдириб қўйсам кифоя. Шу ниятда ташқарига чиқиб, тоғораларнинг кичикроғини олдим-да, тандирхона томон

юрдим. Печкага ёқиладиган ўтинлар ўша ерда. Яқинда ўзим катта-катта гўлаларни майдалаб, тандирхонага тахлаб қўйганман.

Энди тоғорага ўтин тўлдириб, кўтаришга чоғланган эдимки, қаердандир Нурмат қора пайдо бўлди. У ҳе йўқ, бе йўқ қўлимдаги тоғорани тортиб олди-да, бир четга ирғитди.

— Ҳа, печкада ўтиргилари кеп қолдими?! — бор овозда бақирди у.

Бақир-чақирни эшитиб, ҳовлида кир ёяётган Шарифа ҳам, ўчоқбошида куймаланиб ош дамлаётган онам ҳам биз тарафга ўгирилишди.

— Нима қипти? — бундай муомалани кутмаганим сабабли тепа сочим тикка бўлиб, ўгай отамга хезландим. — Печкада ўтирсам нима бўпти?!

— Ҳой, итвачча, — титроқ аралаш менга мушт ўқталди Нурмат қора. — Бу уйга меҳнатинг сингганмиди? Сигиндига ўхшаб келиб ўтирибсан, майли. Онанг кўзининг сувини оқизавверганидан уйлантириб қўйдим, буям майли. Энди не азобда даладан ташиб келтирган ўтинларимни ёқмоқчимисан?!

— Оғзингизга қараб гапиринг! — мен ҳам алам аралаш бақирдим. — Нима қилган бўлсангиз, онамнинг ҳурматидан қилгансиз! Тўйга келсак, бопадинги-из! Ҳа-а, жуда боплаб ниятингизга етдингиз! Чув туширмоқчийдингиз! Томошамни кўрмоқчийдингиз! Бир умр куйиб, бошим эгилиб ўтишимни хоҳлагандингиз! Эришдингиз!..

— Нималар деяпсан, кўрнамак! — Нурмат қора менга яқинлашиб урмоққа шайланди.

Биламан, бу одамни ҳозир шапатилаб юборсам кифоя. Афдарилиб тушади. Сўнг баҳона топилади унга. Арз-дод қилиб мелисага ҳам боришдан топ тортмайди бу ярамас.

Шу орада онам чопиб келиб ўртага тушди.

— Бас қилинглар! — дея мени гавдаси билан тўсди онам. — Икковлашиб еб битирдиларинг-ку, мени!

Эшитганлар нима дейди? Анави келин нима деб ўйлайди? Бор Қодиржон, ўтин ёқиб уй иситмасанг, ўлиб қолмасан! Уйингга кир!

Мен онамнинг кўз ёшларига, илтижоли, дардли нигоҳларига ортиқ дош бера олмасдим.

Нурмат қорага совуқ қараб олдим-у, хонамга йўл олдим.

* * *

Хонага кириб сигарет тутатмоқчи бўлиб турганимда, эшик очилиб Шарифа кирди.

Унинг қовоқлари уйилган, киприклари асабий пирпирарди.

Рўпарамга келиб бирпас жим қолди-да, атрофга аланг-жаланг қараб ниманидир қидира бошлади.

— Нима бўлди? — сўрадим совуққонлик билан. — Бирор нарсани йўқотдингизми?

— Ҳаммасини эшитдим, — деди Шарифа кўзимга тик боқиб. — Дардингиз барибир ичингизда қолган экан. Айтиб олдингиз. Енгил тортдингизми?

— Нима дебман? Сизни ёмонлабманми?

— Бу ёмонлашданам баттар! — деди Шарифа. — Энди умрим таъна эшитиб ўтаркан, шекилли...

— Ундай деманг! Мен сиз ҳақингизда гапирмадим.

Шарифа ортиқ гапирмади. Пиқиллаб йиғлаганча бурчакка ўтириб олди.

* * *

Кечки аёз тушиб, хона ичи тобора музлаб борарди. Бунга ичимдаги муз қўшилди ва эгим увишиб, ўзимни лоҳас ҳис эта бошладим. Аксига олиб бугун Нурмат қора тагин тўнини тескари кийган. Шарифани ўз уйларига чақиртириб, алоҳида товоққа овқат солдирибди-да, укаларимдан менга киритиб юборибди.

Аламим келди. Тоқатим тобора тоқ бўлиб бораётганини ҳис этиб турардим.

Шу тобда бувижонимнинг бир вақтлар атрофимда гирдикапалак бўлганлари, олдимга бир неча хил овқатларни қўйиб, егин болам, дея ялинганлари, қайсарлик қилаверсам, оғзимга қошиқлаб овқат тутганлари ёдимга тушди.

Қизиқ, ўшанда гўё жаннатий маконда, ҳақиқий фаришталар қуршовида яшаган эканман. Шу онларнинг қадрига етмабман-а! Эркалик қилибман, қайсарлигим тутганда, инжиқланиб, бувижоним ва бобожонимни қийнабман. Кўчага қочиб чиқиб, уларнинг ортимдан югуришга, ҳарсиллашга мажбур этибман. Ҳозир-чи? Ҳар куним хўрликда ўтаяпти. Ҳеч кимга сўзим ўтмайди, биров мени одам ўрнида кўрмайди.

Шу пайт чироқ ўчиб қолди. Зимистонда ўрнимдан тураман деб қалқиб кетдим. Тимирскилана-тимирскилана ташқарига чиқдим.

Не кўз билан кўрайки, Нурмат қора айвон чироғи ёруғида электр узаткич эшикчасини очиб, ниманидир ковлаштираётгани.

Айвон устуни орқасига беркиниб ҳаракатларини кузатдим. У урина-урина эшикчани маҳкамлаб ёпди ва бизнинг хона томон ўғринча қараб қўйиб, ортга қайтди.

Ҳаммасини тушуниб етдим. Демак, чироқ бекорга ўчмаган. Ўгай отам шу оддий чироқни ҳам бизга раво кўрмаяпти экан-да.

Нурмат қора уйига кириб кетгач, аста бордим-да, узаткич эшигини очдим.

— Ҳой, нима қилаяпсан? — бу Нурмат қоранинг товуши эди. Гўё ҳеч нарса бўлмагандек, орқамга ўғирлдим.

— Нима қибман? — сўрадим хотиржамлик билан.

— Тегма узаткичга! — хириллаб қичқирди Нурмат қора. — Қоч, дедим сенга, ит!

— Унда чироқни ёқиб қўйинг! — дедим бўш келмай. — Нимага ўчирасиз?

Нурмат қора жадал юриб келди-да, мени итариб кўборди.

— Итвачча, — сўкинди у эшикчани текшириб кўриш асносида. — Бутундан бошлаб соат кечки саккиздан кейин чироқни ўчириб қўяман!

— Нега?

— Вей, — Нурмат қора менга жуда яқин келди-да, аламли шивирлади. — Чироқнинг пулини энанг тўлай-дими-а? Туришинг манавинақанги бўлса! Менинг ўрнимга далага чиқ, яхобга қара десам, бурнингни жийирасан, текинтомоқ! Тагин гап бермайсан...

Бу орада онам чиқиб келди.

— Отаси, ёқиб бера қолинг чироқни! — ялина бошлади у синиқ товушда. — Бирпас ўтиришса, ўчириб қўйишар ўзлари!

— Сен аралашма! — жеркиб ташлади Нурмат қора. — Минг марта айтаман-ку, аралашма деб! Ё қулогийг том битганми? Бор уйга кир!

Онам шўрлик жавдираб қолди. Қайсидир йўл билан мени ҳимоя этишга, орамиздаги муносабатларни яхшилашга уринди. Лекин қўрқув устун келиб тилини тишлашга мажбур бўлди...

Ўзича нималардир дея ғудраниб Нурмат қоранинг буйруғига буйсунди.

* * *

Шу кеча Шарифа иккимиз қалин кўрпага ўранган кўйи алламаҳалгача ўтириб чиқдик. Ҳар биримиз ўз хаёлларимиз билан банд эдик. Иккаламиз ҳам бир-биримизга сўз айтишни хоҳламас, ўша керакли сўзнинг ўзи йўқдек эди...

Ҳа, сифиндиликнинг юкини кўтариш заҳар ютишдан-да қийинроқ экан. Кимга юкинишни билмайман. Юкинмоқчи бўлганларим мен каби ожизлигини кўриб қўл силташдан нарига ўта олмайман.

Бетиним давом этаётган таҳқирлар ҳеч қачон ниҳоя топмаслигига қаттиқроқ ишониб бормоқдаман. «Эр-

каклик ғурурим топталгани етиб ортарди. Устимдан кулишди, ҳақорат қилишди, ҳойнаҳой дардимни кўчага олиб чиқиб дастурхон ҳам қилишгандир». Менга шуларнинг ўзи етмасмиди?.. Бўлиб ўтаётган ишларни бувимга ҳам, бобомга ҳам айта олмайман. Айтганим-да нима ўзгарарди?! Улар кексайиб қолишган. Бекорга дардларига дард кўшилади.

Хўш, энди нима қиламан? Иссиқ уйда ўтиришга, ёруғликдан баҳра олишга, қарши сўз айтишга, ҳовлига эмин-эркин кириб-чиқишга ҳақим бўлмаса. Нега уйланишга рози бўлдим ўзи? Онаминг раъйига қарадимми? Хўш, раъйига қараганим нима наф берди? Ахир, Мажнундек севиб қолмагандим-ку! Шарифага бўлган ишончим, меҳрим саробга айланганига қандай бардош берай?.. Худо кўрсатмасин, Шарифанинг бокира чиқмаганидан кимдир, қачондир бир кун хабар топса-ю, кўзларимга «Э, ҳезалак» дегандек масхараомуз боқса, нима қиламан? Эл-юрт, тенгдошларим, қариндош-уруғлар олдида қандай бош кўтариб юрман?..

Бўғзимга қадар тиқилиб келган ички тугён барибир портлаши шарт эди.

Нафасимни бўғишга интилаётган ёввойи ҳисларимни жиловлашга ҳаддим сиғмай, даст ўрнимдан турдим-да, ташқарига отилдим.

— Ўлдираман! Сўяман! — дея Нурмат қоранинг уйи томон чопдим. — Мени билмас экансан, эшитяпсанми? Билмас экансан! Сендақаларнинг уйини бузаман!

Ҳайқиримни эшитиб, биринчи галда ўгай отам, кетидан онам ва тўртта укам югуриб чиқишди.

Нурмат қора қўлга дасткаллак ушлаб олганди.

— Кимни ўлдирасан? — хириллаганча менга ташланди у. — Қани, ўлдир, кўрнамак, ҳароми! Нега қараб турибсан? Ўлдирмайсанми?

— Ҳароми ўзингсан! — мен унинг ёқасидан бўғиб олдим. — Ҳали мени хўрламоқчи бўлдингми? Сен-а? Чучварани хом санабсан!

— Қўйвор, болам, қўйвор! — онам укаларимнинг чириллаб йиғлаганига-да эътибор бермай орамизга тушди ва маҳкам билегимга ёпишди. — Жон болам, қўйвор! Худойим-ей, қандай қунларга қолдим-а?! Бас қилларинг энди, ба-ас!..

Онамнинг фарёд чекиб йиғлаши мени сал ўзимга келтирдими, Нурмат қоранинг ёқасидан қўлларимни тортиб олдим.

Шу заҳоти Шарифа елкамга осилиб уй томон судради.

— Юринг, ичкарига кирайлик! Юра қолинг! Ўзингизни босинг!

Мен яна итоаткорона ортга қайтдим.

Ичкарига кирарканман, Нурмат қоранинг қичқириғи ҳовлини тутди.

— Кетсин уйимдан! Йўқолсин! Иккаласиниям қорасини кўрмай!..

* * *

Ҳа, энди бу фэйзсиз ҳовлида қола олмаслигимизни Шарифа икковимиз ҳам яхши англаб турардик. Шунча гап-сўз, жанжал-тўполонлардан сўнг бу уй бизга янада бегона, ёқимсиз туюла бошлаганди.

— Керакли буюмларни йиғиштиринг! — дедим Шарифага. — Эрталаб чиқиб кетамиз!

— Қаерга борамиз энди? — йиғламсираб сўради Шарифа. — Борадиган уйимиз йўқ-ку!

— Бошимиз оққан тарафга! — дедим совуққонлик билан. — Агар хоҳамасангиз, уйингизга кетаверишингиз мумкин.

— Бу нима деганингиз? Ўйлаб гапираяпсизми?

— Мени деб сарсон бўлишингизни хоҳламайман. Шундай қилсак, иккаламизга яхши бўлади. Мен...

Шу пайт ташқарида онамнинг пиқиллаб йиғлагани қулоғимга чалинди.

Аста бордим-да, зулфинни тушириб, эшикни очдим.

— Ҳа, тагин нима бўлди? — дея онамни ичкарига олиб кирдим-да, кўрпачага ўтқаздим. — Яна эрингиз йиғлатдими?..

Онам бир муддат йиғлашдан тўхтаб елкамга бош кўйди ва ҳазин оҳангда деди:

— У... сени болтаминан чошиб ташлайман деяпти. Кечаси ухламай, барибир ўлдириб ташлармиш...

— Ўлдиролмайти, — дедим қатъий оҳангда. — Ўшанинг гапига ишониб ўтирибсизми? Тинчланинг!

— Йўқ, мен отангни яхши биламан. Айтганини қилмай кўймайти. Болам, бу гапларни айтиш менга осонмас. Аммо мажбурман. Ўлиб кетишингдан кўрқаман, жон болам! Илтимос, кета қолгин! Қаерга бўлсаям майли. Фақат кетгин! Чивиндай жонинг омон бўлса бас... Сенга бир бало бўлса, мен куйиб адои тамом бўламан!..

Волидамнинг бу сўзлари кўксимга ханжардек оғир ботди. Йўқ, уни тушунишга уринардим. Фақат туққан онанг «кет» деган сўзни кўзларингга тик боқиб айтса, алам қиларкан.

Танамга муз теккан каби сесканиб кетдим. Бироқ бу ҳолатимни сездирмадим.

Тўғри, ҳозир қаерга боришни, қай манзилда тунашни билмасдим... Шунга қарамай, алақачон қўлида буюмлар солинган сумка билан кетишга шай турган Шарифанинг қўлидан тутдим-да, таваккал ташқарига отилдим.

Ҳаво айниб, ёмғир томчилай бошлабди.

Катта йўл бўйига чиққач, жўнаб кетишдан аввал бир зум кўкка боқдим. Зулматли осмондан онда-сонда юзларим оша томчилаётган ёмғир қалбимнинг тубтубида йиғилиб бораётган аччиқ кўз ёшларимга ўхшарди.

Биз олдинма-кетин кетиб борардик. Кетар чоғимда онам ҳеч қурса кўнглим учун ортга қайтаришга

уринмагани алам қилиб сиқилаётганим етмагандек, Шарифанинг аҳён-аҳёнда пиқ-пиқ йиғлашидан асабим қўзирди.

Ҳаётдан шунчалик кўнглим совиб кетгандики, ҳеч кимга ва ҳеч нарсага қарамай бу ерлардан бош олиб кетгим келарди. Бир зумда лоқайд ва ҳафсаласиз одам қиёфасига кириб қолгандек эдим. Фақат... Оёқларим мени қайнонам Зарифа холанинг қишлоғи томон судраклаб бораётганини сезардим...

Ана, икки ёнбоши тутзордан иборат тор кўча. Яқиндагина шу кўчадан шарлар-у, ранг-баранг тасмаларга бурканган машиналарда, жўраларимнинг олқишлари, сўнгсиз мақтовлари остида ўтгандим. Ўша кун кўча ёш-яланг қиз-жувонлар, қизиққон йигитларга тўла эди. Ҳаммалари бизга ҳавас билан боқишган, болакайлар машиналаримиз то кўздан йўқолгунча ортимиздан ирғишлаб чопишганди...

Бугун эса кўчада зоғ учмаяпти. Қишлоқнинг қопонган итлари ҳам бизнинг ночор ҳолатда қолганимиздан бохабардек ин-инларига беркиниб олганга ўхшайди. Фақат бароқ мушукларнинг узуқ-юлуқ миёвлашлари қур-қур қулоққа чалинади.

— Мен яна ўзимга битта лақаб орттираяпман, — дедим алам билан. — Илгари етимча дея ортимдан тош отган бўлишса, буёғига ичкуёв деган тамғани юзимга босадиган бўлиб туришибди. Эссиз умрим! Нега мендайларни дунёга келтиришади? Таъналарини, алам-у, ташвишларини елкамга ортиб ўтиш учунми? Ёки масхаралаганда, хўрлаганда енгил тортишлари учунми?.. Нега?

— Ҳадеб хафа бўлаверманг, Қодир ака! — мени йиғи аралаш юпатган бўлди Шарифа. — Ҳеч ким сизга таъна қилмайди, мана кўрасиз! Ўзингизни ўзингиз қийнайверсангиз, касал бўп қоласиз.

— Бу кунимдан оғир касалга чалиниб ўлиб кетганим яхшийди, — дедим оғир хўрсиниб. — Ўлганлар

хотиржам бўлишади. Ҳеч нарсани ўйлашмайди, ҳеч ким уларнинг тинчини бузмайди.

— Бас қилинг! — беихтиёр бақриб билагимни чимдим олди Шарифа. — Шундоғам бўларим бўп турибди. Ўлмайсиз, тушунаяпсизми, сиз ўлмайсиз!.. Мени ёлғиз ташлаб кетишга ҳақингиз йўқ! Уйи бошида қолсин ўша ифлоснинг! Омон бўлсак, бизлар ҳам уйсиз қолмасмиз!

Индамадим. Қўлимдаги охирлаб қолган сигаретни бир четга ирғитдим-да, тахтали дарвозани очиб ичкарига кирдим.

* * *

Ҳовлида қадам товушларимиз эшитилгани ҳамон ичкари уй эшиги очилиб, басавлат, ёши олтмишдан ошган қайнонам Зарифа холанинг қораси кўринди.

— Шарифа! — айвондан туриб товуш берди қайнонам. — Ким у?.. Шарифамисан?

— Ҳа, эна, биз! — Шарифа таниш овозни эшитдию, дод солиб йиғлаганча бориб онасининг елкасига осиди. — Эна, энажо-он!..

— Секин, қизим, секин! — шивирлади қайнонам шу орада менинг елкамдан олиб кўришаркан. — Бас қил йиғлашни! Кўшнилар эшитади. Ичкарига киринглар! Қани, юринглар!

Биз Зарифа холанинг ортидан эргашиб, хонага кирдик.

— Болам, яхши юрибсизми? — кўнгил сўраган бўлди қайнонам. — Нега икковларинг ҳам тумшайиб қолибсизлар? Тинчликми?

— Бизни ҳайдаб юборди, — йиғламсираб жавоб қилди Шарифа менга ўғринча қараб олиб.

— Вой ўлиб кўя қолай! — қайнонам бу гапни эшитиб шоша-пиша ичига туфлади. — Ким ҳайдади? Нимага ҳайдайди?

— Анави... Қайнотам...

— Қайнотанг?.. Ие, нега ҳайдайди?.. Нима қасди боракан сизларда? Жамилахон-чи? Қайриб ташламадимми эрини?

— Қаёқда? — кўз ёшларини енгига арта-арта тескари ўгирилиб олди Шарифа. — Қайтанга қайнонамнинг ўзи тезлади... «Сени отанг ўлдириб қўярмиш! Кет!» деявериб ҳоли-жонимизга қўймади. Ярим кечаси бўлсаям чиқиб келавердик, эна!..

Зарифа хола менга маънос қараб олди-да, қизини елкасидан тутиб ўзига қаратди.

— Болам, мабодо сен гап қайтариб қўймаганмидинг? Бекорга...

— Ўлибманми гап қайтариб? Зарил кептими?

— Унда нимага бекордан бекорга ҳайдайди?

— Куёвингизга қасма-қасд қилди бу ишни. «Далага чиқиб яхобга қара» дегани деган. Қодир акам мазаси бўлмай зўрға юрган бўлса... Бормаганига аччиқ қилиб чироқларимизгача ўчириб қўйди.

— Айтгандим-а, ўгай барибир эл бўлмайди деб! — тутоқиб кетди қайнонам. — Билгандим. Кўнглим қурғур сезганди шуни. Худоё бетидан бузилсин! Сизларни қишнинг кунида кўчага қувган бўлса, рўшнолик кўрмасин! Болаларидан тортсин! Ўлсаям гўрида тик турсин, илойим! Дўзахгинага дўмбира бўлсин!..

Шарифа онасининг қарғишларидан сўнг ув тортиб йиғлай бошлади.

Буниси ортиқча эди. Негадир хотинимнинг йиғлаши кўнглимни бузиб, ўзимни лоҳас ҳис эта бошладим. Аммо ёнимдагиларга бу ҳолатимни сездириб қўймаслик учун «Мен бирпас очиқ ҳавода ўтириб келай» дедим-у, ташқарига чиқиб кетдим...

Ҳали айвон бўсағасидан пастга ҳатлаб улгурмагандим. Қайнонамнинг шивир-шивири мени ҳушёр тортириб таққа тўхтадим.

— Қизим, энди... Куёв ҳам шу ерда турадимми?..

— Вой, эна, нима бўпти?.. Нега сўраяпсиз?

— Ичкуёв... Бўлиб-а?..

— Тавба қилдим-ей, эна!.. Шу ердан бўлак қайга борами-из?..

— Тўғри-ку-я!.. Локигин... Жа ғалати бўлди-ку!.. Аканг Абдусалом, опаларинг, қўни-қўшнилар нима дейишаркин?.. Гап-сўз кўпайиб кетса-чи?.. Унда нима қиламиз, қизим?..

— Гап-сўздан қўрқасизми, эна?.. Ё сизам бизни ҳайдаб солмоқчимисиз?

— Секинроқ гапир-э!.. Куёв эшитиб қолади! Ҳар ҳолда куёв халқи қайнонаникида юрса ғалати-да, болам! Сира тасаввуримга сиғдира олмаяпман!..

— Нега унақа дейсиз? Ахир, бегона эмас-ку!..

— Оббо, намунча бақирмасанг? Шунчаки айтдим-қўйдим-да! Шу гапниям қинғирга йўяверасанми?..

Бу гапларни эшитиб, қўксимга ханжар санчилган-дек туюлди. Қўрқувданми, аламданми, тиззаларим дағ-дағ титраб, аъзойи баданимни совуқ тер босди.

— Қайнонам тўғри айтди, — ўйладим ўзимча. — Ичкуёвлик осон эмас. Эркак кишига ҳар қадамда қимтиниб, тортиниб юриш ўлимдан баттар. Яхшиси, секингина ўзимни четга оламан.

* * *

Зимистон кеча. Осмон тўла юлдузлар жамолини кўз-кўз қилаётган сулувлар каби бир-бирларига навбат бермай ёвду сочишади. Ой эса уларнинг биронтасини писанд қилмайди. Ёй шаклига кириб, «Гўзаллик бундай бўлибди» дегандек кетимдан қолмайди...

Буғдой ниш урган пайкални ёқалаб пича йўл юрганимдан сўнг изғирин жонимдан ўта бошлаганини ҳис этдим. Аксига олиб қорним ҳам таталаб борарди.

Эгнимдаги оҳори кетиброқ қолган костюм ёқасини кўтардим-да, қунишганча йўлимда давом этдим.

— Бекор қилаяпсан! — дерди шайтоний овоз. — Шу кетишда нимага эришмоқчисан? Нимани исботламоқчисан? Адо бўласан-ку! Бир оз сабр қилсанг, олдинга овқат қўйишарди. Иссиққина ўринга ўра-

либ, хотинчангнинг қўйнида маза қилиб ухлардинг. Ҳар ҳолда сени ҳеч ким қувиб солмасди. Аҳмоқ экансан, бола!..

— Сен бўлар-бўлмас гапларга қулоқ тутаверма! — бу овозга жавобан қалбим инграб юборди. — Шайтоний ҳирсу ҳавасдан бўлак нарса эмас булар... Ёдингда бўлсин, бу дунёда меҳрли, оқибатли одамнинг ўзи қолмаган. Ҳеч ким сен бечорагинанинг дардига малҳам бўла олмайди. Мана кўрасан, ўлар ҳолатга тушиб қолганинга ҳам фақат Яратган жонингга оро бўлади. Одамзод эса ўзини ўйлашдан нарига ўтмайди. Шундай экан, фақат олға бос! Бир кунмас бир кун фариштангни, ҳақиқий кўриқчи фариштангни албатта топасан. Ўша сени тушкунлик ботқоғидан олиб чиқади...

* * *

Чалкаш хаёллар гирдобиди узоқ йўл босгандек эдим. Йўл юриш асносида совуқни ҳам ҳис этмай қўйгандим. Пешонамдан маржон-маржон терлар қўйлагим ёқасигача оқиб туша бошлаганди.

— Ҳойнаҳой Шарифа мени қидираётган бўлса керак, — ўйладим қадамимни секинлатиб. — Мени кетиб қолади, деб сира ўйламагандир. Шунгаям қийин бўлди. Тинчгина, она уйида яйраб юрганди. Менга турмушга чиқди-ю, тинчи бузилди, хўрликларимга шерик бўлди, беҳуда кўз ёшлар тўкди, сиқилди, ўртанди...

Йўқ, уни ҳам шафқатсиз тақдиримга шерик қилишни сира хоҳламайман. Майли, йиғласин, елсин-югурсин. Мени тополмагач, бир кун кўникади. Ҳаммасини унутиб, ҳаётини бошқатдан бошлайди. Бекорга «бокира эмассан» деб дилига озор берибман! Аслида мен ҳеч нарсага арзимайдиган бир бандаман-ку! Нима ҳақим бор эди шундай дейишга? Кимман ўзим? Ҳеч ким!.. Кўчадаги дайди ит ҳам менчалик ташландиқ эмас!.. Нимамага олифтагарчилик қилдим? Ўзини мағ-

рур қилиб кўрсатишни менга ким қўйиб эди?.. Афсус, чиқиб кетишимдан олдин ими-жимиди узр сўрамабман. Агар шундай қилсам, ҳозир бу қадар виждон азобида қолиб кетмасдим... Ишқилиб, Худонинг ўзи кечирсин!

* * *

Бир маҳал қандайдир таниш масканга келиб қолгандек юришдан тўхтадим.

Қаршимда қуриброқ қолган суви юзини бутана босган катта зовур намоён бўлди.

— Ие, бу ўзимнинг Хонбува маҳалламдаги зовурку! — дедим қирғоққа яқинроқ бориб. — Бу ерга қандай келиб қолдим? Шунча йўл босиб-а?.. Ўзи аслида қаерга кетаётгандим? Ҳа-я, менга барибир эди-ку қаерга бориш! Фақат маҳалламга келиб қолганим ғалати. Худди биров тайинлагандек, кимдир мени кутаётгандек маҳалламга келишим ақлга сиғмайди...

Хўш, энди нима қиламан? Қаерга бораман? Буви-жонимникигами? Асло! У уйга киришга ҳам ҳаққим йўқ! Умуман ҳеч қаерга бормайман. Тақдирнинг ўзи мени бу ерга етаклаб келди. Унга қарши боришим сира мумкин эмас. Мана шу зовур ёқасида ўтирганча жон бераман. Шундай қилсам, ҳаммасидан биратўла қутуламан. Ҳеч кимга оғирлигим тушмайди, эртанги кун қайғуси билан яшаб азоб чекмайман, ҳеч кимдан бир кун келиб «Ҳезалак», «Сиринди», «Етимча», «Ичкуёв» деган таъналарни эшитмайман...

Худди муз одам каби ҳиссиз бир ҳолатда аста пастроққа тушдим. Ҳа, башарти ўлсам ҳам, жасадим шу ердан ҳов анани бўтаналар устига думалайди. Шунда аллакимларнинг «Ўлигиям бизларга юк бўлди-я!» дашномларини эшитиб, руҳим чирқилламайди...

Хўш, қандай ўладилар ўзи? Ўзимни осишга ҳеч вақо йўқ. Филдирақлар остида қолиб мажақланай десам, бу ерлардан машина ҳам ўтмайди. Зовур бўлса, сувини ичга ютиб, мушқулимни оширибди...

Дарвоқе, қорним ўлгудай оч. Бир оз кутсам, балки очликдан шишиб ўларман... Йўқ, тезлатишим керак. Нафас олишдан чарчадим. Мана шу фақат зулмат-у, қора булутлардан иборат дунёга боқишдан тўйдим!..

Жонҳолатда чўнтагимдаги сигарет қутисини қўлимга олдим. Қутида ўн донча сигарет қолибди.

Қачонлардир эшитгандим.

Оч қоринга бостириб-бостириб тамаки чекса, одам хушини йўқотаркан-да, қайтиб уйғонмас экан. Ҳатто, жон бераётганини сезмай, уйқуда боқий дунёга рихлат қиларкан.

Негадир қўлларим дир-дир титраб, сигарет тутатдим-у, чўзиб-чўзиб тортдим.

Афсуски, бу уринишим ҳам узоққа чўзилмади. Мендан тўрт-беш қадам нарида қора шарпа пайдо бўлди. Агар кўзлари ёнаётганини кўрмасам, бу шарпани инси-жинсга йўйишим тайин эди.

— Ит-ку, — кўнглимдан ўтказдим костюмга қаттиқроқ ўралиб. — Ҳой, итмисан? Ит бўлсанг, яқинроқ кел!..

Шарпа менга жуда яқин келиб тўхтади. Ўйлаганимдек, қол-қора, бўйдор бир ит экан.

— Хўш, отинг нима? — сўрадим унинг юнглирини оҳиста силаб. — «Олапар»мисан? «Бўрибосар»мисан?.. Ким бўлсанг ҳам кел, сени қучиб исиниб олай! Совуқ жон-жонимдан ўтиб кетди, жўра!.. Қани, келақол энди! Тортинма!

Ит мени тушунгандек янада яқин келди-да, искалана-искалана кўзларимга жавдираб боқди.

— Ҳа-а, қорнинг очми дейман? Афсус, сени хурсанд қила олмайман. Ўзим очликдан силлам қуриб зўрға ўтирибман. Ишонасанми, охириги марта кеча икки-уч қошиқ овқат еганман, холос... Ҳой, қаёққа? Иситиб қўймайсанми? Ҳамқишлоқлик ҳурматим йўқми?..

Ит ёлворишларимга, бақир-чақирларимга эътибор қилмай, бошини қуйи солганча қишлоқ ичкарисига югуриб кетди.

— Ҳа-а, — дедим аламимга чидай олмай. — Ночор бўлсанг, ит ҳам писанд қилмас экан. Овқат бера олмаслигимга фаҳми етди!..

Мен зарда билан қўлимга қутини олиб, иккинчи сигаретни тутатишга тутиндим.

* * *

Олтинчи сигаретни чекиб бўлаёзганимда кўнглим айниб, ўқчий бошладим. Бошим айланиб, ҳолим қуриб бораётганини ҳис этдим. Шу лаҳзаларда тунги совуқдан оёқларим увишиб, елкаларим қақшаб кетаётганини ҳам сезмасдим.

— Демак, томирларимдаги қон қота бошлади, — кўнглимдан ўтказдим еттинчи сигаретни лабимга қистириб. — Чидайман. Яна бир муддат бардош берсам, бас! Ниятимга етаман...

Бевафо ва шафқатсиз дунё! Эшитаяпсанми? Сени тарк этиш арафасидаман! Шундай кенг бағрингга мени сиғдирмадинг! Нима қилай? Лаганбардорлик қилиш, сенга хушомадлар ўйлаб топиш қўлимдан келмас экан. Азоблайвердинг, мендан ўч олиб чарчамадинг. Мана, ниҳоят тўйдирдинг. Мақсадингга эришасан. Кошки эди, мени қувиб солгандан кейин кенгайиб қолсанг! Бундай бўлмайди. Сен торлигингча, бевафо ва ёлғонлигингча қолаверсан. Ҳали тагин мен каби ожизларнинг қанчасини қон қақшатаркансан. Фақат билиб қўй, агар онажонимни куйдирсанг, уни ўтларга ташласанг, сени кечирмайман! У дунёдан қайтиб бўлсаям сендан ўч оламан!

Бошим тобора тезроқ айлана бошлади. Қусгим келаяпти-ю, иложи бўлмаяпти. Йўқ, мен болалигимдан шундайман. Кўнглим айнийди-ю, ичимдагини чиқара олмайман...

Майли, шундай бўлгани яхши. Мендан из қолишини хоҳламайман. Ҳеч ким билмасин! Ҳеч ким ҳатто жасадимни ҳам кўрмасин. Шуниси маъқул...

Охирги сигаретни чекиб тугатишга улгурмадим. Аввалига бошимда қаттиқ оғриқ турди. Аъзойи бада-ним ёниб, қора терга тушдим. Сал ўтиб танам музлай бошлади. Сўнгра осмон бир айланди-ю, ҳушимдан кетдим...

* * *

Ана, тепамда кимлардир йирғлаяпти. Ҳойнаҳой. Шарифа бўлса керак. Кимнингдир қичқиргани қулоғимга чалинаяпти. Қизиқ, мени қандай топишди экан? Зовур ёқасида эдим. Ёки ит бориб яқинларимга хабар бердимикан? Унинг тили йўқ-ку! Қандай айтади? Мени танимаса...

Бунча жасадимни тортқилашмаса?! Қаерга олиб кетишаяпти ўзи? Қабристонгами? Наҳотки, ҳозир ер остига кирсам? Кейин нима бўлади? Йўқ, мен кирмайман. Жасадимни қўйишади қабрга. Мен осмону фалакда парвоз қиламан. Бувижонимни, онамни, Шарифани соғинсам, пастга тушаман-да, уларнинг орасида айланиб учаман. Шунда барчалари келганимни сезиб, мен билан тиллаша бошлашади. Бу лаҳзалар руҳлар учун тотли кечади. Мен қадрдон овозларига, чеҳраларига тўйгач, яна ортга қайтаман.

— Қодир ака, кўзингизни очинг! — бу Шарифанинг товуши эди. Хотиним жасадимни тортқилаб, ҳазин оҳангда ёлворарди. — Жон Қодир ака, уйғона қолинг! Мен қўрқиб кетяпман, эшитяпсизми?..

Эҳ, Шарифа, қанийди уйғона олсам! Қорамағиз юзларингдан тўйиб-тўйиб бўсалар олмасмидим!? Сен ўзингни беҳуда қийнайверма! Ўлганлар қайтиб келмасликларини яхши биласан-ку! Нега куйиб-пишасан? Буёғига кучли бўл! Ҳали олдинда сени минглаб, миллионлаб яхши, ёқимли кунлар кутяпти. Ўша кунларни қарши олишга бел боғла! Мени қўявер! Ҳозир жоним роҳатда. Биров кўнглимга озор бермайди. Ҳар сонияда таҳликаларга кўмилиб яшамайман. Қайғур-

ма! Сендан албатга хабар олиб тураман. Мени соғиниб ташвиш чекишингга йўл қўймайман!..

— Опажон, — кимдир жасадимни кўтариб олдида, номаълум тарафга кета бошлади. — Уни ўша жойга олиб бормасак бўлмайди. Шошилишимиз керак!..

— Балки дўхтирга олиб борармиз? — адашмасам, бу қайнонамнинг овози эди. — Ҳар ҳолда...

— Йўқ, шарт эмас. — деди мени кўтариб бораётган кимса. — Ўша жой маъқул. Кетдик!..

У жасадимни ё машинага, ё аравага ортди. Шундан сўнг атрофимда яна йиғи овозлари эшитила бошлади.

Ҳа, мени мачитга олиб кетишяпти, шекилли. Ундан кейин қабристонга жўнасақ керак...

Шарифа!.. Йиғламасдан ўтира олмайсанми?.. Бирпас жим бўлсанг-чи! Ҳализамон жанозам ўқилади. Мен ҳам дуоларни тинглаб куч олайн-да! Сен дод-вой қилаверсанг, дуоларнинг ҳаммаси ҳавога учади-ку, нодон!..

Маили, нима бўлса бўлар. Энди кейинги ҳаётим ҳақида ўйлашим лозим.

Алвидо, ўзимнинг бевафо ва ёлғончи дунём!..

* * *

Мени қандайдир нимқоронғи хонага олиб киришди. Лекин ҳеч ким йиғи-сиғи, дод-вой қилмасди. Тапиш-нотаниш овозда аллакимларнинг шивир-шивири қулоғимга чалинарди.

— Шу ерда қолдириб кетасизлар! — деди бегона товуш.

Билдимки, бу аёл кишининг овози. Бироқ ким бу? Врачмикан? Э, мени ҳар ҳолда ўликхонага олиб келишмагандир. Агар шундай бўлганда, Шарифа дод соларди, атрофимда айланиб йиғларди. Йўқ, ҳойнаҳой врачга олиб келишибди, шекилли. Нега? Врач нима қилади ўликни? Жасадимни пичоғи билан ёриб ташласа-я?!

Ҳа, майли, қулоқ тутай-чи, нима қарорга келишаркан?!

— Унда менам қоламан! — бу Шарифамнинг товуши эди. У йиғламсираганча сўзларди. — Қодир акамнинг ёнидан бир қадам ҳам жилмайман! Нима десангиз деяверинг!

— Йўқ, — деди бошқа аёл унга. — Агар ҳаммаси яхши бўлсин десангиз, уйингизга боринг! Уни шу ерда қолдиринг! Мен бегоналарнинг олдида ишлай олмайман!..

— «Бу отинбувими дейман? — ҳайрон бўлдим. — Аслида оламдан ўтган эркакнинг жанозасини эркак домла ўқимасмиди? Нега отинбувини чақиришди? Онам қани? Нега онамнинг товуши эшитилмаяпти? Ё ҳали хабар беришмадимиз? Нима учун? Туққан онам тепамда ўтириши, ҳақимга дуолар ўқиши керак эмасми? Наҳотки, Нурмат қора жўнатмаган бўлса? Йўқ, бундай бўлиши мумкинмас. Фарзанди оламдан ўтади-ю, онажоним унга қулоқ тутиб ўтирармиди... Ундай десам, бувижоним, бобом ҳам бу ерда йўққа ўхшаяпти. Улар нега келишмади экан?..

— Бўпти, — шивир-шивирлардан чалғиб, яна қулогимни динг қилдим... Қизиқ... Одам дунёдан ўтгани билан ҳамма гап-сўзларни, товушларни эшитиб тураркан. Демак, руҳ ўлмас экан. Ҳозир танам тошдек қотганча тўшакка михланиб ётибди-ю, аммо руҳим ҳаммасини англаб, билиб турибди. Фақат.. Қаердалигимни фаҳмлай олмаяпман, холос. Кейинчалик биларманда!.. — Майли, опажон, тушундим, — деди Шарифа. — Сиз айтгандек қиламан ҳаммасини. Уйимга бораман. Ҳаммамиз кетамиз. Фақат...

— Ўзим хабар қиламан, — деди бегона овоз соҳибаси. — Сира хавотир олманг! Ҳаммаси кўнгилдагидек бўлади...

Шундан сўнг қадам товушлари узоқлашиб, мен ётган хонага сукут чўкди.

Ёлғиз қолганимдан фойдаланиб ўзимча қаерим оғриган-оғримаётганини ҳис этишга уриндим. Йўқ, ҳеч

қаеримда оғриқ сезилмаяпти. Демак, мен ҳақиқатан ўлганман. Акс ҳолда бирор ерим оғриши, ҳеч бўлмаганда, кўнглим безовта бўлиши лозим эди. Кўнгим хотиржам. Ҳатто, танам тўшакнинг қаттиқ-юмшоқлигини ҳам сезмаяпти. Худди ҳавода муаллақ тургандекман.

— Қандай яхши! — ўйладим ўзимча. — Яқиндагина юрагим ғаш ва ўзим бахтсиз бир нотовон банда эдим. Энди эса буткул бошқача. Хаёлимни фақат яхшилик, сокинлик қамраб олди. Бунинг нимаси ёмон? Буёғига ҳеч кимга ҳисоб бермайман, ҳеч кимдан нажот кутмайман, умрим таҳлика остида ўтмайди. Асоийси, қалбим азобда қолмайди.

* * *

Орадан қанча вақт ўтди, билмайман. Ичкарига кимнингдир кирганини ҳис этдим. Қора шарпа тепамга келди-да, менга маълум бўлмаган дуоларни пичирлаб ўқий бошлади.

— Ҳа, бу ўша отинбуви, — ўйладим ўзимча. — Дуо ўқий бошлади чамамда. Қизик... Дуо ўқигани сайин танам совиб боряпти. Ана, негадир бошим айланди... Н-нега қоп-қора, тор йўлакка кирдим?.. Энди эса у ердан чиқдим... Ҳаммаёқ ёришиб кетгандек туюлди... Йўқ, қоронғи хонадаман... Фақат... Энди ҳаммасини кўриб турибман... Тепамда эса...

Бу ким? Фариштамикан? Айтишарди-ку, инсон боқий дунёга рихлат қилгач, руҳи кўриқчи фаришта-си билан учрашаркан. Ўша фаришта унга ҳаётлигидаги йўл қўйган гуноҳлари учун бўладиган савол-жавоблар пайтида ҳамроҳлик қиларкан...

Ҳа, бу менинг фариштам! Қанчалар гўзал экан у! Юзларидан нур ёғиляпти. Эҳ, у фариштадан оддий инсонга айланиб, ҳаёт эканимда йўлимдан чиқса бўлмасмиди. Менинг ҳам шундай хушрўй аёл билан яшашга, унинг ойдек хуснидан завқ олишга ҳақим бор эди-ку!..

— М-мен қаердаман? — эҳтиёткорлик билан сўрадим ундан.

— Сизми?.. Сиз менинг ҳузуримдасиз, — жавоб қилди фариштам маъюс жилмайиб. — Энди доимо мен билан бирга бўласиз.

— Мен ўл-лганманми?..

— Ҳа, — фариштам дарҳол қовоқ уйиб олди. — Фақат... Энди бундай саволлар берманг!..

— Нега?.. Мумкин эмасми?

— Мен... Хижолатда қоламан. Агар савол бераверсангиз, ишлай олмайман.

— Охирги марта сўраб олай! Илтимос, менинг ўлик-тириклигимни аниқ айтинг! Бўлди, шуни айтсангиз, савол бериб ортиқ сизнинг вақтингизни олмайман.

Фариштам қовоқ уйган кўйи бир оз ўйланиб турди-да, бошим узра эгилди. Ундан шу қадар ёқимли ис таралдики, бошим янада қаттиқроқ айланиб кетди.

Бу ҳолатимдан жуда кўрқиб кетдим... Ахир, мен ўлганман! Фариштамнинг ишларига нега халал беришим керак? Ана, дарров жаҳди чиқди. Бошимни шундай тез айлантириб юбораверса, жаҳаннамга тушиб қоламан-ку!..

— Тушундим, — дедим кўзларимни қайтадан юмиб. — Сизни ранжитганим учун узр сўрайман, фариштам!..

У менга жавобан юзини юзимга босди.

Қайноқ ва момикдек юз аъзойи баданимни қиздириб, лабларим қуруқшагандек бўлди.

— Энди жим ётинг! — шивирлади фариштам. — Менга халал берманг!.. Ҳозир дуо ўқийман. Ўқиш давомида нималарни кўраётганингизни айтинг! Фақат... Кўзларингизни қаттиқ юмиб олинг! Акс ҳолда ҳеч нарсани кўра олмайсиз!

— Хўп, — дедим фариштамга ўтли боқиб. — Сиз нима десангиз шуни қиламан! Фақат мени ташлаб кетмасангиз бас!

— Энди аста ўрнингиздан тулинг! — буюрди фариштам мулойимлик билан.

Мен буйруқни сўзсиз адо этдим ва фариштамнинг қоп-қора, мунчоқдек кўзларига, нафис юзлари-ю, гунча янглиғ лабларига суқ билан боқдим.

У менинг меҳр билан боқаётганимни сезиб турарди. Шунинг учунми, ярим очиқ сийналарига кафтини босиб беркитган бўлди.

— Сиз асло ортиқча юмушларга чалғимаслигингиз зарур, — уқтирди фариштам. — Ҳозирги ҳолатингизда менинг сўзларимгагина қулоқ тутиб, нима десам, шуни бажарасиз.

— Айтинг, — ялинганнамо оҳангда сўз қотдим унга. — Мен ҳеч нарсани тушуна олмаяпман. Нималар бўляпти ўзи? Биз қаердамиз?

— Тушунмайсиз ҳам, — жавоб қилди фариштам. — Чунки сиз менинг ҳузуримдасиз. Умуман айтадиган бўлсам, сиз ўлгансиз. Мени танидингиз-ку! Фариштангиз эканимни тан олдингиз-ку! Нимага тагин беҳуда саволлар бериб мени чалғитасиз?

— Ўтмишим-чи?.. Ўтмишим нима бўлди? Қаерда қолди?

— Ўтмишингиз ўтмишда қолди. Буёғига иккаламиз бирга бўламиз.

— Нима учун унда мен ўрнимда тик турибман. Учиб юришим лозим эмасмиди?

— Ҳали учишингизга вақт топилади. Тик турган эса, сиз, яъни, руҳ! Жасадингиз, ана, орқангизда ётибди.

Бу гапни эшитиб шоша-пиша ортимга ўгирилдим. Не кўз билан кўрайки, жасадим ҳақиқатан, икки қават кўрпача устида хотиржам ётибди. Негадир юрагимни кўрқув ҳисси қоплаб ортга чекиндим. Хавотирим ошиб бораётганини кўрган фариштам эса дарҳол қўлтигимдан олди.

— Биламан, сиз илгари бу тахлит ҳолатларга рўбарў келмагансиз. Қўрқингиз тайин. Юринг, нариги хо-

нага ўта қолайлик! Жасадингизнинг тинчини бузмайлик! Қани, асалим, юра қолинг!

* * *

— Бунчалар тили ширин фариштамнинг! — ўйлардим нариги хонага ўтарканман. — Ёруғ дунёда эканимда бундай ширин сўзларни жуда кам эшитгандим. Фақатгина бувижоним гоҳида эркаларди. Худди фариштам каби турли ёқимли сўзларни айтиб кўнглимни кўтарарди. Ана энди абадий эркалашлар оғушида яшайдиган бўлдим. Бизни ҳеч ким айира олмайди. Ҳамиша фариштам билан бирга бўлман...

Бу хона ҳам нимқоронғи эди. Мени духоба кўрпача устига ўтқазди-да, фариштам рўпарамга чўкди.

Бир муддат бошини эгганча дуо ўқиди. Тағин танам қизиб, бошим айланди. Бу гал кўнглим ҳам бирикки беҳузур бўлди.

— Тавба, — ўйлардим ичимда. — Боқий дунёда ҳам кўнгил беҳузур бўлиши мумкин экан-да!.. Бироқ тез ўтиб кетаркан. Ҳозир фақат кўзларим тиниб, худди сархуш кимсалар каби уйқу элитяпти. Ҳануз ҳеч қаеримда оғриқ сезмадим.

— Кўзларимга тик боқинг, жоним! — деди фариштам овозини сал баландроқ пардага кўтариб. — Энди бирпас киприк қоқманг! Иложи бўлса, икки-уч сония нафас олишдан тўхтанг! Худди шундай! Бас, кўзларингизни юминг! Қани, кўнгил кўзингиз билан нимани кўраяпсиз?

— Поёнсиз бедазордаман, — дедим хириллаб. — Беда роса чиройли гуллабди. Ҳов анави ёқда сариқ, яшил, пушти рангли қандайдир қушлар парвоз қиляпти.

— Тўппа-тўғри, — деди фариштам. — Улар жаннат қушлари, асалим! Қушлар иккимизни олқишлаб, жавлон уришяпти. Яхшироқ қаранг, бедазор тепасида оппоқ соқолли мўйсафид ҳам кўриниши лозим.

— Кўрдим, кўрдим! — дедим ҳовлиқиб. — Ҳа, оппоқ соқоли мўйсафид! У дуога қўл очиб турибди, фариштам!

— Қани, энди-чи, бир қадам орқага сурилинг. Шундай!.. Иккала қўлингизни олдинга чўзинг! Сиз олдинга чайқалаяпсиз! Орқангизга қараб кета бошладингиз! Бўлди, чайқалишдан тўхтанг! Кўрдингизми, ана ўша қария бизларга никоҳ ўқиб қўйди! Энди биз бегона эмасмиз! Тушунаяпсизми? Биз эр-хотинмиз!

— Ие, — кўзларимни очиб фариштамга ҳайрат аралаш боқдим. — Сиз, ахир... Фариштамсиз-ку! Қ-қана-қасига...

— Нима қипти? — кулимсираб икки юзимни кафтлари орасига олди фариштам. — Бизга никоҳ ўқиб бўлинди. Шундай экан, иккимизнинг юлдузимиз юлдузимизга мос келган. Ё... Хурсанд эмасмисиз?..

— Кечирасиз-у, — дедим елка қисиб. — Сиз ҳали менинг ўтмишимни билмайсиз. Агар хабар топсангиз, бу ишингиз учун афсусланишингиз аниқ.

— Йўқ, адашяпсиз, — сўзимни кесди фариштам. — Ҳаммасидан хабарим бор. Сиз ҳаёт эканингизда ҳазилакам балоларга кўндаланг бўлмадингиз. Ҳатто, уйланиб ҳам рўшнолик кўрмадингиз. Бокира бир қиз тенгингиз эди. Жувонни рўпара қилишди. Уй-жойли бўлишга ҳақли эдингиз. Қаерга борсангиз ҳайдаб солишди. Шунинг учун ҳам Яратгандан сизни ўзим сўраб олдим. Ортиқ бардош бера олмадим. Қийналганларингизни шунчаки томоша қилиб тура олмадим.

— Шунақами?.. — Бошим бир оз карахтланди, кулоқларим шанғиллагандек бўлди-ю, бир зумда яна тинчландим. Тағин қалбимни сокинлик эгаллаб, енгил тортдим. — Кечиринг, сиз буларнинг ҳеч биридан хабардор эмассиз деб ўйларканман... Айтганча, сиз, ахир... Фариштасиз... Қандай бахт!..

— Мени кучинг! — буюрди фариштам. — Қаттиқроқ кучинг! Шунда енгил тортасиз!..

Буйруққа бүйсуниб, унинг нозик белидан қаттиқ кучдим.

Оҳ!.. Фаришта деганича бор экан бу сулувл!.. Сал курса бақириб юбораёздим... Нима бўларди? Барибир ҳеч ким эшитмайди. Руҳлар бақирсалар ҳам, катта кўчада эрта-ю кеч сайр қилиб юрсалар ҳам ҳеч ким сезмайди...

Йўқ, бақирсам, гул каби нозик фариштамни чўчи-тиб юборишдан кўрқдим...

Фариштам анча вақт елкамга бошини қўйганча туриб қолди. Мен унинг майин ва қоп-қора, узун сочларини тўйиб силадим. Ёноқларидан қайта-қайта бўсалар олдим...

Бир маҳал у илкис бошини кўтарди-да, икки елкамдан тутиб аста кўрпачага ўтқазди.

— Шу ерда қимирламай ўтиринг! — деди жиддий оҳангда. — Сизга жаннат гулобидан ичиришни унута-ёзибман. Агар ўша гулобни ичсангиз, хавотир ва кўрқувлардан буткул ҳоли бўласиз.

— Кейин-чи? — сўрадим елка қисиб. — Кейин нима бўлади? Уча бошлайманми?

— Учишингизга ҳали анча бор. Кечгача истироҳат қиламиз. Атрофга тун чўккач, бошқа бир масканга борамиз. Ўша ерда ширин суҳбатлар қурамиз... Хуллас, биз вақтимизни хуш кечирамиз. Ахир, энди эрхотинмиз-ку, тўғрими?!

— Ҳ-ҳа, — дедим қизариб-бўзариб. — Шундай...

— Бўпти, Мен ҳозир... Гулобни олиб чиқай!..

Фариштам олиб чиққан пиёладаги гулоб сал тахирроқ экан. Ичганимдан сўнг орадан бир неча дақиқа вақт ўтиб ҳаяжонланиш, кўрқув ва хавотир менга бегона бўлди. Айниқса, фариштамга бўлган меҳрим, муҳаббатим ортиши ёқимли эди. Уни тинимсиз эркалар, ширин сўзлар айтиб чарчамасдим.

Шу кўйи биз кунни кеч қилдик. Вақт хуфтонга яқинлаб, узоқ-яқинда итлар ҳура бошлагач, фариштам эғнимга қалин чопон кийдирди. Бу ишига ҳайрон бўлмадим. Ташқаридаги қаттол совуқ руҳ ва фаришталар учун ҳам ёқимсиз кечиши мумкинлиги хаёлимдан ўтди-ю, ортиқча саволлар беришдан ўзимни тийдим.

— Биз менинг бир умрлик маконимга равона бўламиз, — деди фариштам кулимсираб. — Вақтимизни ўша ерда чоғ қила бошлаймиз. Ўзим сизга мазали таомлар пишириб бераман! Умуман, афсусланмайсиз.

— Сиз ёнимда бўласиз-у, афсусланармидим, — пичирадим қувониб. — Сизни зўрға топдим, жаннатим! Сиз билан ўтган ҳар дақиқам мазмунли ва тотли кечяпти.

— Энди абадул абад шундай бўлади, — деди ишонч билан фариштам. — Сиз фақат ўзимнинг ёнимда бўласиз...

Биз бир-биримизни суйиб-эркалаганча ташқарига йўл олдик.

* * *

Тун ярмидан оғди. Биз тотли жаннат таомлари-ю, меваларидан тановул қилдик. Вақтимизни кўнгиладгидек хушладик.

Ҳа, фариштам ҳақ эди. Мен уйланиб ҳам бунчалар ором олмаганман. Ҳақиқий аёл бошқача бўларкан. У вужудингни куйдиргудек тамшаниб эркаланади, кулоқларинг остида боқий дунёнинг энг ёқимли сўзларини шивирлайди, қалбингни қитиқлайди...

Йўқ, бунақаси фақат менинг боқий дунёмда содир бўлиши муқаррар. Шу ердагина оламни таний бошладим. Борлиқнинг қадрига ета бошладим...

Ўтира-ўтира фариштам томон нигоҳ ташладим. Суюклигим маст уйқуда эди. Узун киприклари уйқуда ҳам пирпираб қўяр, ҳар нафас олганда олмадек сийналари сезилар-сезилмас кўтарилиб тушарди.

Уни пича ҳавас аралаш томоша қилдим-у, аста ташқарига чиқдим.

Қизиқ, боқий дунёнинг осмони ҳам митти юлдузларга тўла. Хатто ташқарида қор учқунлаяпти...

— Эсим қурсин, — кўнглимдан ўтказдим мен кўлимсираб. — Ҳали еттинчи осмонга жўнаб кетмадику! Фариштам алдамаётган бўлса, қиладиган баъзи ишларимиз бор. Шуларни битиргандан кейин учиб кетамиз...

Шу пайт вужудим жунбишга келиб кўча томон юрдим. Ҳайрон эдим. Қаерга отландим ўзи? Нимага кўчага қараб юра бошладим?

— Сен Шарифангнинг холидан хабар олиб келмайсанми? — ҳайқирди қалбим. — Ё унинг қай аҳволдалиги энди қизиқтирмайдими?

— Тўғри айтасан, — дея олдинга босдим. — Унинг не гуноҳи бор?! Балки руҳим ташриф буюргангани сезса кўнгли бир оз тинчланар? Эртанги маъракамни кутиб ич-эттини емас...

Тахминан ўн-ўн беш дақиқа йўл босгач, ариқ ёқасида чўнқайиб ўтирган қора итга кўзим тушди.

Ҳа, у ўша ит. Беришга овқатим йўқлигини пайқагач, терс ўгирилиб кетиб қолганди.

Ит шарпамни пайқади дегунча даст ўрнидан турди-да, нари кета бошлади.

— Ҳа, ярамас, — дея кенг далани бошимга кўтариб қичқирдим. — Қаёққа жўнадинг? Арвоҳдан қўрқининг рост экан-да-а?.. Тўхта!

Ит ҳайқиримни эшитиб, жонҳолатда дала ўртасига қараб чопди.

— Ўл-а, — қаттиқроқ бақирдим. — Шунақа бўлади! Арвоҳни кўрсанг, оёғингни қўлга олиб чопасанлар! Лекин руҳлар зиён етказмаслигини билмайсанлар!..

Йўл-йўлакай ит воқеаси кулгимни қистатиб, ниҳоят манзилга етдим.

Ҳов катта анҳор кўпригидан ўтсам, Шарифаларнинг томорқасига чиқаман.

Тор сўқмоқ бўйлаб тўғри ҳовлига кираман-у, секин мўралайман...

Умуман, шартта бостириб кириб борсам нима қиларди? Барибир мени кўришмайди, эшитишмайди. Ўғрига ўхшаб пойлаб ўтиришимдан нима наф?..

* * *

Ажаб!.. Шу маҳалда Шарифаларнинг чироғи ўчмабди. Кимдир қоронғиликда пиқ-пиқ йиғламоқда.

Бу... Шарифанинг ўзи-ку!.. Наҳотки, мижжа қоқмай менинг кўйимда куйиб ёнаётган бўлса?.. Нега?.. Ахир, аза биз руҳларни безовта қилишини, чирқиллатишини биларди-ку! Нима сабабдан марҳум эрининг тинчини бузишга қарор қилдийкин? Бунинг ўрнига ҳов анави ўтинхонага биттагина шам ёқиб кўймайдимиз? Мен ўша шам тепасига бориб айланмайманми!?

— Ҳа-а, — ўйладим юрагим сиқилиб. — Шунинг учун қалбим безовта бўлган, мени шу ёққа етаклаган экан-да!.. Гап буёқда экан. Безовталиқ мажбур этибди мени...

— Шарифа! — овоз бердим оҳиста.

Хотиним беихтиёр йиғлашдан тўхтади-да, ўрнидан туриб атрофга аланглади.

— Ким у?.. Ким деяпман?..

— Эшитдимиз овозимни? — сўрадим ўзимдан ўзим. — Ё яқин инсонлар руҳларни ҳам эшитишлари мумкинми?

— Мен Қодирман! — дедим баландроқ товушда. — Эшитаяпсанми мени?..

Шарифа овоз келган тарафга чопди...

Индамай туравердим.

Билардим, барибир у мени кўрмайди. Майли, товушимни пайқагандир, аммо қиёфамни ҳеч қачон кўра олмайди. Чунки жасадим бегона уйда ётибди...

— Сиз?.. Қодир ака, ўзингизми?..

Афсуски, хотиним мени кўра олди. Ҳа, у хўрсина-хўрсина келиб бўйнимга осилди.

— Ахир... Мен ўлганман-ку! — дея олдим аранг. — Эшитяпсанми, сен кучиб турган руҳим, холос.

— Нималар деяпсиз?.. Сиз ўлган эмассиз! Хаёлингиз жойидами?.. Менга қаранг, тузалиб қолдингизми? Ҳеч қаерингиз оғримаяптими?.. Нега жимсиз? Гапирсангиз-чи, Қодир ака!..

— Қуйвор мени! — Шарифанинг қўлларини бўйнимдан олиб ташладим-да, ортга тисландим. — Сен хато қиляпсан! Мен ўлганман, эшитяпсанми, ўлганман! Ахир, ўз қўлларингминан ювғич аёлникига олиб бординг-ку!.. Мен... Орқага қайтишим керак... Фариштам кутаяпти мени!.. Агар ёнида йўқлигимни билса, ранжийди. Энди сен... Сабрли бўл! Ҳадеб куяверма! Ҳали ўзингга мос йигитни топасан.

— Йў-ўқ!.. — бақирди Шарифа қайтадан мени кучиб.

Унинг ҳайқириғини эшитиб қайнонам оёқ яланг чопиб чиқди.

— Қодиржон!.. Вой Худойимга шукр-ей!.. Илойим Фарзиниса омон бўлсин!.. Опош бўлдингизми, болам?..

— Эна, куёвингиз ақдан озиб қопти! — баттарроқ қичқирди Шарифа. — Нуқул ўлганман, арвоҳман деб мени кўрқитяпти!

— Қўйинг, болам, ундай қилманг! Юринг, иссиқ хонага кирамиз!.. Қайноқ чой дамлаб бераман! Юра қолинг!..

Шу тобда хаёлларим чалкашиб кетганди...

Бўғзимга нимадир тиқилган каби энгашиб олдим.

Ўқчий бошладим.

Кўз ўнгимни қоронғилик босиб, бошим гир-гир айланаётганини ҳис этдим.

Шарифа орқамдан келиб бошимни маҳкам босиб турар ва йиғи аралаш шивирларди:

— Қусинг, Қодир ака, қусаверинг!.. Кўрқманг!..

Нимадир бошимга қаттиқ урилгандек бўлди. Миям ғувиллаб, қандайдир беўхшов товушлар қулоқларим остида шанғиллади ва ҳушимдан кетдим.

* * *

Кўзимни очганимда тепамда Шарифа мунгайганча ўтирарди. Бир-икки чуқур-чуқур нафас олишга уриндим. Кўксимда оғир тош турган каби бунинг удасидан чиқа олмадим.

Сал ўтмай қорнимда қаттиқ оғриқ туриб ингрлай бошладим.

— Сизга нима бўлди? — пешонамга кафтини босди Шарифа. — Қаерингиз оғрияпти?

— Қ-қорним... — дея олдим зўрға. — Кўнглим ай-нияпти...

— Худойим-эй! — Шарифа даст ўрнидан турди-да тоғорача келтирди. — Мана, шунинг ичига қусаверинг! Мен... Мен дўхтир чақираман!..

Билмадим... Қандай дардга йўлиқдим-у, олдинда мени қай балолар кутяпти экан...

Шу тунни оғир дард исканжасида ўтказдим. Врачлар келиб ошқозонимни ювишгач, оғриқ алламаҳалгача пасанда бўлмади. Тонгга яқингина алаҳдай-алаҳдай кўзим илинибди.

* * *

Эртаси куни аллакимларнинг баралма суҳбатидан уйғониб кетдим. Хона нимқоронғи эди.

Ташқарига қулоқ тутдим. Таниш овозлар...

— Биз Қодиржон билан эр-хотинмиз, — дерди бир аёл. — Унинг сизда кўнгли йўқ, билдингизми?!.. Чақириб беринг эримни!..

Бирпасга бошим ғувиллаб кетгандек, юрагим бир кўтарилиб тушгандек бўлди...

— Фариштам! — дея телбаларча ташқари эшикни очиб айвонга чиқдим. — Ўзимнинг фариштам!..

— Ана, кўрдингизми?!.. — Юзларини ажин босган, ҳарир дуррани бошига танғиб бойлаб олган ўрта яшар аёл мен томон талпинди. Лекин Шарифа ва қайнонам уни юқорига чиқаришмади...

Тўхта! Бу аёлни қаерда кўрганман ўзи?.. Нега мени тап тортмай эрим деяпти? Ким ўзи? Қаерда кўришганман?..

— Қодир ака, — менга юзланди Шарифа. — Мана-ви нусхани танийсизми?..

— Б-билмадим... — дедим ҳафсалам пир бўлиб. — У...

— Вой, кечагина «фариштам» дея бағрингиздан бўшатмай ўтиргандингиз-ку! — бақирди менга аёл. — Энди нега тоняпсиз?..

— Шарифа, — хотинимга юзландим мен. — Бу ким ўзи?..

— Буми? — энди қайнонам олдинга чиқди. — Шу ярамас Фарзиниса фолбин бўлади... Мазангиз қочиб, ўзингизни билмай ётганингизда шуникига дам солиб кўяр деган умидда олиб боргандик... Ҳа-а, бекорга бу йигитни ташлаб кетинглар демаган экан-да! Ораларингда бир нима бор экан-да-а?.. Гапиринг, куёв!..

Бу гаплардан сўнг нималарнидир эслагандек, алламбалоларни фаҳмагандек бўлдим...

Кўз ўнгимда яқин ўтмиш гавдаланди.

— Шарифа, — дедим титраб. — Бу аёл мени ўлгансан, мен фариштангман деганди... Эс-эс биламан, ҳушим ўлда-жўлда ётганимда дуолар ўқиди. Кейин... Мен ўзимга келдим... Карахт эканман чоғи... Ўзим ҳам аллақачон ўлганман деб хаёл қилдим... Ҳа, жасадим-нияма кўрдим!.. Кейин... Эслолмайман...

— Ана, эна, кўрдингизми?! — Шарифа жон ҳолатда бориб аёлнинг ёқасидан олди. — Мана шу эримга илми-амал қилган, эна!.. «Амал» ичирган унга!.. Дўхтирлар айтди-ку, ёмон нарса ичиб қўйган деб!.. Ҳозир буни...

Шарифанинг жаҳдидан азбаройи кўрқиб кетган аёл нуқул унинг қўларини ёқасидан олиб ташлашга ҳаракат қилар, лекин кучи етмасди.

— Қўй, қизим, — қайнонам оҳиста юриб борди-да, Шарифани айириб олди. — Қўшниларнинг олдида

шарманда бўлмайлик! Худога солгин-у, қўйгин! Бундайларнинг жазосини Худо берсин! Энди-чи, Фарзиниса, обрўйинг борида жўнаб қол! Ўғлим кеп қолса борми, нақ бўғизлаб қўя қолади... Ҳе, бетингдан бузилгур, жодугар!..

Аёл бир муддат нимадир демоқчидек каловланиб тургач, ранги пахтадек оқарганча ҳовлидан чиқиб кетди...

Шарифа эса қўлтиғимга кириб мени ичкари уйга етаклади...

Мен энди-энди ҳаммасини тушуниб ета бошлагандим.

Демак, ўлмаган эканман. Жоду таъсирида алаҳлабман... Жасад, хотиржамликлар... Ҳаммасига ўша карахтлик, замонавий тилда айтганда, гипноз таъсири сабаб бўлибди.

Шу жодугар аёл кўзларимга фариштадек кўринибди. Уни суйиб эркалабман... Қандай қилиб?..

Наҳотки, яна балога йўлиққан бўлсам?.. Шарифага хиёнат қилдимми ҳали? Ёши қирққа яқинлаган аёл билан-а?.. Қандай юз билан унинг кўзларига қараялман?..

Қалбим уйғонгандек, минг пушаймонлар билан хотинимга зимдан назар солдим.

Йўқ, Шарифанинг кўзларида нафрат чўғини кўрмадим. У ҳамон менга дардли нигоҳлар ила боқарди.

Бу ҳолат кўзларимни мошдек очиб, юрагим оғриди, алам ва надоматлар оловида куйиб жуфти ҳалолимнинг тиззаларини қучдим-у, бор овозда додлаб юбордим:

— Мени кечир, Шарифа!!!

* * *

Орадан бир ой ўтиб, ўзимга кела бошладим. Вужудимни дастлабки кунлардаги беҳоллик бутунлай тарк этган, иштаҳам яхши, бошим ҳам айланмаётганди.

Шарифа ҳар куни атрофимда айланиб-ўргилар, «уни энг, буни энг» деявериб ҳоли-жонимга қўймасди. Энди чинакам оилавий бахтга эришаётгандек эдим. Аммо барибир энгил нафас ололмасдим. Чунки ичкуёвлигим қалбимни эзарди.

Бу уйга бегоналигим на табиатан одамовилигим мени буткул ёввойига айлантириб қўйганди.

Хотинимнинг уйига келганимга ҳам бир ойдан ошди. Лекин ҳалигача ҳовлига чиқиб сайр қилишга-да юрагим дов бермайди. Ташқарига чиқсам, худди бу уйдагилар менга ола қарайдигандек, орқаваротдан пичир-пичир қила бошлайдигандек туюларди.

Ҳовлига чиқсам-у, Шарифанинг акаси менга бақира бошласа-чи, – дея ўйлардим ўзимча. Ёки опаси очиқ-часига лаб буриб, масхараомуз тиржайиб қуйса-ю, бу ҳолатига кўзим тушиб қолса, қандай аҳволга тушаман? Адойи тамом бўламан-ку! Бундан кўра ер ёрилса, ерга кириб кетганим яхши эмасми? Худойим, яшаш, эркин нафас олиш бунча мушкул бўлмаса?! Қачон шундай кун келарканки, ҳеч нарсани ўйламай, ҳеч кимдан ҳадиксирамай, ўйнаб-кулиб яшарканман?! Шундай ҳаёт кечиришга наҳотки ҳақим бўлмаса? Ахир бегона шаҳарга бориб кўчаларда тентириб юрган чоғларимда ҳам бу қадар тушкун кайфиятга асир бўлмагандим! Ёнимда Шарифа эркаланиб ўтиради-ю, унинг сочларини силашга, эмин-эркин бағримга олишга қўрқаман. Гўёки ҳозир уйдагилардан бири кириб қолиб мени шарманда қиладигандек, таъна тошларини ота бошлайдигандек безовтаман. Қанийди, хароба бўлсаям кичик бир кулбанинг эгаси бўлсам! Ҳеч кимга бўйин эгмасдим, ҳеч нарсадан ҳайиқмасдим. Майли, тошдек қаттиқ бўлса-да, бир бурда нонимни ўзим топиб ердим. Қачон келади ўша кунлар? Ё бир умр сиғиндилик азобини тортаманми? Ундан кўра ўлиб кетсам яхши эмасми?

Шу пайт хона эшиги гийқиллаб очилиб, хонага Шарифа кирди. Унинг чеҳраси очиқ, юзларидан мамнунлик балқиб турарди.

Хотиним жилмайганча келди-да, ёнимга ўтириб бошини елкамга қўйди.

— Зерикмадингизми? — мулойимлик билан сўради сунг. — Негадир ғамгинсиз? Ё тагин бирор ерингиз оғрияштимми?

— Кўзларингизга қарашга ботина олмаяпман, — дедим юзимни терс буриб. — Хиёнатим учун ўзимни ўзим кечира олишим қийин.

— Қўйсангиз-чи, бунга сиз айбдор эмассиз. Ёмонлар бизни айирмоқчи бўлишди. Мен сизни кечирганман. Агар ҳушёр бўлсангиз, ҳушингиз ўзингизда бўлса, бу ишга қўл урмасдингиз. Тушунаман-ку.

Мен бош ирғиб, Шарифанинг сўзини маъқуладим.

— Кўрдингизми, — давом этди Шарифа. — Ҳаётда шунақанги ифлос аёллар ҳам бор экан. Бировнинг эрини тап тортмай ўзиники қилиб олишдан уялишмайди ҳам.

— Бас! — дедим кўрқа-писа Шарифанинг лабларига кафтимни босиб. — Ҳадеб эслатаверманг! Шундоғам бўларим бўлиб турибди.

— Ҳовлига чиқсангиз бўларди, — деди Шарифа ташқарига ишора қилиб. — Энам иккаламиз мазали манти пиширдик. Биргалашиб ердик.

— Чиқмайман, — дедим қатъий оҳангда. — Ташқаридан бегона аёлларнинг овози келаяпти. Шарманда бўлишни хоҳламайман.

— Вой, нега шарманда бўларкансиз? Қўшнимиз Ойниса хола чиққан, холос. Нима қипти? Сиз айб иш қилмадингиз-ку!

— Шарифа! — мен хотинимни икки елкасидан тутиб ўзимга қаратдим. — Ичкўёвлик осон эмас экан. Одамларнинг кўзига кўринишга уялиб кетаяпман. Тушунсангиз-чи! Сира кўника олмаяпман!

— Хўп, хўп, — Шарифа кўксимга бошини қўйди-да, оғир хўрсинди. — Унда мени эркаланг! Енгил тортасиз. Чиқмайман десангиз, мантини шу ерга олиб келаман. Икковлашиб мантихўрлик қиламиз. Ё ким кўп манти сйишга мусобақа ўйнаймизми?

Сезиб турибман. Хотиним қўнглимни кўтаришга, ўртадаги дилхираликларни унуттиришга жон-жаҳди билан уриняпти. Ҳа, унга ҳам осон эмас. Бир ёқда мен, иккинчи тарафда онаси, яқинлари... Ҳаммамизнинг қош-қовоғимизга қараши, «Ишқилиб аразламасин, жаҳл қилмасин, тушкунликка тушмасин, ёмон кайфиятда бўлмасин» деган ўйлар миясини кемириши аниқ. Бундай оғир юкни кўтаришнинг ўзи бўлмайди...

* * *

Шу тобда хона эшиги тарақлаб очилди-да, озгин жуссали, ёши энди ўн олтига яқинлашган кичик қайн-синглим Дилноза кириб қолди.

Жуда ғалати бўларкан. Мисоли оғир гуноҳ қилиб қўйган одам каби Шарифани қўйиб юбордим-да, беихтиёр ўрнимдан туриб кетдим. Хотинимнинг ўзи ҳам ноқулай вазиятда қолганини қизарган юзларидан сезиб турардим.

— Дилноза, эшикни тақиллатиб кирсанг бўлмасмиди? — шоша-пиша сочларини тўғриларкан, синглисини жеркиб берди Шарифа. — Уйда поччанг билан ўтирган бўлсак, мундоқ ўйламайсанми?..

Дилноза бир муддат тек қотиб турди-да, лабларини бурди.

— Нима, ўзимнинг уйимгаям тақиллатиб кирайми? — деди гезариб. — Жа ғалати экансиз-ку, опа!..

— Керак бўлгандан кейин тақиллатасан! — бўш келмади Шарифа. — Тақиллатмай кўргин-чи!..

— Э, боринг-э! Хўжайинлик қиладиган даврингиз ўтган! Бориб қайнсингилчаларингизга хўжайинлик қилинг!

Қизалоқнинг бу гаплари суяк-суягимдан ўтиб кетди. Нима демоқчи бу тирмизак? Шу уйда ўтирганимни юзимга солмоқчимми? Балки «Опа, қанақа эр топгансиз ўзи? Уй-жойи бор, тайинлироғини топсангиз

Индамадим. Бошимни деворга тираганча ўтириб қолдим.

Тагин бувижонимнинг ширин сўзларини қўмсадим. Хафа бўлганимда тиззасига бош қўйиб овунган чоғларимни соғина бошладим.

«Бувижон», дея ҳайқирарди қалбим йиғлаб. «Шундоқ кўшни қишлоқда яшаяпман. Сизгача бир ҳатлаб етгулик йўлданман. Афсуски, юрак ютиб ёнингизга бора олмаяпман. Тоғамнинг разабли нигоҳларидан чўчимасам-да, кексайган пайтингизда сизларнинг тинчингизни бузгим келмайди. Биламан, агар борсам, тоғам албатта, яна жанжал кўтаради. Мен ҳам бўш келмайман. Хўш, унда нима бўлади? Катта муштлашув бўлади. Сизлар ўртага тушасиз. Кейин-чи? Маст ҳолда бобом иккингизга қўл кўтарса қўйса, чидай олмайман. У ярамасни ўлдириб қўйишдан қўрқаман. Унда сиз ҳам, бобом ҳам тамом бўласиз. Йўқ, бормайман, бувижон, бора олмайман! Эшитяписизми, таъналар, қарғишлар гирдобидан қутула олмаётган бўлсам, ўзим айбдорман. Тақдирни айблашга ҳақим йўқ.

Ичкўёвликнинг илк кунлариданоқ мен татиб кўрмаган аламлар қолмади. Фақат Шарифа қолди ночорлигимни юзимга солмаган. Агар ундан ҳам шу сўзларни эшитадиган бўлсам чидай олмасам керак. Катта, серқатнов кўчаларни макон тутсам керак, бувижон! Вокзаллардаги уйсиз, қариндош-уруғсиз пиёниста дайдиларга ҳамроҳ бўлсам керак...

Беихтиёр кўзларим намланди. Ўпкам тўлиб, бўғзимга нимадир тикилгандек бўлди. Нафас олишим қийинлашиб, ҳансирай бошладим. Телбаларча ўрнимдан сакраб турдим-да, кийим-кечакларимни йиғиб елим халтага жойлай бошладим. Бу ишим худди эри уйдан ҳайдаб солган хотиннинг ҳаракатларига ўхшарди.

«Йўқ», дедим яна ўзимга ўзим елим халтани бир четга иргитарканман. «Бу ишим аҳмоқликдан бошқа нарса эмас. Яхшиси, бўш қўл билан чиқиб кетаман. Қачон уй топганимда бу хонадонга қайтаман. Шунда ҳам

бўлмасмиди» демоқчи бўлаётгандир. Шу кичкинагина қиз таъна қилишга жазм этган бўлса, қолганларидан нима кутай?

Икки оғиз гап мени адои тамом қилаётганди. Шарифанинг юпатишлари ҳам қулоғимга кирмади. Ҳиссиз бир кимсадек бурчақдаги ёстиқни қучоқлаганча юзтубан ётиб олдим.

* * *

Қанча ётганим ёдимда йўқ. Вақт шомга яқинлашибди чоғи айвон чироғини ёқиб қўйишибди.

Ташқарида Шарифанинг кимгадир қаттиқ-қаттиқ гапиргани қулоғимга чалиниб, бошимни кўтардим. Қоп-қора парда ортидан ҳеч кимни кўриб бўлмасди.

Бир маҳал қайнонам Зарифа холанинг алакимга гапираётганини эшитиб қолдим.

— Куёв жуда ёввойи, ландовурроқмикан-ей! — дерди зардали оҳангда. — Ташқаригаям чиқмайди. Уззукун уйга қамалиб ётгани-ётган. Овқатиниям қизим шўрлик олдига опкириб бераяпти-да, Унсиной!..

— Вой, шунақасиям бўларканми? Эс-хуши жойидамикан, ишқилиб?

— Қайдам. Қизимнинг пешонаси қурсин! Келиб-келиб етимча, одамови, қайсар эрга дуч келадими. Минг марта айтдим, шошмайлик, у ёқ-бу ёқдан суриштириб кўрайлик деб. Қулоқ солмади. Ўлсам ўламанки, шунга тегаман, деб туриб олди.

— Тақдир-да, эгачи, — деди суҳбатдоши. — Қўяверинг, яхши бўп кетар.

— Яхши бўлмай ҳам қуриб кетсин! Майли, уйимда эркак йўқ. Ўғлим Норматвой ҳали ёш, куёв бўлсаям ўғиллик қилса, оғиримни енгил қилар деб ўйлагандим. Мен аҳмоқ ўлар ҳолатда ётса, жоним чиққудай бўлиб зир югурибман, йиғлабман, қизимни уришибман. Адашибман, ўргилай, адашибман. Битта нонхўр келиб қўшилишини билмаган эканман.

хотинимни олиб кетиш учун. Унгача юравераман. Балки ўзимга муносиб иш топилиб қолар. Ахир, дунё кенг-ку! Наҳотки, бизга аталган кулба қаердадир бўлмаса? Бор ўша кулба. Фақат излашим, жонимни жабборга бериб қидиришим керак.

Бир маҳал ичкарига Шарифа қовоғини уйганча кирди-да, уф тортиб рўпарамга ўтирди.

Бир менга, бир бурчакда думалаб ётган халтачага боқди.

— Анави халтачадагилар нима? — сўради сўнг лаб буриб. — Тинчликми ўзи?

— Уми? Сизга омонат қолдириб кетяпман.

— Омонат?! Қ-қанақа омонат?

— Мен кетаяпман, Шарифа. Буткул кетаяпман.

— Қаерга?! Момонгизникигами? Нимага кетасиз?..

— Худди ҳеч нарсадан беҳабар одамдек сўрайсиз-а?! — дедим асабим кўзиб. — Эшитдим энангизнинг гапларини. Дарди ичида экан. Айтиб-айтиб олди. Шунча гап-сўзлардан кейин бу уйда қололмайман...

Шарифа бир муддат нимадир демоқчидек тарадудланди. Қошларини чимириб, деразадан ташқарига бир-икки марта қараб олди.

Сўнгра ёнимга қайтиб, кўзларимга боқди.

— Энамни ёмонламанг! — деди у лаблари титраб. — Сизга нима ёмонлик қилди? Нима, гапира олмай-дими? Ким бўлибсизки, ҳаммамиз қаршингизда тилимизни тишласак-а?

— Нима?! — бу гапдан жоним чиқиб кетаёзди. Ўзим сезмаган ҳолда муштларим тугилиб, хотинимга хезландим. — Ҳали сенинг бунақа гапларинг ҳам борми?!

— Сенламанг мени! — овозини бир парда кўтарди Шарифа. — Агар бўлимли, киришимли бўлганингизда, шу гапларни эшитмасдингиз. Сизнинг ўрнингизда бошқаси бўлса-чи, манавинақанги уй ичига қамалиб ётавермасдан, келган қуниёқ уйимдаги юмушларни бажарган бўларди. Сиз-чи? Ястаниб ётавердингиз. Уялмадингиз ҳам. Тўғри-да, энам қачонгача чидасин?

Пенсионер бўлса, ўзини ўзи зўрға боқиб ўтирган бўлса. Сизниям қўшиб боқолмайди-ку!

— Валдирайверма! Сенга уйланганим учун дўппингни осмонга отмайсанми? Ё эслатиб қўяйми ўтмишингни?

— Ҳали шунақами?! — асабий шивирлади Шарифа. — Ўша кунни тагин юзимга соляпсанми? Бопладим, нима дейсан? Боплаб юрволдим сенга теккунча! Бўлдими? Кўнглинг тўлдими энди?

Шарифа бир муддат гезариб турди-да, ув тортиб йиғлай бошлади. Ва йиғи аралаш саннашда давом этди.

— Шунинг учун ўгай отангиз сиғдирмаган-да! Ўша ердаям битта чўпни у ердан бу ерга олай демадингиз. Қўлингизни совуқ сувга ургингиз келмади. Ҳеч қурса менинг ҳурматим учун уй юмушларига ёрдам берсангиз бўларди-ку! Менгаям осонми?! Буёқда сиз, уёқда знам, акам, яқинларим... Қай бирларингнинг қошқовоғингизга қараб мўлтирай?!..

Ҳа, хотинимнинг сўнгги сўзларидан сўнг тушуна бошлагандим. Ношудлигимни, одамовилигимни янада чуқурроқ англаб борардим...

Шарифа тўғри айтяпти. Ҳозирги замонда ширин сўз, хушчақчақ, киришимли, шинаванда, меҳнаткаш бўлмасанг, туққанингаям ёқмайсан. Бир кун келиб туққанинг ҳам портлайди. Қара, шу аёлнинг ақли етган нарсаларга менинг ақлим етмабди-я! Нега қайнонамнинг ўтидан кириб, сувидан чиқмадим? Қандайдир қизиқ-қизиқ гапларни ўйлаб топиб, кўнглини олмадим? Қайнонам индамаса ҳам ўзим эркак қиладиган ишларни бажариб қойиллатмадим? Нима халал берди менга? Шу хонадондагиларнинг қаршисига чиқсам, улар мени еб қўйишмасди-ку!..

Қанчалар нотавон банда эканман-а! Хўш, энди-чи? Нима қилай? Қандай йўл тутай? Барибир кеч. Хатимни тўғрилашга кеч қолдим.

— Мени кечир, — дедим эҳтиёткорлик билан Шарифанинг биллагидан тутиб. — Бу тарафларини ўйла-

маган эканман. Майли, яхшиси, кета қолай. Қачон уй топсам, ўшанда қайтаман олдингга. Сенлаганим учун яна кечиргин! Ҳар ҳолда хотинимсан-ку! Яқин олганимдан, сени яхши кўрганимдан сенляяпман...

— Уй топмасангиз келмайсизми?

— Йўқ, келмайман.

— Мендан осонгина воз кечиб кетаверасизми?

— Мени қийнама. Сендан воз кечиб кетиш осон эканми?! Дунёни ағдар-тўнтар қилсам қиламанки, аммо иккаламиз учун уй топаман. Мана кўрасан, ҳали ўзимнинг кимлигимни кўрсатиб қўяман ҳаммага.

— Сизга ишонмайман. Ҳозир кетсангиз, қайтмайсиз.

Мен жавоб бериш ўрнига кийимлар жойланган елим халтани қўлимга олдим-да, эшикни очиб ҳовлига чиқдим.

Ташқарида ҳеч ким кўринмасди. Илдам қадамлар билан дарвозахонага етдим...

Шунда Шарифанинг ичкари хонадан туриб бор овозда қичқирганини эшитдим.

— Йўқолиб кет, мараз! Кетсанг ундан нарига ўтиб кет! Кечдим сендай лапашангдан, кечдим! Қайтиб қорангни кўрмай!..

Анчадан бери кўчага чиқмаганим шу лаҳзаларда аён бўлди. Осмонни тўлдириб ёғду сочаётган юлдузлар кўзни қамаштирар, туннинг муздек шабадаси юзимни сийпалаши, аллақаерлардан элас-элас қулоққа чалинаётган қурбақаларнинг қуриллаши баҳор яқинлашиб қолганидан дарак берарди.

— Мана, энди ҳақиқий дайдига айландим, — дедим овоз чиқариб. Ёнимда бир мири йўқ, бунинг устига қорним ҳам оч. Тунашга жойим йўқ. Бироқ ўтган галги хатомни такрорлаш ниятим йўқ. Тўғри-да, ўлиб кетсам ким ҳам куярди?! Ҳеч ким. Хатто Шарифа ҳам

парвойига келтирмаса керак. Ким билсин боя алами-га чидай олмай жаврадим балки. Ҳозир балки ортимдан одам жўнатар, қайтинг, дея оёғимга ётиб ялинар...

Йўқ, нима бўлганда ҳам энди у уйга қайтмайман. Ичкуёв бўлиб, заҳар-заққум ютгандан кўра тиланчилик қилиб кўча-кўйда ўтирганим маъқулроқ. Шунда бировдан дакки эшитмайман. Хоҳласа, беш-тўрт сўм садақа қилади, хоҳламаса, терс ўгирилади-ю жўнаб кетаверади...

Шундай хаёллар билан ярим соат деганда туман марказига етиб олдим. Кўчада ҳеч зор учмасди. Қатор-қатор дўконларнинг қоровуллари ҳам уйчаларига қамалиб олишибди. Аҳён-аҳёнда ўткинчи машиналарнинг узук-юлуқ сигналларигина атрофдаги сукунатни бузарди, холос.

Қарорим қатъий. Катта шаҳарга бораман. Машина тўхтатганим билан пулим бўлмагандан кейин нима фойда. Яхшиси, пиёда етиб оламан. Барибир, тонггача ҳали анча бор. Аста-аста юриб кетаверсам, бораман-да ўша шаҳарга! Қочиб кетмаган-ку!

* * *

Шу кўйи икки соатча йўл босдим. Болалигимдан очликка бардош қила олмаслигим яна панд бера бошлади. Ошқозоним тортишиб оғрий бошлади. Оёқларим ҳолсизланиб, тиззаларим букилиб-букилиб кетаётганди.

Қанийди, йўлдан қотган нон бўлсаям топиб олсам, дедим юрагим орзиқиб. Ҳарқалай очликни енгардим. Буёғи ҳеч қанча йўл қолмади. Агар шу аҳволда кетаверсам, йиқилиб қоламан. Ўтган-кетганнинг олдида шарманда бўламан...

Худо асради мени! Йўлда кетаётиб сувсиз ариқча ичида икки-учта қоғоз пул ётганини кўриб қолдим. Пуллар кўзимга худди ёруғ юлдуз каби шу қадар чиройли кўриниб кетдики, югурганча бориб териб олдим.

Ҳа, бу пулларга тандирда ёпилган иккита нон беради. Худога беадад шукр! Раҳмимни еди! Очликдан силлам қуришини хоҳламади. Энди нонвойхона топишим керак. Яқин орада учрай қолсайди. Акс ҳолда катта шаҳаргача ета олмайман...

Йўқ, ҳолдан тоймадим. Гарчи нонвойхона топа олмаган бўлсам-да, дадил юриб боравердим. Чўнтагимдаги пул менга куч бағишлаётганди гўё.

Шаҳарга яқинлашдим. Кўп қаватли уйлар, ранг-баранг бўёқлардаги дўконлар...

Катта кўчада ҳам машиналар гавжумлашиб қолди. Тезроқ бозорни топганимда, дарров нон сотиб олардим. У ёғига Худо пошшо! Қорнимни тўйдирганимдан кейин бамайлахотир иш қидираверсам бўлади.

Шу пайт каттакон, ҳашаматли дўконлардан бирининг ёнида турган қора кепка, худди шундай рангли куртка кийган йигитга кўзим тушиб таққа тўхтадим. Негадир у жуда таниш кўринди. Қаерда кўрганман? Пойтахтдалигимдами? Йўқ, бўлиши мумкинмас. Ҳайратим ошиб яқинроқ бордим.

Ие, ахир бу Хонбувадаги кўшнимизнинг ўғли Ҳайдар ўғри-ку! Ўсмирлигида отаси билан жанжаллашиб қолиб, уйдан чиқиб кетган-у, қайтмаган. Айтишларича, у катта ўғри бўлиб кетган экан. Эслайман, болалигимда қишлоққа бир-икки марта барваста, билакларига игна билан ёзувлар туширилган ўртоқларини етаклаб келганди. Ўшанда ҳаммамиз уларнинг ортидан қолмагандик. Ўртоқларидан бири гитара чалиб қўшиқ ҳам куйлаб берганди.

Ҳайдар ўғри то ёнига боргунимча индамай катта йўлга қараганча тураверди...

— Танимади, — ўйладим ўзимча. — Нима қилсам экан? Отини атаб қўл чўзсам ҳам танимаса-чи? Шарманда бўлмасмиканман? Эҳ, шу иккиланишларим қолмади қолмади-да! Ҳеч бир ишга таваккал қўл ура олмайман. Шу туфайли манавинақанги аҳволга тушиб юрибман.

— Ҳайдар ака, — дедим бир-икки йўталиб олгач. — Ассалому алайкум!..

Ҳайдар ўғри менга хавотирли нигоҳ ташлаб олди-да, бирдан жўшиб кетди.

— Қодирмисан? Асқар тракторчининг жияни! Топдимми?

— Топдингиз, — дедим қувончимни яшира олмай. — Худди ўшаман, ака!

— Оббо сен-ей! — елкамга қоқиб нари бошлади Ҳайдар ўғри. — Шу маҳалда шаҳарда нима қилиб юрибсан, хумпар? Уйлангансан деб эшитгандим. Келин болани ёлғиз ташлаб келдингми? Нима бўлди ўзи? Тинчликми, ука?

Ҳайдар ўғрининг масхарали кулиши гашимни келтирса-да, тишимни тишимга қўйишга мажбур эдим.

Лаб тишлаб жавоб беришга чорландим.

— Тинчлик эмас-да! — дедим зўрға. — Иш қидириб юрибман. Иложи бўлса, ётоғи бор иш топсам дейман...

— Шунақами?.. Менга қара, бир гап эшитиб қолдим. Шу ростми?

— Қанақа гап?

— Нима десам экан? Хафа бўлмагин-у, тешик кулоқ эшитаркан-да!

— Сўрайверинг, — дедим қовоғимни уйиб. — Хафа бўлишдан кейин туғилганман, ака!

— Келин бола қиз чиқмаганмишми?! Ё адашдимми?

Ялт этиб Ҳайдар ўғрига боқдим.

— Сизга ким айтди?

— Айтишди-да қишлоқдан келганлар! Лекин шу рост бўлса, ғирт аблаҳ экан ўша қиз. Сендай йигитни алдаган бўлса...

— Бўлмаган гап, — дедим сир бой бермай. — Ўша айтганлар сизга ёлғон гапиришибди. Мен аҳмоқ эмасман-ку унақасига уйланиб! Ҳаммаси жойида бўлган.

— Шунақами? — ишонқирамай совуқ тиржайди Ҳайдар ўғри. — Ундай бўлса яхши бўпти. Майли, хи-

жолат бўлма! Ундан кўра, ўзингдан гапир! Қишлоқда нима гаплар?

Мен сал ўзимни босиб олгач, бўлиб ўтган ишларни бирма-бир гапириб бердим...

Ҳайдар ўғри мунгли ҳикоямни тоқат билан жим туриб тинглади. Сўзимни тугатганимдан кейин ҳам анчагача муштларини туга-туга бир неча марта уф тортиб олди...

— Сенга қандай ёрдам берсам экан? — бош қашиб олиб тилга кирди сўнг. — Мардикорчиликка ярамайсан. Бу аниқ. Бир ҳафта ишласанг, чўзилиб қоласан. Бунинг устига мардикорларга доимий жой ҳам беришмайди. Кунлик ишларда ишлаганингдаям сарсон бўлиб қолишинг ҳеч гапмас. Менинг ишимни умуман эплай олмайсан. Сени бу йўлга умуман яқинлаштира олмайман.

— Нега? — сўрадим тушунмай. — Наҳотки қийин бўлса?

— Буни шаҳар деб қўйибди, ука, — деди Ҳайдар ўғри. — Шундай одамлар борки, минг азобда топиб келган пулингни кўз очиб юмишга улгурмасингдан «шумо» қип қўйишади.

— Унда заводгами, фабрикагами ишга кирсам-чи?

— «Праписканг» қишлоқда-ку! Бусиз уёқларга яқинлаша олмайсан.

— Демак, сира иложи йўқ экан-да! — Бошимни эгиб аста ортга тисландим.

— Битта зўр иш бор, — кутилмаганда жонланиб елкамдан тутди ҳамқишлоғим. — Агар рози бўлсанг, ётоғингам бўлади, чўнтагингдан пул ҳам узилмайди.

— Бўлди, розиман! Кўчада қолмасам бўлди.

— Кейин пушаймон бўлмайсанми? Мендан хафа бўлмайсанми?

— Йўқ. Иш, яшашга жой бўлса бас. Қандай иш ўзи, ака?

— Ҳм-м... Нима десам экан? Мени қийнаб қўядиган бўлдинг-ку сен бола!

— Сизни уялтириб қўймайман, Ҳайдар ака! — дедим тоқатим тоқ бўлиб. — Иш топиб берсангиз бўлди. Уддалайман.

— Яхши, ўша ишни сенга топшираман, — деди Ҳайдар ўғри бош қашиб. — Агар уддаласанг, ошиғим олчи деявер!

— Бўпти, нима иш ўзи?

— Шаҳарда катта автовокзал бор. Ўша автовокзалнинг бурчагида ўтириб тиланчилик қиласан.

— Нима?! Тиланчилик?! Йўғ-э!

— Нима, ор қиласанми? Сенга ўхшаб тиланчилик қиладиганлар шаҳарда тиқилиб ётибди. Бу иш қанақа сердаромадлигини биласанми?

— Тўғри-ку-я, — дедим тутилиб. — Лекин қандай бўларкан?..

— Ўзинг биласан. Яхшилаб ўйлаб кўр. Сенга бундан ортиқ ёрдам бера олмайман.

Бирпас сукутга толдим. Ўзимча олдимга рўмол ёки дўппи қўйиб ўтиришни, ўтган-кетгандан садақа сўрашни тасаввур қилиб кўрдим...

Тўхта, кечагина тиланчилик ҳақида ўйлагандим. Тиланчи бўлишга-да рози эдим. Ҳозир нега ўйга толдим? Наҳотки, Ҳайдар ўғрининг сўзлари ҳақиқат бўлса? Ростдан ҳам ор қилаяпманми? Кимман ўзим? Шунчалик ғурурим баландми? Ё асилзодаларданманми? Ҳозирги туришимда бир пулик қиммати йўқ бир бечораман-ку! Яхшики, шу ўғрини учратдим. Бўлмаса нима қилардим? Қай деворга бош урардим. Қора терга тушиб бетон қуярмидим ёки гишт таширмидим? Шунини ҳам топа олмаганимда-чи? Кечқурунлари вокзаллардаги ўриндиқларда ўтириб чиқишлар-чи? Бундай азобларга чидай олармидим? Албатта йўқ.

Нима бўлса тақдиримдагини кўрганим бўлсин. Мен Нурмат қораникидаги хўрликларни, йигитлик ному-сим топталганини, ичкўёвлик мушкулотларини унутмаслигим керак. Бунга ҳақим йўқ. Хўш, тиланчи бўлсам нима ўзгаради? Ҳеч нарса. Шаҳарда биров

мени таниб ўтирибдими. Ер чизганча ўзим билган ду-
оларни ўқиб тиланавераман. Ҳар ҳолда ҳамқишлоғим
менга ёмонликни раво кўрмас...

— Розиман, — дедим Ҳайдар ўғрига. — Тиланчи-
лик бўлса бўлибди-да, ака! Пул тушиб турса бўлди.

— Мана бу бошқа гап, ўғил бола! — деди Ҳайдар
ўғри чехраси очилиб. — Унда сенминан соат роппа-
роса кундузги ўн бирларда автовокзалда учрашамиз.

— Хўп бўлади.

— Ҳозирча шаҳар айлан, томоша қил! Айтганча, бир
гапни айтиб қўяй. Ҳеч қачон аёл кишига сиғинма! Улар
дўст бўлишмайди.

Шундай деди-да, Ҳайдар ўғри соатига бир қараб
олиб, тор кўчалардан бири томон кета бошлади.

Мен бўлсам уни тўхтатгим келди. Пича пул сўра-
моқчи бўлдим. Афсуски, ҳаддим сиғмади.

Бошимни эгганча таваккал шаҳар ичкарасига йўл
олдим.

Орадан ярим соатча вақт ўтгач, бирдан ҳаво айниб,
ёмғир қуя бошлади. Автовокзалга деярли етай деб қол-
гандим. Серсавлат чинорларни оралаб юришга маж-
бур бўлдим.

Очиғи, тунни билан йўл юриб, роса ҳолдан тойган-
дим. Чарчоқ ўз кучини кўрсатиб, кўзларим юмулиб
борар, силлам қуриб, тиззаларим букилиб-букилиб
кетарди.

Бир амаллаб автовокзалга етиб олдим-у, бўш ўрин-
диқлардан бирига чўкиб, кўзларимни юмдим.

Қалбим бўм-бўш эди. Ҳеч нарсани идрок этмасдим.
Қорним очлигидан аъзойи баданим қалтирарди.

Шу тобда арава тўла нон олиб ўтиб кетаётган бола-
кайга кўзим тушиб, беихтиёр ўрнимдан туриб кетдим.

— Ҳой, бола, тўхта! — бақириб юбордим тўсатдан.
— Кетиб қолма!

Шоша-пиша чўнтагимни ковлаб, қоғоз пулларни чиқардим-да, менга ҳайрон бўлиб қараб қолган болага узатдим.

— Бу пулингизга иккита нон келади, — деди бола совуққонлик билан. — Танлаб олаверинг, ака!

— Яшавор, ука! — дедим хурсанд бўлиб, бўрсилдоқ нонларнинг иккитасини қўйнимга урарканман. — Яхшиям, кеп қолдинг! Сен келмасанг, ҳолим хароб бўларди...

Нон сотувчи бола гапларимга тушунмади, шекилли, бир менга, бир йўлнинг нариги четидаги дўконларга боқди-да, елкасини қисганча йўлига равона бўлди.

Дунёда нондан тўйимли озуқа бўлмаса керак. Оби ноннинг биттасини тамшана-тамшана еб битиргач, дарров кўзларим очилиб, ёруғ дунёга бошқача нигоҳ билан қарай бошладим.

Автовокзалнинг бир бурчагида қўлида исириқ тутатилган идиш билан у ёқдан бу ёққа бориб келаётган ўрта яшар эркакка кўзим тушди. Азбаройи очлигимдан боя кўрмаган эканман. Ҳайратланиб унга яқин бордим. Зимдан ҳаракатларини кузатдим. Ҳар қалай, яқин орада ўзим ҳам шу эркак каби бировларга мўлтираб боққанча, пул ишлаб топиш пайида бўламан. Фақат менинг қўлимда исириқ тутатилган идиш бўлмайди...

Эркак автовокзалга кириб чиқаётганларнинг ҳеч бирини кўздан қочирмас, тап тортмай уларга яқинлашиб, барчаларига тутун пуфлаб дуо ўқирди.

— Исириқ минг дардга даво! Исириқ-исириқ, Усмон исириқ! Худо умрингизни зиёда қилсин, азизлар! Бало-қазолардан чивиндек жонингизни асрасин!..

Тикилиб қолганимни кўриб, исириқчи ўзини сал четга олган бўлди.

— Сизгаям исириқ тутатиб қўяйми? — сўради сўнг мулойимлик билан. — Кўринишингиздан мазангиз йўққа ўхшайди.

— Менинг пулим йўқ-да!.. Мен...

Ҳали сўзимни тугатиб улгурмай, исириқчи шоша-пиша қўлидаги пулларни чўнтакка урди-да, кетишга чоғланди.

— Майли, биродар, яхши қолинг! «Катта» келяпти!..

Ҳайрон бўлиб, ортимга ўгирилдим. Йигирма-ўттиз қадамча нарида Ҳайдар ўғри биз томон юриб келарди.

«Наҳотки шу ҳам Ҳайдар ўғрининг одами бўлса? — ўйладим сал қурса чопқиллаб қоча бошлаган исириқчининг орқасидан боқиб. — Унда нега қочяпти? Ҳайдар ўғри шунчалик қўрқинчлимикин?»

Бу орада ҳамқишлоғим ёнимга келди-да, елкамга қоқди.

— Хўш, яхшимисан энди? — сўради у тобора узоқлашиб бораётган исириқчига зимдан назар солиб. — Кутдириб қўйдим-а сени?

— Йў-ўқ, ака, кўп кутмадим, — жавоб қилдим сал тутилиб. — Шу атрофда айланиб...

— Хўп, юр, бизникига борамиз! — деди Ҳайдар ўғри бирдан қовоқ уйиб. — Ё ҳозироқ иш бошлайверасанми?

— Шундай қилсам, яхши бўларди. Ҳар ҳолда...

— Яхши, унда кетимдан юр-чи!

Ҳамқишлоғим мени автовокзалнинг орқа тарафига олиб ўтди. Бу ердан ўткинчиларнинг кети узилмасди. Ҳамма қаёққадир шошилар, шошилмаганлари писта чаққанча хотиржам кетиб борарди.

— Мана шу бурчак сенинг «точка»нг бўлади, — уқтирди Ҳайдар ўғри. — Сен қўрқма, биров мушугингни пишт деёлмайди. Башарти, биров-ярим келиб пўписа қилса, мени айтавер!

— Хўп, ака, — дедим бўшашиб. — Кейин-чи?

— Тўғри асфальтнинг устига ўтиравер! Ундан кейин-чи... — Ҳайдар ўғри сумкачасини очиб, қоп-қора

кўзойнак чиқарди-да, менга узатди. — Манавини тақиб ол! Ўзингни сўқир қиёфасига соласан-да, билган дуоларингни ўқиб тиланаверасан! Зинҳор кўзинг очиқлигини сездирма!

— Нима бўлади? — сўрадим соддаларча. — Калтак ейишим мумкинми?

— Қанақа калтак? — совуқ жилмайди ҳамқишлоғим. — Пул яхши тушмай қўяди. Даромад яхши бўлиши учун-чи, ука, одамларнинг раҳмини келтира олишинг керак. Энди тушундингми?

— Тушундим, — дедим қатъий оҳангда. — Бошлай-верайми?

Ҳайдар ўғри яна сумкачасини очиб, эски бир чит рўмолни кўлимга берди.

— Бу рўмолни олдингга ёйволасан. Мен шом маҳали келаман. Фақат ишончимни оқлагин! Акс ҳолда, хафа бўламан.

— Менга ишонаверинг, ака. Ҳаммасини сиз айтгандек бажараман.

— Бўпти, омадингни берсин! Айтганча, бояги исириқчини ёнингга яқинлаштирма! Униям ўз «точка»си бор.

Ҳайдар ўғри мендан узоқлашиши билан кўрсатилган ерга чўкдим-да, эски рўмолни олдимга ёйиб, қора кўзойнакни тақдим.

Тиланишнинг йўл-йўриқлари ҳақида йўл-йўлакай ўйлаб олгандим. Аллақачон ёдлаб олган тўрт қатор шеърни ҳазин товушда айта бошладим:

*Биродарлар, ёруғ дунё жамолин кўрмоққа зордирман,
Ёмонлар оёқ остинда кузги бир хас каби хордирман.
Мурувватни дариг тутманг, Яратган сизни ҳам
сийлайдур,
Нетай, зулматидан куйдим, ўшал зулматга мен
ёрдирман...*

Сездим. Олдинига ўткинчилар ҳайрон бўлишди. Кимдир елка қисиб олди, яна кимдир бош чайқаганча йўлида давом этди. Аммо орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, ўткинчилар қаршимда энгашиб, эски рўмол устига қоғоз пулларни ташлай бошлашди. Ҳатто улардан баъзилари: «Ўкинма, укам, Худо сенга сабр берсин!» дея юпатиб ҳам кетди.

Орадан икки соатча вақт ўтгач, рўмол пулга тўлди. Одам кўринмай қолган маҳални пойладим-да, жон ҳолатда пулларни чўнтакка уриб, яна шеър ўқишда давом этдим.

* * *

Тушга яқин тепамда озғиндан келган, тахминан мендан икки-уч ёш кичик, елкасини қисиброқ турадиган бир йигит пайдо бўлди. У аввал рўмол устида йиғилиб қолган пулларни тахлаб, қўлимга тутқазди-да, чор-атрофни обдан кузатиб олгач, қулоғимга шивиради:

— Мени Ҳайдар акам жўнатди. Агар «ташқари»га чиқиб келмоқчи бўлсангиз, мен ёрдамлашарканман. Фақат одамларга кўр эмаслигингизни сездириб қўйманг! Пайпасланиб-пайпасланиб, аста елкамдан тутинг-да, менга эргашинг!

— Шунақами? — дедим мамнун бўлиб. — Ўзим ҳам қандай йўл тутишни билмай тургандим. Бунинг устига, қорним очди.

— Хавотир олманг, мен иккита перашка опкелганман. Кейин еб оласиз...

Мен эҳтиёт шарт ўткинчиларга разм солиб олгач, йигит айтганидек, сўқирларча пайдар-пай ҳаракатлар билан унинг билагидан тутиб, ўрнимдан турдим.

* * *

Одам бошига не кун тушса, барчасига осонгина кўникаркан. Мен ҳам бир куннинг ўзида тиланчиликни касб қилиб олгандек эдим. Эрталабки тортиниш,

безовталиклардан асар ҳам қолмаганди. Ўзимни жуда эркин тутар, баъзан мижозларнинг раҳмини қўзғатиш учун ёлғондакам йиғлаб ҳам олардим...

Шомга яқин Ҳайдар ўғрининг ўзи олдимга келди. Қўлида қандайдир тугун, аммо негадир безовта эди. Қўлидаги сигаретни чўзиб-чўзиб тортганча қаршимга энгашиб, икки елкамдан тутди.

— Маладес! — деди у елим халтачадаги пулларни қўлига оларкан. — Вей, артистлар ҳам сенчалик роль ўйнай олмайди. Ҳали бунақасини кўрмагандим.

— Нима қилай? — бош эгдим беихтиёр юрагим сиқилиб. — Шу кунлар пешонамга ёзилган экан-да, ака. Яхшиямки, сизни учратиб қолдим. Бўлмаса, ҳозирги ўтиришлар қаёқда эди? Раҳмат сизга!

— Бўлди, раҳматни кейин айтасан. Ҳозир ўрнингдан тур-да, мен билан юр! Бизникига борамиз!

— Сизнинг уйингизгами? — сўрадим ишонқирамай. — Қандай бўларкин?

— Қанддай бўлади, ука. қанддай! — елкамга қоқди Ҳайдар ўғри. — Сен шунча пул топасан-у, кўчада қолдирсам, ноқулай. Юрақол!

— Айтганча... — иккиланиб ҳамқишлоғимнинг кўзларига умидвор термидим. — Кўзойнакни...

— Э, еч бу матоҳни! Қара, атрофда ит ҳам қолмабди. Тез бўл!

Мен шоша-пиша кўзойнакни ечиб, кийимлар жойланган халтачага солдим-да, Ҳайдар ўғрига эргашидим.

* * *

Ҳамқишлоғим автовокзалдан чамаси уч юз-тўрт юз метрча нарида яшар экан.

Кўп қаватли уйнинг энг юқори қаватига лифтда кўтариларканман, Ҳайдар ўғрига зимдан кўз ташладим. Шу лаҳзаларда унга жуда-жуда ҳавасим келди. «Қара, — дедим ичимда ўз-ўзимга. — Мана шу ўғри мендан нари борса, етти-саккиз ёш катта. Буниям уйидагилари сиғдирмаган. Мана, йўлиниям, уйиниям

топибди. Ихтиёрида менга ўхшаганларнинг ўн-ўн бештаси бўлса керак. Ҳаммамиз қўлига кечгача ишлаб топган пулларимизни тутқазамиз. Қандай бахтли одам-а! Куни билан нима қилса қилиб юради-да, кечкурун чўнтагини қаппайтирганча қадрдон уйига кириб келади. Ҳеч нарсанинг ташвишини чекмайди. Мен-чи? Қачон Ҳайдар ўғри даражасига етаман? Қачон шунақанги ажойиб уйларни сотиб олиб, хотиржам яшайман? Менга бошқалар қачон ҳавас билан боқадиган бўлади?»

— Сен шу ерда тура тур! — Ҳайдар ўғри лифтдан чиқиб, яшил рангга бўялган темир эшик қаршисида тўхтади-да, аста шивирлади. — Кеннойинг уйда. Ичкарига кириб, уни огоҳлантирай. Кейин ўзим сени чақираман.

Ҳали хаёлларимни бир жойга жамлаб улгурмай, ичкаридаги бақир-чақир қулоғимга чалинди.

— Йўқ! — деди бегона аёл баланд овозда. — Қаёқдаги қаланғи-қасанғиларни уйимга киритмайман!

— Ахир у ҳамқишлоғим, — бу Ҳайдар ўғрининг таҳдидли товуши эди. — Бизга бир дунё пул ишлаб беради. Мана кўрасан!

— Э, пулинг бошингда қолсин! Шундоғам уйим ҳаром пулларга тўлиб кетди. Йўқот унингни!

— Сенлама мени! — бақирди Ҳайдар ўғри. — Ҳозир...

— Нима ҳозир? Нима қиласан? Урасанми, келгинди? Ҳали отам олиб берган уйга кириб олганинг етмай, менга қўл ҳам кўтармоқчимисан?

— Секин, эшитиб қолади! Ҳазиллашдим, ҳазиллашдим...

— Ҳазилингни бориб энангга қиласан, билдингми?

— Хўп, ўзингни бос! Шарманда қилма!

Шу заҳоти ташқари эшик очилиб, қаршимда Ҳайдар ўғри ҳозир бўлди.

Унинг кўзлари ғазабдан чақнаб, қовоғидан қор ёғарди.

— Ұхшамади, — деди ҳамқишлоғим кўл силтаб. — Кеннойинг жа шаллақи, хафа бўлмайсан, ука! Юр, сени ўзимизнинг йигитларга қўшиб қўяман! Ишон, у ерда хор бўлмайсан. Ҳамма нарса етарли.

Мен ҳеч нарсага тушунмай, Ҳайдар ўғрининг кетидан юрдим.

Орадан икки ой вақт ўтди. Мен шаҳарнинг дала-ларга туташган ери — кўп қаватли уйларнинг биридаги ертўлада деярли ўзим тенги йигитлар билан бирга яшай бошлагандим. Уларнинг аксарияти ўғрилик билан шуғулланар, барчалари етимхонада тарбия топган болалар экан.

Ҳаётим бир оз изга тушгандек эди. Ҳамма қатори овқатланар, ертўла зах бўлса-да, ҳеч ким безовта қилмасди.

Фақат Ҳайдар ўғрининг кунлик берадиган ҳақидан кўнглим тўлмасди. То қоронғи кечга қадар тер тўкиб тиланчилик қилсам-да, у иккита, нари борса, учта нонга етадиган пул тўларди. Нима қилай? Тилим қисик. Шу одам менга жой берди, ишга жойлади. Қарши сўз айтишга ожизман. Худо кўрсатмасин, жаҳлини чиқарсам, мени кўчага ҳайдаб солиши аниқ.

Бунинг устига, Шарифанинг мени қидирмаётгани алам қиларди. Шунчалар беқадрлигимдан қаттиқ ўксирдим.

Мана, икки ойдан бери бегона шаҳардаман. Ҳар куним соғинч азобида ўтади. Кир, етмиш ямоқ ёстиққа бош қўйишим билан Шарифа ёдимга тушади. Бирга кечирган тунларни, лаззатли лаҳзаларни қўмсайман. Унинг эса парвойи фалак. Неча марталаб кўчада милиционерларни кузатдим. «Шулар балки мени қидираётгандир?» деган ўйда кўп бор уларнинг ёнидан ўтиб кетдим. Эътибор беришмади. Агар кимдир қидирувга берса, улар мени дарров пайқашарди. Тўхтатиб кимлигимни, шаҳарда нима қилиб юрганимни суриштиришарди.

Афсус, ҳаётда яна омадим юришмади. Яримта бўлса-да, не азобда топган бахтим ҳам мендан осонгина юз ўгирди.

Шундай кунларнинг бирида Сардор деган ҳамтовоқ йигит ярамга туз сепди.

У озгин бўлишига қарамай, жуда чайир йигит. Тиқилинч автобусларга чиқиб, чўнтак кесади. Пул ўғирлаётганда, неча марталаб қўлга тушган, оломон орасида қолиб, тепкилар еган. Барибир, қайтмайди. Бирикки кун ертўлада дам олган бўлади-ю, тавин чўнтакка тушаверади. Ишқилиб, тегирмонга тушса, тирик чиқадиғанлар хилидан.

— Анчадан бери кузатяпман, — деди у тиланиб ўтирганимда, секин ёнимга келиб. — Яхшигина соққа қила-япсан-у, ака ёлчитиб ҳақ бермаяпти сенга. Нимага индамайсан?

Бу саволдан сўнг юрагимни муз қоплагандек бир муддат тош қотдим.

— Биламан, — дедим бўшашиб. — Ўзим ҳам нима қилишни билмай юрибман.

— Сен сал пишиқроқ бўл!

— Қанақасига?

— Топган пулингнинг бир қисмини ими-жимиди чўнтакка ур!

— Ҳайдар ака билиб қолса-чи?

— Қаердан биларди? Куни билан ёнингда ўтирмайди-ку! Бир баҳона топасан-да!

— Тўғри, — дедим жонланиб. — Хаёлимга келмаганини қара-я, Сардор. Менга қара, сизлар ҳам олиб қоласизларми пулдан?

— Албатта, олиб қоламиз-да. Жинни эмасмиз-ку, берганига сабр қиладиган. Бу ерни шаҳар деб қўйибди, ошна.

Ҳамтовоғимнинг бу сўзлари кўзимни мошдек очди. Ҳа, бугундан эътиборан тушган пулдан чегириб қоламан. Шундай қилмасам бўлмайдиганга ўхшайди!..

Бугун менга омад кулиб боққандек эди. Нолаларимга фаришталар омин дедими, кечгача анча-мунча пул ишлаб олдим. Ҳеч қачон бугунчалик кўп пул тушмаганди.

Шомга яқинлашганда, бир сиқим пулни яхшилаб тахладим-да, чўнтакка жойладим. Қолганларини эса Ҳайдар ўғри учун асраб қўйдим.

Одатига кўра, ҳамқишлоғим ўз вақтида қаршимда ҳозир бўлди. Олдинига ҳол-аҳвол сўради. Мен атайин қовоғимни уйиб, норозиландим.

— Бугун ишнинг мазаси бўлмади, — дедим олдини олиб. — Садақа берадиганлар кам бўлди.

— Йўғ-э. — деди Ҳайдар ўғри шошилмасдан мен берган пулларни санаркан. — Ҳар куни тушган пул бугун камайибдими? Бўлиши мумкинмас, ука!

— Нима қилай? Ҳаммасини қўлингизга бердим.

— Қани, кўзойнакни ечиб, олдимга туш! — буюрди Ҳайдар ўғри жиддийлашиб. — Тезроқ бўл!

Буйруққа бўйсундим. Иккаламиз олдинма-кетин катта кўприк остига бордик.

Бу ер одамлардан буткул холи эди. Ҳайдар ўғри шунда ҳам эҳтиёт шарт чор атрофни кўздан кечириб олди-да, менга ўқрайди.

— Чўнтагингдагиларни чиқар! — ўдағайлади у. — Нега аммамнинг бузоғига ўхшаб бақрайиб қолдинг? Чиқар чўнтакдагиларни!

Адойи тамом бўлаёзгандим. Ҳозир мени нималар кутиши элас-элас хаёлимдан ўтар, пулларни чиқариб унга тутқазарканман, дағ-дағ титрай бошлагандим.

— Кўрнамак экансан, Қодир! — қўлини бигиз қилиб, кўзларимга ўқталди Ҳайдар ўғри. — Қара, кўчада қолганингни кўриб, раҳмим келганди. Шундай ишни ишониб топшириб қўйдим. Сен-чи?

— Унда сизам инсоф қилинг-да, — дедим бўш келмай. — Пулларнинг ҳаммасини олиб қўяверсангиз...

— Хоҳлаганимда, бир тийинсиз ишлатардим, — деди у иягимни сиқиб. — Бу менинг «точка»м, билдинг-

ми? Ўзинг кимсан-а? Туришингга бир қара, сўтак. Туршагинг чиқиб ётибди-ку.

— Туришимга тил теккизманг...

— Ҳа-а, шунинг учун ўгай отанг ҳам қувиб солибди-да сени. Худоям кўрнамаклигингни билиб, сенга юриб қўйган хотинни дуч қилган.

— Сиз ким бўпсиз менга баҳо берадиган? — беихтиёр бақириб юбордим мен. — Нима ҳақингиз бор?

— Вей, тирранча! — деди Ҳайдар ўғри иягимни қаттиқроқ сиқиб. — Яхшиям, ҳамқишлоғимсан. Бўлма-са, абжағингни чиқарардим. Йўқол! Кўзимга кўринма, ифлос!

— Кетсам кетавераман, — дея зарда билан унинг чангалидан халос бўлишга уриндим. — Қўйворинг!

Ҳайдар ўғри иягимдан қўлини тортиб олди-да, автовокзал томонга ишора қилди.

— Агар шу атрофда юрганингни кўриб қолсам, мендан хафа бўлмагин. Йигитларга айтиб, дабдалангни чиқартираман. Бор энди, даф бўл!

* * *

Катта йўл бўйига етганимда, истар-истамас кўкка боқдим. Осмон қоп-қоронғи, чамаси, ёмғир ёғиш арафасида эди. Куюқ булутлар баттар дардимни оширди.

«Қизик, — ўйладим ўзимча. — Бошимга бир ташвиш тушди дегунча ёмғир ёғадиган бўлибди. Наҳотки Худонинг қарғишига учраган бўлсам? Қайси айбим учун? Ҳақимни талаб қилганим учунми? Ё беватанлигим сабабми?»

Шундай хаёллар исканжасида поезд вокзалига етиб олдим. Бу ерга Ҳайдар ўғри қадам босмаслиги аниқ. Вокзалдан туну кун одам аримайди.

Ана, ичкарида мен каби дайдилар кўп экан. Аслида, улар дайди эмас. Мардикорчилик қилиб, тунни шу ерда кечирадиганлар. Фақат уларнинг мендан бир фарқли жиҳати бор. Уларнинг зерикканда, ҳориганда, бетоб бўлганда борадиган манзиллари тайин. Уйсизлик

муаммоси юракларини эзмайди. Ишлаб-ишлаб, чўнтак-лари қаппайгач, уй-уйларига тарқалишади.

Ҳали вокзал эшигига яқин бориб улгурмагандим. Кимнингдир «Қодир! Ҳой, Қодир!» деган ҳайқиригини эшитиб орқага ўгирилдим.

Анча наридан шу шаҳарда яшайдиган синфдошим Тўлқин чопиб келарди.

Севиниб кетдим. Синфдошимни кучоқ очиб қарши олдим.

— Бормисан, ошна? — дедим Тўлқинни бағримга босиб. — Сени кўраман деб сира ўйламовдим.

Тўлқин сўзларимга эътибор қилмай, икки биллагимдан маҳкам тутди.

— Шаҳарда нима қилиб юрибсан, хумпар? — сўради у куйиниб. — Қишлоқда ишларинг расво бўлиб ётибди экан-ку.

— Нима бўлибди? Тинчликмикан?

— Тинчлик эмас-да, ўртоқ! — юзини терс бурди Тўлқин. — Боя укам келганди. Гап орасида айтиб қолди.

— Э, чўзмасдан тезроқ гапирсанг-чи! — силтадим уни. — Биров ўлибдими?

— Йўқ, ўлмаган. Лекин хотининг турмушга чиқаётганга ўхшайди.

— Нима? — бу гапни эшитганим ҳамоно юрагим шув этиб кетди. — Жинни бўлдингми, Тўлқин? Хотиним нимага турмушга чиқади?

— Мен қайдан билай? — елка қисди Тўлқин. — Айтдим-ку, укам гап топиб келди деб. Ўша қишлоққа борган экан, қатор-қатор машиналар турганини кўрибди. Ҳа, карнай-сурнай ҳам чалинганмиш. Ўтиб кетаётган болакайлардан сўраса, «Шарифа опамларникига эртага куёв келади», дебди.

— Шунақа дегин... — мен бўм-бўш қоп каби шалвираб, ўзим сезмаган ҳолда бетон тўсиқ устига ўтириб қолдим. — Наҳотки Шарифа мендан воз кечган бўлса?

— Вей, бўшашиб ўтиравермай, йўлга туш! — бақирди Тўлқин ўткинчиларнинг ҳайрон бўлиб қараётганига ҳам эътибор қилмай. — Бориб бил! Шаҳарда пишириб қўйибдим сенга ҳозир?

Мен даст ўрнимдан турдим.

— Тўғри айтасан, — дедим муштларимни тугиб. — Бекорга чиқиб келаётганимда, «Йўқолиб кет! Сендан кечдим!» демаган экан. Демак, нияти бузилган. Мендан яхшироғини топган.

— Қодир, сенга маслаҳатим, тезда қишлоққа жўна! Масалани ҳал қил!

— Илтимос, менга пича қарз бериб тур! — дедим дадил. — Тез кунда қайтараман. Тўғриси, ҳозир ёнимда бир мириям йўқ.

— Гап йўқ, — деди Тўлқин чўнтагига қўл солиб. — Мана, шунча пул етадимми?

— Етади. Бўпти, кўришамиз. Раҳмат!

Бу хунук хабар мени адои тамом қилаёзганди. Жон ҳолатда эндигина ўрнидан қўзғалган такси ортидан чопдим.

* * *

«Эркак учун бундан ортиқ шармандалик бўлади-ми? — ич-этимни ердим ҳамон. — Хотиннинг никоҳингда бўла туриб, бошқасига турмушга чиқиши ақлга сирмайди-ку! Наҳотки бир чақалик қадрим бўлмаса? Йўқ, энасини учқўрғондан кўрсатмасам, отимни бошқа кўяман! Агар шу гап рост бўлса, ҳамманинг олдида шарманда қиламан! Тўйини бузаман! Мени энди ҳеч ким қайтара олмайди».

Туман марказига етиб борганимда, вақт хуфтонга яқинлашиб қолганди. Биламан, қишлоқдаги тўйлар бу маҳалда тугамайди. Нар и борса, энди куёвнавкарлар кириб келган бўлади. Ҳозир икки юз грамм ароқ ичман-у, ана ундан кейин таксига ўтириб, Шарифаникига жўнайман.

Оч қоринга ичилган ароқ аъзойи баданимни қиздириб юборди. Сархушлигим сабаблими, миям янада

тезроқ ишлаб кетгандек эди. Бошдан кечирган азобларим йиғилиб келиб, бўғзимга тиқилар, шу тобда ҳайқиришдан базўр ўзимни тийиб турардим.

Такси кўз очиб юмгунча ўзим учун таниш маҳаллага олиб борди. Шарифаларнинг уйи олдида машиналар ҳам, одамлар ҳам кўринмасди. Бир-иккита ўсмир болалар ариқ ёқасида берилиб копток тепишарди, холос. Фақат дарвозадан сал нарироққа қўйилган қозон ва темир ўчоқлар, ҳақиқатан ҳам, тўй бўлганлигини англатиб турарди.

«Кечикибман, шекилли, — ўйладим ўзимча. — Лекин фарқи йўқ. Ҳозир кириб олай, кўрсатаман хўрлашни уларга!»

Ўсмир йигитларнинг саломи ҳам қулоғимга кирмади. Дарвозадан ичкарига ҳатладим-у, бор овозда қичқирдим:

— Шарифа! Қаердасан, ярамас? Агар янги эрингикига кетган бўлсанг ҳам, мендан қочиб қутула олмайсан! Ким бор? Чиқларинг ифлос, уятсиз, ҳаромилар! Чиқ!..

Шу маҳал уй эшиги очилиб, олдин Шарифа, кетидан қайнонам, қайнсингилларим чопиб чиқишди.

— Ҳа-а, нега бақирасиз? Тинчликми? — Шарифа бир муддат мени қузатиб турган бўлди-да, алам аралаш қичқирди. — Бирор ерга ўт тушибдими?

Жавоб бериш ўрнига унга яқин бордим-да, бошдан оёқ қараб чиқдим.

— Янги атласлар кийиб олибсан, тинчликми? — сўрадим шубҳаларимни яшира олмай. — Ростданам тўйинг бўлаяпти экан-да, а?..

— Тўй? — Шарифа негадир ҳайрон бўлиб, менга қаттиқроқ тикилди. — Қанақа тўй?

— Эрга тегаётган эмишсан-ку! — дедим тутилиб. — Шу ростми?..

Бу гапимдан сўнг Шарифа беихтиёр титраб кетди.

— Эсингиз жойидами? — деди орқасида турган яқинларига бир назар ташлаб оларкан. — Ким эрга тегади?

— Қизим, эрингнинг эси кирди-чиқди бўлиб қолган кўринади, — луқма ташлади қайнонам лаб буриб. — Икки ойдан бери, Худо билади, қайларда санғиган экан. Ажина чалса чалгандир-да!

Онасининг гапидан қайнсингилларим пиқ-пиқ кулишди.

Мен эса нима дейишни билмас, хижолатдан тилим лол бўлиб қолганди. Нималар қилиб қўйганимни, кимларнинг гапига ишониб тўполок кўтарганимни англаганим сари юзим шувут бўлиб борар, ҳозир ортта қайтишни ҳам, Шарифа билан кўришишни ҳам била олмай гаранг эдим.

Бу гал ҳам хотиним мени қутқарди. Оғзимдан келаётган ароқ ҳидини пайқадими, бир сесканиб, афтини бужмайтирди-да, маънос жилмайганча келиб елкамга бошини қўйди ва ҳеч кимга эшиттирмай пи-чирлади:

— Ўзимнинг жиннивойим! Қайси аҳмоқ хотин бир эр билан яшаб туриб, иккинчисига тегаркан? Қайнсинглингизни турмушга бераяпмиз, Қодир ака...

* * *

Ойлар ўтиб, яна қилич яланғочлаганча қиш келди. Ташқарида қор гупиллаб ёғарди. Аччиқ изғирин нақ бурнингни узиб олгудек пишқирарди. Аммо менинг қалбимда ёз байрам қияпти. Теримга сиғмас даражада мамнунман.

Бугун Ғаниобод деган чўл ҳудуддан ўзим учун уй топдим. Мўмин деган дўстим топиб берди. У ёқларга ҳар ким ҳам юрак ютиб боравермас экан. Уйлар бўм-бўш эмиш. Ростдан яшайман, чўлда далага чиқиб жавлон ураман деган мард бемалол келиб хоҳлаган уйга кириб олиши мумкин экан.

Яқин дўстим Мўминнинг айтишича, ярим тунлари дала тарафдан чиябўриларнинг ув тортиши аниқ-тиниқ қулоққа чалинаркан.

— Агар ўша бўрилардан қўркмай яшайман, даладаги оғир меҳнатга чидайман десанг, — деди Мўмин. — Биринг икки бўлади, ошна. Шоли экасан, пахта ишида ишлаб озми-кўпми пул топасан. Буёқда келин ҳам қимирлаб турса, қора қозон қайнамай қолмайди...

Шуларни ўйларканман, секин ёнимда жим кетиб бораётган Шарифага разм солдим. Унинг қовоқлари уйилган, ҳомиладорлиги сабабми, юзлари бўғриққан. Бошини эгган кўйи сукут сақларди.

— Ҳа, — ўйладим ўзимча. — Шарифага жуда оғир бўлди. Ҳомиладорлигида бу каби дилхираликлар, асаббузарликлар кетма-кет келди. Ишқилиб, охири бахайр бўлсин-да!.. Қизиқ, ҳозир уйимизга кириб борсак, Шарифа нима деркин? Унга уй ёқиб тушармикан? Албатта ёқади. Менга маъқул келди-ку, унгаям ёқади-да!.. Учта ҳайҳотдай хона, балкони кенг, дераза, эшиклари мустаҳкам бўлса. Фақат... Печка масаласи қийин экан. Буниям йўлини топарман. Битта печканинг тадбирини кўра олмасам, нима қилиб юрибман!?

Кўч-кўрон ортилган машина биз яшашимиз керак бўлган кўп қаватли уй томон бурилиб тўхтагач, ҳаяжоним ортиб сакраб пастга тушдим-у, Шарифага қўл узатдим...

* * *

— Вой, Худойим, қай гўрга кеп қолдик ўзи? — хотиним мен учун қадрли бўлган уй эшигидан ўтибоқ таққа тўхтади. — Қодир ака, бу ер нима? Омборми? Ҳали менни алдаб омборхоналарга опкелиб юрибсизми?

Мен қўлимдаги кўрпа-тўшакни бир четга ирғитдим-да, Шарифанинг кўзларига боқдим.

— Бу нима деганинг? — совуққонлик билан сўз қотдим. — Худди ҳеч нарсани кўрмаётган, илғамаётгандай гапирасан-а!.. Қанақа омбор?

— Нима бўлмаса? Шунини уй деб мени бошлаб келдингизми? Қаранг, ташқарида биронта чироқ йўқ. Ҳаммаёқ зимистон. Кимсасиз жойлар экан.

— Нима бўпти? Қоронғи бўлгани сабабли ҳеч ким кўринмагандир. Ана, кўрмаяпсанми, ҳов анави ёқда уй чироқлари ёниб турибди.

— Илоё пешонам қурсин! — Шарифа менинг бор умидларимни пучга чиқариб бир бойлам кўрпа устига ўтириб олди-да, саннашда давом этди. — Энамнинг иссиқ сандалида тинчгина ўтиргандим-а! Келиб-келиб шу ношуд эрнинг сўзигаям кираманми? Бу эр қачон бир ишни уддалаб қойиллатганди. Топган уйини қаранглар! Гўр ҳам бу уйдан иссиқ бўлса керак...

— Оғзингга қараб гапир! — ўшқирдим ғазаб билан. — Бу уй мен учун азиз, билдингми?! Қачонгача энаннинг хонадонида қисиниб яшайман? Мана, энди ўзимнинг беминнат уйим бор. Насиб бўлса, эртага далага чиқиб яхобга қарашаман. Бир ой амалласам, маош беришади.

— Яхобга қарашасизми, ундан нарига ўтиб кетасизми, мени қизиқтирмайди. Болам бунақанги омборсифат уйларда туғилишини хоҳламайман.

— Демак, яшамоқчи эмассан, шундайми?

Шарифа жон ҳолатда ичига туфлади-да, юзини терс бурди.

— Худо асрасин бу уйда яшашдан!

* * *

Тонгга қадар мижжа қоқмадим. Шарифа қур-қур ўрнидан туриб, хонанинг уёғидан буёғига асабий бориб келар, нуқул эшитилар-эшитилмас қарғанарди.

У хийла тонг ёришиб, алақаерларда хўрозлар қичқириб, қўй-қўзиларнинг маъраши қулоққа чалинганда, уйқу тўла кўзларини ишқалай-ишқалай, ўрнидан турди-да, кийимларини йиғиштира бошлади. Ора-сирада чанг босган дераза токчаларига, шифтга ёпиш-

ган қалин исларга алам билан қараб олишни ҳам унутмади.

— Қаерга отландингиз? — сўрадим ундан тепасига келиб. — Ҳозир анави шкафни тозалайман. Кийимларни ўша ерга жойлай қоламиз.

— Мен уйга кетяпман, — деди Шарифа киноя аралаш. — Шкафингизам, мана шу омборингизам ўзингизга сийлов.

— Ҳазиллашяпсизми? Ўзи кечагина кўчиб келган бўлсак. Келар-келмасдан кетишингиз нимаси?

— Олдин мени опкелиб кўрсатиш керак эди. Менам одамман, ўзимга яраша дидим, орзу-ҳавасларим бор. Мана шу чангалзорларда уйимдагиларни соғиниб ўлиб кетишни хоҳламайман.

— Уйингиз қочиб кетмаган-ку! Боргингиз келганда, катта йўлга чиқамиз, мингта машина бўлса, ўтирамиз-у, ярим соатда қишлофингизга кириб борамиз.

— Бошимни қотирманг! — мени жеркиб кийимлар солинган елим халтани қўлига олди Шарифа. — Энам мени чўлда яшасин деб туғмаган. У кишининг тор қорнига сиққан, кенг уйигаям сиғавераман.

— Шунақами? — лаб тишлаб ортга тисландим. — Демак, бошидан яшаш ниятингиз бўлмаган экан-да!.. Аёл агар эри билан ҳақиқатан яшамоқчи бўлса, қийинчиликларга кўз юмиши керак эмасми?

— Тўйдим! Тушунаяпсизми, тўйдим! Сизга текканимга яқинда бир йил бўлади. Қачон яйраб келинлик гаштини сурибман-а? Шунча умрим гирдобларда ўтди-ку! Тагин ақллилик қиласиз. Ундан кўра...

— Бас қил! — беихтиёр Шарифага хезландим. — Овозингни чиқарма! Кетсанг кетавер! Мен шу ерда қоламан, тамом!

Шарифа нимадир демоқчидек бирпас иккиланиб турди-да, йиғлаганча ташқарига ўзини урди.

* * *

Мен унинг ортидан чиқмадим. Ҳеч нарса бўлмаган-дек, уёқ-буёқни тозалаб, қайтадан ўринга чўзилдим.

— Эҳ, онажон, — кўз ўнгимда яқин ўтмишда кўрган-кечирганларим гавдаланиб, юрагим сиқилди. — Қай кунларга солиб қўйдингиз? Катта шаҳарда тинчгина умр кечираётгандим. Биров мушугимни пишт демасди. Ишим, ётар-турарим тайин эди. Катта қозонда эл қатори қайнаб яшардим. Нега ҳаётимни чил-парчин қилдингиз? Мана, етти-саккиз ой ичида бошимга не кунлар тушмади. Бирор марта хабарлашай, ҳол сўрай демадингиз. Ўзим тутадим, ўзим ёндим, яна ўзим ўчдим. Нега ундай қилдингиз? Менда ўчингиз бормиди? Кўринг, тагин ёлғизман. Суюкли келинингиз сумкадаги пулларгача суғуриб олибди. Энди нима қиламан? Бу чўлларда кимнинг эшигини тақиллатиб бир бурда нон сўрайман? Йўқ, сўрамайман, ялинмайман. Ҳеч кимни кўришга кўзим йўқ! Лекин армонсизман. Чунки яхшими-ёмонми, энди ўз уйим бор. Бу уйдан бир қадам ҳам жилмайман. Шарифа эса... Ҳали кўрамиз, уйда менсиз қандай чидаб ўтираркан. Барибир қайтиб келади...

Бу ўйлар охири мени оёққа турғазди. Ҳа, тирик инсон ҳаракатда бўлиши лозимлигини тушуниб етмоқда эдим. Қолаверса, энди ўз уйимдаман. Ҳеч кимга боқиманда эмасман. Биров менга бир сўм пул ҳам бермайди. Ўзим югуришим, тер тўкиб ҳалол кун кечиришим шарт...

Эртанги кун ҳақида қайғуришим зарур. Бригадирни толиб иш сўрайман. Шундай ишлайки, бор аламларим, танамдаги губорлар чиқиб кетсин!

* * *

Бу манзил ҳар қандай одамнинг баҳри дилини очмай қолмасди. Бепоён далалар оппоқ қор остида уйкуга кетган. Яхоб берилган пайкаллар эса қарға, лайлак ва шу каби катта-кичик қушлар чуғур-чуғурига

тўлган. Аҳён-аҳёнда катта йўлдан трактор ёки юк машинаси ўтиб қолади.

Мен чамаси ўн гектар келадиган дала ўртасида қўлида кетмон тутганча ҳали у ён, ҳали бу ёнга ўгирилиб, шудгорга яхоб бераётган деҳқонни кузата бошладим.

Адашмасам. Бу одамнинг ёши эликдан ошган. Офтобда тобланган жуссаси чайир. Худди пружинага ўхшайди. Ҳали ўнгга, ҳали чапга буралиб, ўз ишини қойиллатяпти.

Бир муддат деҳқоннинг ҳаракатларини ҳавас билан кузатиб тургач, дала шийпонига кирдим.

Айвондаги сўрида Мўмин айтган паст бўйли, тақа мўйлов бригадир Сувонқул ака ўтирган экан.

Мен билан ўтирган ерида совуққина сўрашди.

— Мен... Фаниободга кечагина кўчиб келгандим, — гап бошладим негадир ҳаяжонланиб. — Шунга...

— Шунақа дегин, жиян? — кулимсиради бригадир.

— Бу ерларда яшаш оғирлигини билармидинг? Ҳали ёш экансан... Ўзинг нима дейсан?

— Эшитдим, — дедим хийла тетикланиб. — Бир кеча тунадим ҳам. Чидайман, ака.

— Хўш, касбинг нима? — сўради бригадир. — Тракторчимисан, ё сувчимисан? Қўлингдан нима келади?

— Очиги... — бу савол мени доводиратиб қўйганди... Ахир менинг касбим йўқ... Умримда далага чиқиб яхоб бермаганман. Ҳеч қачон трактор рулига ўтирмаганман...

— Касбим йўқ, — жавоб қилдим қовоғим уйилиб. — Лекин... Буюрган ишингизни қилиб кетавераман.

— Ука, — деди бригадир бир сакраб сўридан пастга тушаркан. — Ҳозир қиш бўлса, қара, далаларни қор босган. Сувчиларимиз етарли. Локигин, тракторчидан қийналиб турибмиз. Ҳа энди... Ёрдамчилик ишлари баҳорга ярашади-да, ука!

— Унда мен нима қилай? — соддаларча сўрадим Сувонқул акага умидвор боқиб. — Наҳотки менбоп иш бўлмаса?..

— Баҳорда кел, ука, баҳорда, — гапни кесди бригадир. — Кўчиб келиб тўғри қилибсан. Ҳали баҳор келса, иш қайнайди бизда. Ҳозир эса... Тўғри, хафа бўляпсан. Бироқ мениям тушунишга ҳаракат қил. Қишда фақат сувчиминан тракторчига иш кўпаяди. Сенга ҳов анави сувчиларнинг ишини бўлиб бера олмайман-ку! Уларниям бола-чақаси бор. Кўй, мени қийнамагин, яхшиси бошқа бир иш топиб ишлаб тургин. Баҳорда, марҳамат, хоҳлаганингча иш топиб бераман, акаси...

* * *

Тарвузим қўлтиғимдан тушган каби йўл-йўлакай кенг шудгорларга тикилдим. Жонини жабборга бергудек куйиб ишлаётган сувчининг ҳаракатларини кузатдим.

Ана, кетмонни бу сувчи жуда усталик билан чопяпти. Кетмониям ҳойнаҳой беш-ўн кило бордир-ов!.. Йўқ, бундай оғир ишларга мен дош бера олмасам керак. Чунки бувижоним мени ҳеч қачон оғир юмушга солмаган. Ҳатто бир челақ сув кўтарсам, югуриб бориб қўлимдан тортиб оларди.

— Кўй, кўй, оғир кўтарма! — дерди бувим. — Ўзинг озгингина бўлсанг, тагин бел-мелинг мертилиб қолмасин, болам! Мен келинни нимага олганман? Ана, Норгул кўтараверади қанча сув бўлса!..

Ҳа, мен ана шундай эркалашлар қуршовида катта бўлганман. Анави сувчининг оғир кетмони тугул қўлимга оддий ўроқ ҳам ушламаганман...

Хўш, унда нега чўлу биёбонларга келдим? Ўзимча аламдан чиққунча ишламоқчи, қоп-қоп пул топмоқчи бўлдим?.. Пахта тўла зилдай оғир чойшабларни орқалаб чопишни, шудгор кечиб кетмон чопишни, баҳор ойларида трактор кетидан заҳарли дори ҳидини ҳидлаб пайкал кезишни ўзимга эп кўрмасам, чўлда нима бор эди менга? Тўғри, уйсизлик мени шу ёқларга бошлади. Бундан тан оламан. Негаки, бировларнинг ҳовлисида сифинди бўлиб яшаш жонимга текканди...

Демак, буёғига пешонадагини кўришга мажбурман. Чидайман-да! Ўлиб қолмасман...

Фақат... Шарифанинг кетиб қолгани ёмон бўлди. Пулларигача олиб кетди-я ярама!..

Биламан, «хотин керак бўлса, орқамдан боради» деб ўйлаган ўзича. Унга қолса, ичкуёв бўлиб она уйида юраверсам. Юриб бўпман! Очдан ўлсам ўламанки, ўз уйимда яшайман. Мени бу йўлдан ҳеч ким қайтара олмайди.

* * *

Ўзимнинг қадрдон уйим рўпарасига етиб келдим-да, кимсасиз хувиллаб ётган квартираларга қўз солдим. Ҳайҳотдай уйда мен билан қўшиб ҳисоблаганда тўрт ё беш оила яшар экан. Қолган квартираларнинг эшиклари ланг очиқ қолиб кетган. Ҳатто, деразаларигача кимлардир суғуриб кетибди... Эссиз умр, эссиз меҳнатлар...

Шу пайт қўшни йўлакдан хушрўйгина ўрта яшар бир аёл қўлида иккита челақ кўтариб ташқарига чиқди.

У қўлидаги челақларни ерга қўйди-да, мен томон бир қараб олиб яна ортга қайтди.

Негадир қалбимда номаълум умид уйғониб, аёлнинг қайтиб чиқишини кутдим.

Худойим, кошкийди ҳеч қурса шу аёлнинг менбоп энгилроқ иши бўлса! Ўша ишини битириб бериб нон пули олсам ва дўконга чопқиллаб кечқурунга егулик харид қилсам! Қўшни-ку, ахир! Қуруқ қўймасди!

Афсуски, бундай бўлмади. Аёл югурганча қайтиб чиқди-да, қўлига челагини илиб, катта йўл тарафга юрди.

— «Камбағални туянинг устида ҳам ит қопади» — деганлари шу-да, — ўйладим алам билан квартирам эшигидан ўтарканман. — Ҳеч бўлмаганда ўша икки челақ сувини келтириб беришга қодир эдим. Битта нон берса етарди. Шуниям Худо менга кўп кўрди...

Йўқ, ҳеч нарсани ўйламайман, қайғурмайман. Ўлиб кетсин ҳаммаси! Ҳар ҳолда ҳозир ҳеч ким менга ола қарамайди-ку! Хоҳласам, у хонага, хоҳласам бу хонага кириб чўзиламан. Ҳеч ким халал бермайди, безовта қилмайди. Шунисигаям шукр!..

* * *

Шу ётганимча асрга яқин уйғондим. Ёдимдан кўтарилиб, ташқари эшик қия очиқ қолган экан. Хона ичи музлаб кетибди.

Ўрнимдан сакраб турдим-у, бир вақтлар бувам ҳады қилган эски чопонга ўралдим.

Танам исиши учун беш-ўн дақиқа турган жойимда сакраб кўрдим. Фойдаси бўлмади. Қорним очиб, кайфиятим баттар ёмонлаша борарди.

— Нима бўлса бўлар, бувижонимникига бораман. — дедим овоз чиқариб. — Анчадан бери уларни кўрдим. Ҳарқалай, кўксимдан итариб ҳайдамас тоғам. Нар иборса, унинг кўзига кўринмайман-қўяман...

Асрга яқин йўлга чиқдим. Катта йўл бўм-бўш эди. Ғира-шира қоронғиликда таваккал йўлга тушдим. Тахминан биламан. Агар биз машинада бир соат йўл юрган бўлсак, пиёда икки-уч соат деганда Хонбувага бемалол етиб оламан. Балки бирор йўловчи машина ўтиб қолар...

Адашмабман. Юз метрча юриб-юрмай, узоқдан юк машинаси келаётганини кўриб таққа тўхтадим ва астойдил қўл силтай бошладим.

Машина рўпарамга келиб тормоз берди.

Не кўз билан кўрайки, ҳамқишлоғимиз Ёқуб ака экан. У кишини мана шу тарафларда ишлайди деб эшитардим...

Хурсанд бўлиб кабинага чиқиб ўтирдим.

— Ие, Қодирвоймисан? — сўрашиш учун қўл узатди Ёқуб ака. — Чўлда нима қилиб юрибсан, ука?

— Шу ерга кўчиб келдим, — дедим ғурур билан. — Насиб бўлса, шу ерларда яшамоқчиман.

— Шунақами? Жуда тўғри қилибсан-да, Қодирвой. Ғаниобод етти хазинанинг бири дейишади. Агар қўл-оёғинг чаққон бўлиб, гектар-гектар шоли эка олсанг, ишим беш деявер. Хўш, йўл бўлсин кеч тушганда?

— Бувимминан бобомнинг ҳолидан хабар олиб келай дегандим. Анчадан бери кўрмадим уларни.

— Ў, бу ишинг зўр бўпти. Улар қариб қолишди. Тез-тез хабардор бўлиб дуосини олгин!

— Тўғри айтасиз. Икковлариям ғанимат. Шунга...

Ёқуб ака ортиқ ҳеч нарса демади. Радиосининг овозини баландлатиб, ёқимли қўшиққа жўр бўла кетди.

* * *

Хонбувага етиб келганимда вақт шомдан оғиб қолганди. Қор аччиқ шабада аралаш гупиллаб ёғарди.

Кесак девор оша аста ичкарига мўраладим. Бувим ва бобом яшайдиган хона чироғи ёниқ. Тоғамлар та-раф эса зим-зиё эди.

— Хайрият, — кўнглимдан ўтказдим негадир тахта эшикдан ўтишга иккиланиб. — Тоғам йўққа ўхшайди. Балки хотин-бола-чақасини олиб қайнотасиникига кетгандир. Ишқилиб, шундай бўлсин!

Ҳа, гарчи бир умр яшаб, шу ерда улғайган бўлсам-да, кўнглим безовта, юрагим ғаш эди. Шу тобда бувимнинг ҳовлиси менга буткул бегонадек туюлар, ҳозир кимдир келиб қолади-ю, «Ҳой, кимсан? Бу ерда нима қиляпсан?» дея ёқамдан оладигандек нуқул атрофга аланглардим.

— Дадил бўлишим керак, — таваккал ичкарига кирдим. — Шайтоний ўйларни калламдан чиқариб ташламасам бўлмайди. Бу, ахир, қадрдонларимнинг хонадониди-ку!..

Барибир эҳтиёткорликни қўлдан бермай, секин бориб деразадан ичкарига мўраладим. Бобом сандалда ўтирганча астойдил тасбеҳ ўғирар, бувижоним эса оппоқ пахталарни ситиш билан банд эди.

Уларни кўргач, юрагим алланечук бўлиб кетди. Ўпкам тўлиб, кўзларим ёшланди.

Лаб тишлаган кўйи эшикни очиб ичкарига ўзимни урдим.

— Бувижон! Бобожон!.. Ассалому алайкум!..

— Вой, Қодиржонмисан? Ўзим ўргилиб қўя қолай! Бормисан, болам?..

Мен букчайиброқ қолган гавдасини аранг кўтариб менга пешвоз чиққан бувимнинг елкасига бош қўйганча бирпас жим туриб қолдим. У ҳам бир сўз демас, пиқ-пиқ йиғларди.

— Йиғламанг, — шивирладим бувимни юпатиш асносида. — Сизларни соғиниб кетдим. Шунинг учун келавердим.

Бобом ҳам ёши саксондан ошганига қарамай, алақачон ўрнидан туриб улгурган экан.

Биз кучоқлашиб кўришдик.

— Қани, сандалга ўтир, чироғим! — бувим дарров тахмондан бахмал кўрпача олди-да, алоҳида ўрин тўшади. — Кел, совуқда келгандирсан! Исин, ўғлим!

— Ишқилиб, тоғам йўқмиди уйда? — сўрадим бобом дастурхонга фотиҳа ўқиб бўлгач. — Тагин...

— Э, юргандир-да санғиб, — кўл силтаб қўйди бобом. — Куни кеча хотини болаларини олиб уйига кетиб қолган.

— Жанжал қилдимми?

— Ҳа, ичиб келиб иккаласи жиқиллашиб қолганми, келиннинг йиғлаб чиқиб кетаётганини кўрдим. Индамадим.

— Тўғри қилибсиз, — дедим бобомга. — Қачонгача аралашасизлар?! Эр-хотин ўзаро келишиб олаверишади.

Бувим бу орада бир коса қайноқ кулчатой келтириб олдимга қўйди.

— Ол, қара, кулчатойга сут ҳам қуйиб юборганман. Қорнинг очдир, ахир! Тўймасанг, қозонда овқат кўп, олақол!

Косадаги буғи чиқиб турган овқатга, бўрсилдоқ нон бўлакларига тамшаниб боқарканман, бир қувондим, бир хўрлигим келди...

Эҳ, меҳрибонларим-а!.. Яхшики, сизлар бошимдан даҳшатли лаҳзалар кечаётганини билмайсизлар! Бу овқатга қанчалар зор қолганимни, ҳозирги ҳолим ахлат титиб кун кечирадиган дайдиникидан-да баттарлигини билсангиз, не кўйга тушардингиз? Чидолмасдингиз. «Ўғлимиз катта бўлди, уйланди, бир кунини кўра олади» деб хаёл қилаяпсиз-у, хотиржамсиз. Минг афсус. Ўғлингиз ҳануз қоқилишлардан мосуво эмас. Ҳар қадамда дуч келаётган тўсиқлар, аламли онлар унинг тинкасини қуритган ҳисоб...

Кўнглимдан не аламлар кечмасин, бу икки кексага сездирмай, иложи бориचा хотиржам, жимгина овқатланишга уриндим.

Иккинчи косадаги овқатни ҳам паққос туширганимдан сўнг ичим қизиб, ўзимни анча тетик ҳис этдим. Бу орада бобом тасбеҳ ўгиришдан тўхтади-да, деразадан ташқарига бир қараб олиб, ўрнидан кўзгалди.

— Сизлар ўтира туринглар! — деди бобом ҳассасини қўлга олиб. — Мен мачитда хуфтон ўқиб келаман. Қодиржон, тағин кетиб қолмагин!

— Хўп бўлади!

Бобом чиқиб кетгач, болалигим тутиб секин бордимда, бувижонимнинг тиззасига бош қўйдим ва пахтадек оппоқ сочларидан кўз узмай пичирладим:

— Буви, чарчадим! Жуда чарчадим!

* * *

Орадан чамаси ўн беш дақиқача вақт ўтди. Ташқарида шамол турдими, тўсатдан уй эшиги шарақлаб очилиб кетди. Шу заҳоти ичкари қиш совуғига тўлди.

Бу орада ҳовлида оёқ товушлари, кетидан тоғамнинг кимнидир бақириб-бақириб койиётгани қулоғимга чалинди.

Бувим шоша-пиша ўрнидан туриб ташқари эшикни ёпди. Унинг ранглари оқариб, вужуди титрай бошлаганиди.

— Тоғанг келди! — деди бувим титраб. — Сен индамагин, жон болам! Феълини биласан-ку!

Бувим сўзини тугатиб улгурмай, тоғам чайқалганча кириб келди. У пича менга, бувимга боқиб, хона ичларини кўздан кечирган бўлди-да, ўдагайлай бошлади.

— Ҳа-а, нимага келдинг яна? — ўшқирди тоғам. — Пишириб қўйганмиди? Ё бўлмагурлигингни қайнонагам билиб қолдими?

— Қўй, болам, жиянинггни уришмагин! — орага тушди бувим. — Ҳозир келди ўзи.

— Сиз аралашманг, эна! — бақириб берди тоғам. — Айтганман-ку ёнини олманг деб!

— Сенга ёмонлик қилмади-ку Қодиржон! — бўш келмади бувим. — Болаликдан бирга ўсгансанлар. Укангдай бўп қолган. Ҳадеб сиқувга олаверасанми, болам?

— Хотинимни бўралаб сўкканини эшитгандингиз-а? Тили бир қарич бунинг, ҳа, бир қарич!

— Ҳечам ундаймас. Жиянинг ювош-мўмин. Гап экан деб гапиравераркансан-да сенам!

— Вей, итдан тарқаган, — кутилмаганда тоғам ёқамдан олди. — Бор, кет! Қорангниям кўрмай бу уйда, тушунаяпсанми, кўрмай! Ўша пиёниста отангникига бор. Йўқол тез!

«Қурбақани боссанг ҳам вақиллайди» деган гап бор. Мен бу ҳақоратларга чидаб тура олмасдим. Зарб билан тоғамнинг қўлларини ёқамдан олиб ташладим.

— Кетмасам, нима қиласан? Қўлингдан нима келди? Урасанми?

— Ие, — тоғамнинг кайфдан қизарган кўзлари катароқ очилди. — Ҳали мени сенладингми? Сен-а?..

У лабларини қаттиқ тишлаб менга мушт туширишга тутинди. Лекин удалай олмади. Тағин қўлини қа-

йириб ташладим. Бу ҳаракатимдан азбаройи алами келиб жон ҳолатда бўйнимдан сиқиб олди-да, ташқарига судраклай бошлади.

— Вой шўрим! Эшитганлар нима дейди? — бувим ўртамизга тушиб тоғамни мендан ажратиб олмоқчи бўларди. — Ҳой, болам, қўйгин энди! Жиянингга гуноҳ йў-ўқ...

Тоғам беихтиёр мени қўйиб юборди-да, биллагидан тортқилаётган бувимга хезланди.

— Эна, қоч дедим! Ҳозир абжағингни чиқараман!

— Майли, урсанг мени урақол! Лекин Қодиржонга тегма, жон болам! Қанча урсанг ҳам мени ур!

— Қўйвор қўлимни! — бақирди у бувимга. — Қўйвор дедим!

— Йўқ, ичкарига кир! Ўзингни босиб ол!

— Э, қўйвор!..

Тоғам бувижонимни куч билан бурчакка итариб юборди. Шўрлик бувим учиб бориб боши билан деворга урилди ва чалқанчасига йиқилди.

— Нима қип қўйдинг, ифлос! — қичқирдим тоғамга ва куч билан юзлари аралаш мушт туширдим.

Аmmo у менинг зарбамга жавоб қайтармади. Ортимдан бувимнинг тепасига борди-да, турта бошлади.

— Эна, кўзингизни очинг, эна! Сизга нима бўлди? Кўзингизни очсангиз-чи!..

Мен бувимнинг бошидан қон сизиб чиқаётганини кўрдим. Нимадир ёдимга тушгандек, титраб-қақшаб юрагига қулоқ тутдим. Сўнгра томир уришини текширдим. Юрак ҳам, томирлар ҳам қилт этмасди.

— Нималар қилиб қўйдинг? — дея тоғамнинг ёқасидан олдим. — Бувимни ўлдириб қўйдинг, эшитяпсанми, ўлдириб қўйдинг!

Тоғам нималар бўлаётганини англамаган каби бир муддат каловланиб турди. Кейин эса гўёки телба қиёфасига кўрди. Бувимни маҳкам қучоқлаб силтай бошлади.

— Эна, туринг! Мени кўрқитманг, тура қолинг!..

Жасад қимирламагач, даст ўрнидан туриб кўзлари чақнаган қўйи уй ичини айлана бошлади.

— Ўлдириб қўйдим!.. Энамни ўлдириб қўйдим!.. Қотилман, қотил! Мен одам ўлдирдим!..

Шундай талмовсирашлар оралиғида югурганча бориб ташқари эшикни ичкаридан тамбалаб келди ва икки қўлимни сиқди.

— Менга қара, қутқар!.. — хириллаб ёлворарди тоғам. — Жўжабирдай жонман! Болаларим етим бўлиб қолади! Мен ўлдирдим дегин, жон Қодиржон!

Ҳа, бувим кучли зарбани кўтара олмай жон берганди. Буни ўз кўзларим билан кўриб турардим. Аммо қалбим бу фожиага сира ишонмасди. Бувижонимнинг ўлганини ҳечам тан олгим келмасди...

Кўзларим-чи? Дув-дув ёш тўқарди. Худди иситмаси кўтарилиб кетган бемор каби аъзойи баданим олов каби ёнарди. Шунга қарамай, ҳамма нарсани идрок этиб турардим.

— Илтмос, Қодирвой, — ялинишдан тўхтамасди тоғам. — Мени қутқар! Бир укалик қил, Қодирвой! Қамалиб кетмай! Болаларим...

— Сенам одаммидинг? — дедим алам аралаш унга тикилиб. — Хайвондан баттар экансан, билдингми? Ўз туққан онангни ўлдирдинг-а, ўлдирдинг!..

Бу гапларимдан сўнг тоғам бирдан жим бўлди. Бирпас кўзларимга жавдираб қараб турди-да, кўрқа-писа қонига беланиб ётган жасадга нигоҳ ташлади.

— Қутқармайсанми, Қодирвой — сўради у синиқ товушда. — Менга раҳминг келмайдими?.. Ахир... сен ҳали ёшсан! Менинг болаларим бор... Жувонмарг бўлман қамоқда!..

— Кўрқма! — дедим йиғлаб. — Сен аблаҳ бўлсанг, мен сенинг аксингман! Лекин билиб қўй, бир умр икки қўлим ёқангда бўлади! Ҳеч қачон кечирмайман!..

— Хўп, хўп, — тоғам ҳовлиқиб қўлимдан тутди-да, қаршимда тиз чўқди. — Бир умр хизматингни қила-

ман, жон жиян! Шарманда бўлмасам бас!.. Отамнинг қарғишига қолмасам бўлди... Н-нима десанг де! Фақат мени қутқар!

Йўқ, мен болаликдан бирга катта бўлган тоғамнинг бу илтижоларига кўз юмиб кета олмасдим. Биламан... У билмай қолди... Онасига қўл кўтарди... Эртами-кечми, барибир бу қилмиши учун арзирли жазо олади. Бироқ... Айни лаҳзаларда унга қийин. Уни қутқармасам, жонига оро кирмасам виждон азобида қолиб кетаман...

— Бор, «Тез ёрдам»га кўнғироқ қил! — дедим бувимнинг жасадини маҳкам қучоқлаб. — Милисаминан келсин! Мени тезроқ олиб кетишсин!

Тоғам мурдага яқинлашмоққа шайланди-ю, негадир ҳадди сизмай, менинг талабимни бажо этиш илнжида ташқарига чопди.

* * *

Кўз очиб юмгунча уй ичи тўс-тўполон бўлиб кетди. Мен даҳшатга тушиб қолгандим. Бувижонимнинг энди йўқлиги, ҳеч қачон тирилмаслигини кўз олдимга келтирганим сайин адои тамом бўла бошладим.

Хайрият, янглишган эканман. Дўхтирлар юрагини уқалай-уқалай ўзига келтиришди. Фақат... Бувим ҳушига кела қолмасди. Боши деворга жуда қаттиқ урилган экан...

У кишини касалхонага олиб кетишгач, бир оз кўнглим тинчланиб милиция машинасига ўтирдим.

Мени бир зумда бўлимга олиб боришди.

Милиционерлар бу ишни мен қилганимга ишонишганди. Узун бўйли лейтенант бўлимга кириб келишимиз билан менга еб қўйгудек ўқрайганча бирпас жим туриб қолди. Сўнгра қўлидаги сигаретини кулдонга эзиб жойига ўтирди.

Мен ҳануз икки қўлимни орқага қилган қўйи унинг буйруғини кутардим.

Ниҳоят у бошини кўтариб менга ғазабли нигоҳ ташлади.

— Ифлос, — деди хиёл ўрнидан қўзғалиб. — Кекса кампирда нима қасдинг бор эди?

Шу лаҳзаларда кўрқоқлигим тутиб қовун тушириб қўймасам эди. Ахир, яхшими-ёмонми, тоғамга сўз берганман!.. Қандай бўлмасин, ўзимни тутишим, турли ёлғонлар ўйлаб топиб, манавиларни ишонтиришим керак. Кейин нима бўлса пешонамдан кўраман.

— Пул сўрасам бермади, — дедим кўзимни лўқ қилиб. — Шунга...

— Кучинг кампирга етдими? — лейтенант менинг тап тортмай жавоб қилаётганимни эшитгач, тепамга келиб икки елкамдан маҳкам сиқди. — Мана, бизларга қўл кўтар! Нега қараб турибсан?

Бўш келмадим. Бир силтаниб милиционернинг қўлларини елкамдан олиб ташладим-да, ўрнимдан турдим.

— Менга ундай муомала қилманг! — дедим хириллаб. — Ҳақингиз йўқ. Қамайсизми, марҳамат, қаманг!

— Шунақами? — бундай кескин муносабатни кутмаган лейтенант сал паст тушгандек бўлди. — Қамай-миз ҳам... Сен нима деб ўйловдинг? Кўрасан ямо қилишни.

— Кўрамиз. Мен ҳам сиз ўйлаганчалик бўшанг эмасман...

Шу пайт эшик очилиб, паст бўйли, тиртиқ юз сержант кирди.

— Ҳа, Ориф, нима гап? — сўради лейтенант ундан.

— Ака, кампир ўзига келибди. Аҳволи анча яхши эмиш. Манави нусхани сўраётганмиш.

— Ким айтди сенга?

— Прокуратура терговчиси қўнғироқ қилди. Тез етказиб келларинг деди.

— Уф-ф, қўймас экан-да, — лейтенант афтини бужмайтирганча чўнтагидан сигарет чиқариб тутатди. — Нега бизнинг ишга тиқилаверади, тушунмайман.

— Ака, биласиз-ку!.. Барибир айтганларини қилдиришади.

— Бўпти, олиб бор!

Мен лейтенантнинг ишораси билан ўрнимдан турдим-да, яна қўлларимни орқага қилиб сержантнинг олдига тушдим.

* * *

Бувижонимнинг аҳволи яхшиланганини эшитиб, худди онадан қайта туғилгандек ўзимни енгил ҳис этардим. Шу сабабли ёнимда кетиб бораётган милиционернинг совуқ боқишларига ҳам, аҳён-аҳёнда пўписа қилишларига ҳам кўз юмдим. Ягона орзум тезроқ касалхонага етиб бувижонимнинг қадрдон овозини эшитиш...

Палатага қадам қўярканман, каравотнинг бир четда қунишибгина ўтирган Шарифани кўриб тош қотдим.

У қаердан эшита қолди? Қачон келди? Нега менинг олдимга бормади? Нега бу ерга келди?

Шундай саволлар бир неча сонияда миямни нақ кемириб ўтди. Бироқ сир бой бермадим. Каравотда чалқанча ётганча Шарифага меҳр билан тикилиб қолган бувижонимга яқин бордим.

— Тўхта! — дераза олдида фуқаро кийимидаги ўрта яшар эркак турганини пайқаман. Ҳойнаҳой, терговчи шекилли, чаққон юриб келиб олдимни тўсди. — Каравотга яқинлашма! Манави курсига ўтир-да, саволларимга жавоб бер!

— Хўп, — дедим бувимга маъноли қараб олиб. — Ўтирганим бўлсин!

— Хўш, нега ўз бувингга қўл кўтардинг? — сўрашни бошлади терговчи. — Кекса кампир сенга нима ёмонлик қилганди?

Мен жавоб беришга оғиз жуфтлаб улгурмай, бувим синиқ товушда сўз қотди.

— Бола-ам, Қодиржонимнинг айби йў-ўқ... Уни уришманглр!..

— Холажон, — бувимга яқин бориб деди терговчи. — Биламан, сиз неварангизни ҳимоя қилаяпсиз. Аммо ҳақиқат исботланди-ку! Баданингизда мана шу йигитнинг бармоқ излари бор.

— Э, уйимга ўғри тушди, — мени оқлашда давом этди бувим. — Ана, ўғлим ҳам бор эди ўша ерда. Пулимни ўғирлаб, ўзимни итариб юборди. Кейин... Қочиб кетди, болам.

— Унда неварангизнинг бармоқ излари қаердан пайдо бўлди?

— Бармоқ изларими?.. — бувим бир-икки томоқ қириб олган бўлди-да, давом этди. — Ўша ярамас ўғри келишидан сал олдин Қодиржонимни бағримга босиб эркалагандим. Анчадан бери кўрмагандим-да! Шунанга, бир-икки кун кўрмасам соғиниб қоламан. Эркалайман болажонимни!

— Демак... Унда ўғлингиз шу ишни қилган.

— Э, қанақа ўғлим?.. Уям Қодиржонминан бир вақтда кириб келди. Ўғри кетиб бўлганди. Икковлашиб мени уйга олиб киришди... Яхшиям шулар бор экан. Йўқса, ўлиб қолардим... Жон болам, майли, нима бўлса бўлар. Ўғрисигаям даъвойим йўқ. Жоним омон қолди-ку! Илтимос, мана шу неварамни қўйиб юборинг! Жуда нимжон Қодиржоним. Касал бўп қолади.

Терговчи ҳайрон бўлиб елка қисди-да, кўлидаги қоғозларни титкилай-титкилай, сумкасига жойлаб бошини чангаллади.

— Жуда ғалати кампир экансиз, — деди терговчи совуққонлик билан. — Сал қолса ўлдириб қўйишаёзибди-ю, сиз бўлсангиз даъвойим йўқ дейсиз. Йўқ, бунақаси кетмайди. Биз то ўғрини топмагунча Қодиржонингизни қўйиб юбора олмаймиз.

Бу гапни эшитиб бувим секин бошини кўтарди.

— Сизниям онангиз борми, болам? — сўради терговчидан. — Айтинг, тукқан онангиз борми?

— Албатта бор.

— Худо кўрсатмасин, сиз Қодиржонимнинг ўрнида бўлиб қолсангиз, онангиз нима қиларди?

Терговчи бу саволга жавоб бермади. Секин тескари ўгирилди.

— Ҳа-а, онангизам менга ўхшаб ялинарди. Чунки она-да! Фарзанди қамалиб қолади-ю, қўл қовуштириб ўтирармиди. Дунёни остин-устун қилиб юборарди, ҳа!.. Қаранг, мана бу аёл келиним бўлади. Ҳадемай кўзи ёради. Жон болам, Қодиржонимни қўйиб юбора қолинг! У дунёи бу дунё қўлим дуои жонингизда бўлади.

— Ҳа майли, кўндирдингиз, — деди терговчи кулимсираб. — Шундоғам бу йигитни ушлаб туришга қўлимизда етарли далил йўқ эди. Лекин айтиб қўяй, бир гап бўлса ўзингиз жавоб берасиз, хола!

— Бўпти, бўпти, — ётган ерида қўл силтади бувим. — Болаларим учун нима жавоб бўлса, беравераман.

— Майли, унда манави ерга қўл қўйиб юборинг!

Бувим беихтиёр бир менга, бир Шарифага жавдирди.

— Вой, мен ёзишни билмайман. Ана, неварам қўя қолсин!

— Йўқ, ўзингиз қўясиз. Бировнинг қўли ўтмайди. Мана, шу ерга чизиб қўйинг! Баракалла! Бўларкан-ку, хола! Бўпти, энди мен борай. Тезроқ тузалиб кетинг!

— Мен тузукман, — деди бувим бўш келмай. — Бошим сал оғриди, холос. Ҳозир отдайман...

* * *

Терговчи чиқиб кетгач, кўнглим янада ёришди. Чунки ҳаммаси ҳал бўлди. Мени олиб келган милиционер ҳам прокуратура терговчисининг буйруғига қарши сўз айта олмади. Қовоғини уйганча чиқиб кетди. Демак, энди мен озодман. Бувим ҳам тирик қолди...

Бироқ қалбимда номаълум ғалаён ҳукмрон эди. Бувимнинг бу қадар куюнчаклиги, қайноқ меҳри вужуд-вужудимни куйдира бошлаганди.

— Эҳ, бувижон, — ҳайқирарди қалбим. — Нега бундай қилдингиз? Ахир, ўз фарзандингиз сизни шу кўйга солди. Нима учун кўз юмдингиз? Менга-чи? Бор йўғи неварангизман. Мени ҳам қутқариб қолдингиз-а, бувижон! Нимага туққан онам сизчалик меҳр бера олмайдими? Нега у ҳам сиз каби мени эркалаб бағрига босмайдими? Бунинг ўрнига уйдан ҳайдаб солади, бир марта бўлсин ҳол сўрашга ярамайдими? Нега? Бу жумбоқларни қандай ечай? Дунёнинг синоатлари шу қадар кўпми?

— Болам, Шарифа сени бой қилиб юбораман деяпти, — бувимнинг кутилмаган товуши мени хушёр торттирди ва шоша-пиша бошимни кўтардим.

Бувим Шарифани бағрига босганча қалин сочларини меҳр билан силарди.

— Эшитдингми? — қайта сўради бувим. — Келиним жуда яхши экан. Сени бой қилиб юбораман деяпти-я, болам!..

Мен зимдан хотинимга разм солдим. У гўё бўлиб ўтган ишларни унутгандек хотиржам ўтирар, бувимнинг гапларига кулимсираб қўярди.

— Ҳа, бувижон, — тилга кирди Шарифа. — Мана кўрасиз, мен ўғлингизни албатта бойитаман. Биз катта шаҳарга кўчиб кетамиз. Ўша ерда бозор-ўчар қилиб кўп пул топаман. Қодир акамга янги машина сотиб оламиз.

— Нима? — унинг сўзини кесдим мен. — Қаерга кўчиб кетамиз? Катта шаҳарга? Мендан сўрадингизми?

— Қўй, Қодиржон, — мени тинчлантирган бўлди бувим. — Келиним тўғри айтаяпти. Чўлу-биёбонда сарғайиб юргандан катта шаҳарга борганларинг дуруст. Ҳарқалай у ёқларда барака кўп-да!

— Йўқ, бувижон, бунинг нима деётганини биласизми?.. Тагин...

— Бас, — дея сўзимни бўлди бувим. — Агар мени десанг, келинимни хафа қилмайсан. Ундан кўра, бор, ташқарига чиқиб, гаплашиб олинглар!

Ортиқ қаршилиқ қилишга ожиз эдим. Истар-истар-мас Шарифанинг ортидан эргашиб йўлакка чиқдим.

* * *

Ўша куни Шарифадан қаттиқ ранжигандим. Буни ҳозир ҳам ичимда сақлаб тура олмадим.

— Бир нарсани тушунмадим, — дедим киноя билан. — Сиз аразлаб кетгандингиз, шекилли? Нега бу ерга келиб юрибсиз?

Шарифа лаб бурганча юзини терс бурди.

— Келсам нима қипти? Бувимни кўришга келдим.

— Хўш, мени бу ерга олиб чиқиб нима демоқчи эдингиз?

— Менми? — хотиним бир оз иккиланиб турди-да, мақсадга кўчди. — Биласизми, кеча Етиммаҳаллада турадиган дугонамни кўриб қолгандим. Эри билан катта шаҳарга кўчиб кетишган экан. Бозорда зўр савдо қилса бўлади, деяпти. Кейин... Уйлар ҳам арзон эмиш...

— Шунақами? — дедим фикримни келиб, — Ундай бўлса, кетаверинг!

— Бир ўзим-а?.. Ҳечам-да!

— Чўлдан ҳам бир ўзингиз кетдингиз-ку! Нима бўларди? Бориб бозорингизни қилаверасиз.

— Устимдан куляпсизми, Қодир ака? Сизсиз ҳеч қаерга бормайман.

— Нега?

— Чунки... Эримсиз...

— Ҳа, шундайми? — киноямга янада эрк бердим. — Ўйловдимки...

— Қодир ака, — сўзимни кесди Шарифа. — Ўзингиз бир умр олий маълумотли бўлишни орзу қилганман, дегандингиз. Келинг, катта шаҳарга борайлик. Сиз ўқишга кирасиз, мен бўлсам бозорда савдо қилиб сизни ўқитаман.

— Ў, иштаҳа зўр-ку! — дедим совуқ кулимсираб. — Мени ўқитиб, тагин бошимни миннат тошлари билан ёраркансиз-да! Олдингилари каммиди?

— Қўйсангиз-чи, шунақа гапларни! Ҳеч ким сизга миннат қилган эмас. Ўзингиз қаёқдаги хаёлларни каллангизда айлантириб ҳаммасини чалкаштириб юборгансиз. Ё ёлгонми?

— Бўпти, бўпти, — гапни калта қилишга уриндим. — Бўладиган ишдан гаплашайлик!

— Хулмас, божангиз Ҳикмат поччам кунни кеча машинасини сотди. Агар мен бориб илтимос қилсам, қарз бериб турарди. Биз ўша пулга катта шаҳардан уй сотиб олардик. Нима дейсиз?

— Э, қайси аҳмоқ шунча пулни қўлингизга тутқазиб юборарди? Ўйламай гапиравераркансиз-да!

— Олдин мен билан поччамникига боринг, кейин биласиз! Ё... Бормайсизми?..

Ҳайрон бўлиб қолдим. Нафсиламрини айтганда, шу тобда қандай йўл тутишни билмай гаранг эдим. Миямда ҳануз милиция, камера, тергов куюн каби айланар, бир тарафдан тоғамга бўлган нафратим қалбимни эзар, бувимнинг келгуси тақдири ҳақида ўйлаганим сайин хавотирим ошарди. Нима қилсам бўлади? Уззукун касалхонада қолиб кета олмайман-ку! Ўз оёғи билан бош эгиб келган хотинимни яна ёлғиз жўнатсам, нима бўлади? Буткул воз кечиб кетса-чи? Ҳолим не кечади? Бунга нима? Поччасидан бир амаллаб пул ундирса, укасини ёнига олиб ҳам катта шаҳарга жўнаб кетиши мумкин. Уй сотиб олиб, бозор-ўчарини қилади, бойийди. Маза қилиб яшайди. Мен-чи? Ёруғ дунёнинг азобларига кўксимни тутганча қолиб кетавераманми? Ким менга меҳр кўрсатади? Онамми? Қариндош-уруғларми? Йўқ, сўзларига қараганда, Шарифа бир яхшиликдан хабар топган кўринади. Акс ҳолда ҳамма аразларни унутиб бувимни кўришга келмасди. Бораман. Кетидан қолмайман. Буёғига Худо пошшо!

— Кетдик, — дедим Шарифани қўлтиғидан олиб. — Қани, ўша божаникига борайлик-чи!

— Раҳмат, Қодир ака! — менга ўтли боқди Шарифа. — Кўрасиз, сизни албатта бойитиб юбораман...

Ҳикмат боҷамни илк кўрганимдаёқ инжиқ ва тор феълли одам эканини англагандим.

Ичкарига кириб ўтиришимиз билан худди пул сўраб келганимизни сезгандек бирдан қовоғини уйиб олди.

Аммо Шарифа ҳам бўш келмоқчи эмасди. Ташқарида опаси Зарина билан пичирлашиб олганми, бир кўз қисиб қўйди-да, эҳтиёткорлик билан гап бошлади.

— Почча, яхши юрибсизми? — сўради жилмайиб.
— Тўйларгаям бориб турибсизми?

— Раҳмат, синглим, ҳаммаси яхши, — жавоб қилди боҷам истамайгина.

— Почча, бир илтимос билан келувдик.

Ҳикмат боҷам кескин бошини кўтарди. Чамаси, бирор тўй ёки тадбирга таклиф қилмоқчи, деб ўйлади. Ҳозиргина қовоғидан ёғилган қорлар эригандек кулимсиради:

— Айтаверинг, Шарифахон! Нима илтимос?

— Яқинда машина сотибсиз, деб эшитдик. Ростми? Боҷам бу гапдан сўнг яна қовоғини уйиб олди.

— Ҳа, сотдим... Нимаиди? — сўради совуққонлик билан.

— Ўзи-чи, — энди артистликка ўтди Шарифа. — Поччаларни ичида фақат сиз ҳотамтойсиз. Шунинг учун нима камим бўлса, ҳаддим сиғиб келавераман!

Боҷам бу гап бир елка силкитиб олди. Адашмасам, хотинимнинг бу хушодади унга ёқиброқ тушди.

— Жа айёрсиз-а, Шарифахон? — деди у хийла очилиб. — Ҳа энди... Гапни чўзмай пул сўраб келдим деяверинг-да!

— Ичимсиз-да, почча, ичимсиз! — кулди Шарифа. — Нима демоқчилигимни оғзимдан чиқмай туриб билиб кўясиз-а! Менга қаранг, почча, мабодо опамга уйланмай туриб психологликка ўқимаганмисиз?..

Бу гап божамга ростакамига наъша қилди. Беихтиёр хохолаб қулиб кўрсаткич бармоғини бигиз қилганча хотинимга ёлғондакам пўписи қилган бўлди.

Шарифа бир муддат ер чизган бўлиб овозини пайсаптироқ сўз қотди.

— Почча, биз катта шаҳарга кўчиб кетмоқчимиз. Шунга... Биласизми, у ерда зўр бозор қилиш мумкин экан. Дугоналарим қизиқтириб қўйишди. Биласиз-ку, мен бозор-ўчарни болайман!

— Хўш, мен нима қилиб берай? — сўради божам жиддий оҳангда. — Кузатиб қўяйми?

— Уй сотиб олишимизга ўша... Машинангизнинг пулини бериб турсангиз девдим...

— Йе, қизиқ бўлди-ку, — бошини терс бурди божам. — Нега энди бутун бошли машинанинг пулини сизга бериб юборарканман? Ўзим-чи? Ўзим нима қиламан?

— Узоғи билан олти ойда қайтараман, — деди Шарифа. — Мана, туғишган опам гувоҳ.

— Дадаси, барибир ҳозир бизга пул унчалик зарур эмас-ку! — ўртага тушди Зарина қайнопам. — Икковлари жуда қийналиб кетишди. Бир савоб иш қилсак қилибмиз-да! Ҳар ҳолда бегона эмаслар-ку!

— Тўғри, — божамнинг овози сал титраб чиқди. — Локигин шунча пулни қўшқўллаб бериб юборсам...

— Берсангиз менинг синглимга берасиз, — дея ўридан туриб кетди Зарина. — Ё менинг ҳурматим йўқми?..

Ҳикмат божам бу гапга қандай жавоб қайтаришни билмай каловланиб қолди. Хотинига кўзларини лўқ қилганча бир неча сония чақчайиб тургач, бош чайқайди.

— Хотин... — деди сўнг у эшитилар эшитилмас. — Одамни қон қилиб юборасан-да! Ким ҳурматинг йўқ деяпти?

— Унда яхши ният қилиб пул бериб туринг! Ҳали қараб турасиз, синглим бойвучча хотин бўлади...

— Айтганинг келсин! — божам хоҳламайгина ўрнидан қўзғалди-да, пул олиб чиқиш учун нариги хонага кириб кетди.

Зарина эса бизга айёрона қўз қисган бўлиб, Шарифанинг елкасига қоқиб қўйди.

* * *

Пул қўлга теккач, Шарифа иккимиз гапни бир жойга қўйдик. Аввал шаҳарга мен бориб вазиятни ўрганадиган, уй танлайдиган бўлдим.

Ҳарқалай илгари катта шаҳарда озми-кўпми яшаганим Шарифада умид уйғотди шекилли, қўлимга етарлича пул бериб кузатиб қўйди.

Эрта тонгда йўловчи таксининг орқа ўриндиғида ўтирарканман, гўё еттинчи осмондан-да юксакроқда парвоз қилардим.

Ҳа, мана энди росманасига елкамга офтоб тегадиган бўлди. Бунга шубҳам йўқ. Болаликдан орзу қилган даргоҳда билим оламан, Шарифа бозор-ўчарни бўйнига олади. Демак, аллакимларнинг қош-қовоғига қараб азобланмайман, яна эртанги кун ташвишидан ҳам йироқ бўламан. Тинчлик бўлса бир неча йилдан сўнг ақанг қарағай олий маълумотли мутахассисга айланади. Ўшанда қишлоқдагиларнинг манаман деганлари ҳам оғзимга тикилиб мендан сўнгги сўзни кутишади. Ҳадеганда камситиб, ғуруримни лойга булғайверишмайди...

— Балосан, Шарифа, — ўйлардим ўзимча, — Шундай хасис поччангни эрита олдинг-а! Толеим кулган одам эканман. Шундай уддабурон, оёқ-қўли чаққон, тилли-жағли хотинга йўлиқдим. Бундан ортиқ бахт бормиди...

Тўрт соат деганда катта шаҳарга кириб келдик. Машинадан тушгач, вақт ўтказиш учун шаҳар айландим. Уй бозорига бориб квартираларнинг нархи билан қизиқдим. Ўзим тенги бир йигит айтган нарх маъқул келиб квартирасини бориб кўрдим. Жуда шинам,

маҳалла ҳам осойишта экан. Уй эгаси билан шартлашиб бўлганимдан кейин бир вақтлар ўзим ижарада турган Иван бобо исми пиёниста чолнинг уйини мўлжал қилиб йўлга тушдим...

Кеч тушиб қолганлиги сабабли йўлак ним қоронғи эди. Учинчи қаватга чиқдим-да, бўёқлари ўчиб кетган қия очиқ эшикни тақиллатдим.

Ичкаридан аллакимларнинг гўнғир-гўнғир овози қуллоққа чалинарди.

Эшикни тинимсиз тақиллатаверганимдан сўнг овозлар тиниб ичкаридан Иван бобо гандираклаганча чиқиб келди.

Бирпас менга танимагандек тикилиб тургач, кутилмаганда қулочларини ёйди.

— Э, Қодир, сенмидинг? — мени бағрига босди Иван бобо. — Тўғри кириб келаверсанг бўлмайдими, хумпар? Юр, ичкарига! Анчага келдингми?

Мен ошхонага ўтиб қўлимдаги сумкани стол устига қўйдим-у, одатимга кўра Иван бобога пул узатдим. Биламан, у ижара ҳақини олдиндан олиб қўйишни хуш кўради.

— Бир кечага, — дедим кулимсираб. — Хонам бўшми?

— Албатта, — деди Иван бобо жонланиб. — Бемалол дамнингни олавер! Фақат... Айтиб қўяй, у хонада бир болакай ухляпти... Э, улфатлардан бирининг боласи. Уйғотиб юборма!

— Хўп, бобо, уйғотмайман.

Хурсанд бўлиб хонамга кирдим-да, эҳтиёт шарт эшикни ичкаридан тамбаладим.

* * *

Алмисоқдан қолган темир каравотда беш ёшлар чамасидаги кийимлари юз ямоқ, сочлари чангга ботган бир болакай пишиллаб ухларди. Эшикнинг тақиллаган товушини эшитдим, сакраб ўрnidан тур-

ди-да, кўзларини ишқалай-ишқалай менга ҳайрат аралаш қараб қолди.

— Ҳа, кўрқиб кетдингми? — сўрадим унинг ёнига чўкиб. — Ие, нега юзларинг кўкарибди? Ким хафа қилди сени?

Бола йиғламсираганча жавдираб эшикни кўрсатди-да:

— Ойим, — деди бурнини тортиб. — Ҳар куни калтаклайди.

— Тўхта, отинг нима?

— Миша.

— Нимага калтаклайди ойинг? Бирор айб қилиб-мидинг?

— Йў-ўқ, маст бўлди дегунча мени олдига чақириб уришга тушади.

— Ие, нима ҳақи бор экан сени уришга? Туққан боласимисан ўзи?

— Ҳа. Лекин дўконга чиқиб кел деганда чиқмасам, уради.

— Ҳа-а, гап буёқда дегин? Ўзингдаям бор экан-да айб! Ойинг буюрган ишни қилишинг керак-да!

— Амаки, — дея баттарроқ йиғлашга тушди бола. — Ойим ароқхўр бўлишини хоҳламайман. Ўртоқларим ҳар куни пиёнистанинг боласи деб масхаралашади.

— Гапинг тўғри, — дедим бўшашиб. — Ақлли йигит экансан... Ойинг анчадан бери ичадими?

— Билмайман. Ҳар куни ичади... Жон амаки, мени бу ердан олиб кетинг! — у беихтиёр ялиниб тиззаларимни қучоқлаб олди. — Кўрқиб кетяпман. Мени олиб кетинг!

— Сени қаергаям олиб борардим, укам, — дедим лаб тишлаб. — Онанг ёнингда бўлса... Қолаверса...

— Йўқ, мен ойим билан яшашни истамайман. Олиб кетинг! Айтган ишингизни қиламан. Сира куйдирмайман сизни. Ақлли бола бўламан.

Бу боланинг ёлворишлари юрак-юрагимни эза бошлаганди. Унинг сиймосида яқин ўтмишимни кўрган-

дек эдим. Ўгай отамнинг хўрлашлари, тоғамнинг, туққан онамнинг қилмишлари кўз ўнгимда гавдаланиб, адоий тамом бўлаёзгандим.

Ахир... Нима қилай? Бу шўрликни қандай овутай? Унинг гуноҳи йўқ-ку! Онаси пиёниста бўлса нима қилсин? Баданидаги калтак излари-чи? Бунга қандай чидаб туриш мумкин? Нима қилсам экан-а? Олиб кетсаммикан? Кейин-чи? Етаклаб борсам, Шарифа нима дейди? Йўқ, бировнинг боласини олиб кетиб бўлмайди. Яхшиси, кўчага олиб чиқиб музқаймоқ олиб берман. Зора унутса. Овунса...

— Қани, Мишабой, кетдик! — дея уни ташқарига бошладим. — Ўзим сенга музқаймоқ олиб берман.

— Олиб кетмайсизми уйингизга? — дея йиғламсиради Миша. — Мени яна ойимнинг олдига олиб келасизми?

— Сен юравер-чи, бир гап бўлар!.. Иккаламиз маза қилиб шаҳар айланамиз, каруселларда учамиз. Хоҳлайсанми каруселда учишни?

Миша истар-истамас бош ирғади ва ортимдан эргашди.

* * *

Қоронғилик қаърида номаълум тарафга кетиб борарканмиз, кўнглим ҳайитдагидек шод эди. Чунки бир савоб ишга қўл урдим. Мурғак болани калтаклардан, хўрликлардан бирпасга бўлса-да, асраб қоляпман. У яйрайди, қувнайди, ҳаётдан завқ олади. Бундан ҳам каттароқ бахт бормиди бу болакайга!..

Шу пайт қаердандир икки нафар барваста йигит пайдо бўлди ва олдимизни тўсди.

Икковларидан ҳам ароқ ҳиди анқирди.

— Қаерликсан? — менга ўдағайлади улардан бири. — Нега қотиб қолдинг? Ё соқовмисан?

— Водийданман. — дедим совуққонлик билан. — Нимайди?

— Ў, жа шашти баланд-ку бунинг! — иккинчи безори шеригини туртди-да. Мишага ўтирилди. — Ие, оғайни, манавини қара, бу нариги домда турадиган Наташканинг боласи-ку!..

— Ҳа, ўша, — унинг сўзини тасдиқлади шериги. — Вей, Миша, бу одам сенга ким бўлади? Қаерга кетаяпсизлар?

— Биз амакимникига кетяпмиз, — дадил жавоб қилди Миша. — Энди иккаламиз бирга яшаймиз.

— Ў, шунақами? Зўрсизлар-ку!.. Кейин-чи?..

— Гапни чўзмайлик, — дея тоқатсизланди иккинчи безори. — Менга қара, водийлик, юр, сал четроққа ўтайлик, гап бор! Ё қўрқяпсанми?

— Сенларданми? — мен ҳам бўш келмай саволга савол билан жавоб қайтардим. — Ўлган эканман-да!..

— Хўп, юр унда! Нега қоққан қозикдай туриб қолдинг?..

Афсус, бу гал ҳам омадим юришмаганди. Безорилар мендан кўра бақувватроқ. Боплаб «пўстагим»ни қоқишди.

Қаршилиқ кўрсатишга ҳарчанд уринмай, кучим етмади. Қорним, оёқларим аралаш кетма-кет тушган тепкилар мени ерга ағанатди.

Безорилар эса чўнтагимдаги пулларни тийин-тийинигача тортиб олишди-ю. жуфтакни ростлаб қолишди...

Оқсоқлаганча Мишани ойиси ўтирган уйда қолдириш илинжида кетиб борардим...

Аламимдан дод солгим келарди...

Майли, калтакланганим, пулларимдан айрилиб, боши берк кўчада қолганим алам қилмасди. Жароҳатларим тузалар, пулни ҳам бир амаллаб топишим мумкиндир...

Мишанинг ўксиниб қолиши бағримни эзарди. Мен унга ваъда қилганимдек музқаймоқ олиб беролмадим, болакай каруселда яйраб уча олмади...

Орадан бир йил ўтди. Ҳикмат божамнинг шарофати билан катта шаҳарга жойлашиб ҳам олдик. Бу орада ўғлим Собиржон туғилди. Мен олий даргоҳга ўқишга кирдим. Шарифа эса айтганини қилиб бозорга ўрнашди.

Уддабурон экан. Бир йил деганда қарзимизни узди, уйимизни кенгайтирди.

Афсуски, ичимга чироқ ёқса ёришмасди. Ўрганмаган эканман. Хотинимнинг эртадан кечга қадар бозорда олди-сотди қилиши, жарақ-жарақ пулларни олиб келиб сандиққа жойлаши алам қиларди. Барибир, аёлларнинг миннатчи бўлишини ўйлаганим сайин юрагим сиқилар, еяётган овқатим ҳам, ётиш-туришим ҳам татимасди. Айниқса, орамиздаги илиқ муносабатларга путур ета бошлаганини чуқур ҳис этардим. Шарифа ҳар кунни ярим тунда келиб ўринга чўзилади-ю, қотиб ухлайди, эрта тонгда эса яна бозорга чопади...

Йўқ, ички бир тугён қалбимни ларзага сола бошлаганди. Бу ҳайвоний нафс таъқибидан қутулишнинг, унга чап беришнинг иложини топа олмас даражада ёввойилашиб борардим. Ё Худо! Кимга дардимни айттай? Мени ким тушунади? Кеч киришини ўйласам гоҳ умид алангасида қуядиган, гоҳ совуқ нафрат туфайли тош қотадиган бўлиб қолгандим. Менга энди муҳаббат, меҳр етишмасди. Шарифанинг парвойи фалак. Бир-икки марта шу туйғудан оғиз очгандим, бобиллаб берди. Унинг бақир-чақирларини илгари ҳам эшитганим бор. Лекин бу галгиси қалбимни парчалаб ташлагандек бўлди. У тагин гапни бозорга, пул топишга бурди. Мени ўқитаётганидан гап очди. Ўшанда қалбим ғурбатга тўлиб, ўғлимни бағримга босганча ўзимни овутишдан нарига ўта олмадим.

Ё алҳазар! Кимга айланиб қолдим ўзи? Нега бошқа эркаклар каби сўзларим кескир эмас? Нима учун ёстиқдошим мен гапириш учун оғиз жуфтлаганимда,

сўнги қароримни кутиб титрамайди? Нима сабабдан мен хотиним сўзлаганда, тергашга ҳадди сиққан лаҳзаларда бош эгишдан бўлак чора топа олмайман?

Бу жумбоқнинг ечимини қайлардан қидирай? Ўзим эмасмидим елим гулни олишдан бош тортганда зарда билан мағрурона уйини тарк этган? Ёки яқин ўтмишни ёдга олай. Чўлу биёбондан топган уйимни назарга илмай кетиб қолганида ҳам ортидан чопмагандим-ку! Бугун нега жиловланган жонивор каби итоаткор бўлиб қолдим? Ёки пуллари менинг оромимни ўтирлаганми? Пулларнинг қаердалиги ҳам менга маълум эмас-ку! Аввалги ғурур қаерда қолди?..

Кунларнинг бирида шундай хаёллар билан катта бозор дарвозасига етиб келдим. Бозор шу қадар сершовқин, тирбанд эдики, йўл топиб юришга қийналади одам.

Амал-тақал Шарифа савдо қиладиган тарафга ўтиб олдим. Бу ерда одам сийрак, савдогарлар тўп-тўп бўлиб ўтирганча лақиллашарди.

Бир гуруҳ аёллар орасида Шарифани кўрдим-у, ўша томонга юрдим.

Савдогар аёллардан бири менинг Шарифага тикилиб бораётганимни кўриб, секин биқинига туртди.

Шарифа менга кўзи тушиши билан негадир рангикути ўчди ва зарда билан ўрнидан туриб кетди.

— Ҳа, нега келдингиз бу ерга? — рўпарамга келдида, жеркиш аралаш сўз қотди хотиним. — Пишириб қўйганмиди?

— Бу нима деганинг? — дедим жаҳлим чиқиб. — Нима, келиш мумкинмасми? Нега?

— Туришингизни қаранг, скелетга ўхшайсиз! Шу туришингизни кўз-кўз қилиб мени шерикларим олда шарманда қилмоқчимисиз?

— Оғзингга қараб гапир! Туришимга нима қипти? Ундан кўра ўзингга бир разм сол!

— Бас қилинг! — қулоқларим остида пичирлаб билангидан чимдиди Шарифа. — Кетинг тез! Уйга боринг!

— Ҳали шунақами? Бўпти... Кетаман... Аммо билиб қўй, сенминан ҳозирги муомаланг учун кечқурун уйда гаплашаман.

— Бугун уйга бормаيمان, — деди Шарифа лаб буриб. — Кечаси юк олишга нариги туманга кетамиз...

Мен лом-мим демадим. Деёлмадим.

Азбаройи аламин келиб муштларимни тугганча ортга қайтдим.

* * *

Шу қўйи анча маҳалгача бозорда тентираб юрдим. Ўзимни чалғитиш учун бозордаги расталарнинг биронтасини қолдирмай томоша қилдим.

Савдогарларнинг қўли-қўлига тегмас, бақир-чақир қилиб, бир-бирига ўшқариб, талашиб-тортишиб бўлсада, ўз молини сотишга интиларди.

Айниқса аёл сотувчиларни кўриб ҳайратдан ёқа ушлай дердим. Шу қадар шанғиллашардики, уларни кўриб қиёмат бошланармикан, деб ўйлайсиз. Ҳеч нарсадан қайтишмас, тап тортишмас экан.

— Наҳотки, Шарифа ҳам шуларга ўхшаб кетган бўлса? — ўйладим азбаройи чарчаб кетганимдан бозорнинг бир бурчагидаги ўриндиқлардан бирига чўкиб. — Қара, булар нақ аждаҳога ўхшашади. Анави қанд-курс сотаётган хўппа семиз аёл-чи? Молини ёмонлагани учун қари кампирни сал қурса еб қўяёзди-я!.. Буларнинг эрлари ҳам мен каби тил тишлаб яшашармикан? Агар ҳаёт шундай кетаверса, охири нима бўлади? Шундай ён бериб умрим ўтиб кетадими? Бора-бора қўни-қўшни, қариндошуруғлар олдида бугунгидек беҳурмат қилса-чи? Унда нима қиламан? Одамлар олдида қандай бош кўтариб юраман?.. Шарифага нима бўляпти? Пул ҳовлиқтириб қўйдими? Қачонгача?.. Билмадим... Билмадим...

Айланиб юриб бозор ташқарисидаги чинор соясида ўтирган ўрта яшар лўли аёлга кўзим тушди.

У ҳам астойдил қараб қолганимни пайқаб қўл силтаганча ёнига чорлай бошлади.

— Ҳой бачам, кел буёнга! Фол очиб қўяман санга! — дерди нуқул лўли аёл. — Вой, кела қолсанг-чи, ҳай!..

Қизиқишим ортиб унга яқин бордим.

— Вой-бў, ичинг қурумга тўлиб кетибди-ку, бачам! — бош чайқади у рўпарасига ўтиришим билан. — Мингта сўм бер, ичингдагини айтай!

Ажабланиб чўнтагимдаги пулларни чамаладим. Ҳар ҳолда минг сўм берсам камайиб қолмас экан.

— Олдин айтинг. — дедим қайсарлигим тутиб. — Ундан кейин оласиз пулни.

— Сан бачам, хасис бўлма! Пулни қўлимга тутқаз! Шунда қўлингнинг ҳовури манга ҳаммасини айтади. Бўл тез!

— Қўймадингиз-қўймадингиз-да! Мана, олинг! Энди айтинг!

Лўли аёл кўзларини бир юмиб очди-да, кафтимдан тутиб ўзича башорат қила кетди.

— Сан амал ичгансан! Бир ямон душманинг бор. Ўша сани пойингни қирқмоқчи, бачам! Хиёнаткор хотинга йўлиқибсанми, йўлинг қоп-қоронғи!

— Бугун нима кутяпти. бугун? — сўрадим бетоқатланиб. — Бунақа гапларни илгариям эшитганман.

— Вой, бачам, берганинг мингта сўм-ку! — деди лўли аёл лаб буриб. — Бугунни билгинг келса, яна мингта сўм ташлайсан.

— Уф-ф, қайданам келдим ўзи? — норозиланиб чўнтагимга қўл солдим. — Мана-е, бўлинг энди, опа!

Лўли аёл пулни олиб халтасига жойлади-да, тагин бир кўз юмиб олди.

— Найранглар қуршовида қолибсан, — деди бошини сарак-сарак қилиб. — Бугун кечаси бир ямон иш бўлади. Эҳтиёт бўл, қон кўринопти кўзимга! Сан

қоронғилиқда юрибсан, бачам. Харсангтошларни у ёндан буёнга ирғитопсан... Чўлларда яшаб келасан.

— Бас! — даст ўрнимдан турдим-у, кетишга чоғландим. — Тополмадингиз. Ўша сиз айтган чўлдан келганимга кўп бўлмади ҳали.

— Сан, бачам, қайсар бўлма! — ортимдан қичқирди лўли аёл. — Ман ҳақиқатни айтдим!

Ҳафсалам пир бўлиб қандай автобус бекатига борганимни сезмай қолибман.

Таниш рақамли автобусни кўрганимдагина факультетга ўтиб келишим кераклиги ёдимга тушди ва салонга кириб бўш ўриндиқлардан бирига ўтирдим.

Автобус ҳали ўрнимдан жилмаганди. Ойнадан ташқарига ўйчан тикилиб ўтириб жуда-жуда таниш чеҳрага кўзим тушди.

Уни кўрдим-у, юрагим дукиллаб кетди. Қувончдан теримга сиғмай даст ўрнимдан турдим-да, пастга тушдим...

Ҳа, у Маъсуда! Биринчи муҳаббатим. Армонга айланган севгим. Бир пайтлар қалбимни йиғлатиб қўйган ишқим тумори...

У сира ўзгармабди. Ўша-ўша мовий кўзлар, узун қайрилма киприқлар. Оқ-сарик сочларини ҳам бўямабди... Фақат тўлин юзлари маъюслашибди. Нима бўлдийкин? Турмуши бузилдимикан? Шаҳарда нима қилиб юрибди? Ё шу ерга кўчиб келганмикан?

— Маъсуда! — таваккал қичқирдим ортидан. — Тўхтаб!

У кескин орқасига ўгирилди-ю, мени кўрди. Бир муддат тўхтаб, мени бошдан оёқ кузатган бўлди. Бунгача мен Маъсудага яқин бориб улгургандим.

— Сиз?.. — жилмайиб, кўзларини катта-катта очди Маъсуда. — Ростдан Қодир акамисиз?

— Ҳа, ўшаман, — дедим сўрашиш учун қўл узатиб. — Очиғи, сизни шаҳарда кўраман деб ўйламовдим... Юринг, вақтингиз бўлса, ҳов анави ерга бориб ўтира-миз!

— М-майли, — деди тортиниб Маъсуда. — Ўша ер тинчроққа ўхшайди.

Биз ҳануз кўзларимизга ишонқирамай, бир-биримизга сирли термулганча бозор четидаги қаҳвахонага кирдик.

Ичкарида одам сийрак эди. Бўш столлардан бирини танлаб ўтиришимиз билан мен Маъсудага ўтли қараб қолдим.

Шу тобда бир ориз сўз айтишни хоҳламасдим. Унинг гўзал жамолини томоша қилгим, шу баҳонада ширин хотиралар уммонига фарқ бўлгим келарди.

— Ҳаммасини эшитдим, — хаёлимни бўлди Маъсуда. — Бошингиздан кўп ишлар ўтибди.

— Сиз қаердан эшитдингиз?

— Эшитмай бўларканми, — деди Маъсуда маъюс тортиб. — Одамлардан сиз ҳақингиздаги хабарларни эшитганимда, юракларим эзилиб кетди.

— Ҳозир ҳаммаси яхши, — дедим хотиржам оҳангда. — Ўқишга кирдим. Ўқияпман. Фарзандим ҳам бор. Хуллас, қийинчиликлар ортда қолди. Ўзингизчи?

— Менми?.. Ўшанда сизни роса кутдим. Совчилар эшигимизни тақиллатиб келишса, сизданмикан деб юрагим ҳаприқарди. Афсуски, келишмади.

— Кимга турмушга чиқдингиз? Мен танийманми?

— Ҳа, уйдагилар қўшнимиз Муталибга узатиб юборишди.

— Шунақами? — бу гапни эшитгач, юрагим шиф этди. Нимадир ичимни тирмалаб ўтгандек, иситмам кўтарила бошлагандек безовталаниб қолдим.

— Ўшанда... — юзимни терс бурганча сўз бошладим. — Мактабдалигимизда ўзингиз «Мен сизга муносиб эмасман. Бизнинг оиламиз бадавлат оила, ўзингизга муносибинини топинг» дегандингиз-ку!

— Ахир, унда ёш эдик, Қодир ака! Ўша гап баҳона бўлдими?..

— Майли, бўлар иш бўлган. Энди тақдирни орқага

қайтариб бўлмайди. Ундан кўра, айтинг, биз ҳар куни хат алмашган дарахт ҳалиям борми?

Маъсуда кулиб қўйди.

— Ҳа, турибди. Яқинда жиянимни мактабдан олишга борувдим... Фақат ярми қуриб қолибди.

— Биздан хафа бўлгандир-да! Ахир, дарахтлардаям жон бор, ҳамма нарсани сезади дейишади-ку!..

— Қайдам, бўлса бордир...

Маъсуда билан уч соатдан ортиқроқ гаплашиб ўтирдик. Иккаламиз ҳам хайрлашишни хоҳламасдик. Гапиришга гап қолмаган лаҳзаларда бир-биримизга меҳр билан боқиб, қалбларимиз тубида қолиб кетган гапларни нигоҳлар кўмагида айтгандек бўлардик.

— Вой, кеч тушиб қолибди-ку, — кутилмаганда даст ўрнидан турди Маъсуда. — Гап билан бўлиб сезмай қолибман.

— Илтимос, менга манзилингизни, телефон рақамингизни беринг! — дедим биринчи муҳаббатимга умидвор термулиб. — Ҳарқалай битта шаҳарда яшарканмиз.

Маъсуда шоша-пиша сумкасидан қоғоз-қалам олди-да, айтганларимни ёзиб қўлимга тутқазди.

— Албатта қўнғироқ қилинг, — тайинлади у. — Йўқ бўлиб кетманг!

Биз мамнун хайрлашдик.

Автобус бекати томон тез-тез кетиб бораётган Маъсуданинг ортидан боқарканман, юрагимнинг қайсидир томири узилгандек бўлди, вужудим титрай бошлаганини ҳис этдим.

Анча маҳалгача маҳаллаларни айланиб юрдим. Маъсуда билан бўлган тасодифий учрашув таъсиридан сира чиқа олмасдим. Хаёлларим буткул чалкашиб кетганди. Ўтмиш хотираларига кўмилган кўйи кечки соат тўққиздан ошганда қадрдон уйимга яқинлашдим.

Ҳовлида янги, ярқираган машина савлат тўкиб турарди. Болалигимдан техникага ўчлигим мени машина рўпарасида тўхташга мажбур этди.

Қандай бахтли одамлар бор! Машинани бугун олишган кўринади. Ҳали бирор ерига гард ҳам юкмабди. Қанийди, менга ҳам шундай машина насиб қилса! Дўст-душманлар олдидан бойваччалар каби керилганча машина ҳайдаб ўтсам!..

Шу пайт юқори қаватдан Шарифа, кетидан бу йил мактабни битирган қайним Шарофиддин тушиб келишди.

Хотиним ҳеч нарса демай секин келиб машинани кучди.

— Зўр-а? — сўради мендан айёрона жилмайиш қилиб. — Нега тошдай қотиб қолдингиз? Машинангиз қандай экан, деб сўрадим.

— Нима?.. Машинам?.. Йўғ-э! Ҳазиллашаяпсизми?

— Ҳа, бу машинани сиз учун сотиб олдим, дадаси, — деди Шарифа. — Буюрсин!

Азбаройи қувонганимдан тиззаларимгача титраб кетди. Титроқ тўла қўлларим билан қўрқа-писа машина эшигини очдим ва ҳануз иккиланиб, ўриндиққа ўтирдим. Лекин барибир бу мен учун олинган машина эканига ишонгим келмасди.

— Ярашди, — Шарифа айланиб ўтиб ёнимдаги ўриндиқдан жой олди. — Фақат айтиб қўяй, мана шу жойда фақат мен ўтиришим керак. Агар бегона аёлни кўрсам...

— Қизиқчимисиз? — дедим қўл силтаб. — Қанақа бегона аёл?..

— Кўрдим, кундузи биттасиминан қаҳвахонада лақиллашаётган экансиз. Бирпас қараб туриб кетвордим... Шунга...

— У мактабдошим эди!

Шундай деяпман-у, Шарифа қандай бизни кўриб қолганига ҳайрон бўлардим. Наҳотки, мени пойлаб юрган бўлса? Қачондан бери кузатадиган бўлди?..

Майли, жанжал кўтармади-ку! Айб ўзимдаям бор. Шундоқ хотинимнинг биқинида гаплашдим Маъсуда билан. Ундай қилмаслигим керак эди...

Тагин Шарифа хаёлимни бўлди.

— Хоҳласангиз, ҳозироқ машинада қишлоққа жўнашингиз мумкин. Баҳонада Шарофиддин ҳам уйга етволади.

— Ҳозир-а?.. — сўрадим ишонқирамай. — Вей, ҳалиям кўзларимга ишонгим келмаяпти, Шарифа. — Ростдан шу машина меникими?..

— Сизники, сизники! — бу гап хотиним зардалироқ оҳангда сўз қотди. — Бундан буён бозорга бориб асабимга тегавермайсиз. Кира қилиб пул топасиз.

— Хўп, хўп, албатта кира қиламан. Янги машинада зўр пул топса бўлади.

— Қишлоққа борганингиздан кейин биринчи бўлиб Нурмат қоранинг эшиги рўпарасида тўхтанг! Кўриб қўйсин!.. Онангизгаям кўз-кўз қилишни унутманг!

— Гапингиз тўғри, — дедим маъюсланиб. — У кунларни унутиб бўлармиди... Худо хоҳласа, қайтиб-қайтиб ўтаман уйи ёнидан...

— Бўпти, мен бозорга кетдим. Вақтни ўтказмай жўнай қолинглар!..

Шу тобда умрим бўйи ҳеч қачон ҳис этиб кўрмаган туйғулар қалбимда ғужғон ўйнарди.

Ҳа, Худога шукр, ҳайдовчилик гувоҳномам чўнтакда. Яхшики, бир вақтлар ҳайдовчиликка ўқиб қўйган эканман... Тўхта, айёр Шарифа тунов куни бекорга мени нотариусга судрамаган экан-да!.. Мен анқовга ўхшаб мундоқ суриштирмабман ҳам... Қоғознинг ярмисини беркитиб, «манви ерга имзо қўйинг» деса, индамай айтганини бажараверибман... Демак, менинг нимага қўл қўяётганимни беркитганига қараганда, «сюрприз» қилмоқчи бўлган. Умуман, ўшанда суриштирмай яхши қилибман... Оббо айёр-ей!.. Зап уддабурон хотиним бор-да!..

Машинани учирганча серқатнов йўлдан кетиб борардим-у, хурсандлигимдан гўё ўзимни мана-мана ҳозир кўкларга учиб кетиб қоладигандай сезар, хаёлан қайта-қайта Шарифани алқардим.

* * *

Омади чопиб, бахти кулган одамга куз фасли ҳам ўзгача шаффоф, чиройли кўринади. Мен дарахтларнинг хазонга айланган сап-сарик япроқларини ҳам шу тобда олтинга қиёслардим. Ҳатто, қаргаларнинг қағиллаши ҳам жонимга ҳузур бахш этар, шаррос қуяётган ёмғирда ивиб, кимсасиз лой кўчаларда тўйгунимча югургим келарди.

Нурмат қора ва онамнинг машинам ортидан мулзам қараб қолишлари, бувижонимнинг дуо қилиб йиғлаганларини эслаганимда юрагим қувончдан ёрилай дерди.

Катта шаҳарга олиб борадиган кенг йўл бўйлаб қоронғилик қаърида кетиб борардим. Хаёлимда фарзандимнинг туғилган куни гавдалангани сайин тезроқ уйга етиб олишга, уни суйиб-суйиб бағримга босишга ошиқардим.

— Ҳозир ҳойнаҳой Шарифа тайёргарликни жойига қўйиб мени кутаётгандир, — ўйлардим ўзимча. — Барибир машинанг бўлгани яхши экан-да! Физ-ғиз уёқдан-буёққа бориб келиб анча-мунча пул ишладим. Эркатойимга арзирли совға ҳам сотиб олдим. Хайрият, менам одам қаторига қўшилдим. Энди бировнинг қўлига қараб, қош-қовогини кузатиб умрим ўтмайди. Ҳадемай ўқишим битса, журналист бўламан. Қандай яхши!.. Башанг кийиниб қаергадир борсанг, одамлар қўллари кўксиди кутиб олишади, сени уйнинг тўрига ўтқазиб қўйишади ва оғзинга тикилиб сендан маънили гап кутишади. Шунда барчаларини бир-бир кўздан кечириб олган бўласан-у, салмоқ билан сўз бошлайсан...

Уйга етиб келганимда вақт хуфтонга яқинлашиб қолганди. Шарифани илҳақ қилганимдан жуда хижо-

латда эдим. Апил-тапил совғани қўлимга олиб машина эшикларини қулфладим-да, тўртинчи қаватга қутаридим.

Уй чироғи ёниқ. Албатта, туз тотмасдан кутиб ўтиргандир шўрлик Шарифа. Мен тушгача етиб келиб бозор-ўчарни чекимга олмоқчи эдим. Уддасидан чиқа олмадим. Ҳа, майли, тушунар. Йўл олис бўлса...

Эшикка яқин борганимда бегона эркакнинг гўнғир-гўнғир товушини эшитиб, таққа тўхтадим.

— Қизиқ, ҳеч кимни меҳмонга чақирмагандим-ку! Ким бўлди бу одам?..

Ошхона тарафдаги дераза қия очиқ экан. Ҳайрон бўлиб қулоғимни динг қилдим.

— Эрингиз келиб қолса-я? — энди у овозини хийла пасайтирди. — Нима қиласиз?

— Вой, нима қипти келса? — норози оҳангда гудранди Шарифа. — Тагига машинанинг манаман деганини миндириб қўйган бўлсам!.. Атайин қишлоққа жўнатиб юборганман. Бизга халал бермасин деб қаттиқ тайинлаганман ҳам. Ҳали-вери келмаса керак. Унинг феълени биламан. Осмондан тушгандек машинали бўлиб қолди. Юради энди ялосини қилиб. Э, майли, мендан нарироқ юрса бас.

— Шунчалик ёмон кўрасизми эрингизни? — сўради бегона эркак. — Ё кўнглингиз йўқми унда?

— Қанақа кўнглини гапираяпсиз, Сотим ака? — деди Шарифа. — Сира ичим чиқмайди... Мундай кўнглимни овлаб, хурсанд қилишнIAM қотириб қўёлмайди, тушунаяпсизми?.. Яхшиям сизни учратиб қолдим. Бахтимдан айланай!..

— Вой аблаҳ!.. — бу ҳақоратларни қай юрак билан сабр қилиб тинглаганимга ишонгим келмасди. — Нима демоқчи? Нега бундай қилди? Қайси гуноҳларим учун?..

Ҳеч қачон бундай аҳволда қолмагандим. Умид билан бир ёстиққа бош қўйган одамнинг шундай деб турса, худди телба каби каловланиб қоларкансан.

Мен шу тобда нима қилишни билмасдим. Миям ишлашдан тўхтаб қолгандек, танамни муз қоплагандек тек турардим.

Бир муддатдан сўнг қандайдир куч мени жонлантирди. Зарб билан эшикни тепа бошладим. Қулф но-боб эди. Икки-уч тепкидан кейин синиб тушди. Мен ўлжасига ташланишга шай арслон каби жаҳд билан ичкарига учиб кирдим.

* * *

Уйда дастурхон тўкин эди. Паст бўйли, юмалоқ юз, тепакал бир эркак диванда ястаниб ўтирар, коньяк тўла иккита қадаҳ дастурхон устида турарди.

Мени кўриб икковлари ҳам тахта бўлиб қолишди. Шовқинимдан Собиржон ўғлим ҳам уйғониб кетиб, йиғлай бошлади.

— Болага тегма, ифлос! — бақирдим энди ўғлим томон қадам ташлаган Шарифанинг олдини тўсиб. — Ҳали мен бўшанг бўлдимми? Кўнглингизни ололмадимми? Шунинг учун машина олиб бериб, нари сурмоқчи бўлдингизми? Ишратларингизга халал бердимми? Ифлос!..

— Ҳой, ука, ўзингни бос! — эркак кутилмаганда хезланиб менга яқинлашди. — Қанақа боласан ўзи? Нимага бақирасан?

— Сен кимсан ўзи?! — дедим унинг ёқасига чанг солиб. — Ҳозир мажақлаб ташлайман!

— Қўлингизни тортинг бу одамдан, ҳой, эркак! — Шарифа ҳеч нарса бўлмагандек ўзини жуда хотиржам тутарди. У учиб олдимга келдию жон ҳолатда билангимдан торта бошлади. — Намунча хўрозга ўхшаб сакрайсиз? Ё машинали бўлдим деб босар-тусарингизни билмай қолдингизми?..

Унинг миннатли гаплари кўксимни тешиб ўтай деди. Ҳазабдан вужудимдаги барча томирларим ёрилиб кетаётгандек эди.

— Бу одам шеригим бўлади. Мен билан бозорда савдо қилади. Ўғлимнинг туғилган кунига ўзим таклиф қилганман, — деди Шарифа ҳайқириб.

— Шунақами? Туғилган кунга таклиф қилдингми? Ҳаммасини эшитдим, илон, ҳаммасини! Ҳали кўрасан, Худо жазонингни беради сени! Қадримга етмадинг! Албатта жазонингни оласан!

— Э, валдирайверманг! — шанғиллай кетди хотиним. — Гапирган бўлсам, ажаб қилибман! Бошида эркаклик вазифангизни қойиллатинг эди! Энди керилганингиз нимаси? Рўзгорни бутлаб қўёлмайсиз, нуқул қўлимга қарайсиз. Мундоқ эркак бўлиш керак эди...

Унинг гапи суяк-суягимдан ўтиб кетди. Шаҳд билан унга мушт кўтардим-у, яна ўзимни босдим. Ҳазаб билан шкафни титкилаб, кийимларимни пала-партиш елим халтага жойладим-да, Шарифага юзландим:

— Афсус, сен билан турмуш қуриб бошида хато қилган эканман, — дедим жирканиб. — Аслида...

— Кетинг! — овозининг борича қичқирди Шарифа. — Нега бақрайиб турибсиз? Даф бўлинг!..

Қоронғи кечада машинани серқатнов йўл бўйлаб номаълум томонга ҳайдаб борардим. Кўзларим йўлдаю, миям ёрилиб кетгудек лўқиллаб оғрир, ҳадеганда ўпкам тўлиб, аччиқ бир изтироб бўғзимга тиқиларди.

Ҳа, мен кечагина, йўқ, боягина жуда бахтиёр эдим. Дунёга, одамларга, табиатга бошқача нигоҳ ташлардим. Ҳатто қишлоққа бориб таниш кўчалардан яп-янги машинамни миниб ўтаётганимда, барчага мақтангандек, салмоқ билан салом бергандим. Гўёки ёруф оламда мендан бахтли зот йўқдек бор овозда хохолаб кулгим, «Мана, кўриб қўйларинг! Яшаш мана бундай бўпти!» дея ҳайқиргим келганди...

Энди-чи? Ким эдим ва кимга айландим? Фуруримга ҳам, йигитлик шаънимга ҳам, ҳурмат-у иззатимга ҳам, хуллас, ҳаммасига дарз кетди.

Менда қуруқ жуссадан бошқа ҳеч вақо қолмади.

Энди қаерга бораман? Эрта-индин имтиҳонлар бошланади. Қаерда тайёргарлик кўраман? Қай манзилда тунайман?

Шу пайт Маъсуда ёдимга тушди-ю, тўғри ёки нотўғрилигини ҳам ўйламай машинамга тормоз босдим.

«Яхшиям Маъсуданинг телефон рақамини ёзиб олган эканман», хаёлимдан ўтказдим дилим бир оз ёришиб. Уй-жойи бор экан. Балки ижарага қўяр? Э, қанақа ижара? Биринчи муҳаббатим. Мени ҳалиям қаттиқ севаркан. Жой топгунимча бемалол уникида яшаб турсам бўлар. Тўхта, эри нима дейди? Нима дерди, мени танийди. Бир мактабда ўқиганмиз. Ўлибдимми, ўтмиш туфайли мендан юз ўгирмас. Ҳа, ҳозироқ қўнғироқ қиламан. Маъсудага бор гапни айтаман...»

Зум ўтмай гўшакдан Маъсуданинг майин овози эшитилди.

— Алло, эшитаман! Ким бу?

— Бу мен, Қодирман! — дедим ҳовлиқиб. — Маъсуда, танидингизми?

У бир муддат жим бўлиб қолди-да, жавоб қилди:

— Ҳа, сизмисиз? Тинчликми?

— Тинчлик эмас, Маъсуда! Мен... Нима десам экан? Очиғи, сизга айтишга тилим бормаяпти-ю, аммо...

— Айтаверинг! Нима бўлди?

— Хулмас, мен уйдан кетдим! Ҳозир машинамда қаерга боришни билмай куча кезиб юрибман.

— Вой, нега? Хотинингиз билан уришиб қолдингизми?

— Шунақароқ. Биз ажрашсак керак.

— Шунчалик жиддийми? Нега ахир?

— Маъсуда, сиздан бир илтимосим бор эди.

— Хўп, қулоғим сизда. Нима илтимос?

— Уйингиздан бир-икки кунга жой бериб турсангиз...

— Жой?

— Ҳа, жой.

Маъсуда яна сукутга толди. Ҳойнаҳой, ё ўйлаётган, ё ёнида эри бўлса, маслаҳатлашаётгандир деган хаёлга бордим.

Унинг жавобини қулоғимни динг қилганча қута бошладим.

Бир неча сония жим тургач, Маъсуда тилга кирди:

— Қодир ака, хафа бўлманг-у, сизни уйимга кири толмайман. Тушунинг, бунинг сира иложи йўқ. Эрим...

— Ҳа, ҳа, ҳаммаси равшан, — дедим кўнглим баттар ғашланиб. — Шундай бўлишини сезгандим. Афсус...

— Фақат мендан хафа бўлманг, — деди Маъсуда йиғламсираб. — У жуда рашкчи. Айниқса, сизни кўрса...

— Йўқ, йўқ, бу нима деганингиз? Ҳечам хафамасман. Фақат буёғини ўйламабман. Майли, яхши ўтиринг!

* * *

Мана энди ростакамига умидларим сўнди. Маъсудадан бўлак бу шаҳарда ҳеч кимим йўқ. Демак, ҳаёт билан курашишнинг бошқачароқ йўлини қидирмасам бўлмайди. Хайрият, Шарифа машинамга тегмади. «Ташлаб кет!» деб туриб олса, қўлимдан нима келарди? Шалвираганча костюмимни елкага илиб кетаверардим. У инсоф қилди. Барибир катта шаҳарда сарсон бўлиб қолишимни сезди. Шунисигаям шукр. Энди нимадир қилиб пул топишим керак. Таксичилик қилсам-чи? Бензинга, майда-чуйда харажатларга пул чиқарди. Тўғри-да, токайгача бошимни қотириб ўтираман. Нима бўлгандаям тирикчилигимни ўйлашим керак-ку! Ҳаёт давом этяпти.

Тўхта, бир-икки ҳафтага ўқишимниям йиғиштириб қўйиб, дадам яшайдиган қишлоққа борсам нима бўларкин? Майли, у мендан хабар олмаган, йўқламаган бўлса, ўзим кириб бораман. Ҳар ҳолда бувим айтарди, дадам катта боғи бор ҳайҳотдай ҳовлида бир

ўзи яшаркан. Ўша ҳовли меники ҳам бўлиши керак эмасми? Ўша уйда яшашга ёки дадамга шу ҳақда эслатиб қўйишга ҳақим йўқми?! Ҳарқалай кўксимдан итариб ҳайдамас. Нега ҳайдасин? Яхшими-ёмонми, барибир ўша одам менинг отам-ку! Ҳозиргидек ёруғ дунёга сиғмай қолган кезларимда ота уйимдан паноҳ топсам, ҳеч ким айбламас.

Миямга келган қутилмаган фикрдан кўнглим ёришгандек бўлди.

Ҳа, йўл-йўлакай тўртта одам олволсам, харажатларни қоплайди. Чўнтагимга ҳам бир-икки сўм тушади.

Отам яшайдиган қишлоқни хаёлан чамаладим-да, газни босдим.

* * *

Тоғ оралаб машинамни катта тезликда ҳайдаб борардим-у, кўз ўнгимда дадамнинг тахминий қиёфаси гавдаланарди. Адашмасам, менга ўхшаб унинг ҳам юзлари чўзинчоқ, ўрта бўйли эди. Эҳ-ҳе, дадамни кўрмаганимга ўн беш йилдан ошди. Ҳозир анча кексайиб қолгандир. Мени кўрса нима деркин? Хижолат тортиб қолса керак. Ахир бошимдан қанча мушкулотлар ўтди, ўтяпти ҳам. Оталари олиб берган ўйинчоқ ва ширинликларни кўз-кўз қилаётган тенгқурларимга боққанимда ҳар сафар отамни соғинганман. Бир-икки бор кўришга келганида ҳам на ўйинчоқ олиб берган ва на ширинлик. Ўшанда жуда-жуда ўксингандим. Бувимнинг юпатишларига қулоқ солмай даҳлизга кириб олгандим-да, ўксиб-ўксиб йиғлагандим. Дадам эса бу дарду андуҳларимни қаердан билсин. Хануз қорасини кўрсатмайди. Наҳотки, ўғли уйланганини, олий ўқув юртида ўқиётганини эшитмаган бўлса? Бир марта келиб табриклаб қўйиш, кўнгил сўраш шунчалар қийинмиди?

Ҳа, шундай қилгани учун ҳам бугун ўзим бориб уялтираман отамни. Шундай уялтирайки, боши эгилиб қолсин.

Кун пешиндан оққанда, машинадаги мижозларни уй-уйларига тарқатдим-у, ўткинчилардан сўрай-сўрай ота қишлоғимни топдим.

* * *

Одам темирдан-да қаттиқ экан. Кечаги ҳақоратлар, Шарифанинг шанғиллашлари, ўз уйимдан шармандаларча ҳайдалишим, уйимда бегона эркакнинг керилиб ўтириши-ю, менга масхараомуз назар ташлаши хийла унут бўлгандек эди. Айниқса, икки ёни бедазор, сўлим қишлоқни кўришим билан вужудимга илиқлик югурди.

Ҳа, бу қишлоқ аслида менга бегона эмас. Шу ерда киндик қоним тўкилган. Мен бу кўчалардан қаддимни ғоз тутиб ўта оламан. Агар маҳалла одамлари мени таниб қолишса, ҳайрат ва ҳавас билан боқишса керак. Нима бўлганда ҳам ота юртнинг кишилари яқинроқ ва меҳр-оқибатлироқ бўлади дейишади. Ишқилиб, рост бўлсин!..

Тасаввур этганимдек, қишлоққа киришим билан ёш-яланг, қари-қартангларгача гоҳ ўзимга, гоҳ машинага ҳавас билан боқишди.

— Ботиржон аканинг уйи қайси? — дедим тол тагида суҳбатлашиб ўтирган қарияларга салом бергач. Шундан улар орасидан бир қария чиқиб келди-да, икки елкамдан ушлади.

— Шошма, — деди сўнг менга синчковлик билан тикилиб. — Сен Қодиржонмисан-а? Ўшамисан?

— Ҳа, Қодиржонман, — дедим жилмайиб. — Сиз мени танийсизми?..

— Албатта, танийман-да. Худди отангнинг ўзи бўлибсану, сени танитайманми. Бор, болам, сенинг уйинг ҳов анави дала ёқасида. Ўша ерда яшил дарвозани кўрсанг, тўғри кириб боравер! Ботир ҳам уйда бўлса керак...

Қария айтган дарвозани топиб машинамни четроққа қўйдим-да, аста яқин бордим.

Мана менинг ота уйим. Худди қўрғонга ўхшаркан. Узумзор боғ ҳам савлат тўкиб турибди.

Мана шу уй менга ота мерос. Уни қанча қадрласам, тупроғига бош қўйиб, бўсағасини ўпсам арзийди.

Қизиқ, нега шу пайтгача миямга келмади? Нима учун умримни сарсон-саргардонликда, бир кечага бўлсин макон қидириб ўтказдим? Кимларгадир саргайдим, кимларгадир турткиландим, кимлардир ўзи хоҳлаганча ҳақорат қилди. Мен бўлсам ҳамиша чидадим, тишимни тишимга қўйдим, бош эгдим, яландим, ёлвордим, мўлтирадим, ўзим йиғладим, яна ўзим юпандим. Ўша пайтлардаёқ бу уйга келсам, шу уйда уйлансам бўлмасмиди?..

Мен ростакамига шайланиб, ўзим учун жуда-жуда қадрдон бу ҳовли остонасини ўпмоқчи, бир зумга бўлса-да, тупроғига бош қўйиб сукут сақламоқчи бўлдим. Аммо сал наридаги ҳовли қаршисида менга тикилганча турган аёлни кўриб ўзимни тийдим ва дарвоза тирқишидан ичкарига мўраладим.

Ҳовли ўртасига каттакон сўри қўйилган, олди ром қилинган айвон четида нималардир тўлдирилган иккита сумка думалаб ётарди.

Таваккал дарвозани очиб ҳовлига қадам қўйдим.

Сўрида икки эркак шанғиллай-шанғиллай бир-бирига нималарнидир исботлаш билан овора, дастурхон устида яримлаб қолган ароқ шишаси турарди.

Танидим. Менинг кирганимни кўриб даст ўрнидан турган одам отам эди. Тасаввурларим алдамабди. У анча кексайган, сочлари оқарган, қадди бир оз букилганди.

У жойидан жилмай менга бирпас қараб турди-да, бақариб юборди:

— Саминбой, ўғлим келди, ўғлим!

— Нима?!

Бегона эркак ҳам бу гапни эшитиши билан ўрнидан сапчиб турди.

Шу лаҳзаларда кўз олдимда ўтмиш гавдаланди.

Кунларнинг бирида бувим мени ясангириб, Сожида аммамникига киритиб юборганди.

— Даданг келибди! Югур, болам, дадангминан кўриш! — деганди бувим кўзлари чақнаб. — Сенга ўйинчоқлар опкелгандир. Балки ўзинг орзулаган велосипедиям олиб берар. Бора қол!

Мен ўшанда қувончдан теримга сиғмай аммамникига чопқилмадим.

Кириб борганимда эса... Буткул бошқа манзарага кўзим тушди. Дадам чорпояда оёқларини ерга осилтирган кўйи қўлидаги пиёладан ароқ симирарди. Мени кўриб ўрнидан жилмади. Кайфи таранглигидан аранг бир қимирлаб қўйиб, менга қучоқ очди...

Йўқ, ўшанда барча умидларим саробга айланганди. Отам, қаршимдаги мана шу одам велосипед тугул қўлимга битта хўрозқанд ҳам тутқазмади...

Мен эса ундан қўрққанымдан қочиб кетгандим. Уйимизга келгач эса анча маҳалгача йиғлаб ётгандим. Отамнинг пиёнисталиги, менга ўйинчоқлар олиб келмагани алам қилганди...

Мана, ҳозир ҳам худди шундай манзарага гувоҳ бўлдим. Қаршимда ўша пиёниста отам турибди. Яна ичкиликдан қизариб кетган кўзларини менга тикиб кўришиш учун қучоғини очяпти...

Билмадим, лекин негадир ҳозир ҳам ўзимни таҳқирлангандек, умидларим поймол бўлгандек ҳис этдим. Ҳол сўрашиш ўрнига газабнок нигоҳларимни отамга тикдим.

— Нега ичяпсиз? — сўрадим ундан. — Нима етмайди ўзи сизга?

Отамнинг ўрнига бояги эркак жавоб қилди:

— Э, ўғлим, кел бизминан ў-ўтир! Биз янги уйни ювяпмиз!

— Қанақа янги уй? — сўрадим ҳеч нарсага тушунмай. — Қани ўша янги уй?

Отам мендан бундай муомалани кутмаган эканми, секин ортта чекиниб бош эгди.

— Мана шу уй-да, ўғлим! — шанғиллаб давом этди улфати. — Отанг шу уйни менга нақд беш юз минг сўмга сотди. Шуни ювяпмиз. К-кел, келақол, юз грамм ич! Ҳой, йигит, нега қараб қолдинг? Келмайсанми? Отангнинг соғлиғи учун юз грамм ичсанг-чи!

Бу гапни эшитиб, эсхонам чиқиб кетаёзди. Бу нима дегани? Нега отам уйни сотади? Атиги беш юз мингга-я? Ахир бу пулга уйнинг дарвозасиниям бермайди-ку!

Хаёлларимни бир жойга йиғиб улгурмай отам гандираклаганча келиб, елкамдан тутди.

— Ш-шундай бўп қолди, — деди афтини бужмай-тириб. — Ма-ана шу амакингдан қарзим борида. Мажжбур бўлдим уйни сотишга.

— Шундай денг?

Мен айна дамда тубсиз дарёга чўкаётган кимсага ўхшаб қолгандим.

Нима қилишни, нимадан таскин излашни билмасдим. Қаршимдаги икки пиёнистанинг эса, парвойи фалак. Гўё бу ҳовлига ҳеч ким кирмаган, ҳеч кимни кўришмаган ва ҳеч қандай гап-сўз бўлмаган каби қайтадан сўрига ўтириб, ароқ симиришни бошлаб юборишди.

Шу тобда шартта бориб дастурхонни ағдариб ташлагим келди. Бироқ номаълум куч мени тўхтатиб қолди. Иложи борича ўзимни босишга, бу ҳовлидан тезроқ чиқиб кетишга уриндим.

Лекин бунинг тагига етмасдан қандай кетаман? Балки булар мастликда шунчаки алжираётгандир?

Секин отамга яқин бордим-да, қўлидаги пиёлани олиб дастурхонга қўйдим.

— Сиз алдадингиз-а мени? — сўрадим ундан. — Айтинг, шунчаки мастликда гапирдингиз, шундайми? Уйни сотмагансиз-а? Ҳаммаси ёлғон-а?

— Сотдим! — деди отам оғзидан тупук сачратиб.

— Уй меники! Хоҳласам сотаман, хоҳ-ҳласам ёқвораман!

— Шунақами? Унда яхши қолинг!

Отамнинг сунгги гаплари юрагимни тешиб ўтай деди. Миямда оғриқ туриб, вужудим музлаб кетди.

Энди ортга ўгирилиб кетмоқчи бўлганимда, отам билагимдан маҳкам ушлаб қолди.

— Қ-қодирбой, ўғлим..., — у кутилмаганда тиз чўкди-да, кўзларини лўқ қилди. — Мениям ўзинг билан опкет. Катта йўлгача холос, ҳа. Машинангда опкет. Б-бугун уйни бўшатишим керак. Й-йўқса, мана-ви амакинг кўчага ҳайдаб солади. Опкет, ўғлим, опкет!

— Шу холосми? — сўрадим аламимни ошкор этмасликка тиришиб. — Бошқа ишингиз йўқми?

— Йўқ, йўқ, бошқа сени безовта қилмайман! Опкетасанми?

— Бўпти, юринг, — дедим зардали оҳангда. — Олиб кетмай қаергаям борардим...

* * *

Энди ярим соат илгари керилиб ўтган қишлоқ кўчаларига, ҳамқишлоқларимга боқиш мен учун оғир эди. Мен ҳар бир учраган киши қаршисида бош эгишга, орқа ўриндикда ўтириб ўзича нималардир дея саннаб бораётган дадамни тинглашга, чидашга маҳкум эдим.

Қисматим шунчалик оғир экан-да. Қай манзилга қадам қўйсам, қай кўчага кирсам, тўсиқлар, қарама-қаршилиқлар, таҳқир, алам, ҳақоратларга рўбарў бўлавераман. Қайси гуноҳларим учун бу қадар жазо оламан? Айбим, шўрпешона бўлиб туғилганимми? Шунча йилдан бери аччиқ қисматимнинг захру заққумларини керагича тотган эдим-ку! Кимлар топтаб ўтмади, кимлар устимдан кулмади. «Бу етим бизнинг тенгимиз эмас» дея алакимлар мени оёқ учида кўрсатганда, очиқчасига юз ўгириб кетганда ҳам лаб

тишлаб қолишдан ўзга чора тополмадим. Энди эса ўз отам мени беватан қилиб ўтирганига қандай бардош берай? Наҳотки, ҳеч қачон ўз уйим бўлмаса? Ахир бу дунёда ҳамманинг дўлу ёмғирлардан, қорлару шамоллардан асровчи кулбаси бор! Нега меники йўқ? Кўча кезиб умр кечиришим пешонамга ёзилганмикин ё?

— Тўхтат! Тўхтат машинани! — хаёлимни бўлиб қичқирди отам. — Ана, катта йўлга чиқдик! Буёғига ўзим кетаман.

Пайқамабман. Дадам шу ерга келгунча яна бир шиша ароқни паққос туширган экан.

Машинадан базўр пастга тушди-да, бўш шишани йўл четига иргитиб, бир жойда чайқалиб қолди. Мен уф тортиб машина эшигини очдим ва истар-истамас пастга тушдим.

Унинг нимадир демоқчилиги оғиз жуфтлашидан сезилиб турарди.

Лекин гапиришга қўймадим. Ичимдаги аламларимни ҳозир айтиб олишим шарт эди.

— Мени ватансиз қўйдингиз, — дедим совуққонлик билан. — Болалигимда-ку бир дона хўрозқанд олиб беришга ҳам ярамагандингиз. Йиғлаб-сиқтаб ҳаммасига кунгандим. Бутунги ишингиз ошиб тушди. Энди бир умр армон қилиб ўтадиган бўлдим. Эшитаяпсизми-йўқми?!

Баланд овозда бақаришимни кутмаганми, отам менга қараб бир оз жавдираб турди-да, беихтиёр йиғлаб юборди.

Йўқ, унинг бу йиғиси менда заррача шафқат ҳиссини уйғотмади. Қайтанга баттар газабимни кўзгади. Мени дунёга келтирган одам аслида ғирт пиёниста эканига қайта-қайта амин бўлаётгандим. Пиёниста одамга йиғлаш, турли ваъдалар бериш нима бўпти?!

— Қодиржон! — дадам кўрқа-писа менга яқин келди. — М-мана кўрасан. Сенга зўр уй олиб бераман, ҳа, олиб бераман! Ёуни мен — отанг айтди...

— Олиб берармиш, — ўзимча гудраниб машинага қайтишга чорландим.

Бу гал ҳам дадам билагимдан тутиб кетишга қўймади.

— Минг сўм бер, болам, минг сўм! — ялинишга тушди у. — Ахир, отангман-ку! Минг сўм бер, борадиган еримга етволай-й!

Нақадар даҳшатли ҳолат эди бу! Умрим бино бўлиб ҳеч ким менга бунчалар ялиниб, сўнгги жавобимни кутмаганди. Қаршимда худди ёш бола каби жавдираб турган отамга дардли нигоҳ билан боқарканман, гоҳ раҳмим, гоҳ нафратим келарди. Ҳатто, нима дейишни билмасдим.

У эса энди росманасига тиз чўкиб ёлвора бошлади:

— Минг сўм бе-ер, болам! Отангдан пулингни аяма!

Ҳа, қайтар дунё деганлари ҳеч кимни аяб ўтирмас экан чори. Мен бир пайтлар дадамнинг қўлида ўйинчоқ ёки ширинлик ўрнида ароқ тўла пиёла кўрганимдан сўнг шундай куйиниб йиғлагандим. Кўзларимга дунё қоронғи кўриниб, ўксиниб дод солиб йиғлагандим.

Бугун бўлса...

Йўқ, бундай бўлмаслиги керак. Нега қараб турирман? Нима учун қўлтиғидан тутиб ўрнидан турғазишга уринмаяпман? Отам-ку! Шу одам бўлмаса, мен туғилармидим?

— Туринг, — дедим сал ҳушимни йиғиб олиб. — Кўрганлар нима дейди? Уят-ку!

— Берасан-а минг сўм, Қодиржон? Йўқ демайсан-а?

— Албатта. Манг, манави беш минг сўмни олиб қўйинг! Фақат илтимос, мени ҳеч қачон йўқламанг!

Дадам бу гапларимга эътибор ҳам бериб ўтирмади. Пулни шоша-пиша чўнтакка урди-ю, хайр-маъзурни ҳам насия қилиб жўнаб қолди. Мен эса бу аянчли манзарани анча маҳалгача унутолмай машинамга суянганча туриб қолдим...

Бўшашиб машинага ўтирдим. Қалбимни оғир бир дард каламуш каби кемириб борарди. Гўё саҳрода

адашган кимсадек қай тарафга юришни билмай ўн дақиқача рулни қучоқлаб ўтиргач, бир қарорга келдим. Ҳа, буёғи маълум. Мен яна катта шаҳарга қайтаман ва киракашлик қилиб, ўқишимни давом эттираман.

Ҳар қолда қўчада қолиб кетмаслигимни биламан. Негаки, қадрдон машинам мени қишнинг қировли кунларида ҳам асрайди.

Шундай хаёллар билан таваккал газни босдим.

Машина ҳам менинг шошаётганимни пайқаган каби одатдагидан тезроқ уча бошлагандек эди.

Бир маҳал автобус бекатидан сал ўтишим билан эскироқ бир машина мени қувиб ўтди. Ҳайдовчи негадир икки-уч марта машинанинг олд чироқларини ёқиб-ўчирди-да, йўл четига ўтиб тўхтади.

Қизиқ, ким бўлди бу? Нега тўхтатди мени?

Ҳайрон бўлиб тормозни босдим-у, секин ойнадан бошимни чиқардим.

— Э, ука, сени қанча жойдан қувиб келаяпман-а!
— деди машина эгаси.

Не кўз билан кўрайки, бу одам биздан учта уй нарида турадиган Меливой ака экан. Бувим бу одамни жуда яхши кўради. Сабаби, қачон йўлда пиёда кетаётганини кўрса, дарҳол машинасида уйгача элиб кўяркан.

— Ҳа, Меливой ака, — дедим қучоқ очиб кўришгач.
— Тинчликми?..

Меливой ака йиғламсираган кўйи елкамга қоқди.

— Тинчликмас-да, ука, тинчликмас! Ҳаммамизга сабр берсин! Бобонг қазо қилиб қолди? Яхшиям сени кўриб қолдим. Холаларинг катта шаҳарга одам жўнатмоқчи бўлиб туришганди. Юр, ука, бардам бўл! Ўзингни қўлга ол!

Мана, бобомни қабрга қўйганимизга ҳам ўн кундан ошди. Хануз нури чехраси, оппоқ, узун соқолла-

рини аҳён-аҳёнда тараб олиб менга насихат қилишлари, елкамга қоқиб эркалашлари, бошимга ташвиш тушса, бошини сарак-сарак қилиб ер чизишлари кўз ўнгимдан кетмасди.

Бобом доим намоз ўқийдиган хонага кирсам, энди қайтиб кўришмаслигимга сира ишонгим келмайди. Ана, жойнамозини жойига тахлаб қўйишибди. Ҳассаси ҳам уй бурчагида. Ўзи-чи?.. Нега кела қолмайди? Наҳотки, одам ўлгач, умуман қайтмаса? Қандай чидаш мумкин бу кўргиликка?..

Айниқса, бувижоним шу кунларда чўкиб қолди. Кўзларидан ёш аримайди, лаблари титрайди, кимгадир сўзламоқчи бўлса, қалқиб кетаверади.

Афсус, ҳаммасига кўз юмиб катта шаҳарга жўнашим лозим. Машинамнинг бензини ҳам туман марказигача зўрға етса керак. Бувимнинг ҳеч кимга кўрсатмай қўлимга тутқазган пулига бензин сотиб оламан-у, яна сершовқин шаҳар томон йўл оламан.

Бир қарорга келиб ҳам бўлганман. Кира қилиб учтўрт сўм пул топгач, ижарага уй қидириб кўраман. Нима бўлганда ҳам ётар-тураримни ҳал қилиб қўйишим шарт. Ундан кейин, ўқишимнинг тадбирини кўришим зарур бўлади. Худо кўрсатмасин, муаллимлар ёмонига олса, шунча кун дарсларга бормаганим учун ҳайдаб юборишлари ҳам ҳеч гап эмас.

Бувим билан қучоқ очиб хайрлашгач, бир четда мулзамгина боқиб турган онамга бир қараб олдим-да, машинага ўтирдим.

Ташқарида қор учқунлай бошлаганди. Демак, ҳадемай тагин қиш келади. Қишли-қировли кунларда катта паҳар қозонида қайнашнинг ўзи бўлмайди. Тирикчилик кўйида темирдан тўн кийиб изғишим, елиб-югуришимга тўғри келади. Ишқилиб, шу кунимга кўз тегмасин.

Кўз очиб юмгунча туман марказидаги ёқилғи қуйиш шохобчасида машинамни бензинга тўлдирдим-да, оғир хўрсинганча олис йўлга отландим.

Неча кундан бери тўйиб ухламаганим панд бера бошлаганини дарёга яқин қолай деганда сездим. Кўзларим юмулиб борар, қанча уринмай, ҳеч ўзимни қўлга ололмасдим.

Мижозлар ҳам пайқашди чоғи, улардан бири секин елкамга туртди:

— Ака, бир оз мизғиб олинг! Ухлаб қоляпсиз. Биз эсон-омон манзилга етиб олишни хоҳлаймиз. Илтимос, тўхтатинг машинани!..

Улар ҳақ эди. Агар шу тахлит кетаверсам, ҳалокатга учрашимиз тайин. Бу ёқда қоронғи ҳам тушиб қоляпти. Яхшиси, беш-ўн дақиқа мизғиб оламан-да, ана ундан кейин хушёр калла билан рулга ўтираман.

Сирдарёга яқин жойда машинани тўхтатдим. Мижозлар менга халал бермаслик учун пастга тушиб, атрофни томоша қилишга тутинди...

Бирпас ухлашга уриндим. Аммо аксига олиб, уйқум кела қолмасди.

Ҳиссиз нигоҳларимни Сирдарё томон тикканча ўйга толдим. Шу тобда қишдан дарак берувчи изғирин бир оз пасайиб, ҳаво сал юмшади. Лекин кутилмаганда кучли шамол турди. Сирдарё қутургандан қутурди. Улкан тўлқинларни соҳилдан-соҳилга улоқтириб, пишқира бошлади.

Ана, табиат алақачон зулмат қаърига шўнғибди. Ҳеч қачон дарёни бу қадар яқиндан туриб томоша қилмагандим. Бўрон гўё дарёни қайсидир айби учун калтаклаётгандек, тўлқинларни икки-уч метр юқорига кўтариб отарди...

Бир маҳал машина ойнасини кимдир чертгандек бўлди. Мен чўчиб ён томонга боқдим.

Йўқ, ойнани чертган мижозларим эмасди. Шундоқ қаршимда оппоқ соқолми, паст бўйли кекса бир чол менга тикилиб турарди. Қариянинг қайсидир жиҳатлари худди бобомга ўхшаб кетарди. Юрагим така-пука бўлиб ойнани пастга туширдим.

— Сизга ким керак? — сўрадим ваҳима аралаш. — Кимсиз?..

— Мен бобонгнинг бобосиман, қароғим, — деди қария. — Ҳа, ўша сен яқинда қабрга қўйган бобонгнинг бобоси бўламан.

— Қ-қанақасига?.. — бу гапни эшитиб тилим калимага келмай қолди. Пешонамни совуқ тер босиб, эгим увишди. — Мендан нима истайсиз?.. — дея олдим эшитилар-эшитилмас. — К-кетинг!..

— Ҳайдамасанг ҳам кетаман, болам, — деди қария салмоқ билан. — Фақат... Сени огоҳ этгани келдим... Қулоқсиз бобонг нуқул сени олиб кетаман, деб тихирлик қилаверди. Уришиб ташладим уни. Ахир... Унинг ҳақи йўқ сени безовта қилишга!.. Қароғим, кумуш узунгнинг тоши тушиб қолибди. Бу яхшиликка эмас. Эҳтиёт бўлгин, буёғига ҳаётинг таҳлика-ю хавфлардан иборат бўлади. Ҳар бир қадамнингни ўйлаб босгин!..

— Ака, тура қолинг энди, кеч бўлиб кетяпти!..

Мен кимнингдир қаттиқ турткисидан сесканиб кўзимни очдим. Миждозлар экан. Улар алақачон машинага чиқиб ўтиришар, уйғонишимни кутишарди.

Нималар бўлаётганига ҳануз тушунмай, шошапиша чап қўлимни кўздан кечирдим. Қачонлардир бувим совға қилган кумуш узук бармоғимда турибди. Лекин... Тепасидаги бежиримгина тоши йўқ эди...

Дарров юрагим гап тортди, бошимни чангалладим...

«Босинқирабман шекили», кўнглимдан ўтказдим машина ойнасини очиб тоза ҳаводан нафас олиш асносида. Ким эди у қария? Нега тушимга кирди? Ўзи нима эди бу? Тушмиди?

Ҳолатимни ўтирганларга сездирмаслик учун бўшашибгина моторни ўт олдирдим ва газни босдим...

* * *

Катта шаҳарга кириб келгандан кейин ҳам кўнглимдаги безовталик аримади. Кўз ўнгимда дарё бўйида

тушимга кирган қариянинг сиймоси гавдаланиб, юрагимдаги гашлик ортаверди. Айниқса, болаликдан ҳар бир майда-чуйда гап-сўзни юракка яқин олиб ўрганганим бошимга бало бўлаётгандек туюларди. Мижозларни қуёш тиккага келгунга қадар тарқатиб, ортга қайтаётганимда ҳам фақат ёмонлик, кўнгилсизликлар кутишдан нарига ўтолмадим.

Аммо бу тахлит юравериш ҳам яхшиликка олиб келмайди. Бувимнинг «Ҳамиша Яратгандан яхшилик сўра, ёмонликнинг кетидан қувма!» деган гаплари ёдимга тушиб, сал енгил тортгандек бўлдим. Тўғри-да, тушларга эътибор бериб ўтириш керак эмас. Ҳаёт давом этяпти. Кейинги ҳаётим ҳақида қайғуришим лозим. Ҳали ижара уй топишим, имтиҳонларга тайёрланишим керак...

Шу пайт йўл четида бола кўтарган аёл қўл кўтараяётганига кўзим тушиб, тормозни босдим.

— Қўйликқа обориб қўйинг, — деди аёл совуққонлик билан. — Массивга!..

Бу жойнинг номини эшитишим билан вужудимга муз югурди. Яна ўша уй олдидан ўтишимни ўйлаб, негадир иккиланиб қолдим. Хўш, олсамми, олмасамми?.. Нима қилай?.. Э, борсам нима бўларди? Аёлни ташлайман-у, ортга қайтаман. Бир-икки минг сўм пул ортиқчалик қилмайди-ку ахир!..

— Ўтиринг, — дедим аёлга юзланиб. — Қўйлик бўлса, Қўйлик-да, кеннойи!..

* * *

Худди ортимдан биров қувлаётгандек шошилардим. Мижозни айтган жойига ташладим-да, кўп қаватли уйларни оралаб катта йўл томон жўнадим. Шу аснода кўз қирим билан яқиндагина бахтли онларим кечган қадрдон уйимга қараб олишни ҳам унутмадим.

Афсус, бу уй менга эзулик ҳадя қилмади. Шу уйга кўчиб келиб етти ухлаб тушимга кирмаган хиёнатга рўбарў бўлдим. Ҳақоратлар йўлимни тўсди, бошимни

эгди, фуруримни топтади. Яхшики, ҳозир ўша зулматдан нариман. Худонинг раҳми келди чоғи. Мени вақтида ёмонликлардан нари қилди...

— Ҳой, тўхта! Тўхта дейман, ҳезалак, тўхта!..

Кутилмаганда қулоғимга чалинган таниш овозни эшитиб, бирдан эсанкирадим. Оёғим қандай тормозга қадалганини ҳам пайқамай қолдим.

Юрагим ҳаприқиб, гўё кўнгли беҳузур бўла бошлаган бемор каби отилганча пастга тушдим...

Не кўз билан кўрайки, чамаси йигирма метрча нарида Шарифа ва кенжа сингиси мен томонга барабар чопиб келишарди. Шарифа йўл-йўлакай овозининг борича қарғанарди.

— Худоё аварияга учраб ўлгур! Менинг пулим ширин, ўзим ёмон эканманми?! Ҳали кўрсатиб қўяман сенга!

У етиб келди дегунча машина эшигига ёпишди.

— Калитни бер, ярамас! Сендақаларга тушиб қолган машинам йўқ!

— Мана, олавер, жойида турибди! — дедим титроқ аралаш. — Шу холосми? Дардинг шумиди?

— Биз билан юрасан, — йўлимни тўсди Шарифа. — Ўша кунги ишинг учун жавоб берасан! Юр!

— Сенламай гапирсанг бўларди, — дедим ўзимни босишга уриниб — Ҳар ҳолда...

— Э, аслида сенлашгаям арзимаёсан! Қаранглар-а, мени бузуққа чиқариб қўйиб, энди машинамда ҳеч нарса бўлмагандай катайса қилармиш бу киши! Яхшиликча юр, бўлмаса милиса чақираман ҳозир!

— Шунақами? Хўп, юраман, кўрқадиган жойим йўқ! Қани, бошла!

— Машинани уйимнинг олдига обориб берасан!

Шарифа шундай деб сингиси билан олдинма кетин машинага ўтириб олди.

Мен азбаройи асабийлаша бошлаганимдан зарда билан машинага ўтирдим ва газни босдим.

Айни паллада нималар бўлаётганини деярли идрок этмасдим. Хаёлларим чалкашиб кетганди. Шарифанинг ортидан эргашганча юқори қаватга кўтарилардим-у, қалбимда унга нисбатан қандайдир илиқлик туяр, ҳали замон юмшаб, шаштидан тушишига ишонардим.

«Ҳарқалай, қилган ишидан пушаймондир, — ўйлардим ўзимча. — Мени уйга қайтариш учун шу усулни ўйлаб топган бўлса керак. Биладики, мен ўз ихтиёрим билан қайтмайман. Шу сабабли шармандаликка ўтган бу айёр... Ҳали қараб тур, пойимга тиз чўкиб ялинганинга ҳам кечирриш-кечирмасликни ўйлаб кўраман. Жуда яхши билиб турибсан, бундай ишлар осонликча кечирилмаслигини...»

Афсуски, ичкарига қадам қўйгач, йўл-йўлакай ҳаёлимдан ўтган ўйлар сароб эканига амин бўлдим.

Уй тўрида қайнонам қаддини ғоз тутганча ёвга ташланмоқчи бўлган аскар каби шайланиб турарди.

— Ҳа-а, кепти-ку зўравон! — дея мен томон бир қадам ташлади қайнонам. — Хўш, бойвачча, қизимни катта шаҳарда хўрлаш, тухматга кўндаланг қилиш учун опкелганмидингиз?

Мен сал ўзимни тутиб олган бўлдим-да, каравотда пишиллаб ухлаётган ўғлимга бир кўз ташлаб олиб, қайнонамга нафрат аралаш боқдим.

— Ким кимни хўрлабди? Олдин қизингиздан сўрадингизми?

— Ие, ҳали тилингизам чиқиб қолибдимми? Одам бўлиб қолдингизми? Ярамас, Шарифамни калтаклаб, ҳаммаёғини моматалоқ қилиб ташлабсан-ку!

— Нима? — бу гап нақ миямни тешиб ўтгандек бўлди. Ҳатто икки чаккам қизиби, бошим ғувуллаб кетди. — Оғзингизга қараб гапиринг! Қаерини моматалоқ қилибман? Қани ўша жойи? Қачон калтаклабман?

Бунга жавобан Шарифа пилдираб келди-да, болдирини кўз-кўз қилди.

— Мана, эна, кўрдингизми? Мана шу ерларим кўкариб кетган. Кўряпсиизми?

— Кўряпман, — деди қайнонам бўғиқ товушда. — Сенам гирт жиннисан, қизим! Калтаклабди, тухмат қилибди, ўша куниеқ милисага бервормайсанми? Ўшандан бери нимани кутиб ўтирдинг?

— Вой, кўрқаман ундан! — санлай кетди Шарифа. — Ўша кунги важоҳатини кўрганингизда эди. Шеригимга ўйнаш қилиб, роса тепкилади. Бақириб-чақирди. Кўшнилар олдида бўларим бўлди, эна!

— Ўйнаш қилмай ҳар бало бўлсин, илойим! — қарганишга тушди қайнонам. — Ўзи ким-у, сенга тухмат қилишига бало бор эканми?! Чақир акангни, бир таъзирини бериб қўйсин!

— Акамни овора қилмай кўя қолайлик, эна! — деди Шарифа менга ўқрайиб қараб оларкан. — Милисага ариза бердим. Ўша кун ичволганиниям ёзганман. Ҳаммасини тукиб солганман аризамга!

— Вей, ўйлаб гапиряпсанми? — тутақиб кетдим мен. — Ким ичволган? Менми? Қанақасига?

— Э, бас қил! Гапиргилинг йўқ сенинг! Сендақаларнинг адабини милисалар берсин! Бундан кейин аёл кишига қўл кўтармайдиган бўласан!

Мен шу лаҳзаларда қулоқларимга, кўзларимга ишонмасдим. Шу Шарифами? Ҳамма гапларни унинг ўзи айтдимми? Наҳотки виждони қийналмаётган бўлса? Тухмат қилаётганини, ўша кеча ростдан ҳам бегона эркак билан шивир-шивир қилганини билади-ку! Нега ҳамма айбни менга аъдариб, ўзини бечораҳол қилиб кўрсатяпти? Нияти нима ўзи?

— Менга қараларинг! — дедим она-болаларга бир-бир назар ташлаб олиб. — Мендан нима истайсанлар? Машина керакмиди? Ана, оларинг! Бошларингга ёстиқ қилларинг! Уй торлик қилдимми? Марҳамат, мен аллақачон чиқиб кетганман. Фақат... фақат бир нарсадан афсусланияпман. Боя сен қилмишларингдан пушаймон бўлиб, узр сўрамоқчисан, бирга яшашга ун-

дамоқчисан, деб ўйлабман. Чучварани хом санаган эканман. Минг афсусл..

— Ўл-а, қўрқиб кетяпсанми? — энди Шарифа йиғи аралаш жаврай бошлади. — Милисалар келсин, ақлингни киритиб қўйишади. Бировга тухмат қилишни...

— Ўчир! — азбаройи алашим келганидан хотинимнинг тепасига бостириб бордим. — Ҳозир бир уриб абжағингни чиқараман!..

— Ур! Нега қараб турибсан? Урмайсанми, эркак?! Ур!

Бу орада қайнонам дод сола кетди.

— Вой-дод! Ёрдам беринглар! Ким бор? Қизимни ўлдириб қўяди бу зўравон!

Шу маҳал ташқари эшик тақиллаб, кимларнингдир дўриллаган товуши қулоққа чалинди.

— Очинг эшикни! Ҳой кенвойи, очинг!

Овозларни эшитган Шарифа бирдан йиғлашдан тўхтади-да, апил-тапил кийимларини тўғрилаган бўлиб йўлакка чопди.

* * *

Ҳаш-паш дегунча ичкарига иккита милиционер кириб келди. Уларни кўрганимдан сўнг барча умидларим сўниб, аъзойи баданим нафрат алангасида ёна бошлади.

Демак, тушимга кирган мўйсафиднинг сўзларида жон борга ўхшайди. У мени мана шу хавфдан огоҳ этган экан. Эҳ, шу жойларга нега келдим ўзи? Ўша болали аёлни олиб келмасам, куним ўтмай қолмасди-ку! Худо мени нега бу қадар шўрпешона қилиб яратди? Нега?.. Қийноқларнинг, синовларнинг чек-чегараси бўлиши керак эмасми? Бошимни қай деворга урмай, балолар исканжасидан қутула олмасам. Нима қилай? Кимга додимни айтаман? Мени эшитадиган одам борми бу дунёда?!

Надоматлар бўлсинки, ҳозир оҳ-воҳ чекиб ўтиришдан фойда йўқ. Милиционерлар уйдаги курсиларга

ўтириб, ёзув-чизув, сўроқ-саволга киришиб кетишди.

— Хўш, йигит, нега хотинингни калтакладинг? — дағдаға аралаш сўради улардан бири. — Сабаби борми?

— Вой, милиса болам, — гапга аралашди қайнонам. — Яхшиям мен кеп қолдим. Йўқса ўлдириб қуйишданам тоймайди, бу номард.

— Нима, тилинг танглайингга ёпишиб қолганми? — қайнонамнинг сўзларига эътибор қилмай сўрашда давом этди милиционер. — Гапир тез!

— Мен ҳеч кимни калтакламадим. — дедим бўшашиб. — Тухмат қилишяпти.

— Тухмат? — ўрнидан туриб кетди Шарифа. — Ким тухмат қияпти? Мана, оёқларимни тепавериб, мома-талоқ қилиб юборди!..

— Қаерда ишлайсан? — тагин менга юзланди милиционер.

— Ишламайман, ўқийман.

— Қаерда?

— Университетда.

Бу гал ҳам Шарифа орага тушди.

— Менинг пулларимга ўқияпти-да, бу бойвачча! Эртадан кечгача бозорда эшакдай ишлаб пул топаман-у, шу ноинсофга олиб келиб тутқазаман. Ана, эндиям ўзи пул топиб ўқиб кўрсин-чи?!

— Бўпти, гапни чўзманглар, — деди милиционер ўрнидан туришга чоғланиб. — Аризангизга асосан буни қамаб қўямиз. Яхшигина жарима тўласа, эси кириб, кўзи очилади.

— Ака, илтимос, бунга тайинлаб қўйинглар, уйга қайтмасин! Мен барибир ажрашаман. Эрта-индин судга ариза топшираман. Уйниям, машинаниям номимга ўтказиб берсин! Керакмас менга бунақа эр!

— Ўтказиб беради. Ўтказмай қаерга борарди. Қани, юр, олдимга туш! — буюрди милиционер шеригига қараб олиб. — Тезроқ бўл!

Мен қанча ўйламай, ич-этимни емай, Шарифанинг асл мақсадига тушуна олмадим. Агар ажрашишни хоҳласа, машинани тортиб олиш нияти бўлса, яхшиликча гаплашиш мумкин эмасмиди? Шунча жанжаллар кутаришининг маъниси нимада? Билади, мен ўша эркакка эрқаланиб айтган сўзларини эшитдим. Ўша эркак билан ораларида нимадир борлиги аниқ. Ҳаммасини англаб турибди. Нега шармандалик йўлига ўтиб олди? Муддаоси нима?..

Бахтга қарши, бу саволларга жавоб йўқ эди.

«Ялинмайман, бош эгмайман, — ўйлардим ўзимча. — Эндиги ҳаётим заққумга айланса ҳам, олиб бориб жарга қулатишса ҳам менга барибир. Жуда дўппи тор келса, ҳаммаси бир неча сониялик қийноқлар билан тугагини биламан. Ҳа, ўлиш учун нари борса санокли дақиқалар зарур бўлади. Ундан кейингисига Худо пошшо! Ҳақоратлар, тухматлар, шармандаликлар, нонкўрлигу юзсизликлар... Буларнинг барчаси нисбий нарсалар. Менинг бир томчи кўз ёшимга арзимаёди булар. Хўш, шундай экан, нега ўзимни пастга уриб манавиларга ёки Шарифага ўхшаган сурбетларга ёлворим, пойида тиз чўкишим керак? Бу менга нима наф беради? Баттар лойга қориштиради. Устимдан қулишади. Йиқилсам, устимга чиқиб тепкилашади».

Ҳа, бўш келмайман! Ҳаммасига, қийноқларга сукут сақлаб бардош бераман. Токи метин иродам олдида буларнинг ўзлари хижолатдан бош эгиб қолишсин!

Милиционерлар мени бўлимга олиб кириб, баъзи қоғозларга имзо қўйдиришди-да, камералардан бирига қамаб қўйишди.

Нимқоронги камеранинг бир бурчагида мен тенги бир йигит тиззаларини қучоқлаганча жим ўтирарди. Калта енг футболка кийиб олгани сабабли икки биланги илма-тешик бўлиб кетганига кўзим тушди. Ҳойнаҳой, бу гиёҳванд бўлса керак, билагида соғ жойнинг ўзи йўқ, игна излари ўрни кўкимтир тустга кирганди.

Йигит мени кўрди-ю, даст ўрнидан турди. Бирпас бошимдан оёғимгача кузатиб тургач, бир бош силкиб олиб, саволга тутди:

— Нега қамашди сени?

Аввалига жавоб беришни хоҳламадим. Йигитнинг саволи ғашимни келтирди. Лекин бир оз ўйлаб олиб, сукут сақлашни кўрқув аломати деб билдим ва ёлгондакам жавоб қилдим.

— Биттасини ўласи қилиб калтаклагандим.

— Ким эди у? Қишлоқимиди?

— Шунақа десаям бўлади.

— Нима, пулингни ўғирладими? Ё нашага пул бермадими?

Бундай лаҳзаларда сал совуққонроқ, гапдонроқ бўлишим шарт эди. Гиёҳвандларга кўп бора рўбарў келганман. Сал бўшашганингни сезишса, борингни шилиб олишга уринишади. Бир дақиқалик кайф-сафо учун ҳеч нарсадан қайтишмайди.

— Юрадиган қизимга гап отганди, — дедим хаёлимга келган гапни қайтармай. — Кечириб ўтирмадим.

— Вой ифлос-эй, — тишларини гижирлатди гиёҳванд. — Бўйнини узиб ташламабсан-да!..

— Сал қолди.

Гиёҳванд негадир суҳбатни давом эттириш ўрнига бир-икки бўйнини қийшайтириб олган бўлди-да, жон ҳолатда оёқларини, билакларини уқалай бошлади. Ним қоронғиликда ранги докадай оқариб кетганини ҳам билиб олиш қийин эмасди.

— Нима бўлди? — сўрадим гарчи хумор тута бошлаганини пайқаган бўлсамда. — Бирор ёрдам керакми?

— Ж-жонга тег-гди, — деди хириллаб камерадошим. — Вей, оғайни, бирор учли нарсанг йўқми-а? Учи ўткир буюминг борми деяпман? Нега индамайсан?

— Уни нима қиласан? — сўрадим ўзимни гўлликка солиб.

Гиёҳванд сал бўшашган кўйи аста қаддини ростлади-да, ташқарига ишора қилди.

— Ҳозир томиримни кесиб қон чиқарсам, санчистга обориб ташлашади. Бир ҳафта маза қилиб дам олардим.

— Барибир, шу ерга қайтиб келасан-ку! — дедим унинг мақсадини тушунмай. — Нима фойдаси бор?

— Бўпти, сен, барибир, тушунмайсан.

У гапни кесиб секин камера эшигига яқин борди ва оёқлари билан тепа бошлади.

— Ҳой, начайлик, эшикни оч! Сигарет берларинг менга!

Сал ўтгач, камера эшиги очилиб, соқчилардан бири уни ташқарига олиб чиқиб кетди.

ОМОНАТ БАХТ

Тунни деярли бедор ўтказдим. Гиёҳванднинг инқилаб чиққани майлиди. Агар шунинг ўзи бўлса, безовталанмасдим. Камерани зир айланганча уёқдан буёққа чопаётган суваракларни кўргач, буткул тинчимни йўқотдим. Улар кўринишидан суваракка ҳам ўхшамасди. Беўхшов овоз чиқаришлари каламушни ҳам эслатиб юборарди.

Эртаси куни ичим зардобга тўлиб ўтирганимда, соқчи камера эшигини шарақлатиб оча бошлади.

Тонг маҳали гиёҳвандни олиб чиқиб кетишганди. Тагин олиб келишдимиз деган хаёл миямга урилиб юрагим орқага тортди. Очиғи, тун билан унинг аянчли инқиллаши, уйқу орасида даъфатан тиззамга шапатаб қолиши жонимга текканди...

Йўқ, соқчи ёлғиз кириб келди.

— Тур, кетдик судга! — буюрди у совуққонлик билан. — Ул-бул нарсанг бўлса олвол! Тагин биз балога қолиб юрмайлик!..

Мен соқчининг кузатуви остида ташқарига чиқдим. Милициянинг деразаларига темир панжара

ўрнатилган машинаси мени олиб кетишга шай бўлиб турарди.

Милиционерлар яна икки пиёнистани мен чиққан машинага ўтказишди ва биз суд залига жўнадик.

Йўқ, қаршимда афти-ангори бир аҳволда кетиб бораётган пиёнисталарга боқиб сира ҳайрон бўлмасдим. Уларга нисбатан қалбимда масхаралашга арзирли туйғу ҳам зоҳир эмасди. Нимамга масхаралайман? Иккови ҳам ҳеч нарсанинг ташвишини қилмайди. Қўлига пул тушса, дўкондан ароқ олади-ю, ичиб маст бўлади ва гўё еттинчи осмонда парвоз қила бошлайди.

Асосийси, ётиб қолгунча ичганда ҳам эмаклаб бўлса-да, ўз уйига кириб боради. Ҳеч бирини кимдир қўлидан етаклаб ташқарига чиқариб қўймайди. Тили узун. Чунки ўз уйи бор. Ҳарқалай, мен каби суддан чиққач, қаерга бориш, қаердан паноҳ қидириш ҳақида бош қотирмайди. Улар чинакамига бахтли одамлар.

* * *

Суд залидан баттар бўшашиб чиқдим. Юз минг сўм жарима ёзишди. Бу ҳам майлиди, паспортимни қўлимдан тортиб олишди. Қачон жаримани тўласам, ўшанда қайтаришармиш.

Катта шаҳарда ҳужжатсиз юришнинг ўзи бўларканми?! Уйинг, тайинли иш жойинг бўлса-ку, ташвиш чекмайсан. Ишдан кела солиб уйга кирасан. Аммо мен каби кўча кезишга маҳкум кимсаларга осон кечмайди. Милиционерлар ҳар қадамда тўхтатиб ҳужжатингни сўраши мумкин. Кўрсата олмасанг, тагин қамаб қўйишади. У ерда эса иштонини ҳўл қилган боладек биқиниб ўтираверасан...

Шу лаҳзаларда бобом раҳматлининг қадри ўта бошлаганди. Қачон ҳозиргидек аҳволда қолсам, «Йўқ, бу йўлдан кетишинг тўғри эмас, мана бунисидан юр, афсусланмайсан» дея маслаҳат берарди. Ҳозир эса нима қилишни билмайман, қай кўчадан кетиш мумкинлигига фаҳмим етмайди.

Ярим соатча катта йўл четида ўтириб бош қотирдим. Чўнтакда ҳемири йўқ. Итдай очман. Азбаройи чанқаганимдан кўзларим олма-кесак териб ичимлик сув қидираман. Бахтга қарши шаҳарда сув ҳам сотилади.

Аламим келди. Наҳотки, бир пиёла сув сотиб олишга қурбим етмаса? Энди нима қиламан? Қаерга бораман? Кимдан нажот сўрайман?

Шундай ўйлар миямни кемириб турганда, оғир сумкасини инқиллаганча кўтариб келаётган кекса бир кампирга кўзим тушди. Кампир рўпарамга етгач, қўлидаги юкни ерга қўйди-да, шундоқ ёнбағирдаги бетон устига ўтириб олди.

— Бечора онахоннинг ҳеч кими йўққа ўхшайди, — кўнглимдан ўтказдим. — Менга қараб-қараб қўйяпти. Ҳойнаҳой, кўмак сўрагиси келаяпти-ю, ийманяпти. Ўзим бориб сўрасаммикан? Башарти ёрдам керак бўлмаса, уришиб ташламасмикан? Шаҳарда шартки аёллар кўп бўлади, дейишарди. Уларга билмай гапириб қўйсанг, нақ балога қоларкансан. Дод-вой қилишдан ҳам тойишмас экан. Йўқ, таваккал бораман олдига. Еб қўймас, ахир!

Мен эҳтиёткорлик билан кампирга яқинлашиб, мулойим оҳангда сўрадим:

— Онахон, мабодо ёрдам керак эмасми?

— Вой, онанг айлансин, яхшиям сен бор экансан, — дея ўрнидан туриб кетди кампир. — Қара, бозорга тушгандим, шу ерга етганда юklarимни кўтаришга кучим қолмади.

— Қаерда турасиз? Мен обориб бераман.

— Раҳмат, ўргилай, раҳмат! Мен-чи, ҳов анани тўққиз қаватли уйда тураман. Тўққизинчи қаватда, ҳа! Обкириб берсанг, дуо қилардим, болам!

— Хўп, бўлади, қани, кетдик унда!

Бу мен учун жуда қулай вазият эди. Кампир кўнгли очиқ аёлга ўхшайди. Ҳеч қурса, сув берар. Ўлар жойда эмас-ку!

Юкларни кўлимга олдим-да, унга эргашдим.

Биз борадиган манзил икки юз метрча нарида экан. Ҳаш-паш дегунча лифтда кампирнинг квартирасига чиқдик.

— Юр, уйга кир! — деди уй бекаси аҳволимни англагандек. — Сенга чучвара сузиб бераман. Мусофирга ўхшайсан! Илойим умрингдан барака топ, болам! Оғиримни енгил қилдинг-а! Кам бўлмагин!

Кампир мени алқай-алқай ошхонадаги стол қаршисига ўтқазиб, чучвара иситиб келди.

— Ол, тўйгунингча еб ол! — деди у елкамга қоқиб. — Сени менга Худонинг ўзи етказди.

Бекорга «Йўқсилнинг қорни тўйса, дарди арийди» дейишмаган-да! Бир коса овқатни паққос тушириб, кетидан қайноқ-қайноқ кўк чой ичгач, ташвишлар унут бўлган каби енгил нафас олдим.

Лекин бу тахлит ўтираверсам, бир тийинсиз кўчада қолишим ҳеч гап эмас. Шундоқ ҳам бир соатча қолиб кетдим. Бир амаллаб мардикор бозорига етиб олишим керак. Тушга яқин иш берадиганларни чироқ ёқиб ҳам топиб бўлмай қолади.

— Энди мен борай, она! — дедим гарчи бу уйдан сира кетгим келмаётган бўлса-да, истар-истамас ўрнимдан кўзғалиб. — Овқат жуда мазали бўпти. Раҳмат!

Кампир пича менга сирли боқиб турди-да, йўлимни тўсди.

— Сезиб турибман, — деди маъноли жилмайиб. — Сен ўғри, баттолга ўхшамайсан. Ё уйдан чиқиб кетгансан, ё энди қишлоқдан келиб кўнимга жой тополмаяпсан. Тўғрими?

Очиғи, онахоннинг топқирлигига қойил қолдим. Бироқ дардимни айтишни ҳам, айтмасликни ҳам билмасдим. Гўё тилим танглайимга ёпишгандек бир муддат қотиб қолдим.

— Болам, — жавобимни кутмай давом этди кампир. — Мен сендайларнинг кўпини кўрганман. Мусо-

фирлик айбмас. Агар бошингга ташвиш тушган бўлса, тортинмай гапиравер! Нима бўлди?

— Нима десам экан? — каловланиб гап бошладим. — Ҳ-ҳа, тўғри топдингиз. Мусофирман. Иш излаб келгандим. Тополмадим. Шунга ижарада туришга уй қидирсамми деб...

— Шундай демайсанми? Уялиб туришингни қара-я!.. Ўтир! Икковлашиб бир ўйлайлик-чи, ажабмас иложи топилиб қолса!..

Бу гаплардан сўнг қалбимда умид учқунлари порлади. Астойдил ўтириб олиб кампирнинг оғзига тикилдим.

— Биласанми, — шошилмай гап бошлади онахон. — Бир қўшним бор. Менга ўхшаган кекса кампир. Анча йилдан бери ўсал ётибди. Ҳеч кими йўқ шўрликнинг. Нечталаб қиз-йигитларни ижарага қўйди. Ҳеч бири кўнглига ўтиришмади. Ким билсин, яхши қарай олишмади чоғи. Агар жирканмайман, кампирнинг дуосини оламан десанг, мен кириб бир кўнглига қўл солиб кўрардим.

— Қайдам? — дедим хижолат тортиб. — Қандай бўларкин?

— Э, қандай бўларди? Ош-овқатдан қайғурмайсан, турар жойинг аниқ. Ижарага пул тўламасанг. Фақат Тожиниса кампирни парвариш қиласан. Кирларини ювасан, керак бўлса, чўмилтирасан.

— Ўрнидан тура олмайдимми? Шунчалик оғир касалми?

— Ҳа-да! Беш йил олдин инсультга учраб шол бўлиб қолган. Шифтга термули-иб ётгани ётган. Пешона экан-да!..

— Майли, қарайман, — дедим жонланиб. — Ишдан қочмайман, ишонинг!

— Жуда яхши. Фақат айтиб қўяй, Тожиниса холанг жуда инжиқ. Касаллик шунақа қилиб қўйган-да! Чидайсан.

— Хўп.

— Унда сен ўтира тур! Мен бирров кириб гаплашиб кўраман. Шу баҳонада ҳолидан хабар оламан.

* * *

Тожиниса хола деганлари жиккаккина бир кампир экан. У каравотда узала тушиб ётганча бирпас мени обдан кузатди. Сўнгра қўли билан «ўтир» ишорасини қилди.

Касаллик кампирнинг юзларигача уриб кетибди. Ҳатто кўз остилари ҳам сарғимтир тусга кирган, ҳаракатсизликдан бўлса керак, қовоқлари осилиб тушган.

Мен бемор одамга ҳадеб тикилаверишни ўзимга эп кўрмай, уй ичини кўздан кечирган бўлдим. Хоналар анчадан бери йиғиштирилмаган, латта-путта, қандайдир қоғозлар полда сочилиб ётибди. Ҳаммаёқни чанг қоплаган. Демак, мен ишни уй йиғиштиришдан бошласам керак. Майли-да, бу ер жуда сокин экан. Ҳеч ким мушугингни пишт демайди. Қўшни кампир айтганидек, озиқ-овқатдан камлик кўрмайман. Фақат Тожиниса холага яхши қарасам, кўнглига йўл топа олсам бас. Ошиғим олчи...

— Сен бола, овқат пиширишни биласанми? — сўради кампир. — Ҳой, нега қотиб ўтирибсан? Гапирмайсанми?

— Б-биламан, — дедим тутилиб. — Биламан, эна.

— Энамас, она! — гўё хатомни тўғрилаган бўлди кампир. — Мошкичири, қовоқли шўрва пишира оласанми?

— Албатта. Ҳамма овқатларни пишира оламан.

— Ҳали пиширган овқатингни еб кўрганамда биламан. Демак, гап бундай. Ҳозир уйларни супур-сидир қиласан. Кейин ваннахонада кирларим қалашиб ётибди. Ҳаммасини ювасан. Менга яхши қарайсан. Эвазига уйимда яшайсан, ейиш-ичишинг текин. Маъқулми?

Мен бош ирраб Тожиниса холанинг сўзларини маъқуладим ва шу заҳоти иш бошлаш ниятида ўрнимдан турдим.

* * *

Оғзим қулоғимда эди. Ахир дала-даштда беш килолик кетмон билан ер чопган, катта-катта ҳашарларда лой қориб чиниққан одамга уй йиғиштириш, овқат пишириш ҳам иш бўлибдими. Иккита хонани чинидай тозалаб бўлгач, хаёлан тақдирга тасаннолар айтгим келди. «Ёлғизнинг ёри Худо» деб бежиз айтишмаган экан. Энди боши берк кўчага кирдим деганимда ҳарқалай фаришталар бошимни силаб йўл кўрса тишяпти...

Хайрият, пиширган овқатим ҳам кампирга маъқул бўлди чоғи, бир коса шўрвани паққос туширгач, индамайгина бош силкиб қўйди. Аммо буларнинг ҳаммаси ҳолва экан. Хуфтондан сўнг энди кўзим илинганди, Тожиниса холанинг қичқиривидан уйғониб кетдим-у, сакраб ўрнимдан турдим.

Ҳа, кампир дод-вой қилиб мени чорларди.

— Ҳа, она, сизга нима бўлди? — сўрадим тепасига бориб. — Бирор нима керакми?

— Жувонмарг, бир соатдан бери чақираман! Ўласанми югуриб чиқа қолсанг?

— Нима қилай? Чанқадингизми? Сув келтирайми?

— Сувингни бошимга ураманми? — бақиринишда давом этди Тожиниса хола. — Мени ҳожатга олиб бор!

— Қ-қандай? — сўрадим дудуқланиб. — Т-тоғора опкелайми?

— Кўтар мени! Тезроқ бўлсанг-чи, ношуд!

Кутмагандим. Ҳар ҳолда аёл бўлса. Уни кўтариб ҳожатхонага киришга уялар, бу иш менга малол келаетганди. Аммо мажбурман. Ижарада яшаётганимни унутишга ҳақим йўқ.

Кўзни чирт юмдим-да, Тожиниса холани даст кўтариб олдим...

* * *

Ана энди тинчлангани аниқ. Тожиниса холанинг кўзлари юмилиб бораётганини кўрганимдан сўнг оёқ

учида юриб хонамга кирдим ва ўзимни каравотга ташладим.

Кампирнинг сўнгги қилиғи ошиб тушганди. Айниқса, қарғаниши сочимдан товонимгача музлатиб юборди. Юрагим бирдан гаш тортиб, кундузги хурсандлигимдан асар ҳам қолмади. Тожиниса холанинг яна бақириб қолишини кутганим сайин бу хонадондан беза бошладим. Ташқарида қор гупиллаб ёға бошлаганини билсам-да, шу уйдан чиқиб кетгим келаверди. Кампирнинг моғор ҳиди анқиган хонаси кўз ўнгимда гавдаланди дегунча нафасим бўғилиб, кўнглим ағдарилаверди.

Қалбим эса энди ўрнимдан кўзғалмоққа шайланганимда, менга ўтган кунимни эслата бошларди.

«Кўчада ҳозир музлаб ўлишинг ҳеч гапмас, — дерди у. — Ёқимсиз ҳидлар, қарғишларга эртами-кечми кўникасан. Бировнинг уйида яшаш, бир бурда нонига шерик бўлиш осон эмас. Ким бўлибсанки, бурнингни жийирасан? Чида, тишни тишга бос! Нима қилиб бўлмасин кекса кампирнинг дуосини ол!»

— Дуосиям қуриб кетсин! — дердим овоз чиқариб қалбимга жавобан. — Нима, эрта тонггача юрак ҳовучлаб чиқаманми? Шу уйда ўтказган бир куним минг йилга татиб кетди-ку! Нима қилсам экан? Тагин қанча чидай оламан? Йўқ, нималар деяпман ўзим? Тирикчилик тошдан қаттиқ. Бир муддат тоқат қилсам ўлиб қолмайман. Ҳеч ким бошимдан тегирмон тоши айлан-тирмапти-ку!

Ҳали хаёлларимни бир жойга жамлаб улгурмай, аввал Тожиниса холанинг қур-қур йўталгани қулоғимга чалинди. Йўтал шу қадар беўхшов эдики, қандай ўрнимдан сапчиб турганимни пайқамай қолдим.

Кампир йўтали пасайгач, бақира бошлади:

— Ҳой бола, чиқ тез! Ҳой, ўлиб-нетиб қолганмисан? Чиқ дедим сенга, чиқ!

Бу ҳол тонгги соат тўртларга қадар давом этди. Энди бошим ёстиққа тегди деганда кампир бақира бошлар, уни кўтариб йўлакка чопишга мажбур эдим.

Сўнгги бор аранг хонамга кириб, ўринга чўзилганимда яна Тожиниса холанинг ҳайқириги қулоқларим остида жаранглади. Олдинига шу бақириқ қулоғимга ўрнашиб қолибди шекилли, деган ўйда ўрнимдан кўзғалишга шошилмадим. «Чорлов» икки-уч карра такрорлангач, уф тортганча йўлакка чиқдим.

Бадбўй ҳидлар димоғимга чиппа ёпишганди. Тасаввурларга ён бермай оғриниш билан кампир ётган каравотга яқинлашдим.

— Кўтариб олайми? — сўрадим афтимни бужмай-тириб.

— Йўқ, — деди кампир менга аламли боқиб. — Ух-лолмаяпман. Алла айт, бола, алла! Тезроқ бўл дедим!

— И-ие, нима деб айтаман? Мен алла айтишни билмайман.

— Падарингга лаънат, айт дедим сенга, айт! Бошим ғувилаб, иситмам кўтариляпти. Айта қолсанг-чи, тезроқ! Мунча нозланмасанг? Тилинг узилиб тушадими айтсанг?

— Она, одамни қон қилиб юбордингиз ўзиям, — дедим тоқатим тоқ бўлиб. — Ахир ёш гўдак эмассиз-ку! Бунинг устига эркак киши бўлсам. Аллани қандай айтаман сизга?

— Айтмайсанми, ярамас? — хириллаб қичқирди кампир. — Айтмайсанми дедим?

— Йўқ, — дедим қатъий оҳангда. — Бу иш қўлимдан келмайди.

— Кет! Йўқол, кўрнамак! Чиқиб кет ҳозироқ уйимдан!

— Э, кетсам кетавераман! — зарда билан қўл силтадим. — Жонимга тегиб кетдингиз! Туни билан мижжа қоқтирмасдан яна...

— Йўқо-ол, баттол, ўғри! — қаттиқроқ бақирди кампир. — Ҳозир дод соламан. Уйимга ўғирликка тушди, деб айтаман ҳаммага! Даф бўл!

Ҳа, бу хонадонда бир кунликкина насибам бор экан. Шуни териб едим. Энди бу ерда бир сония қолишга ҳам ҳаддим сифмайди. Агар тезроқ қимирламасам, кампир бир балони бошлайди.

Охирги марта Тожиниса холага нафратли нигоҳ ташладим-да, ташқарига отилдим.

* * *

Туни билан қор эринмай ёққанга ўхшайди. Теварак қишининг оппоқ либосига ўралибди.

Изғирин электр симларини силкитиб чиябўридек увиллайди. Тонг ёришиб кетганига қарамай, ташқарида одам кам эди.

Худди қопқондан эсон-омон қутулган жонивор каби пишиллаганча автобус бекатига етиб олдим.

Шу тобда ҳеч нарсани ўйламасдим. Тунги бадбўй ҳидлар ҳануз димоғимдан кетай демасди. Кўнглим алағда бўлиб, нафасим бўғиларди.

Шу тобда бекат устунига ёпиштирилган эълонга кўзим тушиб қолди.

«Ёлғиз, оиласиз одамни ижарага қўяман!..»

Ахир бу айни муддао-ку! Совуқ кунда кўчада изғиб уй қидиришдан халос бўлдим чоғи. Ёзилишига қараганда, ҳовлига ўхшайди. Агар уй эгалари билан келиша олсам, ўқишни ҳам бир-икки кун йиғиштириб қўйиб, ижара ҳақини ишлаб топардим. Фақат кўнишса бас. У ёғини уддалайман.

Эълонни ёпиштирилган жойидан шартта кўчириб олдим-да, оёғимни кўлимга олиб йўлга тушдим.

Ҳа, йўл кирага пулим йўқ. Лекин бардамман. Кечқурунги овқатнинг қуввати ҳали кетмади. Демак, пиёда бемалол манзилни топиб борсам бўлади.

Худойим, ишқилиб шу сафар меҳрингни дариф тутмагин-да!

Шаҳар кўчаларини яхши билмаслигим бугун қаттиқ панд берди. Икки соатча изғиб, бировлардан сўрай-сўрай ўша манзилни аранг топа олдим.

Совуқ шу қадар жонимдан ўтгандики, тишларим такиллар, ҳойнаҳой рангим ҳам докадек оқариб кетганди. Кузги туфлим музлаб қолганми, четлари ҳадеганда оёғимга ботиб азоб берарди.

Тор кўчанинг охиригача бориб керакли эшикни топгач, бир муддат туриб қолдим. Ҳар ҳолда нима дейишни, уй эгалари билан қандай гаплашишни ўйлаб олишим керак. Биринчидан чўнтагимда бир тийин пул йўқ. Шаҳарликлар ижара ҳақини олдиндан олиб қўйишади, дейишарди. Шундай экан, уларнинг раҳмини келтирадиган баҳона топмасам, ишим ўнгидан келмайди.

Бир оз тургач, бир қарорга келгандек аста эшикни очдим. Ҳовли жуда тор эди. Адашмасам, уй тўрт ё беш хонадангина иборат. Деворларининг сувоғи кўчиб, нурсизланганига қараганда, бу уйда у қадар бадавлат одамлар яшамаслиги тайин. Тўғри-да, бой бўлса ижарачи қидирармиди.

— Ким бор? — эҳтиёткорлик билан ҳовлига ўтиб атрофга алангладим. — Ҳов ака! Ким бор?

Орадан бир неча сония ўтиб, аввал хоналарнинг биридан йигирма-йигирма беш ёш атрофидаги тўладан келган аёл чиқиб мен тарафга мўралади-да, ортга қайтди. Кетидан бошқа хонанинг эшиги гийқиллаб очилиб, кекса бир кампир юз кўрсатди.

— Чеҳраси нурли кампир экан, — кўнглимдан ўтказдим аста ичкарига юрарканман. — Эҳ, ишонтира олсайдим! Кўнармикан? Ҳайдаб солмасмикан? Инсофи бормикан?

— Ҳа, болам, сенга ким керак? — сўради кампир мени обдан кузатгач.

— Э-эълон берган экансизлар, — дедим тутилиб. — Шунга келувдим.

— Ҳа-а, ижарада турмоқчимисан?

— Ҳ-ҳа.

— Юр, ичкарига кир! Совуқда турма!

Хона ичидан зах ҳиди анқирди. Эшик остига тўшалган латта устига туфлимни ечдим-да, кампир кўрсатган курсига чўкдим. Шу заҳоти танамга иссиқ югуриб, юзларим қизиб бораётганини ҳис этдим.

— Неча кун турмоқчисан? — сўради кампир мақсадга кўчиб.

— Б-билмадим. Иложи бўлса, узоқ муддат тураман. Айтганча, ижара ҳақи қанча, хола?

— Кунига беш минг сўмдан тўлайсан, — деди уй бекаси хотиржам оҳангда. — Ейиш-ичишингни ўзинг опкеласан. Идиш-товоқ, газ мендан. Маъқулми?

— Хола, бир гап айтсам майлими? — сўрадим кампирга умидвор термулиб.

— Нима гап? Айтавер!

— Мен мусофирман. Эрталаб қишлоқдан келдим. Таксида келаётганимда, кимдир пулларимни шилиб қўйибди. Шунга...

— Нима демоқчисан? — жиддийлашди кампир. — Текинга қўяйми уйимга?

— Йў-ўқ, биласизми, биз эски шаҳарда катта иморат қуряпмиз. Агар рози бўлсангиз, икки кунликни бир қилиб эртага тўласам девдим.

— Шунақами? — деди уй бекаси қовоқ уйиб. — Майли сенга ишондим. Лекин алдаб қочмоқчи бўлсанг, билиб қўй, ёмон қарғайман.

— Хўп, — дедим севиниб. — Алдамайман, эртага ишга чиқаман-у, ижара ҳақини олиб келаман.

— Майли, болам, хафа бўлма, — у бир оз юмшаган бўлиб ўрнидан жилди. — Ўғрилар одаммас. Бировларни қақшатиб ўрганган. Юр, сенга хонангни кўрсатай. Қорнинг оч бўлса, лағмон сузиб бераман...

Дунёда яхши одамлар борлигига ишонардим. Ишончим ўзини оқлаб бугун меҳрибон бир онахонга йўлиқдим. У менинг дардимни тушунди. Бир оғиз қарши сўз айтмай, уйдан жой берди. Лағмони ҳам жуда мазали экан. Анчадан бери бунақанги таом емаганим учунми, лағмонни паққос туширгач, танам яйраб, енгил тин олдим ва темир каравотга чўзилдим.

Касал кампирникидаги уйқусизликлар энди сезила бошлаганди. Иссиқ элтиб бир зумда ухлаб қолибман. Бир маҳал ташқарида кимнингдир баланд овозда гапираётгани қулоғимга чалиниб, истамайгина бошимни кўтардим.

Ҳовли ўртасида ҳарбий кийимли бир йигит онахонга нималарнидир уқтириш билан овора эди.

Негадир ҳушёр тортиб қулоғимни динг қилдим.

— Хола, сизминан келишгандик-ку! — куйиниб сўзларди йигит. — Нега яна бегона эркакни ижарага қўйдингиз? Уйда хотиним ёлғиз бўлса...

— Ўзингам ўлгудай рашкчи экансан, — норози қўл силтади кампир. — Бегона эркак еб қўярмиди хотинингни? Уйдан чиқмаса, эргалаб вақтли ишига кетаркан.

— Билмайман, — деди йигит овозини бир парда кўтариб. — Менга бунақаси тўғри келмайди...

— Бўпти, — деди норозиланиб кампир. — Қайсарлигинг ёмон-да сенинг! Ҳозироқ кириб айтаман, кетади.

Кампирнинг мен ўтирган хона томон юра бошлаганини кўриб, бошимни чангаллаганча каравотга ўтириб қолдим. Юрагим увишиб, кўнглимда безовталиқ туйдим. Шу аснода чап қовоғим пир-пир уча бошлади.

Биламан, бу яхшилик аломати эмас. Азалдан чап қовоғим учди дегунча қандайдир кўнгилисизлик юз беради. Наҳотки, яна шўримга шўрва тўкилса?

Бу орада кампир секин ичкарига кирди-да, менга маънос тикилиб қолди. Мен ҳам гарчи муддаосини англаб турган бўлсам-да, атайин сукут сақладим.

— Болам, сени олдингдаям хижолат бўп қолдим, — ниҳоят бош эгиб сўз бошлади кампир. — Анави ҳарбий йигит меникида ўн йилдан бери ижарада туради. Она-боладай бўлиб кетганмиз. Қурмағур, хотинини сенга рашк қиляпти. Шунча тушунтирсам ҳам кўнмади. Энди, бошқа жой топмасанг бўлмайдиганга ўхшаб қолди. Нима дейсан?

— Нима дердим? — лаб тишлаб жавоб қилдим. — Кетиш керак бўлса, иложим қанча?!

— Фақат хафа бўлмагин! Менгаям қариган чоғимда тинчлик керак, болам. Худо хоҳласа, албатта бошқа уй топасан.

Айни чоғда гўё осмондаги қора булутлар вужудимга чиппа ёпишиб олгандек бир лаҳзадаёқ мағрур бошим қайтадан эгилди.

Чорасизлик курсин. Тақдирга, қисматга ич-ичдан лаънатлар ўқисам-да, тилимга кўчира олмадим. Бунга ҳақим йўқдек лаб тишлашдан нарига ўтолмадим.

Берган тузи учун кампирга ташаккур билдирдим-у, саргардонликни бўйнимга олиб, катта кўчага чиқдим.

* * *

Сарсон-саргардонликлардан шунчалик безгандимки, яшаш кўзимга дўзахдай кўрина бошлади. Бундай ҳолга фақат ажал билан тўқнаш келганлар тушса керак.

Улар учун чивиндеккина жоннинг қиммати бўлмайди. Бу жонни тезроқ Худога топшириб, енгил тортиш пайида бўлишади. Мен ҳам айни паллада умид деган тушунча, аслида, сароб эканига амин бўлгандим. Ёрув дунё нафи тегадиганларгагина қиё боқаркан.

Тушкунлик ботқоғига ботганча шу яқин атрофдаги автобус бекатига келдим.

Айни чоғда мен ҳам жон таслим қилиш ҳаракатида тўлғонаётган бемор қиёфасида эдим. Ҳеч нарсани ўйламасдим. Қалбимдаги қийноқлар билан олишардим.

Бекатда барваста бир эркак эркак ўтирар, етмиш ямоқ, кирдан яғири чиқиб кетган сумкасини титкилаб, ниманидир қидириш билан овора эди.

Мени кўрди-ю, шоша-пиша тескари ўгирилиб олди.

Намунча юзини терс бурмаса бу? Шундоқ ҳам аламга тўлиб турганим учунми, эркакнинг бу қилиғи гашимни келтириб, атайин унинг олд тарафига ўтдим.

У кескин бошини кўтарди-да, менга кўзларини лўқ қилди.

— Ҳа, сенга нима керак? — сўради сўнг дағдаға билан. — Нимага бақрайиб қолдинг?

Танамдаги титроқни сездирмасликка уриниб, жавоб қилдим:

— Сиздан бир нарса сўрасам майлими, амаки!

— Э, бошимни қотирма! Бор, нари кет!..

Пайқадим. Бу одамм мен каби иш излаганлардан экани аниқ. Балки кайф-сафони хуш кўрар-у, пули йўқлиги сабабли кайфияти йўқдир? Сир бой бермасликка уриняпти, холос. Кўринишидан анчагина абжир одамга ўхшайди. Агар шунга эргашсам, тирикчиликнинг бирор йўли топилиб қолармиди? Ҳар ҳолда, шаҳарликка ўхшайди. Қисмат экан, деб қўл қовуштириб ўтирмайман-ку!..

— Бир иш қилмаймизми? — қайтадан эркакка юзландим. — Озми-кўпми пул ишлаб олардик.

— Нима иш? — сўради у бирдан жонланиб. — Қаерда бор ўша иш?..

— Мардикор бозорида, — дедим хотиржамлик билан. — Бир кунлик иш топсак, анчагина пул топамиз. Барибир, бекатда бекор ўтирибсиз-ку!

Эркак норози қўл силтаб қўйди.

— Бе, зарил кептими кечгача эшакдай ишлаб?!

— Нима қипти? — дедим суҳбатдошимнинг кўнги-си келаётганини сезиб. — Ўзимизбоп енгилроқ ишни танлаймиз. Бизга пул беришса бўлди-да!

Суҳбатдошим бу гапимдан сўнг пича ўйланиб турди-да, секин ўрнидан кўзгалди.

— Тўғри айтасан, — деди сумкасини елкага илиб. — Очиғи, бошим ғувиллаб оғрияпти. Ахлатлар орасидан озгина қоғоз териб пулагандим, урвоқ ҳам бўлмади. Бор-йўғи яримтагина ёпган нонга етадиган пул беришди.

— Кетдикми? — дея уни йўлга ундадим. — Вақтни ўтказиб нима қиламиз? Мардикор бозори яқин бўлса!

— Майли, сазанг ўлмасин, йигит! — беўхшов тиржайди у. — Айтганча, отинг нима?

— Қодир.

— Мени «Ваня амаки» деб чақирасан. Фақат айтиб қўяй, кўринишингдан анчагина бўшанг йигитга ўхшайсан. Шаҳарда бўшанглик кетмайди. Оғзингдаги ошингниям юлиб олишади. Абжир, кескир бўлгин!

— Хўп, Ваня амаки!..

— Кетдик унда, Қодирбой! Тағин ишсиз қолиб кетмайлик!

* * *

Мардикор бозори биз турган жойдан икки бекат нарида эди. Пиёда бир зумда етиб олдик. Бироқ бу ердаги ишталаб эркакларни кўргач, руҳим тушиб, умидларим пучга чиққандек бўлди. Қаҳратон қишда ҳам бу қадар одам йиғилиши етти ухлаб, тушимга кирмаганди.

Мен «Энди нима қилдик?» дегандек Ваня амакига савол назари билан боқдим. У эса нима демоқчи эканимни тушунгандек бепарво қўл силтаб қўйди.

Биз мардикорлар орасини оралаб, аланг-жалаанг боққанча иш берувчи қидира бошладик. Афсуски, иш берувчи гўё анқонинг уруғи эди. Аҳён-аҳёнда йўл четига келиб тўхтайдиган машиналарни мардикор-

лар зумда ўраб олар, сал қурса, ағдариб юборай дерди.

— Сен хўжайиннинг кексароғини изла! — қулогимга шипшитди Ваня амаки. — Нега десанг, кексалардан пул ундириш осонроқ...

— Тополмасак керак, — дедим умидсизлик билан. — Қаранг, иш берадиган одамнинг ўзи йўқ.

— Сабрли бўл, — деди Ваня амаки. — Шошқалоқ бўлма, қидиравер!

Бу ёруғ оламда нафас олиш, тирикчилик қилиш бунчалар мушкул бўлмаса? Яқиндагина ҳаммасидан кўнглим совиб, жонимни Азроилга инъом этишга таптайёр эдим. Энди эса яна ҳаёт учун кураша бошладим. Наҳотки одам боласи шу қадар ожиз бўлса? На иссиққа кўнади, на совуққа.

Мана, бозорда изғиб иш излаяпман. Агар ишим ўнгидан келмаса, нима бўлади? Ҳолим не кечиши тайин. Чўнтакда пул бўлмагандан кейин ҳеч ким бурда нон тугул, бир пиёла сувни ҳам раво кўрмайди.

Шундай хаёллар билан юриб, тинимсиз жавдираб кимнидир қидираётган кекса бир кишига кўзим тушди. Кийимига қараганда, анчагина бадавлат одамга ўхшайди.

Шошиб Ваня амакини туртдим.

— Қаранг, — дедим кўзларим ёниб, — ҳов анави амаки кимнидир излаяпти. Бирор иши йўқмикан?

— Ҳозир биламиз-да!

Ваня амаки олдимга тушиб секин қарияга яқинлашди. Шубҳасиз, мен ҳам ортидан қолмадим.

— Хуш кепсиз, ота! — деди Ваня амаки қарияга сўрашиш учун қўл узатиб. — Иш борми?

У Ваня амакига бирпас тикилиб турди-да, жилмайдди.

— Ҳа, иш бор, — деди қария. — Сал бақувватроқ мардикорни излаётгандим.

— Мана, биз-да ўша! — деди Ваня амаки кулиб. — Нима иш, ота? Ишнинг белини синдириб ташлаймиз!

— Э, элик қоп картошкам ташқарида қолиб кетган. Ўшани ертўлага ташиш керак. Намгарчиликда қолиб, нобуд бўлмасин дейман.

— Гап йўқ, — деди Ваня амаки менга кўз қисиб. — Укам иккаламиз бир зумда ташиб берамиз. Қанча тўлайсиз?

— Дангалини айтайми? — иккимизга сирли боқиш қилиб сўради қария. — Хафа бўлиш йўқми?

— Йўқ, айтинг!

— Агар ишни қойиллатсаларинг, нақд элик минг сўм бераман.

— Қўлни ташланг! — деди Ваня амаки азбаройи қувонганидан қариянинг билагини сиқиб. — Гап битта, а?

— Битта.

— Қани, бошланг унда!

— Орқамдан юринглар! Ҳозир автобус келади.

Бу гапни эшитгач, қариядан сал шубҳалангандек бўлдим. Чунки ишга олиб кетадиганлар, одатда, такси тўхтатишарди.

* * *

Қариянинг уйи шаҳардан анча четда жойлашган экан. Йўл ёнбағридаги қор босган далаларни кўриб, худди қишлоғимга келиб қолгандек кайфиятим кўтарилди, вужудимда илиқлик туйдим. Табиат қизиқ-да! Шаҳардан озгина четга чиқсанг, кифоя экан. Шу заҳоти ҳаво ўзгариб, ўзга бир оламга кириб қолгандек бўласан. Бундай ҳавода қанча ишласанг ҳам чарчамайсан.

Бироқ ҳовлига киргач, тагин дилим хуфтон бўлди. Қор остида қолиб кетган картошка тўла қоплар сира эликтага ўхшамас, камида юзтача келарди.

Ваня амаки ҳам манзарага гувоҳ бўлгач, бурнини жийирганча уй эгасига савол назари билан боқди.

— Ҳа, нега қоққан қозикдай тек туриб қолдиларинг? — сўради қария бизнинг ҳолатимизни пайқагандек. — Тез ишга киришларинг!

— Ота, бизни алдабсиз-ку! — дилидагини тилига кўчирди Ваня амаки. — Қоплар кўп экан.

— Хўш, нима бўпти? — бобиллаб берди қария. — Сенларга элик мингни бекорга тўларканманми? Мана шу қопларнинг ҳаммасини то ертўлага тахлаб бермагунларингча бир тийин ҳам ололмайсанлар! Чаққон-чаққон қимирла! Мен чойхонага кетаяпман.

— Ота, чой-пой ичиб олсак бўлармиди? — деди Ваня амаки. — Ҳар ҳолда...

— Нима? Чой? Қанақа чой? Ҳали кўлинг ишга тегмай, овқат сўрашинг нимаси? Олдин ишни қойиллат!

— Ҳе, қурумсоқ, — сўқинди Ваня амаки уй эгаси чиқиб кетгач, менга кўз қисиб. — Қани, Қодир, бошладик! Ҳали шошмай турсин бу сассиқ чол! Адабини бераман!

Ваня амаки эринмай қоплар устини қордан тозалаб чиқди. Шундан сўнг иккимиз енг шимариб иш бошладик.

Вақт кундузги соат ўн иккидан ўтганда, қария ҳарсиллаганча кириб келди. Кўлидаги елим халтачани айвонга қўйди-да, бизни бирпас кузатган бўлди. Шу аснода негадир бир неча марта норози бош чайқаб олди.

Биз унга қарайдиган аҳволда эмасдик. Ваня амаки билан олдинма-кетин картошка жойланган қопларни орқалаб ертўлага чопардик.

— Ҳалиям яримлатмадиларингми? — қичқирди қария ниҳоят. — Вей, инсоф борми ўзи сенларда? Кун яримлаб бўлди-ку! Нимага қоплар енгилламаган?

Ваня амаки толиққан белини тиклаб, важоҳат билан уй эгасига яқинлашди.

— Қорин очди! — деди у хириллаб. — Қани овқат?

— Э, келиб-келиб сенларниям ишга опкеламанми? — қария кўл силтаганча айвондан елим халтача олиб келди. — Ма, пиражка олиб келганман. Еб оларинг захрингта!..

— Вей, ота, — деди Ваня амаки тоқати тоқ бўлиб. — Ҳаддингиздан ошманг! Мендаям бор ўша жаҳл!

— Бўпти, бўпти, — гапни кесди қария. — Тезда манавиларни еб оларинг-да, ишга туш! Ҳадемай кеч киради...

Мана буни ўлганнинг устига тепган деса бўларди. Қария келтирган пиражкалар гўё музга айланганди.

На илож? Ўз уйимизда эмаслигимизни иккаламиз ҳам яхши англаймиз.

Қўлимизга биттадан пиражка олиб, бир-икки тишлаган бўлдик. Йўқ, бундай оғир юмушни бажарадиган одамнинг совиган пиражка ейиши сира ақлга сифмайди.

Мен-ку, индамай қўя қолардим. Ҳар қалай, ишлаётганимдан, оч-наҳор қолиб кетмаётганимдан мамнун эдим. Бироқ шеригим чидаб туролмади. Сапчиб ўрнидан туриб, қаергадир отланаётган уй эгасининг йўлини тўсди.

— Пулларни беринг, ота! — деди Ваня амаки икки қўлини белига тираб. — Биз кетамиз, тамом!

Бу гапни эшитиб, қариянинг қалин қошлари чимирилди. Қўлидаги гулдор ҳассани ерга уриб-уриб олди.

— Пулми? — деди Ваня амакининг кўзларига нафрат аралаш боқиб. — Ишни тугатмасдан ҳақ олмоқчимисан?.. Вей, бола, жаҳлимни чиқарма! Ёмонига олсам, ҳозироқ ўғилларимни чақириб келаман, таъзирингни бериб қўяди. Нима қилай? Чақираверайми ё ишни давом эттирасанми?

Ваня амаки бирдан паст тушиб, ортга тисланди. «Э, ўзингизам ўтакетган қайсар одам экансиз», дея ғудранганча қоплардан бирини олиб елкасига босди.

* * *

Ярим соатча ўтгач, иккаламиз ҳам ҳолдан тойиб, айвон устунига суянган кўйи ўтириб қолдик.

Ваня амакини билмадим-у, аммо мен бўлганимча бўлгандим. Очлик тинка-мадоримни қуритган, тиззаларим дир-дир титрарди.

— Бас, ортиқ ишламаймиз, — деди Ваня амаки аҳволимни тушунгандек қатъийлик билан. — Барибир, бу сассиқ чолдан пул ундиришимга ақлим етмаяпти.

— Унда қуруқ қўл билан кетамизми? — сўрадим бўшашиб. — Картошканинг ярмига яқинини ташиб қўйдик-ку!

— Қуруқ кетадиган аҳмоқ йўқ. Сен шу ерда ўтир, кўчадан кўз-қулоқ бўл! Мен пастга тушиб, ертўлани ўрганиб кўрай-чи!

Шеригим олдиндан ниманингдир режасини тузиб олганми, зум ўтмай, бир қути коньяк кўтариб чиқди.

Бу манзарага кўзим тушиб, жон-поним чиқиб кетаёзди.

Ахир нима қилмоқчи бу одам? Ишни ташлаб қўйиб, кайф-сафога берилмоқчимиз? Қария келса, нақ балага қоламиз-ку!..

— Манавини кўр, — оғзининг таноби қочиб, қоньякларни кўз-кўз қилди Ваня амаки. — Буларнинг ярмисини сотсак ҳам, чол берадиган пул чиқади. Қолганини маза қилиб ичардик.

— Нима? Ўғирлаб қочамизми? — сўрадим соддаларча. — Ахир бу яхши эмас... Уй эгаси билиб қолса...

— Сен жим бўл! — кўрсаткич бармоғини лабларига босиб, атрофга аланглади Ваня амаки. — Туя кўрдингми, йўқ!.. Ҳозир буни елкага ортамиз-у, қуён бўламиз.

— Қария етиб олса-чи бизга?

— Ҳаётда ета олмайди. Агар шундай қилмасак, кечга бориб, иккаламиз ҳам хор бўламиз... Тез бўл, бўшашма! Бор, кўчани разведка қил!..

Мен итоат билан кўчани кўздан кечирдим. Ҳеч ким кўринмади. Ўзгича бердим дегунча Ваня амаки коньяклар жойланган қутини елкалаб ҳовлидан чиқди.

— Ҳов анави дала тарафга кетдик! — деди у қадамини тезлатиб. — Тез-тез орқанга қараб юр! Тагин анави нусха хитланган бўлмасин!..

* * *

Катта йўл бўйлаб кетишимизнинг умуман иложи йўқ эди. Ҳеч қанча юрмай, қарияга рўбарў бўлишимиз тайин. Шунинг учун кенг далани кесиб ўтиб, катта кўприкка етганда тўхтадик. Кўприк остидан анҳор оқиб ўтганди.

Ваня амаки бир оз нафас ростлагач, осмонга боқди.

— Туман қалинлашяпти, — деди коньякларга суқ билан термилиб. — Буям бизнинг бахтимиз. Башарти чол қувиб келиб қолса, ғойиб бўлиш осон кечади... Тўхта, ҳов анави ёққа қара-чи! Кимлардир келяптими?..

Мен қатор ҳовлилар томон кўз ташладим. Ҳақиқатан, қуюқ туман орасида икки-уч эркак ҳамроҳлигида қария югуриб келарди.

— Тамом бўлдик! — дедим Ваня амакини туртиб. — Ҳозир етиб олишади. Энди нима қилдик?..

Ваня амаки ўйлаб ўтирмай, қутини қўлига олди ва кўприк остига қараб чопди.

— Югур орқамдан! Тез бўл!.. Беркинамиз!

— Қаерга? Қаерга беркинамиз?

— Сувга тушамиз! Э, лапангламай, тезроқ юрсанг-чи!..

У ўйлаб ўтирмай, шарқираб оқаётган анҳорга тушди-да, кўприк остига беркинди.

Мен ҳам шеригимга эргашिशга мажбур эдим. Гарчи этим жунжикса-да, ўзимни анҳорга ташладим.

Бу орада бақир-чақирлар аниқ-тиниқ қулоққа чалина бошлади.

— Қаёққа ғойиб бўлди ярамаслар? — сўкинарди қария. — Шу ёққа қараб юришганини кўргандим-ку!..

— Ота, қаёқдаги бир қути коньякни деб дала кезишимиз шартми? — норозиланди бошқа биров. — Кўяверинг, ичса ичар захрига! Тиқилиб ўлмайдами!?

— Қоплар-чи? Қорда ётаверадими шундай?

— Бошқа мардикор олиб чиқаман ўзим.

Бу гапдан кейин атрофга бирпаслик сукунат чўкди. Сал ўтиб, оёқ товушларининг узоқлаша бошлаганини эшитдим...

Оёқларим гўёки кесакка айланиб қолганди. Танамга югурган муз вужуд-вужудимга пичоқ кесган каби ёқимсиз оғриқ берарди.

— Чиқаверсак бўлар? — Ваня амакига юзландим тоқатсизланиб. — Мен чидолмайман. Қотиб қолдим!..

— Чиқамиз, — деди шеригим эҳтиёткорлик билан соҳилга оёқ қўяркан. — Кетишди. Коньяклар ўзимизга қолди... Бопладик ўзиям!.. Юр, меникига жўнаймиз!..

* * *

Бу ишимиз гуноҳми-йўқми, идрок эта олмасдим. Хаёлим коньяклардан келадиган пулда эди. Киссаси куп-қуруқ одам фикрлашдан йироқ бўларкан. Совқотганимни ҳам унутиб, йўл-йўлакай ўзимча хомчўт қилар, қанча пулни нимага сарфлаш ҳақида бош қотирардим.

Шу кўйи ярим соат деганда Ваня амакининг кўримсиз, хоналарида шароб, ароқдан бўшаган шишалар думалаб ётган квартирасига кириб келдик.

У эшикни ичкаридан тамбалади-да, қутидаги коньякларни бир-бир чиқариб олиб нам латта билан эринмай артди. Сўнгра ўн донасини бўздан тикилган халтага жойлади.

— Ие, кўкариб кетибсан-ку, хумпар! — Ваня амаки кутилмаганда мен томон ўгирилиб, иягимдан тутди. — Ҳозир сенга юз грамм қуйиб бераман. Зўр бўлади.

Шундай деб югурганча ошхонага ўтди-да, четлари сарғайган стакан келтириб, коньяклардан бирини очди ва яримлатиб стаканга қуйди.

— Ма, тезда ичиб юбор! Бўлақол!

— Қ-қандай бўларкин? Умримда бунақанги нарса-ни ичмаганман.

— Ич дедим! Дарров ичингга иссиқ киради. Шамол-лаш ҳам кетади.

Мен таваккал стакандаги ичимликни кўтардим.

Йўқ, бу нақ заҳарнинг ўзгинаси эди. Томоғимни нимадир қаттиқ куйдириб ўтиб, кўринмас олов ичакларимни ҳам чулғаб олди. Бир неча сония нафас ололмай тек қотиб тургач, жон ҳолатда Ваня амаки тутқазган совуқ сувни сипқордим. Шундан кейингина кўзларим очилиб, ўзимга келдим.

Лекин ҳақиқатан, танам бирдан қизиб, пешонамни тер босди. Бир неча дақиқа ўтиб эса бошим ёқимли айланиб, кайфим чоғланди. Энди бегона квартирада ўзимни эркинроқ ҳис эта бошладим. Ҳатто Ваня амаки ҳам кўзимга эски қадрдонлардек кўриниб кетди.

— Ма, яна эликта от! — деди у стаканга коньякдан пича куйиб менга узатаркан. — Отдай бўласан-қоласан. Қара, ҳалитдан рангингга қон югурди. Ичақол! Ў, яша! Мана бу ўфил болача иш бўлди! Энди сен диванга ёнбошлаб дамингни ола тур! Мен ғизиллаб манавиларнинг ярмисини пуллаб келай.

Ваня амаки ҳақ эди. Иккинчи қадаҳдан сўнг анча бўшашдим. Турган еримда оёқларим чалишиб, гапирсам тилим ғўлдираб кетаверди.

Деворни ушлаб аста залга кирдим-да, ўзимни диванга ташладим. Шу заҳоти хаёлларим ёввойи калтардек аллақаёқларга уча бошлади. Гоҳ Шарифа тортиб олган машинамда қишлоқ кўчаларини керилиб кездим, гоҳ ҳашаматли ҳовлидан чиқиб башанг кийинган катта шоирларни қарши олдим. Бу ҳам негадир кўнглимга ўтиришмай, университет биносига жадал кириб бордим. Келишимни интиқ кутаётган муаллимлар билан истар-истамас сўрашган бўлдим. Улар дарров мени юмшоқ курсига ўтқазиб қўлимга чўғдек қипқизил дипломни тутқазиди ва барчалари баравар қарсак чалиб мени олқишлашди...

Бир пайт ташқари эшик кетма-кет тақиллай бошлади. Кайфимни бузгани учун тақиллатган кимсани

ичимда қарғай-қарғай ўрнимдан турдим-да, эшикка яқин бориб товуш бердим.

— Ким у?

— Ваня дома? — русчалаб сўради ташқаридаги одам.

Аввалига эшикни очгим келмади. Лекин овоз негадир жуда танишдек туюлиб зулфинга қўл чўздим.

Не кўз билан кўрайки, ўзим кўп бора телевизор орқали кўрган машҳур шоир қаршимда турарди.

Илгари у ўқиган шеърлардан илҳомланиб, мен ҳам қоғоз қоралаб юрганман.

— Сиз... Олим Одиловсиз-а? — сўрадим тап тортмай. — Ўша инсонсиз. Тўғрими?..

— Ҳа, ўшаман, — деди шоир сўрашиш учун менга қўл чўзиб. — Ўзинг ким бўласан, йигит?

Кайф ҳар қандай одамни шер қилиб юбориши тўғри, шекилли. Агар ичкиликни оғзимга олмасам, ҳозир бу одам билан дадил гаплаша олмасдим.

— Талабаман, — дедим бош қашиб. — Мен ҳам шеърлар машқ қилиб тураман. Айтганча, ичкарига киринг!

— Йўқ, — деди Олим ака. — Ваня керак эди. Ошхона чироғи ёнмай қолди. Созлаб берармикан девдим.

— Ваня амаки монтерми?

— Ҳа, шундай. Сен билмасмидинг?

— Билмасдим. Чунки у киши билан бугун танишдим. Илтимос, ичкарига кирсангиз. Шеъримдан ўқиб берай, йўқ деманг!

— Қизиқ, — Олим ака йўлакка ўтиб ташқари эшикни ёпди-да, эшитилар-эшитилмас гудраниб олди. — Пиёнисталарнинг шеър ёзишини эшитмаган эканман.

— Ака, — дея ўзим истамаган ҳолда гўлдираддим. — Мен пиёнистамасман. Совуқ ўтиб кетганига Ваня амаки озгина қуйиб берди. Ишонинг, умримда ичкиликни оғзимга олмаганман.

— Қаерликсан? — сал дағалроқ оҳангда сўради Олим ака.

— Водийданман.

— Ие, шунақами? Ҳамюрт экансан-ку! Қаерда ўқийсан?

— Университетда.

— Шунақа дегин? — Олим ака мени обдан кузатган бўлди-да, жилмайди. — Қани, ўқи шеърингни, ука! Эшитайлик-чи!

Одамнинг кайфи ошса, мияси ҳам тезроқ ишлаб кетади чоғи, бир неча сония ўйланиб турган бўлдим-у, яқинда қорозга туширган шеъримни ёддан ўқий бошладим.

*Ҳою ҳавасларнинг бўлмади нафи,
Савобу гуноҳим қоришиб кетди.
Умримнинг наст-баланд кўчаларида,
Озгин оёқларим чалишиб кетди.
Жуда алам қилар кимсасиз ҳаёт,
Мени тортаверар домига таҳқир.
Бир сўкким келганди бўралаб...
Тилим айланмади негадир.*

— Чаккимас, — менга маъноли боқди Олим ака. — Сендан чиқади шоир, чиқади... Фақат бир нарсага ҳайронман. Нимага шеъринг тушқун кайфиятда? Ё...

— Аламга тўлганимда ёзгандим-да!

— Нимага аламга тўласан? Очiqроқ гапиравер! Мени қизиқтириб қўйдинг.

— Бошдан кўп иш ўтиб қўйди, ака, — дедим қовоғим уйилиб. — Оилам билан ажрашдим, уйдан ҳайдалдим. Ҳозир... Ижара уй қидиришим керак. Ўқишимниям сиртқига ўтказсамми, деб турибман. Шароит кўтармаяпти.

— Оиланг билан нимага ажрашдинг?

Барибир очiq гапиришни ўзимга эп кўрмадим. Қисқагина жавоб бериб қўя қолдим.

— Келишолмадик.

— Болалардан борми, ишқилиб?

— Ҳа, бир ўғлим бор.

Олим ака бир муддат жимиб қолди. Бот-бот бош қашиб олди. Ора-сирада менга синчиклаб тикилиб ўзича нималарнидир мулоҳаза қилган бўлди.

— Кўринишингдан ёмон болага ўхшамайсан, — деди ниҳоят бошини кўтариб. — Шаҳарда анча қийналибсан-да унда! Ҳмм... Бирор жойда ишлайсанми?

— Йўқ, ҳали улгурмадим ишга киришга.

— Ваняни қаердан танийсан?

— Бугун бирга мардикорчилик қилгандик. Тунашга жойим бўлмагани учун...

— Тушунарли, — Олим ака шундай деб ўрнидан қўзғалди. — Унда сенга бир маслаҳатим бор. Агар қулоқ солсанг, кам бўлмасдинг, ука. Хўш, нима дейсан?

Мен шоирнинг нимага шаъма қилаётганини англамаганим сабаб елка қисишдан нарига ўтолмадим.

— Бир қайнсинглим бор, — давом этди Олим ака. — Бахти очилмаяпти шўрликнинг. Ўзи жуда ақлли, одобли қиз. Айтганча, уям университетнинг филология факультетини тамомлаган. Бир ўзи алоҳида кваттирада туради. Агар... Бориб кўрганингда, тақдир бўлса, тўй қилиб юборармидик. Ишинг масаласиниям ҳал қилардик.

Яширмайман, шундай катта шоирнинг кутилмаган таклифи қулоқларимга мойдай ёқиб тушганди. Шунчалар довдираб, хижолатда қолдимки, қулоқларимгача қизариб, кўз-у оёқларимдан олган ичкилик кучи изсиз ғойиб бўлгандек туюлди.

— Ҳа, нега индамай қолдинг? — сўради Олим ака кулимсираб. — Ёки бошқа режаларинг бормиди?

— Йўғ-э, — дедим ер чизиб. — У-ундаймас... Фақат... Нима десам экан? Қ-қандай бўларкин, ака?

— Ўйланма, — деди шоир. — Ижодкор одам сенга ўхшаб қийналиб юрса, тоқат қилолмайман. Бардам бўл! Бошингни тик тутиб юр! Ма, мана бу телефон рақамим. Қўнғироқ қилсанг, бирор жойда учрашиб ҳаммасини гаплашволамиз...

Шу кеча ярим тунгача кўз юма олмадим. Йўқ, бугун азоблар, қийинчиликлар, нохуш ўйлар безовта қилмасди. Ниҳоят, аччиқ қисмат чангалидан халос бўлишим яқинлиги ҳаяжонга соларди. Худойимнинг менга унча-мунча ижодкорга насиб этмайдиган бахтни раво кўрганидан жуда-жуда мамнун эдим.

Кўз ўнгимда Олим аканинг маънос кулимсираганча квартирани тарк этаётгани, қўнғироқ қилишимни қайта-қайта тайинлаб қўл силтагани гавдаланиб, хаёлан нуқул бир жумлани такрорлардим:

«Раҳмат сизга, Олим ака!»

* * *

Мен эртаси қуниёқ Олим ака тайинлаган жойга етиб бордим.

Хижолатдан ерга киргудек эдим. Гоҳ қаршимдаги машҳур шоирга, гоҳ эгнимга ёпишмайгина турган кўримсиз кийимларга боқардим. Олим ака ҳолатимни пайқаган каби йўлга тушиш олдидан елкамга қоқиб тинчлантирган бўлди.

— Қўявер, ука! Ҳозир сени келин боланикига олиб борай, ҳамма ташвишларинг арийди. Фақат айтиб қўяй, мени уялтириб қўйма!

Мен учун бундай таниқли ижодкор, дид билан кийинадиган, салобатли инсоннинг ёнида бўлиш, у билан суҳбатлашишнинг ўзи катта бахт эди. Қолаверса, бошимни иккита қилмоқчи. Ахир, қандай уялтирай? Бундай меҳрибон, жонқуяр одамнинг бошидан сув ўгириб ичсам ҳам кам-ку!..

— Сизни уялтиришдан Худо асрасин! — дедим ишонч билан. — Бу яхшиликларингизни умрбод унутмайман, ака!

— Эҳ, — Олим ака автобус ойнасидан ташқарига ўйчан боқиб сўз қотди. — Қайнсинглим тилла қиз-да, Қодирбой, тилла қиз! Илм дегани борки, ҳаммасини сув қилиб ичган. Камсуқумлиги, маданиятлигини

айтмайсанми!.. Ишонавер, пешонаси ярқираган йигит экансан!

— Айтганингиз келсин! Шу кунгача тортган азобларим арийдиган бўлди, устоз!..

— Яша! — деди Олим ака сўнги сўзимдан мамнун бўлганини яшира олмай. — Буёгига устоз деявер! Божа бўлволайлик, сенминан кўп шеърлар ёзамиз. Нима дединг, куёв бола?

Олим аканинг бу ҳазили мени янада тўлқинлантириб, кулдим ва негадир шу заҳоти бош эгдим.

* * *

Олим акага эргашиб қайнсинглиси Наргиза яшайдиган квартира эшигига яқинлашганимданоқ беихтиёр вужудим алангаланиб, ҳаяжондан дағ-дағ титрай бошлаганимни ҳис этдим. Мени бу қизнинг қандай қарши олиши хавотирга солар, насиб бўлса, бўлғуси қаллиғим билан кечадиган суҳбатни тахмин қилганим сайин қўрқувга туша борардим.

Тўғри-да, Олим ака мен ҳақимда бор гапни айтган бўлса, илми, шаҳарда ўсган қиз юзакироқ муносабатда бўлиши ҳам мумкин-ку! Унга ёқмасам-чи?.. Нима қиламан? Аламимдан ёрилиб кетмасмиканман?..

Олдиндан келишиб қўйишганми, Олим аканинг юмалоқдан келган, қорача, юпқа лаб хотини Соҳиба опа мени кулиб қарши олди. Эндигина залга ўтмоқчи бўлиб турганимда эса...

Қаршимда худди опасига ўхшаб кетадиган юмалоқ юз, сочлари қалин, қошлари ой ўроғи каби қайрилма қиз пайдо бўлди.

Бу менинг тинчимни ўғирлаб қўйган Наргиза эди...

Биз билан эшитилар-эшитилмас саломлашди-да, бошини эгганча айвонга ўтиб кетди...

Наргизанинг бир марта нигоҳ ташлаши мен учун етарли бўлди. Худди кўксимга кимдир чўғ ташлагандек, қизариб кетдим. Оғзимнинг таноби қочиб, вужу-

дим кўзга айланди-ю, Олим акага сездирмай бир неча маротаба айвон тарафга ўғринча қараб олишга улгурдим. Ҳа, бу қизнинг юзларидан гўёки нур ёғиларди. Қарашлари самимий, ўзи соддадил ва меҳрибон экани шундоқ кўриниб турибди.

Мен шу лаҳзадаёқ Наргиза билан осойишта, аҳил ҳаёт кечира олишимга қаттиқ ишондим...

— Қани, ука, тўрга ўтинг! — майин жилмайиш билан мулозамат қилди Соҳиба опа. — Тортинманг!

— Ҳа, сира уялма! — Олим ака хотинига сирли боқиб, дастурхондаги нондан ушатди, эпчиллик билан идишлардаги қанд-қурсларни менга яқинлатди. — Ҳали ҳаммаси олдинда, шоир!

Олим ака шундай деб аста биқинимга туртди-да, айвонга ишора қилди.

Бу билан «қиз ёқдимиз?» дея сўрамоқчилигини дарров илғадим ва эҳтиёткорона бошимни қимирлатиб қўйдим.

Шу кўйи биз бир соатча ўтириб қолдик. Олим ака ҳам, хотини ҳам менга деярли савол беришмас, ўзаро қандайдир газеталар, китоблар ҳақида суҳбатлашишарди.

Мен бўлсам, фақат Наргиза киришини кутар, гўзал чехрасини қайта-қайта томоша қилиш илинжида эдим.

Бахтга қарши Наргиза биз ўтирган хонага кирмади. Ҳатто, дастурхонга фотиҳа ўқилиб, биз олдинмакетин йўлакка чиққанимизда ҳам юз кўрсатмади.

Сезардим. У ҳам хабардор. Мақсадимни, ниятимни фаҳмлаган. Шу сабабли уялиб менга кўриниш беришни хоҳламаган. Ишқилиб, ёқиб тушган бўлай-да!..

Ташқарига чиқаётганимизда, Соҳиба опа Олим акага қаттиқ тайинлади.

— Мени бекатда кутинглар! Тағин кетиб қолманглар!..

Ҳа, демак, опаси Наргиза билан гаплашади. Мен ёққан-ёқмаганимни суриштиради.

Ишқилиб, бахтимга кўз тегмасин-да!

Бу аёлни биринчи марта кўриб турган бўлсам-да, ортимиздан етиб келиб менга ўзгача меҳр билан боқиш, мулойим оҳангда сўзлаши қалбимни мумдек эритди. Соҳиба опани худди туғишганимдек кўра бошладим. Шу тобдаги муомаласидан сўнг пойига тиз чуқишга-да тайёр турдим.

Ахир, бу одамларни Худонинг ўзи етказди. Икковлашиб бахтимни, тотли лаҳзаларимни қайтаришмоқчи, мени тушкунлик ботқоғидан қутқаришмоқчи.

— Ука тортиниб, бегонасираб ўтирманг! — тайинлади менга Соҳиба опа. — Синглим рози. Ёқиб тушибсиз. Илойим кўша-қаринглар!

— Ие, мен топгандан кейин ёқади-да! — ҳазиллашди Олим ака. — Қодирбойнинг шеърларини бир эшитгин! Дод солиб йиглайсан, онаси!..

Соҳиба опа эса эрининг ҳазилига эътибор қилмай сўзида давом этди.

— Қодиржон, ҳаммасини эшитдим. Кеча акангиз айтиб берганди. Қайғурманг, сиз кўрган кунлар бизниям бошимиздан ўтган. Эр-хотин ҳазилакам қийналмаганмиз. Мана, ўтди-ку ҳаммаси!.. Энди-чи, бошингизни баланд тутиб, фақат келажагингизни ўйланг! Насиб бўлса, Наргиза икковингиз ҳали бировларнинг тушигаям кирмаган яхши кунларни кўрасиз. Тўй масаласидаям ташвиш чекмасангиз бўлади. Ҳамма харажатни мана ўзимиз кўтарамиз. Худога шукр, савобталаб одамлармиз. Икки ёш бахтли бўлсангиз, шунинг ўзи етади...

Бундай ширин ва ёқимли сўзларни фақат бувижонимдан эшитардим. Ўшанда эътибор қилмас эканман. Ширин сўз, қайноқ меҳрнинг қадри, қиммати бошқача бўларкан. Одам ўзини енгил ҳис этиб, қаноти бўлса олис-олис осмонларга учиб кетишга тайёр тураркан.

Эҳ, Соҳиба опа, кошкийди, айна паллада кўнглимдан кечаётган сўзларни, миннатдорчилигимни юрак ютиб сизга айта олсам!.. Қанийди имконим бўлса-ю,

руҳимни кўтариш учун айтган ҳар бир сўзингиз эвазига сизни бошингиз баробар зарларга кўмсам!.. Ишонинг, синглингизни, бўлғуси ёримни, орзиқиб кутган бахтимни кафтимда кўтариб, балолардан авайлаб яшайман. Унга гард юқтирмайман!..

* * *

Олим аканинг уч хонали квартираси жуда шинам эди. Хоналар дид билан безатилган, деворларга ўтмишда яшаб ижод қилган таниқли шоирларнинг суратлари илинган. Залдаги каттакон жавон китобларга лиқ тўла. Уларни кўрдим-у, кўзларим ёниб, юрагим ҳаприқди.

Уй эгалари ҳам бу ҳолатимни сезишдим, залга жой тўшаб беришди.

Тақдиримга хаёлан қайта-қайта тасаннолар айтиб, алламаҳалгача китоб мутолаа қилдим.

Шу кўйи кўзим илинибди-ю, ғалати туш кўрибман...

Қаҳратон киш. Поёнсиз, яхобланган шудгор ёқасида Наргиза икковимиз қўлтиқлашганча турардик. У нимадандир қаттиқ хафа. Қур-қур кўз ёшларини кўйлаги енгига артиб оларди.

Мен нимадан хафалигини билмасам-да, юпатишга уринар, аммо кўнмасди. Шу кўйи анча вақт бир жойда қолиб кетдик. Бир маҳал Наргиза бошини кўтарди-да, кўзларимга совуқ тикилди.

— Сиз аблаҳсиз! — деди шивирлаб. — Эшитяпсизми, аблаҳсиз!..

— Нега ундай деяпсиз? — сўрадим ҳануз гап нимадалигини англай олмай. — Айтинг, нега мени айбляпсиз? Нима ёмон иш қилдим?

— Менинг сеvimли даламни яхоблатибсиз. Ҳаммаёқ лойга ботибди. Оппоқ пахталар лой орасида қолиб кетибди.

— Қани пахта? Йўқ-ку!..

— Кўрмаяпсизми? Лойга беланиб ётган оппоқ пахта-ларни кўрмаяпсизми? Қанақа шафқатсиз одамсиз ўзи?

— Илтимос, оғринманг, — Наргизани овутиш илинжида елкасига қўлимни қўйдим. Афсуски, у зарда билан қўлимни елкасидан олиб ташлади-да, дод солганча шудгор ичига чолиб кетди.

То ортидан югуриб унга етгунимча суюклигим қопқора лойга беланди.

— Нима қилиб қўйдингиз? — қичқирдим мен. — Лойга ботдингиз-ку! Энди нима бўлади?

— Дард бўлади! — менга жавобан йиғлаб бақирди Наргиза. — Ўзимнинг шўрлик пахталарим! Золимнинг қўлида нобуд бўлди, нобуд!..

Бахтга қарши Наргизани шудгордан олиб чиқа олмадим. Кимларнингдир гўнғир-гўнғир товушидан уйғониб кетдим.

Соҳиба опа экан.

— Бечора Қодиржоннинг уйқусидаям ҳаловат йўқолибди, — дерди у Олим акага. — Жуда қийналган йигит экан. Илойим, ҳаракатларимиз яхшиликка бўлсин, дадаси! Шу йигит ҳам тинчиб, одамлардай яшай бошлармиди...

Мен бошимни чангаллаганча ўрнимдан туриб ўтирдим. Ҳозир уй бекасининг гап-сўзлари қулоғимга кирмасди. Миямни бир хаёл кемирарди. Бувим қачонлардир «Тушда лой кўрса яхшиликкамас, тезда гадойга садақа бериб юбориш керак» дегувчи эди...

Наҳотки, яна кулфатлар мени таъқиб қилаётган бўлса?.. Мен-ку, майли, ҳаммасига чидайман. Фақат Наргизага зиён етмасин! Унда гуноҳ йўқ, Худойим!..

* * *

Орадан бир ҳафта вақт ўтди. Мен ҳар куни Олим аканинг квартирасида ёлғиз қолардим. Фақат улар мени бир марта бозорга олиб тушиб турли кийимларни кийдириб кўришди. Тўғри келганини харид қилишди.

Бўлаётган ишлардан жуда-жуда хижолатда қолгандим. Ҳеч ким мендан пул талаб қилмаса, ейиш-ичишим, ётар-турарим текин бўлса...

— Наҳотки, куёвни шу қадар иззатлайдиган одамлар ҳам бўлса? — ўйлардим ўзимча. — Шарифа билан яшаган кезларимда бунчалик ҳурматни, қадр-қимматни кўрмагандим. Аксинча, пайти келганда узоқ-яқиндан тараладиган қарғишларни тоқат қилиб тинглашга маҳкум эдим. Олим ака эса гоҳида хавотирга ҳам тушиб қўяди. Кўнглимга қарайди, ҳар бир гапни олдин мулоҳаза қилиб, ўта эҳтиёткорлик билан гапиреди. «Бўлғуси божамни ранжитиб қўймай» деса керак-да!..

Ҳақат битта армон қалбимнинг туб-тубида қолиб кетадиган бўлди. Тўйимга қариндош-уруғларим келишмайди. Амма-холаларни-ку, айтмасам ҳам бўлади. Тўйга айтиб борган тақдиримдаям бош силкиб қўйишдан нарига ўтишмайди. Онам-чи?.. Нурмат қоранинг чизган чизигидан чиқишга ўзида куч тополмаса керак. Бувижонимни таклиф қилай десам, кексайиб қолган. Бунинг устига бобомдан айрилгач, юрагига қил сизмайди...

Эссиз!.. Кулгига қолмасам гўргайди. Наргиза тарафдан биров-ярим «Куёвимизнинг яқинлари кўринмайди-я?» деб қолмасайди. Адойи тамом бўламан унда. Ер қаттиқ, осмон олислик қилиб, аросатда куйиблар кетаман...

Наргиза билан гаплашиш имкони бўлганда-ку, ётиғи билан тушунтирардим. Ҳали бирор марта ёлғиз учрашмадим ҳам. Илк бор кўрганимдан сўнг юрагимда пайдо бўлган ишонч ва ёввойи меҳрга суянган қўйи яшаб келмоқдаман. Майли, таваккал-да!.. Шундай муниса қизнинг яқинлари аҳмоқ эмасдирлар, ахир!..

* * *

— Қани, куёв бола, тез кийин! — деб қолди ажойиб кунларнинг бирида Олим ака. — Ҳаммаси тахт. Тўйни тезлатмасак бўлмайди!

Мен ҳайрон эдим. Ҳеч ким Наргизага совчи ҳам бўлмади. Учрашмадик ҳам. Бир-биримизни яқиндан

танишга-да улгурмадик. Бирдан тўй бошланиб кетса, қандай бўларкин?..

Бу тахлит саволларга жавоб излашнинг мавриди эмасди. Соҳиба опа эрта тонгда машинага буюртма бериш учун қаергадир кетибди. Биз Олим ака билан бирга тайин этилган манзилга етиб олишимиз ва ундан кейин Наргизани олиб кетишга боришимиз лозим экан.

Ҳайрат-у ўйларни йиғиштириб қўйдим-да, сарполар ичидан керакли кийимларни олиб кийиндим.

— Мана, энди мушкулотлар ростакамига ортда қолди, — дея ҳайқирарди қалбим. — Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ёруғ кунлари ҳам жуда яқин қолди. Ҳадемай қаторга кирасан, Қодир! Бошқалар каби тотли ташвишлар қуршовида яшай бошлайсан!..

Бугун тинчлик бўлса нима қиларди? Аксига олгандек, қор шамол аралаш гупиллаб ёғар, изғирин этингни узиб олгудек чийилларди.

Бундай ҳавода тоғ ошиб водийга боришнинг ўзи бўлмаса керак. Одатда қалин қор ёққан кунлар тоғ йўлини ёпиб қўйишарди. Ишқилиб, очиқ бўлсин-у, биз вақтида Наргизанинг ота уйига етиб олайлик. Тўйимиз, бахтимиз бизларга маҳтал қолмасин!..

* * *

Наргиза оппоқ келинлик либосида бошини хийла эгганча ўтирар, биз умуман сўзлашмасдик. Очиғи, мен гапни нимадан бошлашни билмай гаранг эдим.

Ана, тоққа чиқиладиган жойда машиналар қаторлашиб кетибди. Бизнинг машина ҳам таққа тўхтади. Олим ака гап нимада эканини билиш ниятида пастга тушди.

Биз ёлғиз қолдик. Аммо ҳануз сукутдамиз. Наргиза аҳён-аҳёнда менга кўз қирини ташлаб оляпти. Нимадир демоқчи-ю, биринчи бўлиб мен сўз очишимни кутяпти.

Йўқ, таваккал қиламан. Шу тахлит ўтираверсам, шубҳаланиб юрмасин Наргиза. Барибир насиб этса у жуфти ҳалолим бўлади. Эртами-кечми гаплашишимиз керак-ку!..

Шундан кейин ҳам нима деб гапириш ҳақида бош қотиравериб хуноб бўлдим. Нима деса бўлади-а? Аёл кишининг ёшини сўраш ноқулай. Отасининг исмини сўрасаммикан? Э, шуюм савол бўлдими? Энсаси қотиб қовоғини уйиб олса адойи тамом бўламан. Эҳ, Қодир, Қодир! Чиройли қизларнинг олдида тилинг танглайингга ёпишиб қоларкан-ку! Гапирсанг-чи! Ҳозир Олим ака машинага чиқиб ўтирса, тамом! Яна лаб тиш-лашдан, қор босган далаларни томоша қилишдан бўлак ишинг қолмайди...

— Сиз... Пивони яхши кўрасизми? — ниҳоят Наргиза томон ўгирилиб томдан тараша тушгандек савол ташладим.

Нафсиламрини айтсам, бундай бўлмағур савол хаёлимга келгани учун ўзимни ўзим чавақлаб ташлагим келиб кетди. Бироқ кеч эди...

Наргиза саволимни эшитди-ю, ялт этиб менга қаради. Юзлари дув қизарди. Бир марта жилмайиш қилди. Лекин дарров жиддийлашди.

— Йўқ, — деди эшитилар-эшитилмас. — Жинимдан ёмон кўраман.

Ана, бўларкан-ку қиз болани гапга тутса!.. Ҳойнаҳой, унга кутилмаган саволим қизиқ туюлди! Акс ҳолда жилмайиб қўймасди.

— Менам ёқтирмайман, — дедим бош қашиб. — Ҳидига тоқат қилолмайман.

— Ишонмайман, — Наргиза энди юзларига табасум югуриб астойдил менга юзланди. — Эркаклар ичкилик деса ўзларини томдан ташлашади.

— Йў-ўқ, мен унақаларданмасман!.. Мен...

Афсуски, суҳбатимиз чала қолди. Олим ака машинага ўтирди-да, ортга ўгирилиб, иккаламизга маъюс тикилиб қолди.

— Йўл ҳали вери очилмас экан, — тоғ тарафга ишора қилди у. — Тўйни квартирада ўтказиб қўя қоламиз, шекилли. Эҳ, уёқда қанча одам кутиб ўтирган-ди-я бизни! Ишимиз юришмади-юришмади-да!..

* * *

Тақдири азал бир бўлса, Худонинг ўзи мушуқуларни осон қилиб қўяркан.

Тоғ йўли ёпиқлиги бахтимизга раҳна солмади. Олим ака квартиранинг ўзида тўйни ўтказишга қарор қилибди. Айтишларича, ҳаво юришиб кетгандан кейин қишлоққа борсак ҳам бўлавераркан...

Шу кун кечқуруноқ залга стол тузашди. Қаршимда мен умуман танимайдиган меҳмонлар ўтиришар, барчалари келин-куёвга бахт тилаб қадаҳ кўтарарди.

Қизиқ. Шаҳар дастурхони ўзгача бўларкан. Мен Шарифага уйланганимда бундай тўкинликка гувоҳ бўлмагандим. Бу ерда эса одамнинг жонидан бўлак ҳамма нарса топилади.

Ноз-неъматларга, бир-биридан гўзал таомларга суқ билан боқардим-у, иштаҳам карнайга айланиб борар, қўйиб беришса, дастурхонни шип-шийдон қилиб ташлагим келарди. Фақат... Куёвлигим ёдимга тушиб базўр ўзимни тиярдим.

— Шу кунимни Шарифа кўрсайди, — ўйлардим ўзимча. — Ҳойнаҳой, мени расво бўлди, кўчаларда тентираб, бир бурда нонга зор бўлиб кун кўради, деб ўйлаётгандир. Агар шу тобда кириб келганда, тушунарди, афсусланарди, ҳасаддан сочини юларди... Нималар деяпман? Менга нима? Қорним таталаб бораяпти-ку!.. Нега қўл қовуштирганча жим ўтирибман? Ҳов анави товуқ гўшtidан бир бўлагини олиб есам ким мени уришади? Ҳеч ким. Бу қадар ёқимли ҳид тарадиган товуқ гўштini охирги марта уч йилча бурун бувим пишириб берганди. Ўшанда бурнимни жийириб, бир тишлагинасини оғзимга солгандим-да,

қўлимни артиб қўя қолгандим. Ўша ношукрчиликларнинг жазосини уч йил тортдим. Энди бўлса... Эҳ, тортинчоқлик қурсин!.. Йўқсимлик мени шу қўйга солди. Мазали таомларни кўрдим-у, оч бўридек улардан кўз узолмай қолдим... Нималар деяпман ўзи?.. Уят эмасми?.. Ёш болага ўхшайман-а!.. Ана, ёнимдаги Наргиза ҳам индамай ўтирибди-ку!.. Яхшики, хаёлимдан кечган ўйларни билмайди. Билиб қолса борми, нақ шарманда бўлардим-а!..

Ўзимдан ўзим хижолат тортиб аста Наргизага разм солдим. У ҳануз уялган қўйи ўтирар, қур-қур қадаҳдаги лимонаддан ҳўплаб оларди.

Ҳа, Наргиза росманасига гўзал. Шунчалар нафис ва чиройлики, ортиқча сўз айтишга ҳалиям юрагим дов бермайди. Айниқса, кундузги аҳмоқона саволимдан сўнг бўлганимча бўлганман... Йў-ўқ, яхшиси, ҳозир тилимни тияман. Барибир ёлғиз қоламиз-ку! Ўшанда тил топишишим енгил кечади. Кўзларимни чирт юмиб, жуфтимни бағримга босишга ўзимда куч топа билсам бас. Бекорга «висолга нима етсин» дейишмаган-ку! Висол қалбларни бирлаштиради, ўртадаги пардаларни йўқ қилади...

* * *

Соат тунги иккиларга яқин меҳмонлар тарқалиб, мен кутган лаҳзалар яқинлашди. Юрагим ҳаприқиб, оҳиста биз учун ажратилган хонага кирдим.

Наргиза деразадан ташқарига тикилганча турарди...

Унга яқин бориб бир-муддат иккиланиб турдим-да, елкасидан тутдим. Шу пайт Наргиза худди ҳуркак оҳу каби ўзини четга олди.

Бу карашмадан мамнун бўлиб жилмайдим ва ортидан қолмай, қайта елкасига қўл юбордим. Лекин бу гал ҳам қўлларимни итқитиб ташлади.

— Тегманг менга! — деди Наргиза тўсатдан йиғи аралаш. — Яқинлашманг!

— Ие, — дедим кулиб. — Нега ундай дейсиз? Биз энди бегона эмасмиз, жоним! Ё... Мен шунчалик кўрқинчлиманми?..

Наргиза жавоб бериш ўрнига нари кетди-да, бурчакдаги жавон устига ўтириб олди ва кўлларини олдинга чўзди.

— Келманг! Яқинлашманг! Йўқса, бақираман!

— Хўп, яқинлашмадим ҳам дейлик! Аммо токайга-ча шу тахлит ўтирамиз?..

— Керак бўлса бир умр ўтирасиз, — деди Наргиза титраб. — Менга тўғри келмайсиз, билдингизми?

— Оббо, жа опқочасиз-да! — гапни ҳазилга буришга уриндим. — Жудаям қайсар қиз экансиз!

— Ажаб бўпти! Ракларнинг ҳаммаси шунақа бўлишади.

— Нима?.. Нима дедингиз? Рак дедингизми? У нима дегани?.. Қизиқчимисиз?

— Бу ўладиган касал дегани! — баттарроқ йиғлай бошлади Наргиза. — Эшитдингизми?.. Ишонмаяпсизми?.. Ишонмаяпсизми?..

Беихтиёр қайсарлигим тутди. Бу қадар жасурликни қаердан олдим, билмайман. Наргизанинг қайсарликларига қараб ўтирмай, уни маҳкам қучиб олдим ва эгнидаги кўйлакни ечиб ташладим.

Не кўз билан кўрайки... Қаллиғимнинг бир сийнаси йўқ, ўрни қалин дока билан бойлаб ташланган, дока эса йирингга беланиб кетганди...

Наргиза менинг бақрайишимни титроқ аралаш қузатиб тургач, бор овозда қичқириб юборди:

— Кўрдингизми? Энди ишондингизми? Ракман мен, ракман!.. Энди кетинг! Йўқолинг!.. Ҳеч кимни кўришга кўзим йўқ, йўқолинг!..

* * *

Наргизанинг бақир-чақирини эшитиб, Соҳиба опа ичкарига чоғиб кирди. У бирпас каловланиб турди-да, жон ҳолатда келиб сингисини қучоқлаб олди.

— Бу нима қилганинг, ношудгинам? — сўради йиғи аралаш Соҳиба опа. — Сенга минг марта айтганман-ку ракмассан деб! Тағин бошладингми эски ашулангани-а! Одам дегани шунчалик қайсар бўладими? Қодиржонда нима гуноҳ? Нега уни ҳалитдан қийнайсан?

— Ишонмайман ҳеч кимга! — Наргиза шундай деб опасининг бағридан сирғалиб чиқди-да, терс ўгирилди. — Мен ракман! Ўзим биламан, барибир ўламан мен!

— Бекорларнинг бештасини айтибсан! — уни уришиб ташлади Соҳиба опа. — Сенга илми-амал қилишган! Ҳаммаси ярамас София келиннинг иши. Ҳали қараб турсин, қилган ифлос ишлари ўзига қайтади, ҳа! Сен кўнглингни чўқтирма! Табиб айтди-ку! Худо хоҳласа бир ойда кўрмагандай бўлиб кетасан. Душманларинг алаmidан куйиб ўлади ҳали, синглим! Қани, кел, сенга қайноқ чой бераман. Кейин ётиб дам оласизлар! Юрақол!

— Йиринглар-чи, опа? — изиллаб йиғларди Наргиза. — Эзилиб тамом бўлдим-ку!

— Ие, амал қаердандир чиқиб кетиши керак-ку! Табиб ўзингга ҳаммасини айтган. Дори ича бошлаганингга ўн беш кун тўлгач, йиринг чиқа бошлайди деган. Мана, айтгани бўлди. Ё ёлғонми?..

— Билмадим... — Наргиза йиғлашдан тўхтаб, опасига суянганча йўлакка чиқди.

* * *

Мен росманасига аросатда қолгандек эдим. Худди карахт кимса каби турган еримда чайқалар, на тура-веришни, на йўлакка юришни билардим.

Қалбимни эса аччиқ бир афсус кемира бошлаганди. Иблис қиёфасидаги бу афсусга қарши миямда бир хаёл кўзғолон қиларди.

— Сен нималар қилиб қўйдинг? — дерди афсус. — Тағин боши берк кўчада қолдинг. Сени бошлаб алдаш-

ди. Энди хор-у зор бўласан. Кунинг касалнинг қошқовоғига қараш билан ўтадиган бўлди. Сен адойи тамом бўлган одамсан. Қарғишга қолдинг.

— Бекор гап, — унга қарши сўзларди хаёл. — Наргиза беозор ва меҳрибон. Бунинг устига гўзал, оқила қиз. Тез орада тузалади. Сен унга ишон! У билан бахтиёр бўласан...

Шундай хаёллар исканжасида бўшашганча айвонга чиқдим. Олим ака сигарет чекаётган экан.

Мени кўриб қўлидаги сигарет қолдигини кулдонга ташлади-да, оғир хўрсинди.

— Сен хафа бўлаверма, — деди менга эҳтиёткорона боқиб. — Наргизанинг касали унақанги кўрқинчли эмас. Соҳиба опанг ҳаққа ўхшайди. Табиб айтган кундан йиринг чиқа бошлади. Демак, ҳақиқатан кимдир илми-амал қилган... Э, шўрлик қайнсинглим. Ҳеч кимга ёмонлик қилмаган бўлса, нега бу кунга тушади?..

Олим аканинг бу сўзлари менга далда бўлгандек, иблис нари кетди. Кўнглимда жуфтимга нисбатан меҳр, ачиниш ҳисси уйғонгандек хушёр тортдим.

— Олим ака, мана кўрасиз, — дедим лаб тишлаб. — Ҳали ўша ярамаслар чапак чалиб қолишади. Биз уларни енгамиз. Қилган ёмонликларига минг пушаймон бўлишади.

— Баракалла, — елкамга қоқди Олим ака. — Сен жуда ақли, фаросатли йигит экансан. Бардам бўл, ҳаммаси олдинда. Шундай яхши кунларни кўрасизки, бахтдан ёрилай дейсиз.

Бирпас айвонда турган бўлдим-да, Олим акага хайрли тун тилаб ичкарига қайтдим. Наргиза аллақачон тинчанган, кийимларини алмаштириб бўлиб, диванга ўрин тўшаш билан овора экан.

Юрагим тўлиб унга яқин бордим-у, маҳкам қучдим.

Наргиза бу гал қаршилик қилмади. Бирпас сукут сақлагач, кафтларимни юзларига босганча силкиниб-силкиниб йиғлай бошлади.

— Йиғламанг, — дедим Наргизанинг майин сочларига юзимни босиб. — Сиз оғир касал эмассиз. Яқинда тузаласиз. Мен бунга кафилман.

— Мен оғирлашиб қолсам, ташлаб кетмайсизми? — йиғламсираб кўзларимга жавдираб боқди Наргиза. — Менга содиқ қоласизми?

— Албатта. Сизни зўрға топдим-у, нега ташлаб кетарканман? Фақат оғирлашиб қоламан деб мени кўрқитманг. Оғирлашмайсиз.

* * *

Орадан бир ой ўтди. Олим ака сўзида туриб мени газеталардан бирига ишга жойлаштирди.

Ҳар куни ишдан уйга шошар, Наргизанинг висоли ишқида елиб-югурардим.

Кунлар ўтгани сайин Соҳиба опанинг сўзларига ишониб борардим. Наргиза кунига бир неча марта дока алмаштиришини айтмаса, ҳеч қандай оғриқдан шикоят қилмаяпти. Аксинча, мазали овқатлар пишириб, дастурхон тузаб мени кутади. Кириб келганимда қайсидир китобни мутолаа қилаётганини кўриб кўнглим тоғдай кўтарилади.

Ҳа, мен энди ҳақиқий бахтимни топгандек эдим. Биз бир-биримизга жуда тез кўникдик. Тўпоричасига айтганда «аймоқи» бўлиб қолдик. Гоҳ ҳазиллашамиз, гоҳ ёлғондакам араз қилиб бир-биримизни куйдирамиз.

Бироқ ана шундай кунларнинг бирида...

Адашмасам ярим тун эди. Даҳшатли қичқириқдан уйғониб кетдим. Қарасам, Наргиза хонанинг у бурчидан бу бурчига бориб келар, тўхтовсиз дод соларди.

— Вой, жоним! Жоним оғриб кетяпти! Энди нима қиламан? Опажон, қаердасизлар? Ёрдам беринглар! Чидолмайман!

Олдинига нима қилишни билмай гарангсиб қолдим. Нима бўлди ўзи? Наргиза нега дод-вой қиляпти?..

— Сизга нима бўлди? — жон ҳолатда хотинимга ёпишдим. — Қаерингиз оғрияпти?

— Ўл бўлди, дард бўлди! — баттар бақириб ташлади Наргиза. — Менга яқинлашмаларинг!.. Мен ўламан, ҳа, ўламан!..

— Ўзингизни босинг, — бу гапларига зътибор қилмай юпатишга уриндим. — Ундан кўра менга қаерингиз оғриётганини айтинг!.. Дорихонага чиқиб келайми?..

— Опамни чақиринг, опамни! — ҳайқирди Наргиза. — Табибини олиб келсин! Чидолмайман!

— Ҳ-ҳозир, бирпас чидаб туринг, қўнғироқ қиламан! Мана, кетдим!..

Орадан ярим соатча ўтиб Соҳиба опа ўрта яшар, бошига оқ дўппи кийган эркакни эргаштирганча кириб келди.

Ичкарига кира солиб сингисини кучди.

— Ҳа, Наргиз, оғрияптими? Қани, ўтир-чи! Мана, Маҳкам акани опкелдим. Ҳозир дам солиб қўйса, оғримай қолади... Ҳеч қаеринг оғримаётганди-ку!.. Ё бирор ерга урилиб кетдингми?..

— Йўқ, йўқ! — ингранди Наргиза. — Бирдан оғриқ турди. Аъзойи баданим узилиб кетгудай бўлаяпти.

— Илоё уйи куйсин ўша келиннинг! — қарғана кетди Соҳиба опа. — Сени шу кунларга солган бўлса болаларидан тортсин! Маҳкамжон, тезроқ бошлай қолинг! Юрагим ёмон бўл кетяпти.

— Хавотир олманглар! — деди эркак Наргизанинг рўпарасига чўнқайиб ўтириб. — Синглимиз ҳозир тинчланади. Ҳойнаҳой, жинлар қўзғолон қилаётган бўлса керак. Иложи бўлса, йўлакка чиқиб туринглар! Мен ўқиган пайтда ҳеч ким бўлмаслиги керак.

Биз итоат билан хонани тарк этдик.

Йўлакка чиққач, Соҳиба опага ер остидан билдирмай разм солдим. Унинг юзида хавотир аломати сезилмасди. Афтидан олиб келган табибига қаттиқ ишонар, Наргиза тез орада додлашни бас қилиб уйқуга кетишидан умидвор эди.

— Балки дўхтир чақирармиз? — сўрадим секин Соҳиба опадан. — Қаранг, Наргиза қийнаиб кетяпти!

— Нима?.. — Қайнсинглим илк бор менга нафрат аралаш боқди. — Қанақа дўхтир? Эсингиз жойида-ми? Мени синглим касал эмас, билдингизми? Шунчадан бери қулогингизга танбур чалдимми-а? Ҳаддингизни билинг-да!

— Энди... Айтдим-қўйдим-да, — дедим бўшашиб. — Синглингиз қийналганига...

— Ҳозир Маҳкам ака тадбирини топади.

* * *

Афсуски, табибнинг «куф-суф»лари Наргизани тинчлантира олмади. У энди ҳеч кимга қулоқ тутмас, гоҳ ошхонага, гоҳ айвонга чопиб изилларди.

Мен ҳам Наргизанинг ортидан чопардим-у, қўлимдан бир иш келмасди. Тинчлантириш, юпатишдан нарига ўтолмасдим.

Чарчадим, ниҳоят хотиним йиғлашдан тўхтаб, мени маҳкам қучоқлаганча титрай бошлади. Пешонасидан совуқ тер қуйилар, танаси чўғ каби қизиб борарди.

Тоқатим тоқ бўлди. Ахир, токайгача чидаш мумкин? Наргиза деярли ўлим билан олишяпти-ку! Нега туғишган опаси томошабин бўлиб тураверади? Инсофи борми ўзи? Олим ака-чи? У ҳам ғиқ этмаяпти. Наҳотки, хотинига тушунтира олмаса? Бунинг ўрнига сукут сақлашдан бўшамаяпти.

— Бас, етар! — беихтиёр бақириб юбордим мен. — Дўхтирга борамиз! Ортиқ бардошим етмайди!

Шундай деб Наргизага ёпишдим.

— Юринг, жоним! Ўзим сизни обораман! Бу кетишда ҳолдан тоясиз. Адойи тамом бўласиз!

— Нима? — шу пайт Соҳиба опа чопиб келиб билагимга чанг солди. — Ҳой қуёв, ҳаддингиздан ошманг, дедим! Синглимнинг дўхтирда қиладиган иши йўқ. Бўлди, ҳозир оғриқ қолдирадиган укол қилиб қўяман.

Ухлайди-қолади. Қани, киринг Олим акангизнинг ёнига!..

— Илтимос, опамнинг айтганини қилинг, — Наргиза титроқ орасида мени ўзидан нари итарди. — Опам укол қилса, оғриқлар қолади. Кейин... Кейин хонамизга кириб дам оламиз.

Олим ака табибни кузатиш учун пастга тушиб кетганди. Норози бош чайқаганча ётоққа кирдим-да, ўзимни каравотга ташладим.

* * *

Мен чалкаш хаёллар, шубҳа-ю гумонлар қуршо-вида қолгандим. Қандай йўл тутишни, кимга нима дейишни билмасдим. Оғриқ қолдирувчи уколдан сўнг тинчланиб ёнимга чўзилган Наргизани маҳкам қучганча ётардим-у, қулоқларим остида унинг ҳайқириқлари, додлари, инграниб йиғлашлари жаранглар, миям косасидан чиққудек даражада қаттиқ оғрирди.

Нима қилиб қўйдим? Нега бу гал ҳам адашдим? Олим акани шу тобга қадар қаттиқ ҳурматлардим. Устоз, дея этагидан тутишга аҳд қилгандим. У-чи? Нимага билиб туриб мени ўтга ташлади? Унга нима ёмонлик қилиб эдим? Менда ўчи йўқ эди-ку!..

Умуман, нима сабабдан хаста қизни турмушга беришди? Муддаолари нимайди ўзи?..

Бувижон, агар ҳозир ёнимда бўлсангиз, роса уришардингиз. Чунки мен ғирт аҳмоқ ва овсарман. Чўкиб кетишимни биламан-у, аммо ўйламай-нетмай дарёга шўнғийман.

Мана, бугун ҳам яна бир марта алдандим. Аслида бу алданишими, тақдирми, ёки қора қисматми, билмайман. Биламан, Наргизада заррача гуноҳ йўқ. Ҳойнаҳой, хасталигини билгани учун чимилдиқ кўришни орзулагандир. Ҳа, у мени яхши кўради. Бир ойдан бери жуда тотув яшадик. Бир-биримизга шунчалар ўрганиб, суяниб қолдикки, ҳар сонияда қалбимиз со-

гинч, ҳижронни ҳис этиб туради. Лекин... Унинг касали оғирлашди. Оҳ-войларига чидай олмаяпман. Гўёки ҳаммасига мен айбдордек ўзимни чавақлаб ташлагим келаяпти, бувижон! Илми-амал деганлари шунчалик ёвқурми? Нимага келиб-келиб бизнинг бахтимизга раҳна солади? Нима қилай? Жуфтимни бу чангалдан қандай қутқарай?..

Шундай хаёллар билан аста Наргизага назар ташладим. Азоблари ариб, кўзини уйқу элтибди.

Эндигина устини кўрпа билан ёпган эдимки, хона эшиги оҳиста тақиллади.

Сакраб ўрнимдан турдим-да, бориб эшикни очдим.

Соҳиба опа экан. У бирпас нима дейишни билмай ўйланиб тургач, билагимдан тутди.

— Қодиржон, энди биз борайлик, — деди сал нарида қўлида сумка билан шай турган Олим акага ишора қилиб. — Мана, Наргизаям тинчланди. Буёғига сизларни Худога топширдик. Бирор гап бўлса, қўнғироқ қилинг. Лекин зинҳор дўхтирга чопа кўрманг! Табиб бир-икки кундан кейин яна келиб дам солади. Кўрмагандай бўп кетади синглим. Хўпми? Тушундингиз-а?..

Гарчи эр-хотинга нисбатан қалбимда нафрат турён ураётган бўлса-да, аранг ўзимни қўлга олиб Соҳиба опанинг сўзларини маъқуладим.

— Хавотир олманг, мен ёнидаман. Ҳаммаси сиз айтгандай бўлади.

* * *

Минг афсус, табиб қанча қатнамасин, Наргизанинг аҳволи яхшилана қолмасди. Ҳар куним фарёдлардан иборат бўлиб қолганди. Бемор бемор-да!.. Инжиқликлари, дард орасида мени силтаб ташлашларига кўникмай иложим йўқ. Гоҳ дока ювишга тушиб кетар, гоҳ ўзимча Наргизани аллалашга тутинардим. Соҳиба опа эса ҳануз сўзида туриб олган. Қаерларгадир бориб янги дорилар олиб келади, мажбурлаб уларни Наргизага ичиради. Баъзи дориларни ичгач, хотиним қайт қила-

ди, тўхтовсиз йўтала бошлайди. Мен юрагим оғригандан оғриб унга сув тутқазаман...

Хуллас, бўлганча бўлгандим. Худди тубсиз жарликда яшаётгандек, юқорига чиқишдан умидларимни узгандек ҳиссиз бир кимсага айланиб қолгандим...

Ахир, нима қилай? Бу нима касалки, ортга чекина қолмаса?.. Ким бизга кўмак бера олади? Ҳеч кимми?.. Наргиза умрининг охиригача шундай ўтадимиз?

Мана, тагин тонг отди. Хўрозлар қичқира бошлаганда иккаламиз ҳам мудрай бошлагандик. Тун бўйи дард билан олишиб чарчаганмиз. Айниқса, Наргиза ҳолдан тойди. Шўрликнинг йиғлашга, дод солишга-да қурби етмай қолибди. Ҳозир яна касали хуруж қилди-ю, ҳаммаси бошидан бошланади. Йўқ, бундай яшаш мумкин эмас. Нимадир қилиш керак.

Тахмин қилганимдек, яна Наргизанинг фарёди кулоқларим остида янгради.

Қандай ўрнимдан сапчиб турганимни ўзим ҳам сезмай қолдим. У хонани айланиб, саннаб йиғларди.

— Художон, тезроқ жонимни ола қолсанг-чи! Ҳаммаёғим оғриб кетаяпти, ахир! Нега Азроилингни юбора қолмайсан? Ё менда қасдинг борми? Қасдингни олиб бўлдинг. Энди мени тинчлантир!..

— Наргиза, бўлди, йиғламанг! — дея уни маҳкам кучиб олдим. — Укол қилиб қўяйми? Оғриқларингиз пасанда бўларди... Айтинг, нима қилай? Бундай йиғлайверсангиз, баттар бўлади-ку!..

— Илтимос, мени дўхтирга оборинг, — деди Наргиза бирдан йиғлашдан тўхтаб. — Ортиқ бардошим етмайди. Бундан кўра ўша баннисаларда ўлиб кетганим яхши.

— Опангиз...

— Э, у гапираверади. Дард тортишиб қўйяптими опам? Тезроқ бўлсангиз-чи!

— Хўп, ҳозир, кийиниб олай!

— Олдин докамни олиб чиқинг. Ҳаммаёғим расво бўлиб кетди.

Мен оёғимни қўлимга олиб ваннахонага чопдим...

— Худога шукр, — дердим ўзимга ўзим. — Фикримиз бир жойдан чиқди. Ўзиям ишонмай қўйган кўринадидега опасига! Ишқилиб, шундай бўлсин! Қайсарлиги тутмай турсин. Касалхонага борсак, ҳаммаси ойдинлашади. Ҳеч бўлмаса дори-пори ёзиб беришар.

* * *

Биламан, менинг фикрим, айтадиган гапларимни бир пулга олишмайди. Наргизанинг мени севишига ишонсам-да, бу хонадонда ҳам сиғинди эканимни яхши англайман. Ҳозирги тутаётган ишим Соҳиба опани оёққа турғазиши, бошимга не кунлар тушиши муқаррарлигини аниқ-тиниқ ҳис этиб турибман. Аммо хотинимнинг азобда яшаши ҳаммасидан устун. Майли, мен кимларнингдир қўлида ўйинчоққа айландим. Кимлардир менга барибир паст назар билан боқади, менсмайди, керак бўлса устимга мағзава ағдаради. Мен бўлсам, бош эгишга, тухматлар, ҳақоратлар, ёлғонлар остида қолган қаддимни букканча барчасига тоқат қилишга маҳкумман. Асосийси, Наргиза дарддан халос бўлсин. Қаршимда илк лаҳзалардаги каби жиламайибгина турсин, рўзғор ташвишларига кўмилсин, ишқимизнинг тотли онларига тўйсин. Қўрқмайман! Дардига албатта малҳам бўламан...

Касалхона ҳовлисидан ўтишимиз билан теварақдаги беморларга кўзим тушиб алланечук бўлиб кетдим. Уларнинг бири юзи дока билан ўраб ташланган ҳолда букчайганча ногиронлар аравачасида ўтирар, чўпдек озиб кетган бошқа бир беморни замбилда ичкарига олиб киришарди.

Йўлакдаги манзара бундан-да қўрқинчлироқ. Йиғи-сиғи, бақир-чақирдан юракларим эзилиб Наргизамни қаттиқроқ қучдим.

— Энди менинг хотиним ҳам шуларга ўхшаб қоладими? — дердим хаёлан. — Анавилар каби озиб кетадими? Замбилга солиб юришадими? Йўқ, у кучли.

Наргизам бунақанги касалга чалинмагани рост. Соҳиба опанинг айтганлари тўғри бўлиб чиқсин. Худойим, ўзингдан сўрайман, шундай қилгинки, у оғир касалга чалинмаган бўлсин! Акс ҳолда кўтара олмайди. Ўзим ҳам адо бўламан...

Аксига олгандек, врач қабулига кириш ҳам осон кечмас экан. Эшик олдида ўндан зиёд бемор навбат кутиб ўтирибди.

Наргизанинг инқилаши, елкамга суянган кўйи оғир нафас олиши бағримни эзиб уни эҳтиёткорона курсига ўтқаздим.

— Ҳаммаси тугайди энди, ишонинг! — дедим кўнглини кўтариш учун атайин. — Мана кўрасиз, дўхтир иккаламизниям уришиб беради. «Бу ерда пишириб кўйибдими сизларга?» деб ташқарига ҳайдайди.

— Оғриқ-чи? — менга умидвор жавдираб термулди Наргиза. — Дардимни аритишмайдими?

— Нега аритишмас экан? Кучли дориларнинг ҳаммаси шуларда бўлади, жоним. Ёзиб берасан деб туриб оламан. Шундай чиқиб кетармидим? Сиз дод солганингизда жоним узилиб кетай дейди. Бермай кўрсин...

— Яхшиям сиз борсиз, — шивирлади Наргиза кўзлари ёшланиб. — Оғринмай қараяпсиз менга.

— Қизиқчимисиз? — ўзимча койинган бўлдим. — Сиз менинг бору йўғимсиз. Жонингиз оғриси, дунёга сиғмай кетаман... Йўқ, келинг, ўша оғриқдан гапирмайлик. Яхшиси, ўйлайлик. Тузалганингиздан кейин биринчи қиладиган ишимиз нима бўлади?

Наргиза елка қисди.

— Ҳа, сизга янги кийимлар сотиб оламиз-да, — давом этдим мен. — Сизларникига, кейин бизнинг қишлоққа борамиз. Икковимиз велосипедда роса катайсиз қиламиз. Хўпми?..

Наргиза маъносиз жилмайган бўлиб бош ирғаб кўйди...

Шу гапларни айтишга айтдим-у, ичимни нимадир тирнаб ўтгандек энтикдим.

Кошкийди, шу сўзларим ҳақиқатга айланса. Саробнинг лойқа сувлари қуриб битса...

* * *

Ярим соат шу қадар секин ўтгандек туюлдики, гўё шунча вақт игна устида ўтиргандек бўлдим. Ўзим эмас, Наргизанинг тўсатдан дод сола бошлашидан қўрқардим. Касалхонада бўлишимизга қарамай, бу аянчли ҳайқириқлардан юрак олдириб қўйганим сўнгги паллада кўпроқ сезиларди.

Ниҳоят бизнинг навбатимиз етиб биргаликда ичкарига кирдик. Тўрда олтмиш ёшлар атрофидаги жиккаккина врач ўтирар, ёнидаги стол қаршисида ҳамшираси нималарнидир ёзиш билан овора эди.

— Келинлар, — врач бизни очиқ чеҳра билан қарши олди ва ўтириш учун жой кўрсатди. Ўзи эса кўзойнагини тақиб Наргизанинг тепасига келди.

— Хўш, қизим, нима бўлди? — сўради мулойимлик билан. — Қаеринг оғрияпти?

Наргиза гапира оладиган аҳволда эмасди. Ўрнига мен жавоб бердим.

— Чап сийнаси, — дедим овозимни хийла пасайтириб. — Оғриқ кучайиб кетди. Қаттиқ азобланаяпти.

— Қани, кўрсат-чи! — буюрди врач. — Тортинма, мен кўришим керак.

Наргиза уяла-уяла касалланган ерини кўрсатди. Врач синчиклаб кузатган бўлди-да, ортга тисланди.

— Бўлди, сен чиқавер! Ука, сен қол! Гаплашиб олишимиз керак.

Бу гапни эшитдим-у, ичимга муз югурди. Вужудимда титроқ турди. Наргизани авайлаб йўлакка олиб чиқиб курсига ўтқазгач, кабинетга қайтиб врачга савол назари билан боқдим.

— Оғриқ қачон бошланганди? — сўради врач қовоғини уйиб.

— Бир ҳафта бўлди. Бирдан дод сола бошлади.

— Иним, адашмасам сиз беморнинг турмуш ўртоғига ўхшайсиз. Шундайми?

— Ҳа, шундай.

— Унда эшитинг. Хотинингиз рак бўлибди. Афсуски, касаллик сўнгги паллага кириб бўлган. Операция қилган тақдиримиздаям, кўтаролмайди. Энди ука, беморга бир укол ёзиб бераман. Укол рўйхатда туради. Текин. Оғриқни қолдириб, ухлатади. Нимаям қилардингиз? Борган еригача шу уколминан амаллаб турасиз-да!.. Фақат беморга чурқ этманг. Тилингизни тийинг.

Йўқ, врачнинг сўнгги сўзлари қулоғимга кирмасди. Шу қадар қарахтланиб қолгандимки, миям ишламас, жуссам ўзимга бўйсунмаган каби тош қотганди.

Бир неча дақиқа ичида хаёлнинг не кўчаларига кириб чиқмадим. Бўғзимга тикила бошлаган ҳайқириқ нафас олишга қўймай нуқул ҳансирардим.

Эй Яратган эгам! Аввалги шижоатим, журъатим, меҳрим, ҳаловатим, ҳайратим қайга қойиб бўлди? Нега ҳеч нарсани ҳис этмаяпман? Ўзим кимман? Бу хонада нима қилиб турибман? Тошга айланган бўлсам, нима учун қулаб тушмаяпман? Кимдан мурувват изляяпман ўзим?..

Дарвоқе, Наргиза қаерда? Нима сабабдан менинг олдимда эмас?.. Тўхта, у касал, ҳа, оғир хаста меҳрибоним! Унга қарашим, парваришлашим, ҳолидан хабар олиб туришим лозим эмасми? Нима қилиб қимир этмай турибман? Ташқарига чопсам, Наргизимни қучсам бўлмайдимиз? У эътиборга муҳтож. Муҳаббатимга ташна. Шошилишим керак. Маҳтал қилиб қўймаслигим зарур.

Шундай дердим-у, қимир эта олмасдим. Лабларим қуруқшаб, бир врачга, бир ҳамширага жавдирардим.

— Ўзингизни қўлга олинг, ука! — Мен врачнинг турткисидан сесканиб кетдим. Шундагина тасаввурларим уйғониб, дунёни янгитдан идрок эта бошладим.

— Мана бу дори рецепти, — давом этди врач. — Келинга шунчаки оғриқ қолдирувчи дори деб айтинг. Юрагида шубҳа уйғотиб қўйманг. Кейин... Йигит киши сал ўзини қўлга олади, бардам бўлади. Тушунаман, бу оғир савдо. Лекин бирдан тушкунликка тушиб кетишингиз яхши эмас. Худо билади, балки шу дори баҳона тузалиб кетар. Ажабмасийди, шундай бўлса. Омадингизни берсин!..

* * *

Бўшашганча йўлакка чиқдим. Жуда қўрқардим. Билиб-билмай Наргизага врач айтган сирларни ошкор этиб қўйишдан чўчирдим. «Мана, ҳозир беихтиёр қовоқ уйиб ёки оғир хўрсиниб қўяман-у, у гумонсирай бошлайди. Мени сиқувга олиб ҳақиқатни айтишга мажбур этади» деган ўй миямни кемирарди.

Бундай бўлмади. Наргиза кўксига кафтини босганча беҳис ўтирарди.

Менга кўзи тушиб истамайгина ўрнидан қўзғалди ва қўлтиғимга кирди.

— Ҳа, намуноча узоқ қолиб кетдингиз? — сўради йўл-йўлакай.

Гап оҳангида хавотир сезилмаётганига амин бўлдим. Демак, ҳеч нарса билан қизиқаётгани йўқ.

Тўхтаб, икки юзини кафтларим орасига олдим-да, зўрма зўраки жилмайдим.

— Врач жуда сергап одам экан, — дедим ичимда кўтарилиб келаётган ғалаённи аранг босиб. — Оғриқ қолдирувчи доридан қандай фойдаланишни бир соат тушунтирди ўзиям.

— Қанақа дори экан ўзи? — сўради Наргиза ҳануз синиқ овозда. — Оғриқларимни йўқ қилармикан?

— Ҳа-да, оғриқ қолдириб, сизни ухлатаркан. Мана, энди яхши бўлади.

— Рак, дегандир ҳойнаҳой? Яширмай айтаверинг!

Шундай деб Наргиза кўзларимга аламли нигоҳларини тикди. Бунга хотиржам қараб туришнинг имкони йўқ эди. Бир муддат гўлдираб қолдим.

— Гапиринг! — баттарроқ қистовга ола бошлади у. — Нима экан? Ракми?..

Тагин мажбуран кулимсирашга мажбур бўлдим.

— Индамаётганимнинг сабабини айтайми? Ҳайрон қоласиз.

— Айтинг! — деди Наргиза тоқатсизланиб. — Илтимос, бўла қолинг!

— Опангиз ҳақ экан. — бу гапни ўз оғзимдан суғуриб олгандек бўлдим. — Сиз рак эмассиз. Дўхтир «эскича»дан бўлиши мумкин, деди. Мана шу укол кучли экан, тузатаркан.

Наргиза аввалига индамади. Тескари ўгирилиб бирикки инграниб олгандан сўнг қайтадан менга юзланиб, эшитилар-эшитилмас гудраниб кўйди:

— Эскичасиям жувонмарг бўлсин, илойим!

* * *

Дунёнинг мўъжизаси кўп экан. Яқиндагина одам боласи чидаб тура олмайдиган даражада ҳайқириб, дод солган Наргиза битта уколдан сўнг тинчиди-қолди.

Дарддан фориф қилганимдан мамнунлиги шундоқ кўз қарашларидан сезилиб турди. Дард нари чекинган кезларда ўзича менга атаб муҳаббат ҳақида шеърлар ўқийдиган, чарчаган маҳали елкамга бош қўйганча ухлайдиган бўлди.

Унинг жони ором ола бошлаганини, қувноқ лаҳзаларга ошно бўлаётганини, майин жилмайишлари, илгаригидек ҳазиллашиб «домлажон» дея эркалашларини кўриб севинардим. Табиатан унутувчанлигим сабаблими, Наргизанинг чеҳраси очилганини кўргач, Олим акага бўлган нафратим, алданиш аламлари ёдимдан кўтарилгандек эди. Жуфтимдан айланиб-ўргилиб, унга меҳр кўрсатиб чарчамасдим.

Шундай кунларнинг бирида квартира эшиги безовта тақиллади. Наргиза каравотда ўтирганча Навоий ғазалларини мутолаа қилар, қур-қур китобдан бошини кўтариб, менга эркаланганнамо кулиб қўярди.

Эшик тақиллаши уни бирдан хушёр тортириб, шоша-пиша қўлидаги китобни ёстиқ орасига беркитди ва уринга чўзилди.

— Илтимос, бориб эшикни очинг, — шивирлади Наргиза ранги оқаринқираб. — Опам келди. Тезроқ бўлинг!..

Мен ҳам юрагим увишиб йўлакка чиқдим-да, ташқари эшикни очдим.

Ҳақиқатан Соҳиба опа экан. Мен билан саломлашди-ю, қўлидаги пакетни қўлимга тутқазиб, Наргиза ётган хонага ўтди.

— Вой, опошмисан? — каравотнинг бир четига ўтириб сингисини кучди Соҳиба опа. — Ҳеч қаеринг оғримаяптими?

Наргиза боши билан «йўқ» ишорасини қилди ва менга сирли кўз ташлаб қўйди.

— Хайрият, табибнинг куф-суфлари кор қипти, — деди Соҳиба опа менга ғалатомуз қараш қилган бўлиб. — Айтгандим-ку сенга! Сенга илми-амал қилган ўша пес келин. Мана, дуолар кучини кўрсатибди. Мен бугуноқ тагин чақираман ўша табиб йигитни. Бостириб-бостириб ўқитворамиз. Кўрмагандай бўл кетасан.

— Керакмас ўша табибнингиз, — Наргиза менга бир кўз қисиб қўйди-да, бошини эгди. — Куёвингиздан қўймасин!

— Нима? — Соҳиба опа беихтиёр сергакланиб мен томон юзланди. — Нима бўлди ўзи? Куёвим нима каромат кўрсатди? Мундай тушунтириброқ гапирсангчи, Наргиз?

Наргиза инқиллаб ўрнидан қўзғалди ва «айтсамми, айтмасамми» дегандек бир муддат иккиланиб қолди. Бироқ Соҳиба опа ўй суришга қўядиган ҳолда эмасди.

— Нима бало? Икковларингам мум тишлаб олган-мисизлар? Нима гап?

— Биз... Дўхтирга бордик, — деди ниҳоят Наргиза.

— Профессор зўр укол ёзиб берди.

— Нима?.. Нима дединг? Яна бир қайтар!

— Менга укол ёзиб беришди, деяпман.

Соҳиба опа бу хабарни эшитиб безовталаниб қолди. Менга бир ўқрайиб олди-да, хонани бир неча марта асабий айланиб чиққан бўлиб, яна мен томон ўтириди.

— Раҳмат, сизга, куёв, минг раҳмат! — дея бақирди киноя аралаш. — Синглимни олиб бердим, тўйингизни ўтказиб бердим, кўчада қолдирмадим. Бу менга билдирган ташаккурингиз-да-а? «Сенам одамидинг» деганингизда-а бу?..

— М-мен нима қилдим? — елка қисдим гарчи қайнсинглимнинг миннатлари юрагимга тифдек санчилган бўлса-да, ўзимни босиб. — Мен... Синглингизни оғриқлардан халос қилдим, холос.

— Синглим рақма-ас! — энди бор овозда қичқирди Соҳиба опа. — Эшитаяпсизми, рақма-ас!.. Нимага дўхтирма дўхтир судрайсиз уни?

— Опа, куёвингизда айб йўқ, — орага тушди Наргиза ўтирган ерида. — Нимага уни уришяпсиз? Мен илтимос қилдим дўхтирга оборинг деб!

— Ҳали...

Соҳиба опани қутилмаганда титроқ тутди. Ранги бўзариб, нима қилишни билмай қолди. Гоҳ синглизига, гоҳ менга нафрат аралаш нигоҳ ташлади. Ўзини хотиржам тутишга куч топа олмай, бошини чангаллаганча полга ўтириб қолди.

Шу аҳволда бир неча дақиқа сукут сақлагач, даст ўрнидан туриб қўлига рўмолини илди ва сўнги бор иккаламизга газабнок тикилиб туриб, «Бу кунингдан баттар бўлларинг», дея аламли шивирлади-ю, йўлакка чопди.

Афсуски, қайнсинглимнинг бу қилиғи Наргизага оғир ботганди. Анча вақтгача ўксиниб йиғлади. Қанча

юпатишга уринмай, фойдаси бўлмади. Қўл чўздим дегунча мени силтаб ташлаб йиғлайверди. Шу орада дорининг кучи кетдими, йиғи дод-войга уланди. Энди зудлик билан навбатдаги уколни қилмасам бўлмасди.

* * *

Орадан икки ой вақт ўтди. Борган сари укол таъсири сустлашиб борар, поликлиникадан дори ташиб улгурмасдим.

Соҳиба опа ҳам ўз билганидан қолмади. Икки ой ичида ҳар ҳафта турли табибларни етаклаб келиб, дам солдираверди. Лекин фойдаси сезилмасди. Наргиза ҳолдан тойди. Ранги оқаринқираб, бўлар-бўлмаста инжиқланадиган, оғриқлар бошланганда ҳеч кимни яқинига йўлатмайдиган бўлиб қолди.

Квартира унинг опа-сингиллари, жиянлари билан тўлганди. Қайсидир бири Наргиза ёқтирган овқатни пишириб, оғзига тутишга уринар, кимдир кир ювиш, хоналарни супур-сидир қилиш билан банд эди.

Сезишарди. Наргизанинг аҳволи, қисмати барчаларини ҳушёр тортириб бўлганди. Ҳадеганда ўзаро пичир-пичир ҳам қилиб олишарди.

Кунларнинг бирида ана шундай пичир-пичирлардан бири қулоғимга чалинди-ю, жоним қақшаб кетди...

Ўша куни Наргиза одатдагидан қаттиқроқ қичқириб йиғлай бошлади. Ҳаммамиз оёққа турдик. Кимдир уни қучиб овутишга уринди, яна кимдир янги дока қидиришга тушди.

Наргиза эса опаларининг ёлворишларига қулоқ осмасди. Куйиб-пишиб йиғлаганча хонани айланарди.

Уйдаги бақир-чақирлар худди азага ўхшарди. Ҳеч ким бир-бирига эътибор қилмас, қандай бўлмасин Наргизани тинчлантириш пайида эди.

Хайрият, бир соатча ўтиб Наргиза чарчадими, ё оғриқлар пасанда бўлдими, бўшашган кўйи каравотга ёнбошлади-да, пинакка кетди.

Шундан кейингина кўзларим мошдек очилиб, хотиржам тортдим ва «Энди нима қиламиз, дегандек Соҳиба опага боқдим.

— Жонимгаям тегиб кетди! — деди Соҳиба опа терс ўгирилиб. — Қачон ўларкин шу? Шунча одамни қийнашига бало борми?

Бу гапни эшитиб тургани еримда тош қотдим. Кутмагандим. Ахир... Опаси... Туғишган опасининг қандай тили борди? Нега ундай деди? Боягина меҳрибончилик қилиб ётганди-ку! Кўзига ёш олганини ўзим кўрдим-ку! Ёлгонмиди?

Шу кунга қадар қанча кўргиликлар бошимга тушган бўлса-да, бугунчалик азобда, аросатда қолмагандим.

Бошимга бирон гурзи билан ургандек тарс ёрилаёзди. Хаёлларим, тасаввурларим чалкашди. Лабларим қуруқшаб, билинар-билинемас тамшана бошлаганимни ҳис этдим.

Тўғри, мен бу гал ҳам алдандим. Алдансам-да, Наргизадан ёмонлик кўрмадим-ку! У қурби етганича менга меҳрини бағишлади. Озми-кўпми менга ёстикдош бўлди. Унга нисбатан қалбимда илиқлик туйдим. Кечгача кўрмасам, соғинадиган, хавотирланадиган бўлдим. Кўзларимиз, нигоҳларимиз тўқнаш келганда хотиржам тортдим. У пиширган мазали овқатларни мақтаб-мақтаб тановул қилдим. Унга нечталаб шеърлар бағишладим. Шеърларимни ўқиб кўзига ёш тўлганда қўшилиб йиғладим. Узундан узун кечаларда бир-биримизга суянчиқ бўлдик. Бир-биримизга ҳеч қачон хиёнат қилмасликка сўз бердик. Биз ана шундай тотли лаҳзаларни биргаликда кечирдик.

Йўқ, мен бундай ҳақоратни кўтара олмасдим. Наргизага ўлим тилашларига чидаб туrolмасдим.

— Сиз қанақа жигарсиз, опа! — дедим газабимни жиловлай олмай. — Одам ўз сингисига ўлим тилайдими ҳеч замонда? Виждонингиз борми?

Соҳиба опа кутилмаган муомаламни эшитиб турган ерида қотиб қолди. Ранги бўзариб, лаблари асабий титради. Пешонасида маржон терлар пайдо бўлди. Бир менга, бир ёнидаги сингиллари, сал нарида турган Олим акага жавдиради. Сўнгра овозининг борича қичқирди:

— Мен унақа деганим йў-ўқ!.. Синглимни ўлсин деганим йў-ўқ! Йўқо-ол сингинди, йўқол! Уйни бўшатиб қўй!

Шубҳасиз, сингиллар ҳам айнаи чоғда менга нафратли нигоҳ ташлашар, баъзилари «ким бўлибсанки, бақирасан?» дегандек лаб буриб қўйишарди.

Фақат Олим акагина хотинига яқин келиб нари тортган бўлди.

— Бу нима қилганинг, Соҳиба? Куёвгайм шунақа муомала қиладими? Тинчлан! Ўзимиз гаплашволамиз! Қани, айвонга чиқ-чи! Юрақол!

Соҳиба опа кичик сингисини Сарвиноз билан бирга айвонга чиқиб кетгач, Олим ака мени ташқарига етаклади.

— Қодирбой, юринг, бир шамоллаб келайлик!

* * *

Ташқари жуда салқин бўлишига қарамай, биз йўлак рўпарасидаги ўриндиққа чўкдик. Олим ака дарров уф тортганча чўнтагидан сигарет чиқариб тутатди. Афтидан гапни нимадан бошлашни билмай ҳалак эди. Сукутга толган қўйи бир неча дақиқа ўтириб қолдик.

Олим ака сигаретини чекиб бўлгач, ниҳоят бошини кўтармаган ҳолда сўз бошлади.

— Ука, Соҳиба опангдан хафа бўлма, — деди у. — Феъли шунақа. Тутган еридан кессам дейди. Аёллар шунақа бўлади-да энди! Нимаям қилардик. Чидаймиз.

— Йўқ, мен бундай ҳақоратга чидай олмайман, — дедим қатъийлик билан. — Туғишган сингисигайм ўлим тилайдими? Ақл-фаросати жойидами ўзи?..

Тўғри, мен у кишининг наздида ҳеч киммасдирман. Лекин бу гапни эшитиб кўксимга пичоқ санчилгандек бўлди. Майли, кетиш керак экан, кетавераман. Қўрқадиган ерим йўқ.

— Бекорларни айтибсан, — жеркиб берди Олим ака. — Сал ўзингни босвол-да, ука! Оила қуриш осон ишмас. Ўнқир-чўнқир йўллари бўлади, керак бўлса жарликларга дуч келасан. Шулардан ўта олсанг, ўшандагина ҳақиқий бахтга эришасан. Ўйлайсанки, менга энгил кечаяптими? Ҳечам-да! Соҳиба опангнинг феъл-атвориға илонлар пўст ташлайди. Ҳали сен мингдан бириниям кўрганинг йўқ. Аммо шу аёл билан йигирма йилдан бери яшаб келаяпман. Ўлиб қолмадим-ку!

— Мен сиз эмасман, Олим ака. Шундоғам ҳаётда кўп аламлар тортдим. Буям майлиди, бўлиб ўтган ишларни юзимга солишлари ўтиб тушди. Қўйинг, Наргизага тинчлик керак ҳозир. Мени деб баттар азобланмасин. Яхшиси, кета қолай. Соҳиба опа шуни хоҳлаяпти.

Шу пайт юқори қаватдаги деразаларадн бири шарақлаб очилиб, Наргизанинг ингранган товуши янгради.

— Қодир ака! Қаердасиз? Кириг уйга! Мен ёмон бўлаяпман! Кириг тезроқ! Ўлиб қоламан ҳозир! Ҳеч бўлмаса ўлигимни кўриб қолинг! Кириг!

Бу товуш, дардли оҳанг борлиғимни ағдар-тўнтар қилиб ташлади. Суюкли инсондан айрилиш, ғазаб, меҳр, алам... Ҳаммаси бир зумда қоришиб кетди.

Қандай ўрнимдан сакраб турганимни, юқори қаватга чопганимни билмай қолдим...

Эҳ, Наргиза, мени нималар қилиб қўйдинг? Овозингни эшитдим дегунча дунёни унутиб қўймоқдаман. Алданиш-у, турфа ҳақоратларга кўз юмиб ҳузуригга талпина бошладим. Бу қандай қудрат ўзи? Сендан ростакамига айрилиб қолсам, нима қиларканман? Қандай аҳволга тушарканман? Тириклигим, тўрт му-

чам соғлиғи, шукроналикка йўғрилган туйғулар мени юпата олармикан? Йўқ, сендан айрилиш дўзахдан баттар кечади. Дунёда мени тик оёқда ушлаб турган ёлғиз ўзингсан. Кошкийди, мўъжиза юз берса-ю, дардларинг бир неча дақиқа ичида ариб битса. Барча торган азобларимиз оддий бир тушга айланиб қолса. Қанийди, қанийди...

* * *

Мана, йил айланиб тагин баҳор юз кўрсатди. Квартира деразасигача эгилиб тушган улкан дарахт ҳам куртак ёзиб, теварак қалдирғочларнинг чуғур-чуғурига тўлди. Очиқ ойнадан баҳор нафаси уфуриб, хоналарни чулғади. Бироқ буларнинг ҳеч бири кўнглимга сирмайди. Наргиза тобора оғирлашиб боряпти. Дори ҳам кейинги кунларда таъсир қилмаётгандек. Уколдан сўнг беш дақиқа тинчланган бўлади-ю, қайтадан инграй бошлайди. Иштаҳаси ҳам вақт ўтган сари йўқолиб боряпти. Тез-тез сув сўрайди. Чўпдек озиб кетди бечорагинам.

Мен хона деразаларини маҳкам ёпдим-да, Наргиза томон ўгирилдим. У каравотда чўнқайиб ўтирганча пинакка кетганди. Ҳа, кейинги кунларда фақат ўтириб ухлайдиган одат чиқарди. Ётса, бадани симилаб оғирмиш.

Секин каравотга яқинлашиб тепасига энгашдим. Эсиз, яқиндагина юзлари тўлишган, икки ёноғи қипқизил эди. Озиб, лунжи ҳам осилиб тушаёзибди.

Наҳотки, унинг сўниб бораётганини энди сезган бўлсам?.. Қандай даҳшат? Шу кунга қадар рўмол ўраб юргани сабабми, пайқамаган эканман. Бугун бош яланг ҳолда кўрдим-у, кўрқиб кетдим. Кеча ҳам шундаймиди? Ё бирдан бошландими? Бошини яра босибди. Сочлари тўкилиб туша бошлабди.

Шу пайтгача кўзим қаёқдайди? Нега бирор марта бўлсин рўмолини ечиб кўрмадим? Ахир, бирор малҳам суриш керак-ку! Ўзи қандай чидаётган экан?

Даст ўрнимдан турдим-у, йўлакка чиқдим. Соҳиба опа супур-сидир қилаётган экан. Менга кўзи тушиб лаб буриб олган бўлди-да, супуришда давом этди.

Нима қилсам бўлади? Қайдан топай ўша малҳам-ни? Топганимдаям ёрдами тегадими-йўқми? Тўхта, дўхтир нима деганди? Узоғиминан олти ой яшайди деганди. Энди нима бўлади? Наргиза ростдан ўлиб қоладими?

Юрак ютиб Соҳиба опага айтмоқчи бўлдим. Бир неча марта сўз бошлашга чоғландим. Барибир уддасидан чиқа олмадим. Биламан, бу аёл ўшандан бери менга орқа ўгириб юрибди. Саломимга ҳам жони чиққудек зўрға алик олади. Агар ҳозир нимадир десам бобилаб беришдан ҳам тоймаса керак. Яхшиси, тилимни тияман-у, ортимга қайтаман.

Тўғри қилган эканман. Наргиза уйғонибди. Ёнига ўтирдим-да, елкасидан эҳтиёткорона кучдим.

— Йў-ўқ, — шивирлаб қўлимни елкасидан олиб ташлашга тутинди у. — Оғриб кетяпти. Сочларимгаям қўл теккиза олмаяпман. Ҳаммаёғимни яра босди.

— Нега шивирлаяпсиз? — сўрадим баттар хавотирим ортиб. — Сизга нима бўлди?

— Мен... Тушимда бобомни кўрдим, — яна шивирлаб қўзларимга кўрқув аралаш боқди Наргиза. — Эшитяпсизми? Бобом тепамда айланяпти. Ана, ҳозир ҳам рўпарамда турибди. Қўлимдан тортқилаяпти. Мени олиб кетгиси келаяпти. Кўряпсизми сизам?

— Бу нима деганингиз? — унинг икки елкасидан маҳкам тутиб ўзимга қаратдим. — Кўрқитманг унақа! Қанақа бобо? Ҳеч ким йўқ хонада!

— Сиз кўрмаяпсиз-да, — янада секинроқ пичирлади Наргиза. — Мен аниқ кўриб турибман. Фақат-чи, опамга айтманг! У билмасин, хўпми? Виласиз-ку, қизғанчиқ! Бобомни менга тескари қилиб қўйишданам тоймайди у.

Шундай деб Наргиза қайтадан ёстиққа ёнбошлади ва кўзларини юмиб олди.

Йўқ, бундай қараб тура олмайман. Опасига айтишим керак. Шошилишим зарур, шошилишим.

Таваккал ўрнимдан туриб йўлакка чиқдим ва ошхонада идиш ювишга тушиб кетган Соҳиба опага яқинлашдим.

— Опа, Наргиза алаҳлай бошлади, — дедим ётоққа ишора қилиб. — Бобом ёнимга келди, рўпарамда турибди, деяпти.

Соҳиба опа бу гапимни эшитгани ҳамано ётоққа чопиб кириб мудрай бошлаган Наргизани силтай кетди.

— Ҳой, Наргиз, бу нима қилганинг, сингилжон? Қанақа бобо? Эсингни еганмисан? Кўзингни очсангчи, очақол!

Йўқ, Наргиза шу тобда ўлим билан олишарди. Унинг кур-кур титраб қўяётган озғин жуссасига боқиб беихтиёр бўғзимга нимадир тиқилгандек бўлди. Қандайдир ёввойи куч мени ортга тисланишга мажбур этди. Танамни тер босди. Кўзларимдан дувиллаб ёш оқа бошлади.

Наргиза эса жон талвасасида титроқ аралаш ўрнимдан кўзғалишга уринди. Кучи етмагач, қўлларини олдинга чўзиб мени чорлай бошлади.

— К-келинг! Мени бағ-ғрингизга босинг, Қ-қодир ака!..

Ҳалитдан дод-вой қилишга тушган қайнсингилларимни нари сурдим-да, жон ҳолатда Наргизани кучоғимга олдим.

Жуфтимнинг оёқ-қўллари музлай бошлаганди. Оғир-оғир нафас олар, ҳар гал хўрсиниб-хўрсиниб қўярди.

— Нималар бўляпти, Наргиза? — дея ҳайқирдим мен. — Нега мени қўрқитяпсиз? Сизсиз нима қилман?

Афсуски, бу фарёдимга жавоб ололмадим. Наргиза нималардир дея алаҳлай-алаҳлай бошимни, юзларимни силашга тутинди. Аммо улгурмади. Бирдан титрашдан тўхтади-ю, жимиб қолди.

— Йў-ўқ!.. Наргиза-а!.. Ундай қилманг!..

— Нарги-з!.. Сингилжо-он!

Бизларнинг оҳ-фарёдимиш ҳаммаёқни тутиб кетди. Ҳа, бир неча ой бўлса-да, меҳрини бағишлаган инсон жон таслим қилиб бўлганди.

... Қабристон сув қуйгандек жимжит. Наргизани дафн қилганимиздан сўнг ҳамма ортга қайтди. Мен бўлсам кетишни ўзимга раво кўрмадим. Худди мен-сиз суюклигим қабристонда ёлғизланиб қоладигандек, мендан ранжийдигандек туюлаверди.

Сезиб турибман. Наргизанинг руҳи шу атрофда, менга жуда яқин жойда беркиниб турибди. Ҳар бир ҳаракатимни, сўзлаган сўзимни кузатяпти. У ҳам мендан воз кеча олмаётганини чуқур ҳис этяпман. Демак, қабр тепасидан кетмайман. Ўзини кўрма-сам-да, гаплашавераман, дардлашавераман. Уму-ман, энди кимга керакман? Менга яқин бўлган аёл бу дунёни тарк этди. Ҳаётлигида тортган азоблардан халос бўлиб жони, жасади тинчланди. Энди унга фақат менинг ширин сўзларим, эркалашларим, қабр тепасида ўтириб кун ўтказишларимгина ке-рак. Энди Наргиза олдингидек оҳ чекмайди. Хотир-жам сўзлаша олади. Мени сира офринмасдан тинг-лай билади.

Шу маҳал жуда таниш товуш жаранглагандек бўлди.

— Қодир ака, қалайсиз?..

Мен сесканиб бошимни кўтардим-да, атрофга алан-гладим. Ҳеч зог йўқ.

Товуш яна такрорланди:

— Қодир ака, омонмисиз?

Шундагина англадим. Бу Наргизанинг овози эди. Ер остидан шу қадар кучли жарангладикки, гўё бутун қабристонни тутиб кетгандек бўлди.

Ранги қутим учиб олдинига ура солиб қочдим.

Чамаси йигирма-ўттиз қадам нарига етгач, таққа тўхтадим. Қадрдон овоз сеҳри мени кетишга қўймасди.

Юрагим орзиқиб, кўрқувни-да унутдим. Ҳатто бу маскан абадият майдони экани ҳам ёдимдан чиқди.

Наргизамни кўриш, овозини эшитиш иштиёқи кучли келиб эҳтиёткорлик билан орқамга қайтдим.

Қабрга яқин келганим заҳоти тагин ўша товуш қулоқларим остида жаранглади.

— Зерикмаяпсизми?

Очиғи, гангиб қолдим. Наргизанинг қаердан туриб гапираётгани маълум эмасди. Овози қаердандир самолардан келаётгандек бўларди.

— Меҳрибоним, қайдасиз? — ҳайқирдим қабрни айланиб чопиб. — Айтинг, қаердасиз ўзи? Мен сизни соғиниб кетяпман! Юзингизни кўргим келяпти!

— Мана, мен шундоқ яқинингиздаман, — деди Наргиза кулиб. — Ҳов анави чинорни кўраяпсизми?

— Ҳ-ҳа, кўрдим! — қичқирдим ўша чинор томон югуриб. — Қанисиз? Йўқсиз-ку!..

Жавоб ўрнига Наргизанинг шўх-шодон кулгиси қабристонни тутди.

— Менинг ҳеч қаерим оғримаяпти! — энди Наргиза кулги аралаш шивирлади. Лекин шивирлаш ҳам шундоқ қулоқларим остида аниқ-тиниқ эшитиларди. — Эшитяпсизми? Мен энди касал эмасман. Кайфиятим ҳам аъло!

— Нега унда сизни кўра олмаяпман, азизам? Наҳотки, яна мени қийнашни хоҳлаётган бўлсангиз?

— Сиз ҳеч нарсани ўйламанг. Буёғига азобда бўлмайсиз. Ҳали жудаям бахтли бўласиз.

— Менга сизсиз бахтнинг кераги йўқ. Ҳа, керакмас ҳеч нарса!

— Бўпти, келинг беркинмачоқ ўйнаймиз! — деди Наргиза. — Эсингиздами, ўйимизда тез-тез ўйнардик. Мен шкаф орқасига ўтиб олсам тополмай роса хуноб бўлардингиз? Шу ўйинни ўйнасак, кайфиятингиз кўтарилади. Ўйнаймизми?

— Хўп, — дедим телбаларча жавдираб. — Ўйнайман. Сиз кетиб қолмасангиз бас.

— Қани, унда бошладик! Хўш, мен қаердаман? Топинг-чи!..

Мен бошқа бир чинор тарафга қараб югурдим. Лекин Наргиза йўқ эди.

Бу гал у ўттиз қадамча наридаги айвонча томондан овоз берди.

— Ку-ку! Мен буёқдаман!

* * *

Шу кўйи ярим соатча итдек ҳакилаб чопдим. Наргизани топа олмадим.

Нафсиламрини айтганда, уни топа олмаслигимни ҳис этиб турардим. Шундай бўлса-да, елиб-югурар, ҳар сафар қўнғироқдек овозини эшитганимда сархуш бўлардим.

Бир пайт қадрдон овоз умуман эшитилмай қолди. Ваҳимага тушиб баттарроқ ела бошладим.

Наргизани йўқотиб кўйишдан шу қадар қаттиқ кўрқдимки, бир гектар келадиган қабристонни бир неча марта айланиб чиқиб уни қидирдим.

Энди қабр ичидан бўғриққан товуш эътиборимни тортиб тиз чўкдим.

— Қодир ака, мени топинг!

— У ерда нима қияпсиз? — телбаларча бақирдим. — Нафасингиз қайтиб кетади-ку! Чиқа қолинг ташқарига!

— Чиқмайман! Чиқмайман! — хандон отиб кулди Наргиза. — Ажаб бўпти! Ажаб бўпти!

— Илтимос, мени зор қилманг! — юзимни қабрга босганча йиғлагудек ёлворардим. — Биласиз-ку, сизни бир дақиқа кўрмасам, тамом бўламан!

— Хўп, сиз айтганча бўла қолсин! — тагин кулди у.

Аммо овоз бу сафар шундоқ орқамда жаранглади. Мен жон ҳолатда ўрнимдан туриб товуш келган томонга қарадим.

Ҳеч ким йўқ. Лекин Наргиза сўзлашда давом этарди.

— Чарчадингизми? Бўлди, энди дам олинг! Мениям кетар вақтим бўлди, шекилли.

— Қаёққа? Нега кетасиз? Энди ҳеч қачон овозингизни эшита олмайманми?

— Эшитасиз. Қачон соғинсангиз, чин юракдан чақиринг! Дарров етиб бораман. Фақат-чи, ҳеч кимга билдирманг! Илтимос, хайрлашишдан олдин юзимни силаб қўйинг!

— Қ-қанақасига? — бир оз довдираб атрофимга алангладим. — Сиз... Йўқсиз-ку!

— Қўлингизни олдинга чўзиб худди юзимни силаётгандек ҳаракат содир этинг! Мен албатта ҳис қиламан.

Афсуски, улгурмадим. Қўлларимни олдинга кўтаришим билан айвонча томондан келаётган Олим ака ва ёнидаги икки қайнимга кўзим тушди.

Улар жадал юриб келишар, мендан кўз узишмасди.

Олдинига таққа тўхтаб, негадир қочиб қолмоқчи бўлдим. Бироқ тезда бу фикримдан қайтиб, мен ҳам уларга пешвоз чиқиш илинжида олдинга интилдим...

Юрагимнинг аллақаерида оғриқ турганини, кўнглим ағдарилиб, бошим гир-гир айланаётганини ҳис этдим. Танамни муздек тер қоплади. Шу орада Наргизанинг «Қодир ака-а-а!» деган қичқириви қулоғимга чалинди.

Аммо ортга ўгирилишга қурбим етмади. Наргизанинг қабри ёнига юзтубан йиқилдим ва ҳушимдан кетдим.

* * *

Кўзимни очганимда, квартирадаги каравотда ётар, тепамда қайним, Олим ака ва Соҳиба опалар хомуш ўтиришарди.

Ҳануз ҳеч нарсани идрок этмасдим. Қулоқларим остида Наргизанинг сўнгги ҳайқириви янгради.

Секин ўрнимдан туриб ўтирдим-да, атрофга алангладим.

— Ҳа, ука, тузукмисан? — хавотир аралаш сўради Олим ака икки елкамдан маҳкам сиқиб. — Нима бўлди? Кимни излаяпсан?

— Наргиза! — дедим хириллаб. — Наргиза мени чақирганди. У шу ерда бўлиши керак.

— Йўқ, сен қаттиқ асабийлашганинг учун шундай туюлган, — мени юпатди Олим ака. — Наргизани қабрга қўйиб келдик-ку, ука!

— Биламан. У билан гаплашдим, нега ишонмайсизлар? Иккаламиз бекинмачоқ ўйнадик. Анча гаплашиб ўтирдик... Наргизамнинг ҳеч қаери оғримаёпти экан. Жони тинчланиб, ўзини жуда яхши ҳис эта бошлабди. Ўзи айтди.

— Хайрият, — пиқиллаб йиғлаганча гапга аралашди Соҳиба опа. — Ҳеч қурса, ўлгандан кейин ором олаётган экан. Ишқилиб рост бўлсин!

Олим ака хотинининг бу гапидан сўнг унга бир ўқрайди. Аммо қайнимга сездирмай, зўрма-зўраки жилмайиб курсида турган пиёладаги чойни қўлига олди.

Ҳаш-паш дегунча орадан бир ой вақт ўтиб, Наргизанинг маросимлари ҳам тугади. Уйдан фотиҳачиларнинг қадами ариди.

Мен кундан-кун тушкунликка туша бошлагандим. Айниқса, қоронғи тунлари бирдан уйқум қочар, марҳумамни қўмсар эдим. У билан қайта тиллашгим келарди, лекин яқинларидан андиша қилиб, дилимдагини тилимга кўчира олмасдим. Қолаверса, мени кейинги ҳаётим қандай кечиши изтиробга соларди. Ишдан ҳам кўнглим совиган, йўлигагина қатнар, ишхонамнинг остонасидан ҳатладим дегунча ортга қайтгим келаверарди.

Охири бўлмади. Ичимдагини Олим акага тўкиб солдим.

— Ака, энди мен кетсам, — дедим қовоғимни уйиб.
— Мана, Наргиза ҳам йўқ. Буёғига ҳаётимни йўлга қўймасам бўлмайди, шекилли.

— Бекорларни айтибсан, — уришиб берди Олим ака. — Ҳеч қаерга кетмайсан. Мана шу уйда яшайверасан. Бизга бегона эмассан-ку!

— Ундай қила олмайман. Бу уй менга фақат Наргизани эслатади. Азобланияпман. Унутишим керак. Чалғишим зарур.

Олим ака бу гапимдан кейин пича ўйланиб қолган бўлди. Ора-сирада залга қамалиб олган кўйи қайсидир кўшни билан гаплашаётган Соҳиба опа тарафга алам аралаш қараб қўйди. Сўнгра қаддини ростлаб менга аянчли боқди.

— Бир жиҳатдан сен ҳақсан. Бир-бирингизга қаттиқ ўрганиб қолгандингиз. Сал бўлмаса ақдан озай дединг... Эҳ, сени қийнаб қўйдим-да, Қодиржон. қийнаб қўйдим!.. Фақат... Мени кечиргин! Ахир, қайнсинглимининг ўлиб қолишини қайдан билибман? Бахтли бўлсаларинг, бола-чақа орттирсаларинг, савоб бўлармиди девдим-да! Майли, ўзинг биласан. Ажабмас, ўзингга муносиб қизни учратсанг. Лекин ҳайитда, Наргизанинг йил маросимида албатта келгин. Келмай қолсанг, опа-сингиллари ранжишади.

— Хўп, — дедим секин ўрнимдан қўзғалиб. — Мендан хавотир олманг. Бир танишим бор. Ҳов ўша ўзингиз қидириб борган Ваня амаки. Ўшаникида вақтинча бўлсаям ижарада тура тураман. Кейин бир гап бўлар.

— Қани, унда, ука, бир ачомлашиб хайрлашайлик!

Олим ака билан қучоқлашиб хайрлашдик. Шундан сўнг апил-тапил нарсаларимни йиғиштирдим-да, ташқарига отиддим.

Соҳиба опа билан хайрлашишни хоҳламадим. Шу тобда у кўзимга худди илон каби совуқ кўринарди.

* * *

Катта кўчага чиққанымдан сўнг фикрим ўзгарди. Ишдан воз кечишга қарор қилдим. Ваня амакиникига ҳам боргим келмади.

— Қишлоғимга бораман, — дедим ўзимга ўзим. — Ўзим юрган, болалигимда чангитиб юрган кўчаларни соғиндим. Мириқиб томоша қиламан. Баҳонада бувижонимни кўраман. Асосийси, ёлғиз қоламан. Чин дилдан Наргизамни чақираман. Суҳбатлашамиз, ўзи айтганидек юзларини силайман. Кўнглим таскин топади. Кейин пешонамдагини кўрарман. Ўлмасам бир кунимни кўраман-да! Э, ўлсам ҳам розийдим. Тезроқ Наргиза билан топишардим... Йўқ, нималар деб валдираяпман ўзим? Худога ширк келтираяпман-ку! Одамзот пешонасига ёзилган умрни кечирмасдан ҳеч қаёққа кета олмайди... Яхшиси, яхшироқ даромад келадиган иш топаман. Балки Ваня амакидан бирор жўяли маслаҳат чиқиб қолар. Ҳар ҳолда шаҳарлик. Йўл-йўриқ кўрсатиб юборса, уёғини уддалаб кетармидим...

Шундай хаёллар билан чўнтагимдаги пулларни чамаладим. Бемалол бориб келсам бўларкан. Таваккал автобусга ўтирдим-да, йўлга чиқдим...

* * *

Водийга қатнайдиغان машина ўқдек учиб борарди. Ёнимда икки кекса одам мудраб ўтирибди. Ҳайдовчи эса ёқимли мусиқани варанглатган. Куй оҳангига чайқала-чайқала, аҳён-аҳёнда кўшиққа жўр бўлиб ҳам кўярди.

Беихтиёр кўз ўнгимда она қишлоқ гавдаланди. Чанг кўчаларда ёмғир ёғса, юриб бўлмасди. Оёқ лойга ботарди. Болалигимда шунга қараб ўтирмай, ариқ сувига бувижоним ёпган иссиқ нон бўлагини оқизардим. Кейин ўн-ўн беш метр нарига бориб нонни сувдан кўтариб олардим-да, иштаҳа билан ердим. Таъми ҳам ажабтовур эди у ноннинг.

Зериксам, икки ёни кенг далалардан иборат зовур бўйига чиқардим. Бу ер жуда сокин эди. Зовур суви остидан таралаётган қурбақаларнинг қуриллашини эшити-иб пинакка кетардим. Шу кўйи тўйгунча ухлардим...

Эсиз, ўша дамлар амақачон ортда қолди. Улғайганимдан кейинги ҳаётим эса захру заққумга айланди. Афсус...

Бир маҳал таниш овозни эшитдим ва дарров сергак тортдим.

— Қодир ака, мен келдим!..

Ҳа, бу Наргиза!.. Худди ўзи! Наҳотки орқамдан қувлаб келган бўлса? Қандай етиб олди менга?.. Ҳа-я, руҳлар учиб юради дейишади-ку! Етиб олиш уларга чўтмиди.

— Жоним, ростдан ўзингизмисиз? — бор овозда бақириб юбордим.

Қичқиримдан ёнимдаги иккала чол ҳам баравар сакраб тушди. Улардан бири мен томон юзланиб қўл силтади.

— Секинроқ бақир-э, бола! Одамнинг ўтакасини ёриб юбораёздинг-ку!

— Ўзи нимага бақирди бу? — ёнидаги чол савол назари билан ҳамроҳига боқди. — Жинни-пинними?..

— Сан анақароқ, шекилли, — деди униси. — Йўқса, ўтириб-ўтириб бирдан бақирмасди. Жин чалганми нима бало? Вей, йигит, уйга боргандан кейин ўзингни ўқитиб юборгин! Эсингдан чиқмасин! Жинлар ёмон бўлади, ҳа!

— Ким билсин? Балки ёмон туш кўргандир?

Мен уларнинг гап-сўзларига, танбеҳларига эътибор қиладиган аҳволда эмасдим. Вужудим қулоққа айланган, Наргиза билан суҳбатлашишга тушиб кетгандим.

— Мен қишлоққа кетяпман, — дедим Наргизага. — Уйингизда ортиқ қололмасдим. Қайси хонага кирсам, сизни эслатаверади, қийналавераман.

— Тўғри қилибсиз, — кулги аралаш сўз қотди Наргиза. — Менсиз уйда нима бор сизга? Ундан кўра бахтингизни изланг. Сизни ёлғиз кўриш мен учун азоб, азизим. Илойим тинч бўлинг!

— Тўхтанг! Шошманг! — янада қаттиқроқ бақириб машина ойнасидан ташқарига мўраладим. — Ахир, биз...

— Э, бўлди-да! — бобиллаб берди ёнимдаги чол. — Кимминан гаплашаяпсан ўзи?

— Телефонда гаплашаяпман! Нима дейсиз? — мен ҳам бўш келмай чолга ўшқирдим. — Гапингиз борми?

— Тилпонинг йўқ-ку! Ёлгон гапирма!

— Чўнтагимда! — дедим-да, тескари ўгирилиб тарин Наргизага сўз қотдим. — Кетманг, гўзалим, кетманг!

— Бас, кўп гаплашиб юбордик, — деди Наргиза маъюсланиб. — Энди қишлоққа борганингиздан кейин суҳбатлашамиз, хўпми?

— Майли, — дедим бўшашиб. — Сизни кутаман!

Шундан сўнг анча хотиржам тортдим. Қариялар эса анча маҳалгача устимга мағзава ағдаришдан, баъзида масхаралаб кулиб олишдан бўшамади.

* * *

Ниҳоят қишлоғимиз рўпарасида машинадан тушиб қолдим. Қўлимдаги майда-чуйдалар солинган сумкани елкамга илганча ариқ ёқалаб бувижоним яшайдиган ҳовли томон юрдим.

Қишлоқ ҳавоси бошқача эди. Бу ҳаводан нафас олиб тўймайсан киши.

Йўл-йўлакай далаларни тўлдириб тариллаётган тракторларни, чангга ботиб кетмон чопаетган деҳқонларни кузатдим. Қанчалар тотли бу лаҳзалар, Худойим! Кошкийди, менинг ҳам шу қишлоқда ўз уйим бўлса! Мен ҳам ҳов анави одамлар каби хумордан чиққунча кетмон чопсам. Меҳрибон аёлим бўлса-ю, ҳар куни дала бошига тушлик кўтариб келса. Бир этак

болаларим уйга кириб келганимда, чанг қоплаган бўйнимга осилиб олишса. Ҳар куни ишдан кейин куча бошидаги қувурга бориб қўни-қўшни, тенг-тўшлар билан мириқиб суҳбат қурсам. Ҳазил-ҳузуллардан кўнглим яйраб яна уйга қайтсам. Худойим, нега мен сарсонман? Нима учун пешонамга мусофирчиликдан бўлак тақдирни ёзмадинг?

Кўнглим бузилади. Кўзларим жиққа ёшга тўлди. Ўзимни ўзим овутишга уриндим. Ариқ тўла сувга боқиб бир оз тинчланган бўлдим-у, йўлимда давом этдим...

Ҳовли эшиги ланг очик. Ҳовлини ўраб турган кесак деворнинг ҳар ер ҳар ери нураб тушибди.

Нормат тоғамнинг трактори кўринмасди. Кенно-йимнинг ҳам овози эшитилмаяпти. Демак, улар далада. Бемалол кириб келсам бўлаверади.

Оҳиста остона ҳатлаб ичкарига қадам қўйдим. Бувижоним менга терс ўгирилганча ўзича қўшиқ хиргойи қиларди.

*Осмондаги самалот,
Қанотингни настлаб ўт,
Қанотингга хат битай,
Қодиримга ташлаб ўт!*

Шунчалик қараб туришга бардошим етмади.

— Бувижо-он! — дея бақириб юбордим.

Бувим кескин орқасига ўгирилди-ю, шошиб қолди. Даст ўрнидан турмоқчи бўлди, аммо кучи етмади. То қадини ростлагунча югуриб бориб уни кучоқлаб олдим. Шу заҳоти димоғимда ўзим учун қадрдон, ёқимли ҳид туйиб кўнглим бўшаб кетди.

— Бувижоним! — дедим меҳрибонимнинг юзларидан қайта-қайта ўпиб. — Бормисиз? Мен сизни жудаям соғиниб кетдим, бувижон, жудаям!

Бувим индамасди. Пиқ-пиқ йиғлашдан, ора-сирада сочларимни сийпалаб қўйишдан нарига ўтолмасди.

Шу алфозда бир неча дақиқа турганимиздан кейин бувим сал ўзини босиб қўлтиғимга кирди ва мени тоқ остидаги сўрига етаклади.

— Хайрият, омон экансан, — деди йиғламсираб. — Сени кўрмай ўлиб кетаманми деб қўрқувдим, хайрият.

— Унақа деманг, буви! Ҳали кўп яшайсиз.

— Сени соғинганимдан самолотларга ялинаётгандим-да! Қуриб кеткурлар сира пастлай демайди-я, сенга хат берворай десам!.. Болам, анави ўғай отанг ўлгур сени хотиниминан ажрашибди, кўчада қолибди, бошқасига уйланганакан, уям ўлиб берибди, энди Қодир расво бўлиб тиланчилик қилармиш, деди. Шу ростми?

Бу гаплардан бир қулгим, бир хўрлигим келди. Жавоб ўрнига бувижонимнинг елкасига бош қўйганча анча вақт жим туриб қолдим.

* * *

Энди кетмасам бўлмасди. Бу уйда ҳам менга ўрин йўқлигини яхши идрок қилиб турибман. Бувим буни айта олмаяпти, холос. Юзларидаги хавотир сирларини ошкор этиб қўйяпти. Йўқ, қариган чоғида тағин бир балога йўлиқтирмай. Яхшиси, туман марказидаги меҳмонхонага бора қолай. У ерда менга ўхшаганлар кўп. Фақат мендан битта фарқли жиҳатлари бор. Уларнинг барчаси ўзга шаҳарлардан бозор-ўчар қилишга келишади. Мен бўлсам, ўз юртимда, киндик қоним тўкилган қишлоқда ҳам мусофирман. Ўша меҳмонхонадан бўлак масканга сиғмайман. Ҳозир йўл-йўлакай онамни бирров кўраман-у, йўлга тушаман. Ҳар ҳолда мени оқ сут бериб боққан. У кишини норози қилсам бўлмас...

Онам яшайдиган ҳовли ичкарисидан Нурмат қоранинг бақир-чақири кўчага аниқ-тиниқ эшитилиб турарди. У томорқада турганча кимнидир бўралаб сўкарди. Эътибор қилмасликка уриниб секин дарво-

задан мўраладим. Онам шундоқ ток остида пахта саваетган экан. Дарвоза ғийқиллаб очилганини эшитгач, шошиб орқасига ўгирилди ва мени кўрди-ю, «ие, ие» деганча ўрнидан туриб кетди.

— Бор, чиқ, ўзбошимчанг келди! — деди Нурмат қора менга кўзи тушгани ҳамано сўкинишдан тўхтаб. — У кунги нарсаниям сўраб қол. Тагин қочиб қолмасин!

Ўгай отам нимани сўраш кераклигини назарда тутгани мени қизиқтирмасди. Менга пешвоз чиққан онамга кўришиш учун елка тутдим.

— Яхши юрибсанми, болам? — пичирлаб сўради онам кўз ёшларини кўйлаги енгига арта-арта. — Шарифаминан ажрашибсан, Наргиза ўтиб қопти деб эшитдим. Ростми?

— Рост. Пешона экан. Ўзингиз яхшимисиз?

— Гўр бўлармидим, болам? Яшаяпмиз-да бир амаллаб!

— Сизни бир кўриб ўтай девдим, — дедим гапни чўзмасликка уриниб. — Мана, кўрдим, тузук экансиз. Энди мен борай. Ҳали замон кеч тушади. Меҳмонхонага етиб олмасам, жойлар тўлиб қолади.

— Меҳмонхона?..

Онам нимадир демоқчи бўлди. Лекин дилидагини тилига кўчира олмади. Ичкарига бир қараб кўйди-да, бош эгди.

— Майли, бошинг омон бўлсин, ишқилиб! Йўқ бўлиб кетмагин. Ўтган-кетганда бўлсаям кириб тургин!

— Хуш, яхши қолинг!

Мен кетишга чоғландим. Шунда онам секин елкамдан тутиб сўради:

— Қодиржон, пулинг борми?..

Бу саволни эшитдим-у, танамга илиқлик югуриб, кўзларим чақнади. Онамга ҳам ачиниш, ҳам меҳр билан боқдим.

— Пулим бор, хавотир олманг!

— Йўқ... — деди онам ҳануз елкамни кўйиб юбормай. — Ростини айтгин...

— Бор дедим-ку! Менга берадиган пулингизни ўзингиз ишлатинг! Мендан хавотир олманг!..

— Болам, хафа бўлмагин-у... — бу гал онамнинг товуши титраб чиқди. — Отанг тайинлаганди.

— Нимани тайинлаганди? — сўрадим сергак тортиб. — Тинчликми?..

— Уйдан чиқиб кетаётганларингда... Шарифанинг сумкасига бир коса қаймоқ солиб қўйгандим. Ўшанинг пулини... Отанг «бериб кетсин» деганди-да!..

— Нима?..

Кутмагандим. Ўйламагандим. Тасаввур ҳам қилмагандим. Бу гап миямга яшиндек урилиб, карахт бўлаёздим. Қаймоқ воқеасини сира эслай олмасам-да, алашим келди.

Худди кечирилмас айб иш қилган бола каби каловланиб қолдим. Нима дейишни била олмай гаранг бўлдим.

«Наҳотки тукқан онам мендан бир коса қаймоққа пул сўраса?» деган савол кўксимни кемира бошлади.

Бир неча дақиқалик сукут орасида хаёлимдан кўрган кунларим, яхши-ёмон кимсалар ўтди. Қопқонга тушган жонивордек уларни эсга олганим сайин безовталанавердим. Лекин онамга бу ҳолатимни сездирмадим. Лаб тишлаб титроқ тўла қўлларимни чўнтагимга солдим ва пул чиқариб онамга узатдим.

— Мана, олинг, она, — дедим иложи борича мулойимлик билан. — Қарз қиёматга қолмасин!..

Онам кўрқа-писа пулларни қўлимдан олди-да, пича иккиланиб тургач, бошини ердан кўтармай ичкарига кириб кетди.

Кириб кетаётганда кўрдим. Онамнинг кўзларидан дув-дув ёш оқарди.

* * *

Ўзимни қанча чалғитишга уринмай, онамнинг тутган иши бағримни эзиб, тушкунлик ботқоғидан халос бўла олмасдим. Пул берганим алам қилмасди. Қадр-

сизлигимга ачинардим. Баттар азобланмаслик учун алламбалолар ҳақида ўйлашга ҳаракат қилардим-у, иложини тополмасдим. Нимани ўйлай? Ҳаётимда кўнглимни кўтаришга арзигулик бирор воқеа бўлма-са. Ёлғиз ўғлимни кўз олдимга келтирсам, соғинч ҳисси қалбимни кемира бошлайди. Бувижонимнинг меҳри-бонликлари хаёлимга келди дегунча, қишлоқни қўмсаб қийналаман. Манави машинадагиларга ҳам чалғий олмаслигим тайин. Негаки, улар менга ёқмайдиган мусиқани варанглатиб қўйиб олишган. Ёнимдаги хўппа семиз аёл эса беўхшов оҳангда шеригига нима-ларнидир уқтириб асабга тегарди.

— Наргиза келмай қўйди, — кутилмаганда хаёлим-га келган ўй бошимни кўтаришга, атрофга аланглаш-га мажбур этди. — У мендан ростакамига воз кечди. Нега алдади? Кечадан бери овозини эшитмадим. На-ҳотки, мени тинчлантириш учун ёлғон гапирган бўлса? Кутишимни, оромимни йўқотиб, ҳижрон оловида кул бўлишимни ўйламадими? Йўқ, нималар деяпман? Шунча кун Наргиза билан тиллашимим аҳмоқлик бўлса керак. Энди фикрларим тиниқлаша бошлаган-дек туюляпти. Олим ака ҳақиқатни айтган. Марҳум-лар ҳеч қачон тириклар билан гаплашишмайди. Бу қаттиқ асабийлашганимдан дарак эди, холос. Ҳа, худ-ди шундай эди. Яхшиси, катта шаҳарга етганимдан сўнг қабристонга бориб Наргизанинг ҳақиға билганим-ча дуо ўқийман. Ақлини йиғиб олганлар шундай йўл тутишади. Ҳадеганда хаёлотга берилавериш, ўзгалар кўзига телбадек кўринавериш яхшиликка олиб кел-майди. Бундан кўра кейинги ҳаётим ҳақида қайгур-сам бўларди. Ҳали олдинда ижарада яшаш, ўқишни уддалаш, тирикчиликдек оғир машаққатлар турибди. Буларга дош беришнинг ўзи бўлмайди. Мана, тайёр ишдан ҳам воз кечиб ўтирибман. Энди ким мени бо-шимдан силаб мухбирлик курсисига ўтқазиб қўярди. Ҳеч ким. Умуман, бу ҳолатимда биргина ойликка қараб яшай олмаслигим ҳам мумкин. Яхшиси, пул топиш-

нинг бошқачароқ йўллари излайман. Шундай қилайки, ижара ҳақи, ўқишим ва кундалик ҳаётимга бемалол етсин.

Шундай хаёлларга кўмилиб ўтирганимда машина катта йўл четидаги ошхона рўпарасида тўхтади.

Ҳамроҳларим тушлик қилишни ихтиёр этишибди.

* * *

Хўппа семиз аёл ҳам мен каби овқат тановул қилишни хоҳламади. Икковимиз йўл четидаги писта, сигарет, қанд-қурс сотаётган кекса кампирнинг ёнига бориб нафас ростлаган бўлдик.

Аёл бир неча марта менга ер остидан разм солди. Ҳойнаҳой, нимадир демоққа шайланди. Лекин тилини тийди.

Шу кўйи беш-ун дақиқа ўтириб қолдик.

Мен ҳануз асабийлашардим. Миямни бўлар-бўлмас хаёллар чулғаб олганди. Шу тобда арзимаган ёқимсиз товуш ҳам асаб томирларимни таранглаштирар, орасирада тишларим беихтиёр рижирлаб кетарди.

— Писта чақсангиз бўларкан, — ниҳоят гап ташлади хўппа семиз аёл. — Нимадандир жаҳлингиз чиқяпти, ука. Писта тинчлантиради.

— Ростданми? — сўрадим худди калаванинг учини топган тўқувчидек қувониб. — Шу писта тинчлантирадими?

— Албатта-да! Бир сиқим олиб чақиб кўринг, кейин биласиз. Дарров асабларингиз тинчланиб, хотиржам тортасиз.

Рост экан. Пича пистани «эрмак» қилгандим, хийла ўзимга келгандек бўлдим. Дунё кўзларимга бошқача кўрина бошлади.

Аёлнинг эса ҳануз оғзи тинмасди.

— Мана шу хотин-чи, — деди шивирлаб. — Ўлай агар, бир кунда писта, сигарет, қанд-қурсдан камида элик-олтмиш минг сўм даромад қилади. Ҳа, зўр топади булар!

— Йўр-э, — дедим ҳайратим ошиб. — Шу арзимаган пистадан-а?

— Ие, нима деяпсиз? Бир кило пистани тўрт мингга сотиб олса, майдалаб сотгач, ўлдим деганда икки-уч баравар «навар» ташлаб кетади.

— «Навар» ингиз нимаси? — чақчайиб аёлга боқдим.

— Даромад дегани, фойда. Энди тушундингизми?

— Ҳа-а, — содаларча бошимни сарак-сарак қилдим. — Шунақа демайсизми?! Ҳеч ким индамайди-ми?

— Солиқчиларни назарда тутаяпсизми?

— Ҳа-да! Ҳужжатсиз соттирмайди дейишади-ку!

— Э, тирикчилик қиламан деган одам йўлини топади-да! Муомала қилади, келишади.

Бу гапларни эшитгач, сергакланиб қолдим. Ўзимча бир кунлик, кейин бир ойлик, йиллик даромадларни хомчўт қила бошладим. Ҳа, одамнинг оддий писта сотиб ҳам бойиб кетиши ҳеч гапмас экан. Оҳ, ҳозир катта шаҳардаги бозорлардан бирида ўтириб мен ҳам пистачи хотин каби қўлим-қўлимга тегмай савдо қилсам-чи!.. Ана, пул дегани ўзи оқиб келяпти. Бунақанги пулни бир умр бурнинг ерга ишқалиб ишлаганда ҳам тополмайсан. Фақат сал абжирроқ, шинавандароқ бўлсанг бас экан. Уёғи хамирдан қил суғургандек кетаверади.

Ҳа, мен ҳам манзилга етганимдан сўнг пистачилик хусусида бир ўйлаб кўраман. Ваня амакига маслаҳат соламан. Балки ўйлаганларим шунчаки хаёл эмасдир.

Сершовқин шаҳарга хуфтонга яқин кириб келдим. Машинадан тушдим-у, нафасим бўғилган каби ўзимни абгор ҳис эта бошладим. Шаҳардаги ҳар бир қиёфа кўзимга совуқ кўринар, ҳар бир бурчак, кўча, уй, бекат яқин ўтмишимни ёдга соларди.

Ана, ҳов анави автобусга ўтирганимда тўғри Наргиза ётган қабристонга борган бўлардим. Нима қил-

сам экан? Борсаммикан? Кечаси-я? Ким мени қабристонга киритарди? Амаллаб кирган тақдиримда-чи? Зулмат қаъридан Наргизамни қандай топай? Арвоқлар ҳам биз каби одамлар бўлса керак. Чарчаб дам олишар ёки аллақаёқларга парвоз қилган бўлиб чиқар...

Қуриб кетсин! Тагин бошланди, шекилли. Ўзимга ўзим арвоқлар ҳақида ўйламасликка сўз бермаганмидим? Ўлган ўлди-кетди. Энди ортга қайтмайди. Ҳадеб аҳмоқларча ўй суравермасам бўлмайдими?.. Қачонгача шу кўйда яшайман? Қачон бошқалар сингари келажак ҳақида қайғураман?

Ҳиссиётларимни аранг жиловлаб Ваня амаки яшайдиган уй томон йўл олдим. Айти паллада менга фақат шу одамгина ҳамсуҳбат, ҳамдард, суянчиқ бўла олишидан умидвор эдим. Чунки бу шаҳарда этагидан тутишга арзийдиган ҳеч кимим қолмади. Олим аканинг олдига боришга истиҳола қиламан. Кўнглига ҳар хил гаплар келишидан қўрқаман. Қолаверса, уларни кўрсам, қайтадан қийналиш, бўлмагур ўйлар гирдобиди қолишдан-да даҳшатли лаҳзалар бўлмайди мен учун...

Ваня амакининг квартира эшиги ланг очиқ, ичкаридан маст-аласт кишиларнинг алмойи-алжойи суҳбатлари йўлакка барала эшитилиб турарди.

Эшикни бир-икки тақиллатганимдан сўнг остонада мен учун қадрдон Ваня амаки пайдо бўлди. Фақат унинг яхшигина кайфи бор экан. Мен билан кўришиб ўтирмай, қўли билан «киравер» ишорасини қилди, холос.

Мен уй эгасининг амрига бўйсунган ҳолда ўзим учун ажратилган хонага кириб эшикни ичкаридан тамбалаб олдим.

Шуниси маъқул эди. Пиёнисталар билан ҳамсуҳбат бўлишга, уларнинг бўлар-бўлмас «ҳасрат»ларини бардош қилиб тинглашга ўрганмаганман.

Шу тахлит ярим соатча хонада ўтириб қолдим. Бевозталигим баттар орта борди. Миямда қарама-қарши хаёллар гужгон ўйнай бошлади. Ўзимни ҳеч кимга кераксиз, нотавон кимсадек ҳис этдим. Ёруғ дунёга боқшдан бездим. Қалбимни нафрат олови куйдириб, қаерларгадир бош олиб кетгим, узлат бағрига сингиб, буткул йўқ бўлиб кетгим келаверди.

Ортиқ бу аҳволда ўтира олмасдим. Нимадир қилишим керак. Ўзимни чалғитмасам бўлмайди. Ҳарқалай, ҳаёт давом этяпти. Жар тубидаги одам ҳам барибир юқорига интилади, нафас олгиси, яшаб қолгиси келади.

Ўйлай-ўйлай, пиёнисталар ўтирган хонага чиқишга аҳд қилдим. Ичкилик ичсам, барча ташвишлар унут бўладигандек туюлаверди.

Аста эшикни очиб Ваня амакининг хонасига мўраладим. Увадаси чиққан кўрпача тўшалган темир каравотда лунжи осилиб тушган, яккам-дуккам тишлари қинғир-қийшиқ ёши эликлардан ошган бир аёл, унинг ёнида Ваня амаки тенги пиёниста эркак ўтирарди. Хона ичини сигарет тутуни ва ичкиликнинг бадбўй ҳиди тутганди. Тутунлар орасида Ваня амаки сузиб юргандек эди. У улфатларини ароқ билан сийлар, кетидан газак учун қотган булка нон бўлагини тутқазарди.

— И-ие, кел ука! — Ваня амаки мени кўрди-ю, гандираклаганча келиб билагимдан тутди. — Ўтир мана-ви ерга!

Сўнгра улфатларига таништирди.

— Бу йигит яқин танишим! Жа зўр улфат чиқади бундан. Қани, ароқни қўлингга ол! Нега тортинасан? Олсанг-чи!

Мен пиёнисталарга хавотир аралаш қараб олдимда, Ваня амаки узатган ароқ тўла пиёлани қўлимга олдим.

Ишонардим. Ҳозир шу оғудан тўйиб ичсам, албатта енгил тортаман. Қайғулар, ваҳима-ю, ҳаяжонлар барҳам топади. Қотиб ухлайман. Жоним ором олади.

. Орадан бир ярим соатча вақт ўтди. Эски, сарғайган газета тўшалган курсининг усти бўшаб қолди. Ароғи қолмаган шишалар каравот остига думалади. Пиёниста аёл икки оёғини астойдил узатган кўйи каравотда ётганча гўё трактор каби хуррак ота бошлади.

Ваня амаки ва унга улфат эркак ҳам аллақачон гўлдираб қолишганди. Ўзларича бир-бирларига алламбалоларни исботлашга уринишар, гоҳи-гоҳида бирдан келишувга эришган каби, қўл бериб кўришиб олишарди.

Мен ҳам кайфи тарангликда аслида улардан кам эмасдим. Агар кимдир шу тобда гапга тутса гўлдирашим тайин эди. Аммо ароқ оёғимдан олганича йўқ. Ўрнимдан кўзгалсам, бемалол қаддимни тик тутиб тура оладиган алфоздаман.

— Хонамга кирганим маъқулга ўхшайди, — кўнглимдан ўтказдим маст-аласт «хонадошларим»га бир-бир разм солиб. — Манавиларга тикилиб ўтиргандан нима фойда? Ундан кўра ўринга чўзиламан-да, марҳумамни чорлайман. Ҳозир уни жуда-жуда кўмсай бошладим. Агар шу кеча овозини эшитмасам, ёрилиб ўлишим аниқ...

Ҳа, ҳушёрлигимдаги ўзимга берган ваъдаларим, хаёлимдан кечган ўйлар айни чоғда гўё қуюқ туман орасида қолиб кетганди. Яқинимни йўқотишга чидолмаслик, соғинч, ҳижрон қайтадан оромимни ўғирлади. Ичкилик таъсири шу қадар кучли келдики, Наргизанинг ташрифига қаттиқ ишондим.

Йўқ, яхшиси қабристонга жўнайман. Тунда қабристон сокин бўлади. Суҳбатимиз қизигандан қизийди. Ҳеч ким халал бермайди. Ҳойнаҳой, Наргиза менинг боришимни кутиб маҳтал бўлаётгандир. Қадам товушларимни эшитгани ҳамано кувониб кетади...

Тўсатдан ўзи қабрдан чиқиб келса-я! Уни кўрсам-а! Қабр рўпарасидаги ўриндикда ёнма-ён ўтириб суҳбатлашсак-чи? У тириклигидагидек оҳ-вой қилмасди.

Ёримни маҳкам қучиб олардим-да, тонгга қадар қўйиб юбормасдим...

Майли, кўринмаса ҳам қўнғироқдек овозини эшитиш насиб этса бас. Қўнғлим ҳайитдагидек яйрайди. Қалбимда ҳақиқий байрам бўлади. Ҳеч ким эришмаган бахтга эга бўламан. Зарур бўлса, шаталоқ отиб ўйнайман. Мени телба дейишса дейишаверсин. Ҳали ҳеч ким мен каби оламдан ўтган яқини билан тиллашмаган. Бу туйғуни вужудида туйиб кўрмаган.

Фақат... Кайфим тарқаб кетмасайди! Акс ҳолда ўзимни ҳозирчалик эркин тута олмайман.

Ҳа, кўчадаги барлардан бирига кириб яна юз грамм ичаман. Шунда жойига тушади.

Сўнги бор ичкаридаги пиёнисталарга қараб олгач, ташқарига йўл олдим.

Уйдан чиқишим билан сархушлигимга қарамай, димоғимда баҳорнинг ёқимли ва тотли ифорини туйдим.

* * *

Бардан чиққанимда кайфим ростакамига тобида эди. Йўл четидаги дўконларни, ўткинчиларни мағрур кузатдим. Ҳозирги ҳолатимда мендан довьорак, эркин, ботир кимса дунёда йўқдек туюлар, кимдир менга сал ғалати боққанини пайқасам, сира тап тортмай ўқрайишга ўзимда куч, ирода топа билардим.

Ҳа, мастлик мени буткул ўзгартирди, шекилли. Кайфиятим яхшиланди, ажабтовур машиналарда дўконлар ёнига келиб тўхтаётган одамларга ўзгача ҳавас билан нигоҳ ташлай бошладим.

Қандай омадли ва бахтли булар! Бунақанги машиналарни менга ўхшаганлар тушида ҳам кўрмайди. Чунки тушга онда-сонда кўзни қувнатган нарсалар кирмайди.

Эгнидаги кийимларининг чиройли, бежиримлиги-чи? Қайдан пул топишади-ю, бу кийимларни олиб кийишади? Ҳойнаҳой, хонадонларида кунига сархил,

ноёб таомлар дастурхонга тортилса керак. Албатта-да, пул куп бўлгандан кейин яхши еб-ичиш зиён қилмайди.

— Кел, бир савоб иш қилай, — дедим ўзимга ўзим туйқусдан. — Ҳов анави чиройли, басавлат машинада келган одам бадавлат кўринади. Олдига бораман-да, қўлини оламан. Ажабмас бизгаям юқса! Юқмаган тақдирдаям кўнгли кўтарилади.

Телбанамо кайфият мени ўша одам томон дадил етаклади. Жилмайганча бордим-да, салом бердим.

— Ассалому алайкум, бой ака!

Ёши эликлардан ошган бу киши менга аввал менсимайгина назар солди. Лекин узалган кўлимни қайтаргиси келмадими, барибир сўрашди.

— Сизларга ҳамма ҳавас қилади, — дедим бойваччанинг кўзларига тик боқиб. — Менам ўша ҳавасмандлар қаторидаман, ака! Омадингизни берсин!..

Адашмагандим. Унинг лабларига табассум югурди. Мастлигимга ҳам эътибор қилиб ўтирмай, бошқатдан кўлимни қисди.

— Раҳмат, укажон! Ниятингизга Аллоҳнинг ўзи етказсин!..

Бир жиҳатдан бу ишим кулгили эканини қалбимнинг аллақаерида ҳис этардим. Бироқ айна чоғда андиша, уятга сўз бермасдим.

Бой одам билан қўл бериб сўрашганим, ҳамсуҳбат бўлганим кайфимни янада чоғ айлаганди.

Ана энди бундай вақти чоғликда қабристонга йўл олсам ярашади. Руҳлар тушқун кайфиятдагиларни кўрса, ранжишади. Мен қай йўл билан бўлмасин, Наргизамнинг кўнглини кўтаришим, баҳонада ўзим ҳам абадият майдонидан руҳан янгиланиб қайтишим зарур.

Шундай хаёллар оғушида мен турган манзилдан икки бекатча нарида жойлашган қабристонга йўл олдим.

Наргизани дафн этиш учун олиб келган кунимиз бу маскан кўзимга жуда совуқ ва файзсиз кўринганди. Ўшанда нуқул атрофга аланглар, дўппайган қабрлардан узоқроқ туришга урингандим. Жазави қуршовида қолган кезларимдагина бу даҳшатларни илғашдан йироқ бўлдим. Нигоҳларим фақат марҳум ёстиқдошимни қидирди, қулоқларим унигина эшитди.

Ҳозир эса қабристон ҳовлисида қатор қабрлар ора-лаб хотиржам кетиб бормоқдаман. Йўл-йўлакай чироқнинг хира ёруғида қабртошдаги ёзувларни ўқишга тутинаман. Ана, мана бу қабрда ётган аёл ҳам Наргиза билан бир кунда дафн этилибди. Бечора! Ҳойнаҳой болалари чирқираб қолишгандир? Эри-чи? Нега мен каби югургилаб келмаяпти? Ё кундузи келиб хотинидан хабар олдимикан? Э, билганини қилмайдими?! Мени хотиним қизиқтиради, холос. Ҳозир унинг меҳрга тўла овозини эшитсам, тинчлигини билсам кифоя...

Ниҳоят суюклигим ётган қабрга яқин қолди. Ҳов ўша айлана қабрлар орасида мен учун қадрдон, юрагимнинг бир парчасига айланиб улгурган Наргиза бор. Мен у қабрни рақамига қарамасдан ҳам топа оламан.

— Наргиза-а! — бақириб юбордим тўсатдан юрагим титраб. — Қайдасиз, азизам? Қайдасиз? Чиқсангиз-чи энди! Қийналиб кетдим-ку!..

Ҳайқирганим сайин ич-ичимдан оқиб чиқаётган фарёд кўз ёшга айланиб юзларимни хўл қилиб юборганди. Нуқул қалтирар, икки қўлимни юқори кўтарганча қичқирардим.

— Нега индамаяпсиз? Сизни хафа қилган ерим бормиди ё? Чиқи-инг!..

Бир маҳал қоронғилик қаърида қоп-қора шарпага кўзим тушди. Шарпа чамаси мендан йигирма-ўттиз қадамча нарида — Наргизанинг қабри ортида тургандек эди. Кўзлари ёнарди.

Унинг тап тортмасдан тек турганини, мендан кўз узмаётганини кўриб баттар туюқдим.

— Вей, — бақирдим шарпага. — Йўқол бу ердан!..
Кимга айтяпман?

Аммо у ўрнидан жилмади.

— Қоч у ердан! Хотинимни қўрқитма! Мен уни қуз қорачиғимдай асрашимни сен қаерданам билардинг, ҳайвон?!

Фойдаси бўлмагач, тимирскиланиб ердан тош қидира бошладим.

— Ҳали шунақами? Зўрлигингни кўрсатмоқчимисан менга? Ҳозир бошинга тош тегсин, ўшанда биласан!

Аксига олгандек ҳадеганда тош ҳам топила қолмасди.

Қора шарпа ҳаракатларимни қимирламай пича кузатди. Сўнгра жон ҳолатда мен томон ташланди.

Яхшики, қўлимга йўғон хода илинди. Ходани олдинга чўздим-у, шарпани ҳайдашга шай турдим.

У мендан тўрт-беш метр нарида таққа тўхтади.

— Ҳа-а, қўрқдингми, махлуқ? — титроқ аралаш бақирдим. — Келавер, олишамиз! Нега туриб қолдинг? Мен сенга хотинимнинг қабрига яқинлашишни кўрсатиб қўяман!

— Ҳой бола! Энангни уйими бу? Нимага аюҳаннос соляпсан?

Кутилмаган овозни эшитиб кескин ортимга ўгирилдим. Сал нарида паст бўйли, серсоқол бир қария турарди.

— Бу қанақаси? — дўқлай кетди қария менга яқинроқ келиб. — Ярим кечаси қабристонда пишириб қўйибдими сенга? Ие, ҳали мастмисан? Тавба, тавба, тавба! Астафуриллоҳ! Ўзинг кечир, Худо!.. Вей, тез кет бу ердан! Гуноҳ бўлади!

— Нимага шарпа мени қабрга яқинлаштирмаяпти? — дедим жазавага тушиб. — Кимсиз ўзи? Нимага менга ўшқирасиз?

— Қанақа шарпа? Жинни-пинни бўлганмисан сен бола?

— Қора шарпа! Ҳозир мана шу ердайди. Ғойиб бўлибди ярамас.

— Эсингни еб қўйибсан! Менга қара, ўтир-чи мана-ви ерга!

Мен итоаткорона қария кўрсатган жойга чўкдим. Шу ондаёқ беихтиёр кўнглим бўшаб кетди. Томоғимга нимадир тиқилгандек, бир неча марта ютиндим-да, қўлларим билан бошимни чангаллаб олдим.

Кўксимдан аччиқ йиғи қандай отилиб чиққанини сезмадим. Силкиниб-силкиниб, худди ёш гўдак янглиғ ўксиниб-ўксиниб йиғлай бошладим. Қария эса икки елкамдан маҳкам сиққанча нуқул далда берарди.

— Йиғла, ўғлим, йиғлайвер!.. Фуборларинг чиқиб кетади. Тўйиб-тўйиб йиғла!

Шу кўйи бир неча дақиқа ўзимни тута олмадим. Йиғлашим асносида кайфим тарқагандек, кўнгиладан кўзим очилгандек, дунёни борича идрок эта бошлаганимни ҳис этдим. Нималар қилиб қўйганимни англаганим сари юрагим увишиб, хижолат ва надомат бағримни емираверди. Ёнимда ўтирган қариянинг кўзларига тик боқишга ўзимда сира журъат топа билмадим.

— Кимни қидириб келгандинг бу ерга? — сўради қария сал тинчланганимдан сўнг бошимни силаб. — Ота-онанг шу ердами? Ё бирор яқинингми?

— Жуфти ҳалолим шу ерда ётибди, — дедим йиғламсираб. — Яқинда жойига қўйгандик... У мен билан тез-тез гаплашиб турарди. Овози шундоқ қулоқларим остида жарангларди, ишонинг!..

— Эҳ, болам, болам, — дея секин ўрнидан турди қария. — Дардингни тушунаман, ҳа! Айтишадик, «йўқолган буюмнинг қадрини буюм йўқотган кўпроқ биларкан». Сенга осон эмас. Лекин эркак киши бардошли, иродали бўлиши керак. Бўлар-бўлмасга дод солавериш аёлларга хос. Сен бўлсанг, ғирт маст бўлволиб қабристонга келибсан. Арвоқлар ранжийди-ку,

ахир! Қайси калламинан келдинг, Худо билади... Энди-чи, болам, эртага кайфинг тарқагандан кейин таҳорат олгин-да, келиб завжангнинг ҳақиға дуо ўқигин! Ажабмас, дуоларинг ижобат бўлса. Локигин бундан сўнг зинҳор ба зинҳор қабристонга маст ҳолда келмагин! Бу ишингни ҳеч қачон Худо кечирмайди.

Қарияга жавобан нима дейишни билмадим. Нима ҳам дердим? Гуноҳим бир дунё. Мендек ўзбошимча ва баттолни ҳозирнинг ўзида тошбўрон қилиб юборишса кам. Эссиз! Шахсий эҳтиёжимни деб кечирилмас гуноҳга йўл қўйдим. Оқибатда Наргизадан ҳам абадий айрилганим рост. Энди у мендан тамоман юз ўгиради. Ҳамроҳлари қаршисида роса абгор бўлгандир. Бўлмағур, ношуд эр дастидан дод деётгандир. Нима қилиб қўйдим? Пиёнисталарга қўшилиб ичкилик ичиш менга хосмиди? Асло. Нега қўрқмадим? Этим сесканмади? Ҳеч қурса қалбим менга тўғри йўл кўрсатмади. Нега? Энди бир умр ҳар босган қадамимни афсус таъқиб этадими? Қачон одам бўламан?

Шундай ўйлар гирдобида бошимни ердан кўтара олмаган ҳолда ўрнимдан турдим.

Йўк, аниқ биламан. Бу ерга ҳеч қачон кела олмайман. Юрагим дов бермаслигини сезиб турибман. Ҳатто Наргизани ўйлашга ҳам ҳақсизман. Ҳа, мен шундай жирканч одамман!..

Кетиш олдидан қарияга ер остидан ўғринча боқдим. У қабрларга маъюс тикилганча ўй сурарди.

Бир муддат иккиланишлардан сўнг бир қадам ортга чекиндим. Қария дарҳол ҳушини йиғиб нигоҳларини менга қадади.

— Ҳа, болам, кетяпсанми? — сўради ҳазин оҳангда. — Айбингни англаб етдингми?

Мен зўрға бошимни кўтардим-да, кетишга чоғланиб, сўнгги бор унга сўз қотдим.

— Кечиринг, ота! Мен ношуд бандани кечиринг!

ҚАЙТАР ДУНЁ

Эртаси кунданоқ ўзимни қўлга олишга аҳд қилдим. Қабристон, марҳумлар ҳақида ўйламасликка тиришдим. Хаёлларимни чалғитмай, Ваня амакининг кўмагида қанд-қурс, сигарет, асосийси бир неча кило писта сотиб олдим-да, бозор-ўчар ҳаракатига тушдим.

Ишонардим, ўз қўлларим билан қовурган писта албатта, харидоргир бўлади. Йўлдаги хўппа семиз аёл айтмоқчи, яхшигина «навар» ташлайди.

Эрта тонгда елкамга «мол»лар жойланган сумкани илиб, Ваня амакининг алмисокдан қолган столча ва курсисини қўлтиқлаганча қўрқа-писа бозорга чиқдим. Бу бозор унча катта эмасди. Сотувчилар ҳам саноқли. Аксарияти ориқ-семиз аёллар. Бир-бирларига навбат бермай шанғиллаганча харидор чақириш билан банд.

Хўш, нима қиламан? Ана, мен каби пистафурушлар қалдирғочлар каби тизилганча бир сафда ўтиришибди. Қарама-қарши тараф эса бўм-бўш. Демак, уша ерга жойлашавераман-да!..

Қандай бўларкин? Мени бу бозорчилар қандай қарши олишади? Биронтасини танимасам, ош-қатиқ бўлмаган бўлсам. Э, нима қилибди? Мени еб қўйишмас, ахир.

Аста қўлимдаги сумкани ерга қўйдим-да, столчани жойлаштирдим. Шу заҳоти нарида ўтирган бир бозорчи кампир тепамда ҳозир бўлди.

— Ҳа, йигит, сен кимсан? — сўради у дағалроқ оҳангда.

— Ким бўлардим? — бўш келмай жавоб қилдим мен ҳам. — Одамман.

— Одамлигингни кўриб турибман. Нимага бу ерга столча қўйяпсан?

— Нарсамни сотмоқчиман.

— Жуда яхши. Лекин бу ернинг эгалари бор. Ҳали замон кеп қолишади. Сен-чи, ҳов анави бурчакка бориб ўтира қол! Бизнинг мижозлардан нарироқ бўласан.

— Шунақами?.. — Очиги биринчи кунданоқ булар билан тортишгим келмади. Итоат билан кампир кўрсатган жойга бориб ўтирдим. Бу ерда сотувчини бозорнинг катта устунни тўсиб қоларди. Аммо астойдил ҳаракат қилсам, харидор чақира оламан. Балки кейинчалик бозорчилар билан яхши танишиб олсам, жойимни ўзгартирарман.

— Сен асло бақир-чақир қилиб, бизнинг харидорларни чорлама! — тайинлади кампир. — Хафалашиб юрмайлик тагин!

— Бўпти, бўпти, — дедим жаҳлим чиқиб. — Чақирмайман. Ҳамманинг насибаси бор. Ўшани териб ейди. Хотиржам бўлинг!

— Вой-бў, жа маҳмадона экансан-ку!

Кампир яна нималардир дея ғудранганча ўз жойига кетди.

Кунлар ўтгани сайин умримда илк бор тўғри йўл танлаганимга амин бўлиб борардим.

Бозор тобида давом этарди. Хўппа семиз аёл айтганчалик зўр фойда кўрмаётган бўлсам-да, ижара ҳақидан ортган беш-тўрт сўм пул чўнтагимдан аримасди. Рақобатчилар ҳам аста-секин тақдирга тан бера бошлашди. Энди ҳеч ким менга ола қарамас, тепамга харидор йирилса, барчалари норози қараб олиш билан чекланишарди.

Айниқса, ўқишимни сиртқиға ўтказиб олиб, жуда маъқул иш қилибман. Ҳар куни эрта тонгдан то хуфтон маҳалигача бозорда ўтираман. Чунки хуфтонга яқин писта, сигарет оладиганлар бозорда кўпаяди. Ҳар биримиз кўлимиз-кўлимизга тегмай савдо қиламиз.

Ўзим ҳам руҳан тетиклашган, кайфиятим кўтаринки, кўл савдодан бўшаган лаҳзаларда бозорчилар билан ҳазил-ҳузул қилиб вақт ўтказардим.

Шундай кунларнинг бирида бўйдоргина, малларанг сочлари узун ва қалин қошли, ёшгина аёл ўзидан ёши

улуғроқ ажнабий бир аёл билан бозоримизга кириб келди.

Уни кўрдим-у нигоҳларимни қадди-қоматидан, ҳусни жамолидан узолмай бақрайиб қолдим. Шу ондаёқ «қанийди шу аёл мендан нимадир сотиб олса» деган хаёл миямдан ўтди.

Сезиб турардим, бозордаги эркаг-у аёл фақат уни кузатишга тушди. Ёш-яланг йигитлар ўзларича «қий-қириб» ҳам олишди. Бироқ соҳибжамол ҳеч кимга эътибор бермай пистафурушларни оралаганча нима-нидир қидира бошлади. Топа олмади чоғи, менинг рўпарамда тўхтади ва кўзлари чақнаб шеригини туртди.

— Ана, бор экан! Айтмаганмидим?

Бу ҳолат мени адоий-тамом қилаёзганди. Ҳозир худди ёш бола каби шундай соҳибжамол барчани оралаб ўтиб, менинг қаршимда тўхтагани, мендангина ўзи хоҳлаган нарсани сотиб олмоқчилигидан дунёга жар солиб мақтангим келарди... Аммо қалбим мени дарҳол қайириб ташлади. Сенга йўл бўлсин, акаси, — деди у кўзғолон қилиб. Туришингга бир қара! Кимсан ўзинг? Ҳеч кими йўқ, ташландиқ, ҳеч кимга кераксиз бир бандасан. Яхшики манави бозорчилар кимлигингни билишмайди. Билишса, ростманасига масхаралашган бўларди. Сен бўлсанг, шундай аёлга маҳлиё бўлиб ўтирибсан. У қайда-ю, сен қайда! Ундан кўра бозорингга қарасанг-чи!

Афсуски, ҳозир қалбимга ҳам қулоқ тутгим келмасди. Аёлнинг гўзаллиги ақли-ҳушимни ўғирлаёзганди.

Ахир... Қаранг, қандай «модница» экан. Тирноқларини ўстирибди, чиройли рангга бўяб ҳам олибди. Кўзларига сурилган сурмагача ўзига ярашиб тушган. Эҳ, кимнинг хотини экан-а, у? Ҳойнаҳой, ўша эркак ҳам дўпписини осмонга отиб яшаётгандир? Албатта-да, шундай хотини бўлади-ю, хурсанд бўлмайдимми?

У хаёлимни бўлиб жилмайганча сўради:

— Писта қанчадан?

Шошиб қолдим. Бир муддат ҳатто нархни-да айта олмай гарангсиб турдим.

Аёл яна саволини такрорлади:

— Писта қанча деб сўраяпман!

— П-пистами? — дедим тутилиб. — Қ-қанча олмоқ-чисиз? Арзон қилиб бераман.

— Икки стакан оламан.

— Хўп бўлади! Ҳозир-да!

Яширмайман. Айни чоғда соҳибжамолнинг қанча пул бериши мени умуман қизиқтирмасди. Асосийси, у билан гаплашиш, овозини эшитиш, қўлларига писта солинган пакетчани тутқазиш бахтига муяссар бўлганимдан теримга сифмас даражада мамнун эдим. Нима қилай? Дарвешона феълим ҳам бор-да!

* * *

Ўша кундан бери нақ қўли етмас юлдуз томон талпинган кимсанинг кунига тушгандек эдим. Ҳар лаҳзада ўша ажнабий аёлнинг йўлига кўз тикар, келди дегунча титроқ орасида қолардим. Шу орада қувлик ҳам қилиб қўярдим. У сўраган пистани иложи борича секин узатишга, шу баҳонада вақтни чўзишга уринардим.

Чамаси, у ҳам менинг ҳолатимни пайқагандек баъзан қулимсираб қўярди.

Нега ўзи шу аёлдан кўзимни узолмай қолдим, дея ўйлардим у кетгач. Менга ким қўйибди бундай келишган аёлларга кўнгил қўйишни? Назар-писанд қилмаса керак у. Ҳозирги туришимда оддий пистачиман, холос! Ундайларга тагида ярқираган машинаси, қўша-қўша уйлари бор эркаклар ёқади. Ўшаларгагина назар ташлаши, уларнигина севиши мумкин. Бекордан бекорга ўзимни қийнаш, йўлига кўз тикиш зарурмикан менга? Башарти шу мавзуда сўз очган тақдиримдаям гапимни ёқамга ёпиштириши тайин. Буни биламан. Шундай экан, тилимни тишлаб тинчгина пистамни сотаверай. Сих ҳам, кабоб ҳам куй-

масин. Зўрға кўриб турган куним ҳолвага айланиб қолмасин!..

Йўқ, барибир истакларим, орзуларим устун эди. Мени мафтун этган чеҳрага яқин бўлиш ниятидан сира қайта олмадим. Ўтирсам ҳам, турсам ҳам фақат уни ўйлайвердим.

Ҳиссиётларим азбаройи жунбишга келганидан сўнгги кунларда унга сўраган нарсасини текинга бериб юборишни одат қилдим. Аввалига ҳайрон бўлдию, аммо танлаган йўлим тўғри чиқиб қолди. Соҳибжамол бора-бора бу ишимдан қувониб кетадиган бўлди. Мен билан бир-икки дақиқа эмас, кўпроқ суҳбатлаша бошлади.

Охири чидолмадим. Қалбимдан кечаётган ҳисларни ошкор этишга бел боғладим.

Кечки бозор маҳали харидорлар кўп бўлади. Шундан фойдаландим. Унга сўраган нарсасини тутқазарканман, оҳиста сўз қотдим.

— Сиздан бир илтимосим бориди. — дедим шивирлаб. — Фақат йўқ демасангиз айтаман.

— Вой, қанақа илтимос? — қизиқсиниб менга боқди аёл. — Айтинг!

— Олдин яқинроқ танишсак бўлармиди...

— Биз танишимиз, шекилли.

— Исмингизни билмайман-ку!..

— Ҳа-а, — кулиб қўйди у. — Майли, айтаман. Исминим Сусанна.

— Ие, арманмисиз?

— Ҳа-да! Ёмонми?

— Нега ёмон бўлсин? Ўзим ҳам шундай бўлса керак, деб ўйлардим.

— Сизнинг исмингиз-чи?

— Қодир, — дедим сал бўшашиб.

— Илгари бозорда кўринмасдингиз-ку! Яқинда келдингизми? Ўзи касбингиз нима?

— Ҳозирча талабаман. Аслида журналист десам ҳам бўлади. Шу соҳада пича ишладим.

— Ў, зўр-ку! — Сусанна кўзлари чақнаб бош ирғади. — Зўр касб журналистика. Менинг жияним ҳам журналист.

— Шу шаҳарда яшайдими?

— Йўқ, у узоқда, жудаям узоқда яшайди.

— Ўзингиз-чи? Қаерда турасиз?

— Мен ҳам аслида бу ерлик эмасман. Меҳмонга келгандим. Кетолмадим. Шу ерда қолиб кетдим. Ҳозир бир таниш аёлникида тураман.

Биз шу кун и анча гаплашиб қолдик. Савдо-сотиқнинг ҳам мазаси қочди. Лекин ачинмадим. Ўзим ҳеч қачон етишим мумкин эмас, деб хаёл қилган бир юлдузга яқин бўлганимдан жуда мамнун эдим.

Туни билан уни ўйладим. «Майли эртага учрашамиз» деган ваъдаси миямда чарх ураверди.

Кўнглимнинг алақаерида безовталиқ ва ишонч ўзаро курашарди. Безовталиқ шу эдики, мен яқиндагина йўл қўйган хатомни такрорлаб қўйишдан чўчирдим. Ишонч эса бу қўрқувни ҳар гал силтаб ташлар, мени олдинга интилишга ундарди.

* * *

Эртаси кун и тонг маҳали уйғондим. Бу кун мен учун ҳаётимдаги энг қувончли ва бахтли кечишидан умидвор эдим. Келажак тақдирим қандай бўлиши мени сира қизиқтирмасди. Хаёлимни, ҳаловатимни ўғирлаган соҳибжамолга етишиш, унинг энг яқин кишисига айланиш истаги ҳаммасидан устун эди. Шу лаҳзаларда ўзимча гўё қишлоғимга бориб бор овозда «Кўриб қўйларинг! Мен ҳам бахтимни топдим! Унча-мунча йигитнинг қўли етмайдиган юлдуз бағримда нур сочиб турибди!» дея ҳайқирардим. Хаёлан Сусаннани барча яқинларимга, дўсту душманларимга баравар кўз-кўз қила бошлагандим. Унинг қандай жавоб қайтариши ҳақида ўйлаб кўрмасдим. Дабдурустдан муҳаббат изҳоримни эшитгач, бирдан ўзгариши, лаб буриши ёки менга масхараомуз нигоҳ ташлаганча ке-

тиб қолиши мумкинлиги хаёлимга ҳам келмасди. Ҳозирги ҳолатимда оддий бир пистачи эканим тамоман ёдимдан кўтарилганди.

Мендек қишлоқи йигит ёнида замонавий кийинган, қадди-қомати кўзни қамаштиргулик қиз савлат тўкиб турса, олис осмонларда учиб юради. Қувончдан, фахрдан бу ёруғ дунёга сиғмайди. Шундай лаҳзаларда ҳеч нарса ни ўйламайди. Худди мияси тўхтаб қолган кимса каби ўзини лол қилган гўзалга тик боқади. Тикилиб, Аллоҳ яратган ҳусну жамолни томоша қилиб тўймайди.

Мен шомга яқин бозор-ўчарни йиғиштирдим-да, олдиндан келишилган жойга чопқиладим.

Қаҳвахонага яқинлашиб борардим-у, юрагим қинидан чиққудек потирларди. Худди туни билан шеър ёдлаган мактаб ўқувчиси каби айтмоқчи бўлган гапларимни ёддан такрорлардим.

Ҳа, агар муҳаббатимни рад этмаса, мени камситмаса, орзуларимни саробга айлантирмаса, гап орасида қанчалар оғир бўлмасин, асосий гапни сўрайман. Майли, устимдан кулса ҳам барибир сўрайман. «Оғзи куйган қатиқни пуфлаб ичади» деб бекорга айтишмаган. Мана шу савол менинг ҳаёт-мамотимни белгилайди.

Хайрият, ҳали келмабди. Бу аини муддао. Унгача сал ўзимни босиб, титроқлардан, ҳаяжондан холи бўлман.

Орадан ўн-ўн беш дақиқа вақт ўтгач, Сусанна кийиб келди. Эгнига оппоқ кофта, жинсидан юбка кийибди. Бу кийим ҳам унинг ҳуснига ҳусн қўшибди.

— Даст ўрнимдан турдим-да, сўрашиш учун қўл узатдим.

— Яхши келдингизми?

— Раҳмат. Ўзингиз яхшимисиз?

— Ёмонмас, — дедим сал ўнғайсизланиб. — Сизни кути-иб ўтирдим.

— Хўш, менга қандай гапингиз бориди? — сўради Сусанна кулимсираб. — Айтаверинг, қулоғим сизда!

Бу саволни кутмагандим. Қизиқ, ажнабий аёллар дангал беравераркан-да саволни! Бошқаси бўлганда, то ўзим сўз бошламагунча жим кутиб ўтираверарди.

Ҳайрат мени янада дадиллантирди. Таваккал мақсадга ўта бошладим.

— Очиги, — тутилиброқ бўлса-да сўз қотдим. — Сизга кўзим тушгандан бери тинчимни йўқотганман.

— Йўғ-э, — хандон отиб кулди Сусанна. — Ростданми?

— Фақат устимдан кулманг, илтимос! Шундоғам ҳаяжонланиб кетяпман.

Сусанна бирдан жиддийлашди.

— Узр, устингиздан кулмоқчимасман. Шунчаки... Қизиқ-да!

— Сиз севгига ишонасизми? — сўрадим ундан. — Ростини айтинг!

— Албатта, ишонаман, нимайди?

— Айбга йўйманг-у, лекин... Сиз менга жуда ёқиб қолдингиз.

Сусанна бу гапимни эшитди-ю, ер чизди. Узун киприклари одатдагидан тезроқ пирпиради. Беихтиёр лаб тишлаб бир муддат ўйга толди.

Мен бўлсам адои тамом бўлаёзгандим. Шу тобдаги аҳволим ёлғиз ўзим-у, Яратганга аён эди.

Товонимдан сочимга қадар муз югуриб, вужудим титрарди. Муҳаббат изҳоримга берилажак жавоб борлигимни қулоққа айлантириб қўйганди.

— Сиз валати экансиз-ку! — деди ниҳоят Сусанна аста бошини кўтариб. — Мени ҳали яхши танимайсиз, аслида кимлигимни билмайсиз... Қанақасига...

— Билмадим, — дедим жуссамни орқага ташлаган қўйи. — Мен сизни учратгунча бахтсиз эдим. Қаерга боришни, бахтимни қайдан излашни, умуман қандай яшашни билмай аросатда эдим. Сизни кўрдим-у, тақдирим аён бўлгандек туюлди. Тўғри, балки мен сизга ёқмасман, ёққан тақдиримдаям ўзингиз истагандек бахтли қила олмасман. Лекин...

Сусанна майин жиламайиб кўйди-да, менга қаттиқ-роқ тикилди.

— Менга қаранг, келинг, ўзингиз ҳақингизда гапириб беринг!

— Ростданми? — ҳовлиқиб сал қурса ўрнимдан туриб кетаёзим. — Алдамаяпсизми? Ростдан қизиқяпсизми ҳаётим билан?

— Жудаям содда экансиз, — деди кулиб Сусанна. — Албатта, қизиқ. Айтиб берасизми?

— Жоним билан! Фақат... Олдин бир савол берсам майлими?

Сусанна ялт этиб менга боқди.

— Қанақа савол?

Бир муддат ер чизиб турган бўлдим-у, таваккалига дилимдагини тилимга кўчирдим.

— Кечирасиз-у, иккала сийнангиз ҳам соғми?

— Нима? — бу саволим уни ростманасига ҳушёр торттирганди. Қошлари чимирилиб бирпас каловла-ниб қолди. — Бу нима деганингиз? Тушунмадим.

— Ишонинг, — дедим лаб тишлаб. — Мен бу саволни шунчаки бермадим. Бир кун келар, албатта, тушунтириб берарман. Ҳозир эса жавобингиз мен учун жудаям зарур.

— Майли, — ниҳоят тагин кулимсиради Сусанна. — Жа билгингиз келаётган бўлса айтаман. Соппа-соғ.

— Худога шукр-ей! — шу жавобдан кейингина кўнглимдаги баъзи губорлар тарқаган каби енгил тортидим ва Сусаннага қаттиқроқ тикилдим. — Мана шу керак эди. Энди рухсат берсангиз, ўзим ҳақимда гапириб берсам.

— Албатта. Кутяпман.

Ўзимга қолса бу маҳзун ҳикоямни тинглашни ҳеч кимга раво кўрмаган бўлардим. Бироқ Сусаннанинг илтимосини рад этолмайман.

Нафас ростлаган бўлдим-да, истар-истамас сўзлай бошладим...

Орадан бир ҳафта ўтди. Биз Сусанна билан ҳар куни кечқурун учрашардик. Шу орада бир-биримизга жуда яқин бўлиб қолдик. Мен у сал кечика бошласа, хавотирланадиган, у эса кечикканидан хижолат тортиб мендан узр сўраб қўядиган бўлди. У билан кечган ҳар бир лаҳзани кўзларимга суртсам арзигудек қимматли эди.

Бу ёқда бозор ҳам илгаригидан-да юришиб кетди. Теримга сиғмай кунора янги-янги «моллар олиб келадиган бўлдим. Бир қилиғим ёқдим, ёнимдаги рақобатчиларнинг миждозлари ҳам мендан буюм харид қиладиган бўлишди. Хуллас, ишларим юришгандан юришиб кетди.

Шундай кунларнинг бирида биз Сусанна билан тагин учрашдик. Унинг қовоғи уйилган, нимадандир норози эди. Бу ҳолатини кўриб жон-поним чиқиб кетаёзди.

— Нима бўлди? — сўрадим унинг икки елкасидан маҳкам тутиб. — Ким хафа қилди?

— Ҳеч ким, — деди Сусанна совуққонлик билан. — Квартирамдан чиқиб кетишим керак. Қўйишмаяпти.

— Ким қўймайди?

— Галя опа деганникида ижарада турардим. Уни сиз ҳам кўргансиз. Яқинда мени ўғлига турмушга чиқишга ундаганди. Унамадим. Ахир, ўзимга ёқмайдиган одамга қандай турмушга чиқай? Бунинг устига пиёниста, танбал бўлса. Қисқаси, шундан кейин мен билан тескари бўлиб қолишди ҳаммалари. Энди чиқиб кетмасам бўлмайдиганга ўхшайди.

— Шунақами? Вой ифлослар-ей! Кўрсатинг ўша ярамасни! Адабини бериб қўяман!

— Йўқ, шарт эмас. Барибир Галя опа менга кўп яхшиликлар қилган. Ундай қилолмайман. Мабодо сизнинг ижарага қўядиган танишларингиз йўқми?

— Ие, бу нима деганингиз? Сизни кўчада қўярмидим? Тўхтаг, мени чиндан севасизми?

— Айтганман-ку буни!

— Илтимос, яна бир марта айтинг!

— Севаман!

— Унда келинг, турмуш қурайлик! Иккаламиз менинг квартирамда яшайверамиз. Қачонгача хилватда учрашиб юрамиз, Сусанна? Йўқ деманг! Ахир, мени яхши биласиз-ку! Алдамаслигимни англаб турибсиз-ку!

— Тўғри, — ўйга толди Сусанна. — Аммо бир нарса мени ўйлантириб турибди.

— Нима? Гапираверинг!

— Турмушга чиқсам, сизнинг динингизга ўтаманми?

Иккиланиб қолдим. Нима деб жавоб қилсам бўлади? «Ҳа» десам-чи? Унда нима бўлади? «Йўқ, мен бундай қила олмайман. Хайр» деса-ю, шартта кетиб юборса нима қиламан? Ҳолим не кечади?

— Хўш, ўзингиз қандай фикрдасиз? — сўрадим таваккал.

— Менми? — елка қисди. — Умуман айтганда қаршилиқ қилмаган бўлардим. Нима фарқи бор? Мен бунақанги масалаларга хайрихоҳман.

— Шунақами?

Бу гал ҳам Сусанна мени яна бир карра ҳайратдан ёқа ушлашга мажбур этди. Ахир бу иш ҳар бир ажнабий аёлнинг қўлидан келмаслигини кўп эшитганман! Сусанна бўлса, осонгина рози бўлди. Наҳотки, дунёда у каби очиққўнгил аёллар ҳам бўлса? Ахир у ўз бахти учун, мен учун ўзлигидан кечмоқчи!

— Раҳмат сизга! — дедим азбаройи кўнглим бўшаганидан аранг ўзимни тутиб. — Сиз ҳақиқий мард аёл экансиз! Мен умримнинг охиригача пойингизга тиз чўкиб яшасам арзийди.

— Қўйсангиз-чи, — кулди Сусанна. — Севган кўнглининг хоҳиши бу. Агар инсон кимнидир қаттиқ севса, суюқлиси учун жонини фидо қилишга шай туради.

— Унда шошилайтик! — дедим юрагим қинидан чиққудек дукиллаб. — Ортга сургандан нима фойда? Ҳозир борамиз-у, турмуш қурамиз.

— Кейин-чи?

— Кейин? Билмадим. Менинг квартирамга кўчиб утасиз.

— Йўқ, кейин театрга тушамиз. Ана ундан сўнг квартирага борамиз. Маъқулми?

— Розиман. Театр бўлса театр-да!

— Кетдик унда!

Биз бир-биримизга ўтди тикилганча қўлтиқлашиб кўзланган манзил томон жўнадик.

* * *

Кунлар ўтиб борарди. Биз бир-биримизга тобора қаттиқроқ боғланиб борардик. Ойдин кечаларда суҳбатлашиб, дардлашиб тўймасдик. Ўз уйимиз, қўналгамиз йўқлиги бизни асло ташвишга солмас, шундай гап-сўзлар пайдо бўлганда, бир-биримизни овутардик. Келажакда албатта яхшилик ғалаба қилишига ишонардик.

Шундай кунларнинг бирида мен бозорга тонг қоронғисидан чиқишни маъқул кўрдим. Бу кун мен каби пистачилар учун муродбахш саналарди. Ким вақтлроқ бозорга чиқиб улгурса, ўшанинг савдоси бароридан келиб, кечгача ўтириб топадиган даромадини бир-икки соатда ишлаб олиши мумкин. Шу сабабли оёғимни қўлга олганча бозорга кириб келдим.

Ўйлаганимдек рақобатчилар кўринмади. Шошапиша «мол»ларни столчага ёйиб харидор кута бошладим.

Бир маҳал деярли ўзим тенги уч барваста йигитлар катта йўл тарафдан кириб келишди ва менинг рўпамда тўхташди.

— Ҳойнаҳой, чекимлик олишса керак, — деган халда уларга сўз қотдим. — Қанақасидан берай? Мана, кўринглар, зўрларидан олиб келганман. Қанча оласизлар ўзи?

Улар ўзаро нималардир дея пичирлашган бўлишди-да, мени ўраб олишди.

— Сен, огайни, нега бу ерда савдо қиляпсан? — сўради йигитлардан бири дағал оҳангда.

Ҳайрон бўлдим. Тўғри-да, нима иши бор буларнинг? Нега мени тергашади?

— Савдо қилсам, нима бўпти? — саволга савол билан жавоб қайтардим. — Бозор ҳамманики.

— Вей, буггундан бошлаб бу ерда қорангни кўрмай! — қорачароғи илкис томоғимга чанг солди. — Тушундингми, ё четроқда тушунтириб қўяйликми?

Мен унинг қўлларини томоғимдан олиб ташлашга уриндим. Аммо қолганлари орқадан келиб белим аралаш бир-икки тепишди.

Шу орада қаердандир бошқа шериклари ҳам пайдо бўлди.

— Хўш, нима дейсан? — деди мендан қўлини тортаркан қорача йигит. — Бу бозорда менинг ойим савдо қилади. Сен ойимнинг савдосига халал бермаслигинг керак. Агар яна бир марта шу бозорда кўрсак, аяб ўтирмаймиз.

Кўрдимки, аҳвол мен ўйлаганчалик яхши эмас. Бу безорилар кўпчилик экан. Уларга бир ўзим бас кела олмаслигим аниқ. Нима бўлгандаям мусофирман. Обру борида яхшиликчасига жуфтакни ростлай қолай.

— Гап йўқ, — дедим йигитларга бир-бир боқиб. — Чикмасам чикмасман. Аммо тепки учун бошқа сафар гаплашамиз.

— Вей, «любой» вақт тайёрман! — керилди қорача йигит шерикларига кўз қисиб. — Ҳов анави тўққиз қаватли «дом»ни кўрдингми? Иккинчи қаватда турман. Исмин Мурод. Албатта кечқурун боргин, гаплашамиз!..

Мен ортиқ ҳеч нарса демадим. Ўзимча бир кунмас бир кун ҳисоб-китоб қилишни кўнглимга тугдим-да, нарсаларимни йиғиштириб бозордан чиқиб кетдим.

Шу кунларда ишқнинг тотли лаҳзалари ҳам татимасди. Сусаннанинг кўзларига тик боқишга-да ожиз эдим. Унинг қаршисида ўзимни жуда нотавон банда каби ҳис этардим. Оқибатини ўйламай тутган ишим учун ўзимни сира кечира олмасдим. Энди нима қиламан? Уни ишонтирдим. Унга сўз бердим. Нима деган одам бўлдим? Рўзғор тебратишни бўйнимга олиб, Сусаннани севги изҳорларига кўмиб ташладим. Унга ҳеч ким эриша олмайдиган бахт ваъда қилдим. Қани ўша бахт?! Бозорга ишониб бир шўрликни дарбадарга айлантириб қўймоқдаман. Эрта-индин қолган-қутган пулларни йиғиб ижара ҳақидан қутулсам, тамом! Кейин қаерга бориб пул топаман-у, рўзғорни қандай бутлайман?

Аламдан ёрилгудек аҳволда ер остидан Сусаннага боқдим. У каравотда ётганча деразадан тўлин ойни томоша қиларди. Бирпасдан сўнг елкамга бошини қўйганча оғир хўрсинди. Шундан кейингина сал ғуборлар тарқалгандек кўнглим ёришди.

— Сусанна, — шивирладим мен ҳам ойга боқиб. — Худди шу ой каби қалбингни доғлаб қўйдим-а?

У кескин бошини кўтариб бармоқларини лабимга босди.

— Бу нима деганингиз? — деди маҳзун оҳангда. — Мен бахтиёрман.

— Ахир, кўряпсан-ку! Бозорниям белига тепишди.

— Уларгаям боққан бало бордир. Шунгаям қайғуриб ўтираминми? Бир кунимизни кўрармиз ўлмасак.

— Ўлиб кетсак-чи? Пулларимиз камайиб бораётган бўлса. Кейин нима бўлади?

— Хавотирга ўрин йўқ. Худо беради.

— Ё таваккал қилиб бозорга чиқаверсаммикан? Ҳарқалай уриб ўлдириб қўйишмас мени?

— Йўқ, — деди қатъийлик билан Сусанна. — Чиқмайсиз бозорга!

— Нера?

— Чунки сизнинг ўз касбингиз бор. Қаёқдаги бозорчилар билан ёнма-ён ўтириб писта сотиш сизга ярашмайди.

— Ие, ўша ерда танишмаганмидик? Энди ярашмайди, деганинг нимаси?

— Ўшандаёқ кўнглимга тугиб қўйгандим.

— Нимани?

— Агар шу йигит билан турмуш қурсам, бозорга чиқармайман, деб ўзимга ўзим сўз бергандим.

— Вой, айёр-ей, — суюклигимни маҳкам кучоқлаб олдим. — Ҳали турмуш қуришимизни билгандим, де?

— Албатта-да, — кулиб юзимни чимчилади Сусанна. — Ҳар келганимда тикилавериб жонимни олардингиз. Ўшандаёқ сизники бўлишимга кўзим етганди.

— Бахтимдан ўргилай! — унинг юзларидан оҳиста бўса олдим. — Яхшиям сени учратдим. Мана, қийин лаҳзалардаям ўзинг далда бўляпсан. Сендан бошқаси бўлса...

— Бошқаси бўлмайди! — сўзимни кесди Сусанна. — «Бошқаси» деган сўзни ҳеч қачон оғзингизга олманг!

— Сен абадий меники бўласанми?

— Қасам ичаман! Сиздан бошқасига қайрилиб қарамайман!..

Бу дил изҳори вужуд-вужудимни титратиб юборди. Бир зумда аламлар, қайғу ва хавотирлар тумандек тарқаб, енгил тортдим.

* * *

Шу кеча туш кўрдим. Ойсиз, зулматли кечада ўзга бир юртда, сўнгсиз саҳрода дарбадар кезармишман. Саҳрода на дарахт, на гиёҳ бор эмиш.

Қайноқ қум оёқларимни куйдирар, чидай олмаганимдан тўхтамай югуришга маҳкум эдим. Шу кўйи ҳарсиллаганча сувсиз қўл бўйига етдим.

Қўл ёқасида мен каби ташна ва оч қарға-қузғунлар изғир, егулик қидиришарди.

Шу пайт кўл бўйида сочлари пахтадек оқарган, озгинлигидан елка суякларигача туртиб чиққан, аммо ёшроқ аёл пайдо бўлди. У менга орқа ўгирганча суви қуриган кўлга тикилар, чуқур ўйга толганди.

.Негадир унинг жуссаси менга таниш туюлиб яқинроқ бордим. Қадам товушларини эшитган аёл илкис бошини мен томон бурди.

Мен... Тахта бўлиб қолдим. Чунки у Наргизам эди. Менга боқарди-ю, кўзларидан ёш ўрнига қип-қизил қон оқарди.

— Шу ергаям топиб кепсиз-да! — деди Наргиза бошини қайтадан кўл тарафга буриб. — Сиздан қочиб мана шу саҳрога келгандим.

— Нега бунча озиб кетдингиз? — сўрадим ундан титроқ аралаш. — Сочларингиз нега бунчалар оқ?

— Очман, оч! — Наргиза даст ўрнидан турди-да, суякдангина иборат оёқларини, шалвираган кўлларини барабар олдинга чўзди. Шу заҳоти озгин гавдаси чамаси бир метрча юқорига кўтарилиб, шу кўйи ҳавода муаллақ қолди. — Кўрмаяпсизми аҳволимни? Минг йилдан бери ейишга ноним, ичишга сувим йўқ. Мен макон қурган жойларда фақат меҳрсизлар яшашаркан.

— Қанийди, сизга кўмак бера олсам, — дедим хафа бўлиб. — Ўзим ҳам сиздан баттар ҳолдаман. Менам шу саҳрога тирикчилик илинжида келувдим. Афсус, адашибман.

— Э, сиз қачон одам бўлгандингиз ўзи? — мени жеркиб ташлади Наргиза. — Тириклигимда ёрдам бермаган одам энди дардимга малҳам бўлармиди?!

— Бу нима деганингиз? — қўрқиб кетдим мен. — Ахир, сиз билан ёмон яшамадик! Сизни қабрга қўйганимиздан кейин ҳам қанча вақтгача суҳбат қурганларимизни биласиз-ку!..

— У даврлар ўтиб кетди! — деди ҳануз тескари ўгирилган ҳолда Наргиза. — Лекин сиз ўзгармадингиз. Тадбир тузишни билмайсиз. Ўлгудек нўноқсиз. Агар

шу тахлит кетанерсангиз, билиб қўйинг, ўлганингиздан кейин менданам баттар аҳволга тушасиз.

— Айтинг, нима қилай? — бақирдим бор овозда. — Нима қилай? Қайга борсам, қай деворга бош урсам, қаршилиқлар, шафқатсизликларга юз тутаверсам!

— Нон топинг, нон! — бирдан ҳайқириб қоча бошлади Наргиза. — Ортимдан чопсангиз, албатта топасиз, топасиз! Фақат ортда қолиб кетманг! Бургутларга, қашқирларга ем бўласиз! Мен сизни улар чангалидан қутқара олмайман! Ожизман, ожиз!..

Мен жон ҳолатда Наргизанинг ортидан югура кетдим. Чопиб борардим-у, қайноқ қум оёқларимни чидаб бўлмас даражада қуйдираб, оғриққа бардош бера олмаганимдан шердек ўкирардим.

— Сизга нима бўлди? Тинчланинг! Кўзингизни очинг!..

Беихтиёр уйғониб кетдим-у, сакраб ўрнимдан турдим. Нуқул ҳансирар, аъзойи-баданим қора терга ботганди.

Тепамда йиғлагудек жавдираб турган Сусаннага боқдим-да, шоша-пиша оёқларимни кўздан кечирдим. Ҳаммаси жойидалигига амин бўлгач, бўшашганча каравотга ўтириб қолдим.

— Ёмон туш кўрибман, — дедим ҳансирашим хийла пасайгач. — Кўрқиб кетдим. Кимсасиз саҳрода эмишман. Сувсизликдан, очликдан азобланибман.

— Тушга нималар кирмайди, — мени юпатиб пешонамдаги маржон терларни енги билан артди Сусанна. — Ҳеч нарсани ўйламанг. Ҳаммаси яхши бўлади. Бу кунлар ўтиб кетади.

Эндигина юз-қўлимни ювиш ниятида ваннахонага йўл олгандим, Ваня амаки хонасидан чиқиб йўлимни тўсди.

— Ука, сен хафа бўлмагин-у, — қовоқ уйиб сўз қотди у. — Лекин бошқа жой топмасанг бўлмайдиганга ўхшаб турибди.

— Нима бўлди? — сўрадим қутилмаган гапдан юрагим орқага тортиб. — Тинчликми, амаки?

— Россиядан ўғлим оиласи билан келяпти. Улар беш киши. Сизларни кўрса, жаҳли чиқиши мумкин-да!

— Ш-шунақами? — дедим тарвузи қўлтиғидан тушган кимсадек ортга тисланиб. — Хўп, бугуноқ бошқа квартира излаймиз, амаки!

— Тушунаман, — деди Ваня амаки қўлларини мушт қилиб. — Ҳозир қийналиб турибсан. Бозоринг ҳам анавиндай... Ўхшамай турибди... Менга қара, сенга яна битта яхшилик қилай.

— Қанақа яхшилик? — уй эгасига умидвор боқдим.

— Бир ойлик ижара ҳақини беришинг керак эди, тўғрими?

— Тўғри.

— Ўшани бермай кўяқол! Менга берадиган пулингни янги квартирага сарфла. Бир ой амаллаб турсанг, у ёғига Худо пошшо.

— Раҳмат сизга! — қувониб Ваня амакининг қўлини сиқдим. — Ўзингизам топилмас одамсиз-да! Шу ердаям мени ўйладингиз-а!

— Қўявер, мен шунақа одамман. Сен яхшиси ҳаракатингни қил! Эр-хотин бирпас елиб-югурсангиз, топасиз бошқа жой. Фақат мендан ранжима! Ўғлимнинг феълени фақат мен биламан...

Шу куни Ваня амаки билан маҳзун хайрлашиб, Су-санна иккимиз бошқа уй топиш илинжида кўчага йўл олдик.

* * *

То кечга қадар икковлашиб ижара уй қидирдик. Бир-икки марта бундай иш билан шуғулланмаган одамга осон кечмас экан. Шундайлар дуч келардики, савол берсангиз, юзингизга бақрайганча боқиб, тўсат-

дан дўқлаб қоларди. Илож қанча? Тилни тийишдан нарига ўтолмас экан киши.

Мен-ку, майли, бундай ҳаётга озми-кўпми кўникканман. Чидашга, сабр қилишга мажбур эканимни ҳис эта оламан. Сусаннанинг менга ҳамроҳ бўлгандан бери тортаётган азобларига ачинардим. Уй топилавермагач, хафа бўлганида, овир хўрсиниқ билан олға юрганида ер ёрилса-ю, кириб кетсам, дердим. Ора-сирада елкамдан кучиб мени овутган онларда эса юрагимни фахр туйғуси қуршаб оларди. Яратганга шукр қилганча янги қувват билан илдам қадам ташлардим.

Ниҳоят, бир кекса одамнинг уйдан нажот топдик. Бизни ижарага қўйишга рози бўлди.

Қариянинг уйи кўримсизгина, тор бўлса-да, бизга ажратилган хонада яшаб турса бўларди. Умуман, кеч шомгача уй қидириб ҳолдан тойганимиз учунми, ҳеч нарсага қараб ўтирмадик. Бизга шу тобда тинчлик, хотиржамлик тақдим этишса, ҳеч ким безовта қилмаса, шунинг ўзи кифоя эди.

Оёғимизни қўлга олиб майда-чуйда буюмларимизни янги квартирага олиб келдик ва энгил нафас олгандек каравотга чўқдик.

Очиққандик. Аммо Сусанна мени дўконга чиқиб келишга қўймади. Сумкада пича ун қолиб кетган экан. Ўша ундан хамирча қорди. Сўнгра нон шаклига келтириб, бир дона пиёзни майдалаб тўғради, унга помидор томатини кўшди-да, нон устига сурди.

Кўз очиб юмгунча дастурхонимизда қизариб пишган мазали нон ҳозир бўлди.

Очиғи, бу қадар мазали нонни ҳеч қачон тановул қилмагандим. Сусаннага ташаккур назари билан боқдим. Ахир мамнун бўлишга ҳақли эдим! Бир чимдим ун, бир дона пиёз ва шунча помидордан бу қадар ажойиб таъмли нон ёпиш мумкин эканлигини етти ухлаб тушимда кўрмаганман.

Қалбимни ҳам фахр, ҳам қўрқув ҳисси қамраб олди. Суюклигимнинг тиззаларини қучганча қора кўзларига меҳр билан боқдим.

— Сен топилмас аёл экансан, — дедим шивирлаб. — Қара, ҳеч қачон татиб қўрмаган таомни менга ҳадя қилдинг.

— Бунинг нимаси зўракан? — деди Сусанна хотиржамлик билан. — Ҳар қандай одам пишира олади буни.

— Хаёлига келмаса-чи? — дедим даст ўрнимдан туриб. — Умрида шундай нон борлигини ўйлаб қўрмаган бўлса-чи?

— Тўғри, — маъюс кулимсиради Сусанна. — Бундай нон пишириш учун бизнинг кунимизга тушиб кўриши керак.

Мана шу гапи мени ҳушёр торттирди ва баттар хавотирим ортди. Миямда бўлмағур хаёллар чарх ура бошлади. Худди яқин орада севгилимдан айрилиб қоладигандек қўрқувга тушиб қолдим.

Даст ўрнимдан турдим-да, энди дастурхонни йиғиштиришга тутинган Сусаннани маҳкам бағримга босдим.

— Ҳа-а, нима бўлди тагин? — сўради у ҳайрон бўлиб. — Тинчликми ўзи?

— Ростини айт, — дедим унинг кўзларига тик боқиб. — Менга хиёнат қилмайсанми? Мени ташлаб кетмайсанми?

— Уф-ф, — дея ўзини секин орқага олишга уринди у. — Ҳалиям ишонмаяпсизми менга?

— Йўқ, очигини айтмагунингча қўйвормайман!

— Биз энди эр-хотинмиз, — деди Сусанна босиқлик билан. — Шундай экан, ташлаб кетиш ҳақида гап бўлиши мумкинмас. Хиёнат масаласига келсак, хотирингиз жам бўлсин. Мен сиз ўйлаган аёллардан эмасман. Ҳеч қачон хиёнат йўлига кирмайман.

— Сўз берасан-а?

— Ҳа, сўз бераман. Бўлдими?

Сусаннанинг майин жилмайишидан эриб секин уни қўйиб юбордим ва ҳазил аралаш дедим:

— Энди бемалол ишингни бажаришинг мумкин.
У ҳам ҳазилимга ҳазил аралаш жавоб қилди.
— Хайрият-ей, шу кеча қўйиб юбормасмикансиз,
деб кўрққандим!

* * *

Эрта тонгда Сусаннанинг пиқ-пиқ йиғлашидан
чўчиб уйғондим.

У менга терс ўгирилганча йиғларди.

Хайрон бўлдим. Чамаси уни кечқурун ранжитма-
гандим. Ёмон туш кўрдимикан? Унда нега мени уй-
ғотмасдан ўзи дард чекапти?

Жоним ҳалқумимга келгудек икки елкасидан тутиб
ўзимга қаратдим. Сусанна қаршилиқ билдирмади. Ак-
синча елкамга бош қўйиб баттарроқ йиғлай бошлади.

— Нима бўлди? — сўрадим меҳр билан сочларини
силаб. — Ким сени хафа қилди? Мен эмасми?

— Уйимдагиларни туш кўрибман, — деди хўрси-
ниб Сусанна. — Ойим нуқул мени уришаётганмиш.
Укам, опам тескари ўгирилиб олишибди. Қанча гап-
лашишга уринмай, фойдаси бўлмабди. Уларни соғи-
ниб кетдим...

Бу ҳасратлар юрагимни эзиб юборди. Афсуски,
ожиз эдим. Ахир қандай қилиб уни юртига юборай?
Ҳазилакам пул кетадими у ёқларга бориш учун?! Нима
қилсам экан? Қай йўл билан овутай? Нима қилсам
дардлари арийди?..

— Мени кечир, — дедим бошимни чангаллаб. — Сен
билан турмуш қуришдан олдин шу тарафларини ўйла-
мабман. Соғинч азоби сени эзиши хаёлимга келмаб-
ди.

— Жиннивой, — дея биллагимни маҳкам сиқди Су-
санна. — Шунгаям ўзингизни айблаяпсизми? Бу туш
эди, холос. Бирпасдан кейин ўтиб кетади. Ҳадеб ғам
чекаверманг-да!..

— Барибир қийин. Бу қийноқларни ўзим ҳам бошим-
дан ўтказганман. Нималигини жуда яхши биламан.

Бир маҳал Сусанна сапчиб ўрнидан турди-да, елкадан тортқилаб мени ҳам туришга ундади.

— Биласизми, нима қилсак бўлади? — деди у кўзлари чақнаб. — Айтайми?

— Айтақол! Мени қийнама, тезроқ айт!

— Келинг, сизнинг қишлоғингизга борамиз! Қайнонам, қайнсингиларим билан таништирасиз. Уларни кўрсам, уйимдагиларни кўргандай бўлармидим. Нима дейсиз?

Бу таклифни эшитиб, менга қайтадан жон киргандек бўлди. Оғзимнинг таноби қочиб суюклигимга ҳазиллашдим:

— Балосан, Сусанна, балосан! Қара-я, шунча пайдан бери хаёлимга келмаганини! Ахир аллақачон қишлоққа олиб боришим керак эди сени! Нимага ўйладим?

— Ҳалиям кеч эмас, — деди Сусанна жилмайиб. — Ҳозирча пулимиз бор. Бориб келишга бемалол етади. Қайтгандан кейин бир гап бўлар.

— Тўппа-тўғри. Қани, унда отлана қолайлик! Кечикмайлик!

— Бўпти, мен тезгина буюмларни йиғиштирай!

Қишлоқ кўчасига етганимизда кун пешиндан оққанди. Ўтган-кетганлар ортимиздан ҳайрат аралаш қараб қолишар, қиз-жувонлар ёнимиздан ўтди дегунча ўзаро шивир-шивир қила бошлашарди.

Бу манзарадан қалбим фахрга тўлди. Азбаройи қувонганимдан сал қурса сакраганча ўйнаб кетаёздим.

— Қара, — дедим Сусаннани туртиб. — Қишлоқдагилар сени кўриб қотишяпти.

— Нега? — ҳайрон бўлиб менга боқди у. — Одам кўришмаганми булар?

— Бошқа миллат қизларини кўришмаган-да! Кўргин, ҳаваслари келганидан тамшаниб қўйишяпти.

— Тавба, — деди Сусанна елка қисиб. — Менам уларга ўхшаган одамман. Ортиқ жойим бўлмаса.

— Қўявер, илгари мен келсам, биров кимсан демасди. Сенга уйланиб ҳар ҳолда эътиборга тушиб қолибман. Бу зўр-ку!

— Қаерга кетяпмиз? Етмадикми?

— Айтгандим-ку, биттагина туғишган синглим бор деб! Ўшаникига борамиз. Ҳарқалай ўзимники. Шундай гўзал келинойиси борлигини кўрса, хурсанд бўлади. Жиянларни айтмайсанми? Ҳар келганимда югуриб келиб бўйнимга осилволишади. Улар мени жуда яхши кўришади. Ҳали етайлик, ўзинг кўрасан!

— Синглингизам сизга ўхшаганми? — қизиқсинди Сусанна. — Қуйиб қўйгандек ўзингиз бўлса керак-а?

— Йўқ, онамга кўпроқ ўхшаб кетади. Лекин жуда кўнгли бўш. Мени кўрди дегунча йиғлайверади. Соғинади-да!

— Аёллар шунақа бўлишади, — деди Сусанна бош силкитиб. — Улар бир умр яқинларини соғиниб яшашади.

— Ташвиш чекма! Ҳали шундай кунлар келадики, биргалашиб Арман диёрига жўнаймиз. Маза қилиб дам оламиз.

— Худо хоҳласа!

Таниш тор кўчага бурилганимиздан сўнг синглим Сайёранинг дарвозасига кўзим тушди-ю, кўнглим алланечук бўлиб кетди.

* * *

Синглимнинг дарвозасини қия очдим-да, бақирдим:

— Ҳой, ким бор? Сайёра! Одам борми?

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, синглим югурганча чиқиб келди. Мени кўриши билан лаблари титраб, бўйнимга осилишга тутинди. Лекин Сусаннани кўргач, таққа тўхтади. Ичкаридан чопқиллаб менга пешвоз

чиққан жиянларим ҳам синглимнинг ҳаракатини так-
рорлашди. Дарвозахонада тек туриб қолишди.

— Ака, ким у? — сўради синглим ранги-қути учиб.
— Нимага индамайсиз? Ким у аёл?

— Ким бўларди? — дедим ҳайрон бўлиб. — Кели-
нойинг. Ие, нега бақрайиб турибсан? Кўришмайсан-
ми?

— Йўқ! — дея худди душманига кўзи тушган одам
каби ортга тисланди синглим. — Қаёқдаги қаланғи-
қасанғиларни кеннойи демайман! Мен фақат Шари-
фа кеннойимни тан оламан!

— Нима?!

Кутмагандим. Бу гапни эшитиб кўзларимдан ўт
чақнаб кетаёзди. Танамни совуқ тер босди. Нима дей-
ишни билмай бир муддат гарангсиб қолдим.

— Вей, бу нима деганинг? — ниҳоят ўзимни қўлга
олиб, синглимга ўшқирдим. — Ким қаланғи-қасанғи?
Оғзинга қараб гапиргин, Сайёра!

— Қарамайман! Мен бу аёлни уйимга киритмайман!
Тезроқ опкета қолинг! Маҳалладагиларга мени шар-
манда қилманг!..

— Шунақами? Ҳали акалик қадр-қимматим шу
бўлдими? Яхши, киритмасанг, зорим бор, зўрим йўқ!
Онамнинг уйига борамиз.

— Бориб овора бўлманг! — деди синглим совуққон-
лик билан. — Ҳеч ким сизларни уйига киритмайди.
Бекорга шарманда бўлганингиз қолади.

— Нега? Нима ёмон иш қилдик?

— Ҳаммасини эшитдим, ака.

— Нимани эшитдинг, нимани?

— Шарифа кеннойимни хафа қилганингиз учун
ишданам ҳайдалибсиз, касал бир аёлга уйланибсиз.
Барибир хотинга ёлчимабсиз. Энди бунисини топиб-
сиз. Барибир...

— Ўчир овозингни, ўчир! Ҳали сен... Шунақамисан?
Пушаймон бўласан! Умрингнинг охиригачаям қорам-
ни кўрмайсан, ҳа!..

— Шунақа шармандаликдан кўра кўрмасам яхшийдим, — бўш келмай терс ўгирилганча сўзланарди синглим. — Бети қурсин, тор шим кийволиб жилпангламай...

Бу маҳал Сусанна тилимизни дуруст билмаса-да, ҳаммасига тушуниб етганми, йиғлаганча катта йўл томон жўнаб қолганди.

Сайёрани сўка-сўка унинг ортидан югурдим.

* * *

Ана энди бахтимдан буткул умидимни узгандим. Сусанна қанча уринмай, менга қулоқ тутмас, нуқул унсиз йиғларди.

Машинада катта шаҳарга қайтардиг-у, мен ўзимни худди қувғинга учраган дайди итдек ҳис этардим. Чунки бу итни қай гўшага бош суқмасин, ҳайдаб солишади. Унинг ҳеч кимга кераги йўк, нафсиз бир жонзот.

Бу ҳам камлик қилгандек, буёғига тағин ёлғизлик, бахтсизлик, омадсизлик, саргардонлик, хўрлик таъқибда қолишимни ўйлаганим сайин қалбим музлаб борар, қопқонга тушган жонивор янглиғ нуқул типирчилардим.

Аксига олгандек осмондаги булутлар туннинг юзига яна бир қора парда тортди. Сал ўтмай ёмғир томчилай бошлади. Бундай ҳавони ёқтирмаслигим сабабли баттар тундлашдим. Ер остидан Сусаннага боқдим. У йиғлашдан тўхтаган бўлса-да, лаблари билинар-билинемас титрарди.

Балки шаштидан тушгандир, кечиргандир деган хаёлда таваккал елкасига қўлимни қўйдим. Афсуски, у қўлимни елкасидан олиб ташлади ва менга терс ўгирилиб олди.

— Майли, мен айбдорман, — дедим ёнимдагиларга эшиттирмай. Мен туфайли шунча ҳақоратлар эшитдинг. На илож? Мен шундай омадсиз одамман. Шу кунгача сениям қийнаб келдим. Нима қилайки, шун-

дай туғилган эканман. Шунча ҳаракат қилдим, тақ-
дирим ўзгармади. Буёғига ҳам шундайлигимча қол-
сам керак... Ҳа, сен ҳали ҳақиқий бахтингни топасан.
Ярқираган машиналарда сени олиб юришади. Керак
бўлса, ўша бахтиёр йигит пойингда тиз чўкиб яшай-
ди. Сен бунга арзийсан! Ҳозир катта шаҳарга етамиз-
у, хайрлашамиз. Бир умрга видолашамиз. Сен менга
қайғуриб азобланма. Шўр пешоналар мендай хор-зор-
ликда яшашга маҳкум. Кетаётганингдаям ортингга
ўгирилма! Мени қийноқлар чангалида қолмасин де-
санг, шундай қил!

Жуда қисқа бўлса-да, сен билан кечган лаҳзаларим-
га мингдан минг розиман!

Машина хуфтонга яқин катта шаҳарга кириб йўл
четида тўхтади. Биз машинадан тушдик.

Ҳозир хайрлашиш онлари жуда яқин қолганини
сезардим.

Сезганим сари ичимдан зил кетарди...

* * *

Мен сўнги бор Сусаннага аламли нигоҳ ташладим.
Афтидан у ҳам хайрлашиш учун арзирли сўз топол-
май ҳалак эди. Ер чизган кўйи лаб тишлаб-тишлаб
оларди.

Унинг қалин ва олтинранг сочларига суқ билан бо-
қардим-у, юрагим гўёки ҳўнг-ҳўнг йиғлар, миям чир-
малиб олиши мумкин бўлган оғриқдан эмас, яқин ора-
да саҳро каби ҳувилаб, қуриб қолишини сезган каби
тинимсиз қақшарди.

— Менга нима бўлган ўзи? — ўйлардим эмлашлар-
дан безган бемор каби ёруғ дунёга қўрқув аралаш бо-
қиб. — Ҳеч қачон бошимга қўнган бахт қуши учиб ке-
тишидан ҳозирчалик чўчимагандим. Ҳатто, Наргиза-
ни сўнги йўлга кузатаётганимда бу бевафо оламга
мағрур боқа олганман. Шарифа уйдан ҳайдаб солган-
да, таваккал олдинга интилиб, ўзим учун тўғри йўл
қидирганман. Ҳозир эса мурда каби танам совиб бор-

япти. Қалбимда йилт этган чўғ йўқ. Ичим узилиб тушадигандек тобора букчайиб бормоқдаман. Қаддимни ростлашга, менга озми-кўпми қувонч бахш этган аёлга охирги марта тик боқишга ўзимда куч топа олмаяпман. Нега? Биламан, уни йўқотгач, ҳеч қачон бахтга эриша олмайман. Буни вужуд-вужудим билан ҳис этиб турибман. Гарчи ҳаётим тўқис бўлган тақдирда ўзимни Сусанна билан бирга ҳаёт кечирганчалик бахтиёр ва эркин ҳисоблай олмайман.

На илож? Бошимни минг деворга урмай, пешонага битилгани бўларкан. Тоқат қилишга, қўл силтаганча кетишга мажбурман.

— Майли, — дедим титроқ аралаш Сусаннага қўл чўзиб. — Хайр энди! Орамизда яхши-ёмон гаплар ўтган бўлса, кечиргин! Мен билан ўтказган оғир кунларингга рози бўлгин!

Сусанна бу гапларимни эшитди-ю, сесканиб бошини кўтарди.

— Ие, бу нима деганингиз? — деди у зўрма-зўраки жилмайиш қилиб. — Мендан воз кечяпсизми? Шунчалар жонингизга текканмидим?

— Нега жонимга тегаркансан? Яқинларимнинг сенга гапирган гаплари, қилиқлари мени адои тамом қилаёзди. Биламан, сен кўнгимни оғритмаслик учун шу савомарни бердинг. Аслида бир дақиқаям ёнимда қолдинг йўқ.

— Бекорларни айтибсиз! Ҳеч денгизда бўлганмисиз?

— Йўқ, нимаиди?

— Тасаввур қилинг, денгиз ўртасида кема сузиб боряпти. Кемада фақат иккимиз. Кутилмаганда бўрон турди-ю, тўлқинлар пишқира бошлади. Кемамиз ҳалокат ёқасида қолди. Агар шунда мен жонимни асраб қолиш илинжида ўзимни сувга отсам нима бўлади? Сиз ҳалок бўласиз-ку! Мен-чи? Жонимни асраб қолиб, бир умр азобда ўтаманми? Асло! Биз ҳам ҳозир худди шундай кемада бирга олдинга сузиб бормоқдамиз.

Денгизнинг инжиқликлари, фалокатлари кўп бўлади. Чидашга мажбурмиз. Ҳар биримиз жон сақлаш учун ўзимизни четга олаверсак, бу ҳаёт ҳаёт бўлармиди?! Йўқ, мен сизни ташлаб кетолмайман. Майли, синглингиз нима деса, деди. Менга нима? Менга тухмат қилган бўлса, Худо жазосини беради. Энди бормаймиз, қўямиз, вассалом!

— Демак... Сен мендан воз кечмайсан, шундайми? — сўрадим беихтиёр кўзларим чақнаб.

Сусанна бу саволимга жавобан, қўлтиғимга кирдида, секин туртди.

— Юринг, кеч бўлиб кетди. Тезроқ квартирага ет-волайлик!

* * *

Қоронғиликда зиналардан кўтарилиб, таниш квартира рўпарасига етгач, мамнун жилмайиб эшикни тақиллатдим. Зум ўтмай, остонада уй эгаси Холмат бобо ҳозир бўлди.

У иккаламизга ҳайрат аралаш боқди-да, боши билан «кир» ишорасини қилди.

Тушунмадим. Чолнинг бунақа одати йўқ эди, чамаси. Нима бўлди экан? Ё кетмасдан бурун бирор ноҳўя иш қилганмидик?

Шундай хаёллар исканжасида ичкарига кирдим. Сусанна хонамизга кириши билан Холмат бобо мени нари тортди.

— Сенга бир гапни айтишим керак, — деди у салмоқ билан. — Квартира сотиладиган бўп қолди. Ўғилларим қўйишмаяпти. Мана ижара учун берган пулинг. Майли, мен мингдан минг розиман. Энди бошқа уй топишинг керак, болам.

— Ҳозир-а? — сўрадим хавотир аралаш.

— Иложи бўлса, ҳозир. Ҳали замон ўғлим келади. Сизларни бу ерда кўрса, жаҳди чиқиши мумкин. Очиғи... Сал муштумзўрроқ. Вақти келса, менгаям дўк урворади. Эркалатиб ўстирганман-да баччағарни!..

Мен бўшашганча ортга тисландим.

— Нима қиласизлар? — жавдираб менга тикилди қария. — Ҳозир чиқиб кетасизларми?

— Нимаям қилардик? — елка қисиб жавоб қилдим. — Чиқиш керак бўлса, чиқаверамиз-да! Бошқа йўл ҳам йўқ.

Шундай деб қўрқа-писа Сусанна ўтирган хона эшигини очдим. У астойдил кийим алмаштиришга тушиб кетибди.

— Кийим алмаштириш ортга сурилади, — дедим деворни аста муштлаб. — Бу ердан ҳам ҳайдалдик. Тез чиқиб кетмасак бўлмасмиш.

Сусанна ҳеч нарса демади. Фақат оғир хўрсиниб қўйди, холос.

* * *

Қисқа фурсатда заъфарон қиёфага кириб қолгандек эдим. Қоронғиликда номаълум тарафга ёнма-ён кетиб борардиг-у, бу ҳаётдан норозилигим аламини сочларимдан, кийимларимдан, юз-кўзларимдан олгим келарди.

Аҳволим ёлғиз ўзимгагина аён. Айни дамда бебош бир дарё соҳилида муаллақ турибман ва олисдан яқинлашиб келаётган тўфон бир зарб билан мени тўлқинлар қаърига ташлайдигандек туюларди. Сусаннани учратганимдан, Наргизанинг хаёли билан яшайвермаганимдан афсусланардим.

— Агар телбадек марҳумлар билан тиллашиб юраверганимда, — дердим ўзимга ўзим, — бу кунлар бошимга тушмасди. Гўзал бир аёл қаршисида мулзам бўлмасдим. Ёлғиз бошим гуноҳкорона эгилмасди. Нима қилай? Тилим қисиқ. Ҳаддим сиғиб бирор сўз айтишга-да ўзимда куч ва журъат топа олмаяпман. Ҳозир нимадир десам-у, Сусанна жаҳл аралаш менга юзланиб ҳаммасини тўкиб солса қай ҳолга тушаман? Нимага таксидан тушган заҳоти хайрлашиб кета қолмадим? Шунда ҳозир у менинг аччиқ қис-

матимга шерик бўлмасди. Ўша таниш аёлникига бо-риб шартларига кўнарни, ёки қандайдир йўл топиб келишарди. Ўша квартирада яшашда давом этар-ди...

Бир маҳал Сусанна мени қаттиқроқ кучди-да, тўхташга ундай бошлади.

— Ана, келяпти, — деди у боши билан олдинга ишо-ра қилиб. — Ҳов анави аёлни кўряпсизми?

Ҳақиқатан, анча нарида яшил кийимли ўрта яшар ажнабий аёл биз томон яқинлашиб келарди.

— Ҳа, кўрдим, нимаиди? — сўради ундан. — Тани-шингми?

— Бу ўша аёл. Мени ўғлига олиб бермоқчи бўлган... Ҳозир келса, тагин бошлайди дийдиёсини.

— Э, намунча қўрқмасанг? — дедим дадилланиб. Шу аснода дардларим, хавотирларим бир оз ариган-дек бўлди. — Келса келаверсин!

Аёл рўпарамизга келгач, таққа тўхтади ва Сусан-нага масхараомуз назар ташлади.

— Ҳа-а, келинчак? — дея бир менга, бир Сусаннага менсимай боқди у. — Энди бу йигитни йўлдан урдин-гми? Ҳой, ука, ишонманг бунга! Ҳали шошмай тулинг, бошқасини ёқтириб қолаверадиган одати бор. Ўшан-да сизниям чув тушириб кетади.

Сусанна индамас, лаб тишлаган кўйи танишининг сўзларини жим тингларди, холос.

Бу аёлнинг гаплари ҳамиятимга тегди. Сусаннани кўйиб юбордим-да, аёлга яқинроқ бордим.

— Кимсан ўзи? — атайин «сен»лаб сўрадим. — Нега бировга туҳмат қиляпсан?

— Вой, нимага мени сенлайсан? — тутоқиб кетди аёл. — Туришингга бир қара, қишлоқи! Сенга ким кўйибди катта кетишни?

— Агар яна бир марта хотинимга туҳмат қилсанг, — дедим кўрсаткич бармоғимни аёлнинг кўзларига тўғрилаб. — Мана шу яшил шишага ўхшаган кўзла-рингни ўйволаман, алкаш!

— Ўзинг алкашсан, билдингми? — бўш келай демасди у ҳам. — Қаёқдаги ўзингга ўхшаган қаланғиқасанғига уйланволиб, одам бўп қолдим деб ўйлаясанми?

— Ўчир чакагингни! — бақирдим зўрға ўзимни тутиб. — Яхшиям аёл кишисан, бўлмаса...

Шунда Сусанна билагимдан тортиб кетишга ундай бошлади.

— Қўйинг, шу билан тенг бўлмайлик! — деди мени судраб. — Ўзи ким-у, гапи ким бўларди. Яхши одам бўлганда, қизи эрини ўлдириб қамалиб кетмасди. Кетдик!

Мен аёлнинг гапларини сингдира олмай анча ергача сўкиниб бордим.

* * *

Шу аҳволда алламаҳалгача кўча кездик. Хўш, қайдан паноҳ топамиз қоронғида? Кимнинг эшигини тақиллатамиз? Шаҳарда кечаси эшик тақиллатган одамни ҳеч ким хушламайди. Ё ўғрига, ё пиёнистага йўйишади. Жаҳддорроқ одамнинг эшигини чертсангиз, нақ балога қолиб кетишингиз ҳеч гапмас.

— Мана шу ерда тўхтайлик, — деди Сусанна негадир инграб. — Туфлим оёғимни ражиб ташлади. Ортиқ юришга ҳолим йўқ. Юринг, анҳор бўйида бирпас ўтирамиз!

— Хўп, — дедим унга ачиниш билан боқиб. — Анҳор бўйида ўтирамиз. Сени чарчатиб юбордим.

Анҳор бўйи сокин эди. Сувнинг шилдираб оқиши қалбга ёқимли туйғулар бахш этиб, хаёл суришга ундарди.

— Энди қаерга борамиз? — сўрадим эҳтиёткорлик билан. — Фирт дайдиларга айланиб қолдик-ку!

— Нима кипти? — деди у бош чайқаб. — Кўчада бизни ит ермиди? Эрталабгача шу ерда ўтирсак ҳам бўлаверади. Ёруғ тушгандан кейин уй қидирамиз. Нима дейсиз?

— Уйқусиз сен қийналиб қоласан, — дедим норози оҳангда. — Тонггача ўтириб чиқишнинг ўзи бўлади-ми?!

— Нега уйқусиз ўтирарканман? — эркаланиб елкамга бош қўйди Сусанна. — Сизнинг елкангизга мана шундай бошимни қўяман-да, ухлайвераман.

— Фақат мени қарғама! Мен ҳам шундай бўлишни хоҳламагандим.

— Яна эски ашулангизни бошладингизми? Бас қилинг! Агар тагин бир оғиз гапирсангиз, юзингизни чимдиб оламан. Кўкариб қолади. Хўш, гапирасизми?

— Йўқ, йўқ, йўқ!.. Тавба қилдим!

Мен кула-кула севгимни маҳкам қучиб, кўзларимни юмиб олдим.

* * *

Орадан бир соатча вақт ўтди. Ҳаво тобора салқин тортиб борарди. Сусаннанинг титраётганини ҳис этиб эгнимдаги костюмни ечдим-да, елкасига ташладим.

— Фойдаси йўқ, — деди у ўрnidан кўзғалиб. — Барибир совуқ.

— Нима қилсак экан-а? — бошим қотиб секин ўрнимдан турдим. — Бу тахлит ўтираверсак, сен шамоллаб қолишинг ҳеч гапмас.

— Спирт бўлсайди, — деди Сусанна турган ерида бир-икки сакраб. — Қизиб кетган бўлардик ҳозир.

— Нима? — мен ҳайрон бўлиб севгимга боқдим. — Сен... Ичкилик ича оласанми?..

— Нима қипти? — елка қисди Сусанна. — Байрамларда коньякми, виноми бўлса татиб кўрардим. Бунинг нимаси ёмон?..

— Ахир... Аёл киши пиёниста бўлиб қолиши мумкин-ку!

— Ҳечам-да! Пиёниста бўлиш учун қанча ичиш керак? Биласизми шуни? Кун бўйи ётволиб ичиши керак. Замонавий аёллар эса турилган кун, тўй-ҳашамларда пича ичса ҳеч нарса қилмайди.

— Гапинг ростми? Ичкиликка берилиб кетмайсанми ишқилиб?

Сусанна бу гапимдан сўнг жиддийлашди. Энсаси қотган каби нари кетди.

— Майли, — дедим ҳовлиқиб. — Пул бўлса бор, ароқ сотиб олсак бўлади. Бироқ... Эртага квартира ҳақи...

— Бир гап бўлар, — деди Сусанна. — Ҳозиримизни ўйлайлик. Мен ортиқ анҳор бўйида қололмайман. Этим увишиб кетяпти.

Мен нима қилишни билмай атрофга алангладим. Ҳов нарида бетондан қурилган уйсифат кулбага кўзим тушди.

— Қарагин, — дедим ўша томонни кўрсатиб. — Хув анави бетон уйчани кўряпсанми?

— Ҳа, кўряпман.

— Юр, ўша ерга борайлик! Балки бир кеча жон сақлашга яраб қолар? Агар ичи бўш бўлса, сен айтгандек дўкондан ароқ сотиб олардик-да, маза қилиб ичардик. Очиғи, ўзим ҳам анчадан бери ичмадим. Эр-хотин бир ўтирсак ўтирибмиз-да! «Биздан биров кўрқармиди?!»

Сусанна бу ҳазилимга эътибор қилмади. Мени ўша бетон кулбача тарафга судради.

* * *

Бу уйча нима мақсадда қурилганини англай олмадим. Ичкари бўм-бўш, лекин қўнғиз ва суваракларнинг товуши атрофни тутганди.

— Бу ерда қумурсқа кўп экан, — дея пинжимга кириб олди Сусанна. — Мен улардан кўрқаман. Кечаси қулоғимга кириб кетади.

— Кўрқма, — дедим уни овутишга уриниб. — Ҳозир дўкондан ичкилик опкелсак, ҳаммаси жойига тушади. Ароқнинг ҳидини туйишса, тирақайлаб қочишади ярамаслар.

— Ҳазилниям қотирасиз-да! — кулди Сусанна. — Ерда ухлаймизми?

— Бирор йўлини топармиз. Олдин дўконга физилайлик! Тагин ёпилиб қолмасин!..

Биз кўз очиб юмгунча яқин атрофдаги дўкондан ичкилик, газакка бир бўлак колбаса, газли ичимликлар, ичишга пиёла харид қилиб қайтдик. Сўнгра эски газетани ерга ёйиб, «топган-тутганлар»имизни газета устига қўйдик.

Мен шоша-пиша шиша қопқоғини очдим-да, пиёлани яримлатиб ароқ қуйдим ва Сусаннага узатдим.

У бадбўй ҳиддан бир сесканиб олди-да, таваккал пиёладагини сипқорди. Бироқ кейинги узатганларимни олмади. Бир пиёла билан чекланди.

Кўрибсизки, қолган ароқни кетма-кетига симиргач, ярим соат ўтиб-ўтмай, баданим қизиб, кайфиятим кўтарилди.

Тушунардим. Ажнабий аёллар ростдан ҳам байрам, тўй-ҳашамларда бу оғуни ичишади. Шундай қилса, байрам-байрамдек ўтади, дея ҳисоблашади. Мен ҳам бунга кўникишга, тақдирга тан беришга мажбур эдим. Қолаверса, ҳозирги аҳволимда ҳеч бир аёл Сусанначалик менга ҳамроҳ, ҳамдард бўла олмайди. Ҳеч бирининг бардоши етмайди. У-чи?.. Қандайдир йўл билан вазиятдан чиқишга, турмушимизни асраб қолишга ҳаракат қиляпти. Мени овутишга, дард чектирмасликка интиляпти. Нега энди шу иши учун уни айблашим керак? Атиги оқ оғудан бир пиёлагина татиб кўрган, пиёнисталикка ружу қўймаётган бўлса. Совқотишига, кўчада қолиб кетишига ўзим сабабчиман-ку!..

— Сиз сира ташвиш чекманг, — дерди ичкилик таъсирида кайфияти кўтарилган Сусанна. — Ҳали бизнинг ҳам ўз уйимиз бўлади. Сиз ҳам, мен ҳам тайинли иш топамиз. Ҳар ойда маош оладиган бўламиз. Ижара уйда бировларнинг қош-қовоғига тикилиб ҳадиксирамаймиз. Ўша синглингиз ҳам керак бўлса ўзи бизни қидириб келади.

— Э, — қўл силтаб қўйдим норозиланиб. — Сен мени тинчлантириш учун шундай деяпсан. Сира ишонгим келмайди ҳаётимиз изга тушишига.

— Нега энди? Бир умр шу бетон уйчада қолиб кетмаймиз-ку, ахир! Секин-секин ҳаммаси яхшиланиши керак-ку!..

Индамадим. Ичкиликнинг, Сусанна айтган ёқимли сўзларнинг кайфи аралашиб хаёлим олис-олисларга парвоз қила бошлади. Кўз ўнгимдан мўлтирабгина йўлимга кўз тикаётган бувижоним, онам, Нурмат қора, ҳамма-ҳаммалари тизилган ҳолда бир-бир ўта бошлашди.

Мен улар билан хаёлан салом-алик қилиб Қўйликқа қайтдим. У ердаги квартирам ёнида алақачон тета-поя бўлиб қолган ўғлим Собиржон темир тўсиққа сунганча йўлимни пойларди. Қур-қур орқасида бир тўп карамни қучоқлаган кўйи тирсайиб олган Шарифага ўгирилиб, «дадам! дадам» деб қўярди. Шарифа эса пинагини бузмас, ҳадеганда Собиржонни жеркиб ташлагиси келарди.

— Ўғли-им! — беихтиёр ўрнимдан сакраб туриб кетдим. — Собиржон! Қайдасан?

— Нима бўлди? — сўради Сусанна тушунмай. — Қани Собиржон?

Мен бўшашганча қайтадан ерга чўкдим.

— Ўғлимни соғиндим, шекилли, — дедим бетон уйча туйнугидан самога маҳзун термилиб. — Собиржонни қанчадан бери кўрмадим. Кап-катта бўп қолгандир. Мени қўмсаб инжиқлик қилаётгандир.

— Бора қолинг унда, — дея икки юзимни кафтлари орасига олди Сусанна. — Нега қараб ўтирибмиз. Юринг, бирга бориб кўриб келамиз!

— Ярим тунда-я? Аблаҳ онаси уйга киритармиди.

— Киритмай кўрсин-чи! Адабини бериб қўяман ўзим.

— Тўхта, балки қўнғироқ қилсаммикан? Менда телефон рақами бориди.

— Ў, зўр бўлади! Тез бўлинг! Қўнғироқ қилинг! Мана, менинг телефонимни олинг!

Ховлиқиб унинг қўлидан телефонни олдим-да, керакли рақамларни тердим.

Гўшакдан негадир бегона эркакнинг товуши эшитилди. Бу товуш таниш эди. Бир пайтлар менинг бахтимга чанг солган эркак. Худди ўзи. Сира адашмадим.

— Сенга ким керак? — дағал оҳангда сўради у. — Кимсан?

— Ўзинг кимсан? — дедим жаҳлим чиқиб.

— Менми? Шу уйнинг хўжайиниман.

— Нима?..

Бу гапни эшитиб устимдан кимдир бир челақ сув куйгандек сесканиб кетдим.

— Қанақа хўжайин, баттол? — дея бақирдим. — Бу уйнинг ҳақиқий хўжайиниминан гаплашиб турибсан-ку! Нима қилиб ўтирибсан менинг уйимда?

— Вей, сени танидим, — деди у овозини бир парда баландлатиб. — Бу ерга иккинчи марта қўнғироқ қилмагин, уқдингми?

— Жа қўрқитвординг-ку, жигар! — дедим киноя аралаш. — Гапни кўпайтирмай, боламнинг онасига бер гўшакни!

— Вой итдан тарқаган-ей! Ҳали сен менинг хотинимни телефонга чақирадиган бўлдингми? Қани, манзилингни айт тез! Ҳозир бориб йўқ қилиб юбораман сени!..

— Сенми? Қўлингдан келармикан?

— Ўшанда кўрасан, хунаса!

— Қўй, овора бўлиб меникига келиб ўтирасанми? Йўлакира кетади, вақтингни йўқотасан. Яхшиси, мени кут! Ўзим олдингга бораман! Эркак бўлсанг, ўша ерда гаплашамиз!..

Шундай дедим-у, телефонни ўчириб Сусаннага узатдим.

— Ҳа, ким экан? Нега уришдингиз? — сўради Сусанна хавотирланиб. — Биринчи хотинингизми?

— Қаёқда? Эри! Мени йўқ қилиб юборармиш, ифлос. Ҳозир борай, кунини кўрсатаман!

— Бўлди, кетдик унда! — йўлга отланди Сусанна. — Кўрамыз, ким кимни йўқ қиларкан!

Мен яқиндагина ичкилик ичганимга, кайфим тарқамаганига да қараб ўтирмадим.

Айни чоғда кўзимга ҳеч нарса кўринмас, қандай бўлмасин рақибдан, бахтимнинг кушандасидан ўч олиш пайида эдим.

Ҳеч қачон ўғлимга нисбатан қалбимда бугунгидек соғинч ҳиссини туймагандим. Унинг чақалоқликдаги уйқу орасида кулимсираб қўйишлари, ўзича нималардир демоқчидек оғиз очишлари, қорни очса чирқираб йиғлашлари хаёлимда гавдалангани сайин тўкилиб борардим. Бунга ўзга бир эркакнинг ўғлимни эркалашлари ёки уришиб ташлашларини тасаввур қилишим қўшилиб, дардим юз чандон ошарди.

Чўнтакка ҳам қараб ўтирмай, такси тўхтатдим. Агар биз Қўйликқа бориб қайтсак, ёнимда арзимаган пул қолади. Бу пулга на ижарада туриб бўлади, на тирикчилик қилишга имкон қолади.

Барибир бу ҳақда ўйлашни хоҳламасдим. Алам ва ўч ўти мени олдинга етакларди.

Асосийси, Шарифани кўраман. Ёнимда Сусанна уйга кириб боради. Демак, менинг адойи тамом бўлмаганимга ўзи гувоҳ бўлади. Тан беради. Эри билан ўзини, кейин мени Сусанна билан ёнма-ён қўйиб кўради. Қилмишларидан пушаймонлар чекади. Ҳаваси келади. Ҳасад оловида жизғанаги чиқади. Бу тунни узлатга алмашади. Ширин уйқудан мосуво бўлади. Худо хоҳласа, бир умр тош қўнгли азобу уқубатларга кўмилиб яшайди. Лекин дардини бировга айта олмайди. Айтишга юраги бетламайди...

Машина манзилга яқинлашиб қолганда, Сусаннага юзландим. У ёнимда ўтирганча ухларди.

Безовта қилмаслик учун то кўп қаватли уй қарши-сида тўхтагунимизча индамадим. Фақат тушаётганимиздагина оҳиста туртиб уйғотдим...

Биз икковлашиб юқори қаватга кўтарилдик. Квартира яқин қолгани сари кўнглим баттар безовталанар, худди узоқ йиллик ҳарбий хизматдан уйга қайтаётгандек ҳаяжонланардим. Хаёлан ўғлимга аталган энг ширин сўзларимни такрорлардим.

Квартира чироғи ўчиқ экан. Сусаннага сирли қараш қилиб эшикни тақиллата бошладим. Ҳадеганда жавоб бўлавермагач, қаттиқроқ тақиллатдим. Шундан кейингина ичкарида чироқ ёниб Шарифанинг таҳдидли овози янгради.

— Ким у?

— Оч эшикни! — бақирдим. — Бу менман! Ё ҳалиям танимадингми?..

Шарифа ортиқ ҳеч нарса демади. Шарақлатиб эшик зулфинини суғурди.

Эшик очилди.

Шарифа рўпарамизда қотиб турар, ичкари хонада эса «уйнинг хўжайини» чиқишга шошилмай, кимгадир кўнғироқ қилиш билан банд эди.

* * *

Нигоҳлар тўқнашди. Қалбимни совуқ ҳислар қуршади. Бир неча сония ичида яқин ўтмишда бошимдан ўтказган аламли лаҳзалар кўз ўнгимда гавдаланди.

Қачонлардир мен учун фариштадек азиз бўлган Шарифа айни лаҳзаларда жуда ёқимсиз туюлиб кетди. У бозорчи аёллар нуқси урган юзлари терсайганча гоҳ менга, гоҳ Сусаннага ўқрайиб кўярди.

Аста ортга тисландим-да, ичкарига мўраладим.

— Қани эркак? Нега чиқмаяпти? — бақирдим бор овозда. — Менинг уйимга кирволиб хўжайин бўп қолган ўша зўравонни чақир, гаплашамиз шу ерда!

— Ҳа-а, ўзинг кўрқиб хотинчангниям етаклаб келдингми? — жавоб ўрнига мендан-да қаттиқроқ қичқирди Шарифа. — Ўл-а кўрқоқ!..

Сусанна чидолмади. Шарифага яқин борди-да, икки кўлини белига тиради.

Бу манзарани кўриб беихтиёр кулгим қистар, айниқса, Шарифанинг кўрқа-писа ортга тисарилиши мени янада жонлантириб юборганди.

— Бу ерга биз уришиш учун келмадик, — деди Сусанна босиқлик билан. — Уришадиган бўлсам, мени ўзим дабдалангни чиқариб ташлайман. Ўзингни босгин-у, Қодир акамга фарзандини кўрсат! Кўрсатсанг бас, биз кетамиз!

— Қанақа фарзанд? — Шарифа йўлакка ўтиб олди-да, қичқирди. — У Қодир акангнинг боласимас, эшитдингми? Ана, Собиржоннинг отаси ичкарида ўтирибди!.. Йўқолларинг! Ҳали замон милиционерлар келади. Обрўйинг борида туёғингни шиқиллат иккалангам!

— Нима? — тутоқиб ичкарига киришга уриндим. Лекин Шарифа эпчиллик билан эшикни тамбалаб олди. — Қани ўша отаси? Кўрсат менга! Нимага хажикизларга ўхшаб беркинади? Нега менинг уйимга эгалик қилади? Чиқсин буёққа, чиқсин!..

Бир пайт зина томондан икки милиционернинг қораси кўринди. Улар то мен ўзимни ўнглаб олгунча яқинлашиб қаршимизда тўхташди.

— Нима тўполон? — сўради улардан бири дўқ аралаш. — Нимага бақир-чақир қилаяпсиз?

— Мана бу менинг квартирам, — тушунтиришга тушдим. — Квартирамда ҳозир ўзим яшамаяпман. Қандайдир бегона одамлар кириб олишибди. Чиқиб кетишмаяпти.

— Хўш, шунга бақариш керакми ярим кечада? Ана, ҳудуд нозирига арз қилинг, маҳалла оқсоқоли бор.

— Ие, сизлар кимсизлар унда? Нимага мени айбдор қиляпсизлар?

— Чунки сиз ярим тунда бировнинг уйига бостириб кирмоқчи бўлгансиз. Бизга устингиздан шикоят қилишди. Агар ҳозироқ кетмасангиз, қамаб қўйишимиз мумкин.

Шу заҳоти Сусанна қўлтигимдан олиб олдинга етаклади.

— Юринг, кета қолайлик! Кези келса, албатта маҳалла қўмитасига арз қиламиз. Юринг, кетдик!

Мен Сусаннага қаршилиқ билдирмадим.

Машинада бўшашганча кетиб борардим-у, қалбим тун зулмати каби совуқ ва қоронғи эди. Собиржонимни кўра олмаганим жуда алам қиларди. Бунга бегона эркакнинг уйимга жойлашиб олгани, уйимда ўтириб, тап тортмай менга дўқ уришлари кўшилиб, сира ўзимни боса олмасдим. Афсуски, замонанинг зайли шу экан. Ҳеч нарса қила олмадим. Қўлим узатилган жойгача етмади.

Хўш, энди нима қиламан? Бундай бедодликка қандай чидайман? Бир умр куйиб, юрагим соғинч оловинда қоврилиб ўтаманми? Нимага бундай? Дунё нима учун бунчалар адолатсиз ва шафқатсиз? Қай кўчага қадам қўймай, улкан тўсиқлар йўлимга кўндаланг бўлади. Нима, мамнун япашга, қувонишга ҳақим йўқми?

Шу маҳал Сусанна елкамга бошини қўйиб оҳиста шивирлади.

— Сизга бир гап айтайми?

Мен бош ирғадим.

— Бизнинг ҳам ўз боламиз бўлиши керакка ўхшайди. Ҳозирги аҳволнингизни кўриб эзилиб кетдим. Негаки бу ҳислар менгаям таниш. Вақти келса, тунлари сизни ухлатиб қўяман-да, мижджа қоқмайман. Олисда қолиб кетган икки шунқоримни ўйлайман, хаёлан уларни эркалайман, шўхлик қилишади, уришаман, сўнгра йиғлаб кечирим сўрайман. Баъзида икковлари билан хаёлан узоқ-узоқ суҳбатлашамиз. Гаплашиб,

дардлашиб тўймаймиз. Нукул «Қачон қайтасиз? Қачон юз кўришамиз?» деяверишади. Шундай онларда нима деб жавоб қилишни билмай азобланаман. Сукут сақлаганча кўз ёшларим дарёсига ғарқ бўламан. Шу кўйи анча вақтгача тўлқинлар гирдобида сузаман. Нафас олишга қийналаман. Бироқ сузавераман. Бирдан тўлқинлар мени соҳилга — сиз маза қилиб ухлаётган масканга итқитишади. Шундагина ўзимга келгандек, тинчланишга, тақдирга тан беришга уринаман... Йўқ, Қодир ака, мен сизга албатта фарзанд ҳадя қиламан. Мен сизни тушкунлик ботқоғига ташлаб қўёлмайман. Ҳар бир чеккан оҳингиз нақ юрагимни тешиб ўтгудай бўляпти. Дод солиб ҳайқиргим келяпти. Айниқса, боя мунғайганча ортга қайтганингизни кўриб адоий тамом бўлаёздим. Ишонинг, фарзандимиз бизнинг овунчоғимиз, суянчимиз, ишончимиз, орзу-ҳавасимизга айланади.

Мен узоқ муддатли ғафлатдан сўнг кўз очган банддек сесканиб бошимни кўтардим.

Сусанна менга кўзларида филт-филт ёш билан дард-ли боқиб турарди. Жуссаси титрарди.

Юрагим эзилиб, шоирнинг дардларга йўғрилган сатрларини эсладим.

*Аллоҳим, ташаккур, борлигинг учун,
Бошимга тизгинсиз дардлар ташладинг.
Беҳад хурсанд бўлдим ситамларингга,
Бандалар ичидан мени танладинг.
Ташаккур, тишимни тишимга қўйдим,
Рўҳимда товушсиз нузли куласан.
Дардлар юборибсан, демак, дунёда,
Менинг борлигимни ўзинг биласан.*

Шеър таъсирида азбаройи кўнглим бўшаб Сусаннага юзландим.

— Рост айтяпсанми? — сўрадим ундан. — Менга қара, алдамаяпсанми?

— Нега алдарканман? Бирор марта алдаган ерим бормиди?

— Бу жуда яхши... Аммо...

Шундай деб аста бошимни эгдим.

— Нима бўлди тагин? — тоқатсизланиб мени силтади Сусанна. — Тинчликми?

— Биз... Квартирама-квартира кўчиб юрсак, бола-ни қандай уддаларканмиз?..

— Э, шунгайм қайғуриб ўтирибсизми? Биз ҳарқалай соғ-саломатмиз. Боламиз ҳам биз қаерда бўлсак, ўша ерда бўлади. Нима есак ўшани ейди. Азизим, «чум-чукдан кўрққан тариқ экмайди», деган ҳикмат бор. Эшитгандирсиз?..

Бу гапдан сўнг мен анча жонландим. Сусанна ҳақ эди. Суюкли фарзандимизни ҳеч қачон азобга қўймаймиз. Бу ишни уддалай оламиз.

* * *

Телбанинг ишини Худо ўнглабди, деб бекорга айтишмаган экан. Ярим тунда қўним топиш қайғуси миямни кемириб борарди. Тагин суваракзор бетон кулбачага киришдан безор эдим. Мен-ку, майли, буни Сусаннага ортиқ раво кўргим келмасди. Бир маҳал йўлимиздан гандираклаганча пакана, тепакал, кийимлари абгор, ҳасса таянган бир пиёниста эркак чиқиб қолди. У бизнинг яқинлашишимизни кутиб, қаршисига етганимизда, олдимизни тўсди.

— И-илтимос, яримта ароққа пул бериб туринг! — ялина бошлади пиёниста. — Жуда зарур бўп турибди. Йўқ деманг!.. Пул бериб тури-инг!

— Агар мениям илтимосимни бажарсанг, бераман, — дедим хаёлимга келган фикрдан қувониб. — Хўш, рози бўласанми?

— Нима илтимос? Юк қўтаришми?

— Йўқ, бир кечага бизга жой топиб берасан.

— Жой?.. — менга мамнун боқди у. — Ижарагами? Униям ҳақини тўлайсизларми?

— Албатта тўлаймиз.

— Ароққаям қўшиб берасизлар-а?

— Айтдим-ку!

— Гап йўқ. Менинг квартирам уч хонали. Битта хонада ётаверасиз. Фақат... Ҳақини тўламай қочиб кетиш йўқ!..

— Биз унақалардан эмасмиз. Қани, бошла!..

Пиёниста илдамлаганча олдимишга тушди-да, бизни уйи томон бошлади.

Орадан уч кун ўтди. Пиёниста жуда одамохун эркак чиқиб қолди. Бизни квартирасидан ҳайдамади. Унга уч кунлик ижара ҳақини ҳам тўлаб қўйдим. Энди уч кунгача ётар-турарни ўйламасак бўлади. Аммо чўнтакда ҳемири қолмаган.

Эрта тонгда уйғонгач, сўнгги нон бўлаклари билан чой ичдик. Иш йўқ. Иккаламиз ҳам уйдимиз. Кайфиятимиз тушкун. Кайфият бўлмагач, одамнинг суҳба-ти ҳам қовушмай қоларкан. Мен-ку, бўларим бўлиб аламмимни синиқ курсидан олмоқда эдим. Нуқул курсини тақиллатар, шу йўл билан ўзимни чалғитишга уринардим. Сусаннанинг қаршисида шу қадар хижолат торта бошлаган эдимки, гарчи жуфти ҳалолим эканини билсам-да, унга қўл теккизишга, ширин сўзлашга ҳақсиздек ўтирган еримдан кўз ташлаш билангина кифояланардим.

Шу кўйи кечгача ўтирдик. Уй эгаси бир неча марта ҳассасини тўқиллатганча эшигимиз ёнига келиб кетди. Ҳойнаҳой, биздан хавотир олди. Чиқиб саломлашмоқчи бўлдим-у, негадир кўнглимга сиғмади. Ўз ташвишларим, хаёлларим билан бирга қолишни хоҳладим. Нуқул қалбимни сиқувга олдим. Ундан маслаҳат кутдим. Бахтга қарши қалбим ғиқ этмас, сукут сақлашдан нарига ўтмасди.

Ёруғ дунёга сиғмай дераза қаршисига бордим. Катта кўча, катта-кичик одамлар, ранг-баранг бинолар,

кўчани тўлдириб у ёқдан-буёққа ғиз-ғиз қатнаётган машиналар ҳам менга юпанч бера олмасди.

Бу ёқда эса кеч тушиб боряпти. Тушлик ҳам қила олмадик. Сусанна каравотда жимгина китоб ўқир, ора-сирада мен тарафга маъюс нигоҳ ташлаб кўярди.

Кутилмаганда у ўрнидан сакраб турди. Китобини ёстиқ остига беркитди-да, қўлларини қовуштириб менинг ёнимга борди.

— Қорним очди, — деди Сусанна шивирлаб. — Ортиқ чидай олмайман. Бирор йўлини топайлик!..

Бу сўзлардан кўра менга ўлим афзал эди. Нима бўлсам, шу қисқа фурсат ичида бўлдим. Миям ғувиллаб, бўғзимга нимадир тикилгандек туюлди.

Яна Сусанна жимликни бузди.

— Менда зўр ғоя бор, — деди у. — Агар шуни қойилмаётсак, кечки овқатга пул топган бўлардик.

— Қ-қанақа ғоя? — сўрадим тутилиб. — Нима қилиш керак? Айтавер!

— Квартирада бир уюм қоғоз кўргандим. Ўшаларни тахлаб қоғоз қабул қиладиган пунктга олиб чиқасиз-да, пулига нон оласиз. Агар ортса, помидор, пиёз олсангизам бўлади. Ўтган сафаргидек мазали нон пишириб бераман.

Бу фикр ажойиб эди. Ботқоққа ғарқ бўлиш арафасида турган одамга арзимас туртки ҳам катта кўмак беради. Лекин айни дамда ожиз, уқувсизлигимдан хафа бўлиб кетдим. Ўзимни хотинимнинг олдида ўта ожиз, нотапон кимсадек ҳис этиб, ер ёрилса-ю, кириб кетишни хоҳладим.

— Эҳ, сен, — койирди қалбим. — Бошида ваъдаларинг қандай эди? Дунёни остин-устун қилиб бўлса ҳам рўзгорингни бут сақламоқчи эдинг-ку! Буёғи неча пулдан тушди? Битта нонга зор бўлиб тумшайганча ўтирибсан. Эркак деган ҳаракатини қилмайдими? Ўзини ўтга, чўққа уриб пул топмайдими? Сен бўлсанг, уйга қамалиб олганча осмонга термулишдан нарига ўтол-

майсан. Ким уйга қамалволиб пул топибди? Ҳеч ким. Бу дунёда қимир-қимирдан бушамасанггина, ниятларинг ижобат бўлади...

Қалбимнинг ҳайқириғидан ичим узилиб кетаёзди. Аламим келиб қўлларимни мушт қилдим-у, йўлакка чопиб чиқдим.

Йўқ, тоқатим тоқ бўлди!.. Мен тирикчилик пайига тушаман. Нима бўлмасин, эртага тонгда уйдан чиқиб кетаман ва пулсиз қайтмайман!..

* * *

Эртаси куни тонгда уйғондим. Сусаннани уйғотишни хоҳламадим. Эҳтиёткорлик билан юзидан бўса олдим-у, апил-тапил кийиниб кўчага отилдим.

Ҳозир нима қилишни билардим. Шу ишим натижа беришини сезиб турардим. Қандай бўлмасин, бошимга не ташвишлар ёғилмасин, ижара уйга қуруқ қўл билан қайтмасликка аҳд қилгандим.

Ҳа, мен мардикор бозорига бораман. Шундан бўлак юмуш қўлимдан келмайди. Жонимни жабборга бериб ишлайман, аммо уйга, Сусаннанинг қошига қўлимда пул билан кириб бораман...

Эрта турганнинг ризқини Яратганнинг ўзи бериши рост экан. Бозорга кириб келибоқ, иш топдим. Тўрт киши ўрта яшар бир эркакнинг эски уйини бузадиган бўлдик. Бу мен учун айни муддао эди. Мардикорчиликда қўл-оёғинг лойга ботмай, оғир юк кўтармасдан пул топадиган иш кам учрайди. Уй бузиш биздайларга иш бўлибдими? Тўрт бирдай йигит қотириб ташлаймиз уй бузишни!..

Бу одам инсофли чиқиб қолди.

— Олдин ўтириб нонушта қиласанлар, — деди у бизни тузалган хонтахта томон бошлаб. — Қорни тўқ бўлса одамнинг иши унади, жўралар! Қани, мана бу лағмонни паққос туширларинг! Мана, камига норин ҳам пиширтирганман. Фақат имилламасдан, тез-тез овқатланларинг! Вақт кетмасин!..

Тахмин қилганимдек, тўрт хонали эски уйни аср намозига қолмасдан бузиб, ашқол-дашқолларини тартиб билан тахлаб қўйдик.

Мен ич-ичимдан мамнун эдим. Шерикларимга қўшилиб уй эгасининг келишини, қўлга ваъда қилинган пулларни олишни интиқиб кутардим-у, кўз ўнгимда Сусаннанинг қўлимда майда-чуйдалар солинган халтачани кўргач, мамнун жилмайишини тасаввур этардим. «Ўжарсиз, ўжар» дея елкамга муштраб қўйиши муқаррарлиги кўнглимни тоғдек кўтарарди.

Ярим соат деганда, ниҳоят уй эгаси кириб келди. У ўсиқ мўйловини бураб-бураб олганча ишимизни кўздан кечириб чиқди-ю, кутилмаганда шанғиллаб қолди.

— Вей, бу нима қилганларинг? — ўдағайлай кетди у бизларга. — Қара, ҳаммасини чалкаш-чулкаш қилиб ташлабсанлар-ку, ярамаслар! Тахталар у ёқда, ёғоч, фиштар бу ёқда!.. Ким сенларга шундай тахла деганди-а?.. Ишлашни биласанларми ўзи?..

— Бу нима деганингиз? — новчагина, қиррабурун шеригимиз уй эгасига яқин борди. — Ҳаммасини айтганингиздай қилдик. Нима ёмон иш қилибмиз?

— Сен, бола, менга ақл ўргатма! — унга хезланди уй эгаси. — Менга бунақаси кетмайди. Тамом, бир тийин ҳам ололмайсанлар!.. Мен бу ишинг учун пул тўламайман!

— Ие, келишув-чи? — барчамиз бараварига уй эгасига яқинлашдик. — Бозорда келишгандик. Мана, уйингизни буздик! Кун бўйи қора терга тушиб ишладик. Нега пул бермайсиз?

— Нима, мени ўртага олиб урмоқчимисанлар? — бизларга аланглади у ранги бўзариб. — Ҳозир жиянларга кўнғироқ қиламан, дабдалангни чиқарворишадди.

— Э, нима деяпсиз? — совуқ кулимсиради қиррабурун шеригимиз. — Биз ҳақимизни сўраяпмиз, холос.

— Шунақами? — уй эгаси нари кетди-да, хонтахта томон ишора қилди. — Яхши, ҳақ сўрайдиган бўлсанг, билиб қўй, мен ҳам баъзи нарсаларни ҳисоб-китоб қилиб қўймасам бўлмайди, шекилли. Масалан, сенларни кун бўйи боқдим. Норин, қўй гўштидан димлама, лағмон... Хўш, уларнинг пулини ким тўлайди? Катта холанг тўлайдими?

— Мардикорларга овқатни текин беришмайдими? — орага тушдим мен. — Ҳеч қачон пулга овқатланмаганмиз.

— Мен текин бермайман! Агар-чи, ҳозир еган овқатларингни ҳисоблайдиган бўлсам, ўзларинг қарзга ботасанлар! Ундан кўра, жаҳлимни чиқарма-да, сурларинг!..

Биз бу одам билан тортишиб ўтиришдан наф чиқмаслигини тушуниб етдик. Ноумид шайтон деганларидек, норози гудранганча орқага қарай-қарай, олдинма-кетин ҳовлидан чиқиб кетдик.

* * *

«Бечорани туя устида ҳам ит қопади» деганлари шу бўлса керак. Эрталабки шаштим, ниятларим бир пул бўлди. Тағин шом маҳали уйга қуруқ қўл билан қайтмоқдаман. Буюғига пешонамга қандай битиклар битилган, келгуси тақдирим қандай кечади, билмайман. Миям умуман ишламаяпти. Худди жонсиз ҳайкалдек теваракка ҳиссиз тикилишдан нарига ўта олмайман. Нима қилай? Омад ҳар қадамда мендан юз ўгираверса! Синовлардан, қайғули лаҳзалардан бошим чиқмаса...

Бас, энди чидай олмайман! Ўзим учун яшашга маҳкумман. Худди пиёниста отам каби дарбадар кезишдан, ўтган куним учун яшашдан бўлак чорам қолмади. Балки ҳар бир яхши-ёмон одат қон суради, дейишгани шудир. Менинг ҳам пешонамда отамга ўхшаб ёлғизлик, пиёнисталик, ватансизлик қисмати бордир. На илож? Тақдирдан қочиб қутулиб бўлар-

миди?! Ўзимни ўнг-чапга уриб қанча силтанмай, Худонинг айтгани бўлади.

Ҳа, Сусаннанинг жавобини бераман. Иложи бўлса, агар рад этмаса, ўша жанжалкаш аёлга ўзим бориб ёлвораман. Ёки ҳозирги квартирада қолдираман-у, ўзим бу шаҳардан бош олиб кетаман. Қаерга боришнинг, қай аҳволда бўлишнинг мен учун аҳамияти, қизиғи йўқ энди. Фақат Сусаннанинг қаршисида мулзам бўлмасам, омадсизлигим туфайли уни ҳам азобламасам бўлди...

Шундай ўйлар билан кетиб бораётганимда, беихтиёр туртиниб кетдим. Ён тарафда бетон ариқча бор эди. Бориб тиззамни бетонга урдим.

Оғриқ зўридан инграб юбордим. Бироқ андиша устун келиб тишимни тишимга босдим ва аста ўрнимдан турдим.

Бир маҳал ариқча ичида сочилиб ётган қоғоз пулларга кўзим тушди.

Аввалига ишонқирамадим. Кўзларимни бир неча марта юмиб очдим. Йўқ, ростакам пуллар!..

Наҳотки, Яратган Эгам раҳимини еди? Мана шу оддий қоғозлар сабаб сал бўлмаса суюклигимдан воз кечаёздим-ку!..

Худди пулларимни биров югуриб келиб териб оладигандек теваракни ўғринча кузатдим. Яқин орада ҳеч ким кўринмагач, жон ҳолатда пулларни териб чўнтакка урдим. Сўнгра оғир гуноҳ қилиб, гуноҳини бировлардан беркитмоқчи бўлаётган банда каби бирпас жойимда қотганча туриб қолдим. Турардим-у, қўлларим чўнтакдаги пулларни чамалаш билан овора эди.

Ҳа, бу ижара ҳақиға, егуликларга бемалол етади. Бир ойгача Сусанна иккимиз уйда ўтириб дам олсак ҳам тугамайди.

— Хайрият, — дедим чанг теккан кийимларимни қоқа-қоқа. — Бир ташвишдан холи бўлдим. Энди ҳеч нарсани ўйламайман. Ҳасми ҳалолимнинг кўзларига

тик боқишдан кўрқиб кун ўтказмайман. Ҳозир бораман-у, ундан суюнчи оламан. Маҳкам бағримга босиб, уни бўсаларга кўмиб ташлайман!.. Минг шукр, Сусаннадан айрилмайдиган, бирга яшайдиган, уни эркалашда давом этадиган бўлдим!..

* * *

Уйга киришга шошилмадим. Катта дўконлардан бирига кириб рўзгорга ярайдиган нарса борки, ҳаммасини харид қилдим. «Ғалаба»ни «ювиш» ниятида ичкилик олишни ҳам унутмадим. Тўғри-да, бугунги кун ҳақида сўзлаб берсам, Сусанна қотади. Ичкилик ичишимга сира қаршилиқ қилмайди...

Оёғимни қўлга олиб квартирамизга жўнадим. Шошилганда акс бўлади, шекилли. Қанча тез юрмай, сира йўлим кўпая қолмасди.

Ўзимча йўлдан нолий-нолий ниҳоят квартира эшигига етдим. Эшик қия очиқ экан.

— «Пиёниста чол тарин улфатчиликни бошлаб юборибдими дейман? — кўнглимдан ўтказдим беихтиёр юрагим ғаш тортиб. — Шу одам сира чарчамас экан-да!.. Кеча-ю кундуз ичади-я! Жони темирданми нима бало?»

Эҳтиёткорлик билан ичкарига қадам қўйдим. Пиёниста кўринмади. Сал енгил нафас олиб хонамизга кирдим.

Сусанна каравотда ўтирганча негадир пиқ-пиқ йиғлар, полда буюмлар жойланган каттакон сумка турарди.

Бу манзарани кўриб жон-поним чиқиб кетаёзди. Шоша-пиша қўлимдагиларни четга қўйдим-да, Сусаннани қучдим.

— Ҳа, жоним, сенга нима бўлди? Нега йиғлаяпсан? Ким хафа қилди сени? Анави сумка нима?

У бош силкиб қўйди, холос. Менинг келганимдан қувонмади ҳам.

— Гапирсанг-чи! — қисталанг қила бошладим. —
Бирор кор-қол бўлди ми?

У ёшли кўзларини енгига артиб ниҳоят бош кўтар-
ди.

— Мен ўйлаб кўрдим, — деди хўрсиниб. — Ортиқ
сизминан қололмас эканман. Шундай қиламан. Фақат
мени йўлдан қайтарманг! Сабабини сўраманг! Фойда-
си йўқ. Мен бир қарорга келиб бўлганман.

Мен нималар бўлганига ҳамон тушуна олмасдим.

Сусаннанинг гаплари бағримни парчалаб ташлаган
каби бўғриқа бошладим. Нима қилишни билмай, бир-
икки қадам ортга тисландим-у, бошимни чангаллаган-
ча ўтириб қолдим.

Орадан бир неча дақиқа ўтгач, Сусанна зарда би-
лан қўлига сумкани олди-да, ташқарига йўналди.

Ортиқ бу тахлит ўтиришим мумкин эмасди. Шоши-
лишим, уни тўхтатиб қолишим шарт эди.

Даст ўрнимдан турдим-да, билагига ёпишдим.

— Бу адолатданмас, — дедим мажбуран жилма-
йишга уриниб. — Ҳа, бир-бирини осонгина ташлаб ке-
тиш жониворларга хос. Биз одамлармиз. Нега энди
бекордан-бекорга мендан воз кечиб кетишинг керак
экан?

— Қўйворинг, — силтанди Сусанна. — Керакмас
менга бунақа ҳаёт, керакмас!

— Э, йў-ўқ! — Сусаннанинг билагини маҳкамроқ
сиқдим. — Бу иккаламизнинг ҳаётимиз.

— Энди ўзингизники! Тамом! Ҳаммасига тупурдим!
Мен чидай олмайман! Кетаман!

— Шунақами?.. — дедим унинг сўнгги сўзлари
кўнглимга тигдек ботиб. — Демак, менгаям тупуриб-
сан-да?! Ахир, кетишинг сабабини айтсанг-чи! Менам
нега сендан айрилганимдан хабардор бўлиб қолай-да!

Сусанна сал бўшашиб қўлидаги сумкани полга
қўйди ва кўзларимга совуқ термилди.

— Менгача нечта қизнинг бошини айлантиргансиз?
— сўради у титраб. — Ҳа, нега жим бўлиб қолдингиз?
Эшитдим ҳаммасини! Биттасини бир ой хотин қилиб
қочворганмидингиз? Уйда хотинингиз туриб ўша қан-
жиқминан ош-қатиқ бўлиб юрганмидингиз? Балки
ҳозир ҳам учрашиб юргандирсиз? Мениям жонин-
гизга теккан куни ора йўлда ташлаб қочмоқчимидин-
гиз? Асло, азизим! Мен ундайлардан эмасман! Яхши-
си, обрўйим оёқости бўлмасдан кета қолай! Яхши
қолинг!..

— Бу нима деганинг, аҳмоқ? — бақириб қайтадан
Сусаннанинг билагига чанг солдим. — Ўйлаб гапиряп-
санми? Нега билиб-билмай менга айб қўйяпсан? Ким
айтди сенга буларни?

— Нима фарқи бор? Айтишди, мен эшитдим.
Огоҳлантиришди, фурсат борида этагимни йиғишти-
ра қолай, дедим. Ёмонми? Нотўғрими?..

Мен иложи борича ўзимни босишга, тинчланишга
уришиб, Сусаннани ичкарига етакладим.

— Юр, сенга ҳаммасини ўзим айтиб бераман! Ўшан-
да тушунасан. Тушунмасанг, ўзинг биласан. Зорим
бор, зўрим йўқ!

— Нимани тушунтирасиз? Бу ишлар бўлган.
Ҳақиқат. Айтишга гап қолибдими?

— Сен юргин-чи! Мунча шошилмасанг? Улгурасан
кетишга.

Сусанна уф тортганча ичкарига қайтди.

* * *

Сусаннанинг ғамгин ҳикоясидан сўнг ҳаммаси рав-
шан бўлди. Барчаси ўша тун Шарифага қўнғироқ қил-
ганимдан кейин бошланган. Уларнинг телефони қўнғи-
роқ қилинган рақамларни хотирасида сақлаб қолар-
кан. Бугун Шарифа унга қўнғироқ қилган-у, дардини
тўкиб солган. Устимга ўзи хоҳлаганча мағзава ағдар-
ган. Бу майлиди. Менга Сусаннанинг бу ғийбатларга
чиппа-чин ишонаётгани алам қиларди.

— Сен кимга ишонаётганингни биласанми? — сўрадим нима қилишни билмай. — Ахир, у сенга душман-ку! Аёллар орасида «Эр бермак, жон бермак» деган мақол айланиб юришини билмайсанми?

— Менга энди барибир, — деди Сусанна паст тушишни истамай. — Бошида билмагандим. Агар билганимда, бошимга бу кунлар тушмасди. Хотинбоз бир эркакка алданиб ўтирмаган бўлардим.

— Жуда соз! — дея ўрнимдан турдим. — Афсус, ҳаётингни ғурбатга айлантирдим. Кечириб қўясан! Менам бунчалар ишонувчан, лақма эканингни билсам, сенга кўз тикмаган бўлардим. Нимаям дердим? Агар кўришмасак, мендан рози бўл! Фақат мени қарғама. Қарғишга арзигулик гуноҳ қилмадим. Хайр!..

Шундай дедим-у, сўнгги бор Сусаннага дардли қараш қилиб ташқарига чиқиб кетдим.

* * *

Энди ростакамига дунёсига қўл силтагандим.

Шаҳар кўчаси бўйлаб илдам юриб борардим-у, қаерга кетаётганимни фаҳмлай олмасдим. Гўёки дунёни сув босса тўпиримга чиқмайдигандек паришон эдим. Фақат бир нарсани сира унутмасдим. Тезроқ шу ерлардан нари бўлишим керак. Агар шундай қилсам, энгил тортадигандек туюларди.

Шу тахлит тун бўйи бедор кездим. Уйқу ҳам элтмади. Пиёда кўп масканларни кездим. Чалкаш хаёлларимгина менга ҳамроҳ бўлди.

Қанча вақт йўл босдим, билмайман. Тонг оқаринқираб, Эски шаҳарга яқинлашиб қолибман. Араваларнинг ур-сури, бозорчиларнинг узук-юлуқ шанғиллашлари қулоқни қоматга келтиради.

Бекатга яқин қолганда таққа тўхтадим. Хўш, энди нима қилдим? Қайга бораман ва нима қиламан?..

— Э, барибир эмасми? — дедим ўзимга ўзим. — Бўлар иш бўлди. Мана, тагин ёлғизлик кўчасида шумшайганча қолиб кетдим. Яқин ўтмишим бошимни еди

ҳисоб. Буёғига ўғирлик қиламанми, мардикорчиликка бораманми, ҳеч кимга қизиғи йўқ. Қачон уйга қайтишим, нима еб, нима ичишим ҳақида қайғурадиган одам ҳам қолмади. Ишқилиб, касалга йўлиқтирмагин, Парвардигор! Танамни абгор қилиб кўчаларда хор қилиб қўймагин!

Бир маҳал арава тортиб юрганлар орасида жуда таниш одамни кўргандек бўлдим.

Аввалига ишонқирамадим. Яқинроқ бориб разм солдим. Ҳа, худди ўзи. Синфдошим Шавкат.

— Қизиқ, бу шаҳарда нима қилиб юрибди? — дедим ўзимча унинг ортидан қолмай. — Адашмасам, чўлда шоликорлик қиларди. Нимага арава тортиб юрибди?

Эргашиб кетаверишга бардошим етмай маҳкам елкасидан ушлаб қолдим.

Шавкат таққа тўхтади-ю, бир сесканиб орқасига ўгирилди.

— Ие, Қодир, ўзингмисан? — Шавкат негадир мени кўриб қувониб кетмади. Маъюс кўришди. Унинг бу қилиғи баттар кўнглимга хижиллик солди.

— Арава тортаяпсанми? — сўрадим эътибор бермасликка уриниб. — Тинчликми?

— Қаердайдинг, хумпар? — деди Шавкат жавоб бериш ўрнига. — Бувинг раҳматли сени...

— Нима?.. — Бу хунук хабарни эшитганим ҳамоно сал қурса Шавкатни бўғиб қўяёзим. Ўзимни аранг тутиб бақариш билан чекландим. — Нима дединг, ўртоқ? Бувим...

— Ҳа, уч кун бўлди, — деди бош эгиб Шавкат. — Менам жанозани ўтказдим-у, бу ёққа келдим. Бир бориб қўйсанг, ёмон бўлмасди...

— Раҳмат, дўстим! — жазави ичида Шавкатнинг елкасига қоқдим-да, хайрлашишга тутиндим. — Агар сени кўрмасам, бир умр армонда... ўтиб кетарканман. Шундоғам бувижонимни кўролмай қолдим. Майли... Яхши қол, мен қишлоққа жўнайман! Хайр!

Йўловчи машинага ўтириб йўлга чиққач, ташқарида ёмғир шивалай бошлади. Бу ҳаво ичимни туман каби чирмаб олганди. Икки дард орасида тўлғонар, қўйиб беришса, бетиним ҳайқаришга чоғим бор эди.

Ҳа, қисмат мени жуда-жуда олисга итқитиб тапплади. Энг яқин инсонларни кўришдан, уларнинг товушини эшитишдан, меҳрига қонишдан мосуво бўладим.

Ўзини кўрмасам-да, бувижонимдан кўнглим тўқ эди. Фақат ўша кишигина мени соғиниши, эслаши, алқашидан умидвор юрардим. Энди-чи? Буни ҳам Худо менга кўп кўрди. Энди бувим йўқ. Ҳеч қачон қайтмайди. Бундан кейин ўша қадрдон ҳовлига юрак ютиб бора олмайман. Бора олганимдаям, ярам бардамалайди, ўтган кунлар ёдимга тушиб баттар азобланаман...

Шундай хаёлар исканжасида қишлоққа тушдан сўнг кириб бордим.

Бу гал илгаригидек табиат, қишлоқ гўзаллигига 'эътибор берадиган аҳволда эмасдим. Қалбимни икки дард кемириб борарди. Бир дарднинг чўғида куйиб улгурмай, иккинчиси забтига оларди.

Узоқдан ҳовли дарвозаси олдида қаторлашиб ўтирган эркакларни кўриб юрагим орзиқди. Хўрлигим келиб хўрсина бошладим.

Бошимдаги дўппини бостириброқ олдим-да, қадамимни тезлатдим.

Йўқ, бу менга бўлган ҳурмат эмасди. Қишлоқда одат шунақа. Фотиҳага катта келадими, кичикми, ўтирганлар даст ўрнидан туриб қўл қовуштирганча фотиҳачини қарши олишади.

Мен лабларим билинар-билимас титраб, буш жойга чўқдим. Қишлоқ имоми тиловат қилди. Юзларга фотиҳа тортилгач, таомилга кўра яқин қариндошлар билан қучоқ очиб кўришиб, бир-биримизга ҳамдардлик билдирдик. Шундан кейингина ичкарига кирдим.

Онам, холаларим ва шу каби узоқ-яқин қариндошлар жамланишган экан.

Мени кўришлари билан йиғи-сигини бошлашди. Бундай лаҳзаларда азалдан ўзимни тутиб тура олмасдим. Кўз ёшларим икки юзимни ювганча онамни бағримга босдим.

— Болагинам-эй, — ув тортиб йиғларди онам. — Бувинг раҳматли ўладиган куниям қўшиқ айтиб йўлингни пойлади. Юраклари эзилиб кетди сени кўрармиканман деб.

Мен индамадим. Сукут сақлаганча бир муддат туриб қолдим. Сўнгра ҳеч кимга эътибор қилмай, бувим яшаган хонага кирдим. Деворга бувижонимнинг сурати осиглиқ эди.

Хаёлан саломлашдим. Кўзларимиз тўқнашди. Бувим гўёки ўлмагандек эди. Менга тикилганча жилмайиб турарди.

— Бу дунёда ёлғиз сизга суяниб яшардим, — кўнглимдан ўтказдим. — Энди нима қилай, айтинг? Туққан билан одам ота-она бўла қолмас экан. Сиз мени фарзандларингиздан-да азизроқ кўрардингиз. Мени еру кўкка ишонмасдингиз. Энди ким мени азиз қилади, бувижон? Кимга керакман? Энди сиз йўқсиз. Мана шу суюкли хонангизга бундан буён юрак ютиб эркин кириб кела олмайман. Буни сезиб турибман. Чунки сиз йўқсиз. Сиз бўлмаган масканга оёқ босишимдан не наф? Фақат... Мендан ранжиманг! Қаерда бўлмай, ҳамиша қалбимдасиз, сиз мен билан биргасиз. Негаки сизсиз менга бу ёруғ дунё тор, файзсиз. Агар сиз кўнглимда яшамасангиз, унинг бағрига сиймайман. Бувижон, мени дуо қилинг! Ёмонликлардан, азоблардан, тушкунликлар ботқоғига ботаверишдан чарчадим. Менга яна суянч бўлинг! Мени ёлғизлатиб қўйманг!..

Бир аҳволда ҳовлига чиқдим. Яқинлар менга негадир сирли қарашар, онам эса яқинлашишга иккиланган кўйи бир четда мунгайиб турарди.

Юрагимга қил сифмади. Ҳеч ким билан гаплашишни, дардлашишни хоҳламадим.

Хаёлларимни кўксимга опичлаганча кўчага йўл олдим. Оргимдан кимларнингдир «Ҳой, Қодир, тўхта! Қаёққа кетмоқчисан? Бувингнинг маъракасини ўтказиб кетмайсанми?» дея ҳайқиришлари қулоғимга чалингандек бўлди. Бироқ улар томон ўгирилишга, жавоб қайтаришга ўзимда куч топа олмадим.

Мен зудлик билан шаҳарга жўнашим, қора қисматим йўриғига тушишим шарт эди. Шундагина ўзимни тинчланадигандек, ғамларни унутадигандек ҳис этардим.

* * *

Чамаси элик-олтмиш қадамча юриб, эски, ташландиқ зовурдан ўтиб қолаёзгандим. Онамнинг қичқиривини эшитиб таққа тўхтадим.

У югурганча орқамдан келар, тез-тез кўз ёшларини енгига артиб оларди.

— Мунча шошмасанг кетишга? — дея олдимни тўсди онам етиб келиб. — Мундай қариндошларминан гаплашиб ўтирмайсанми?

— Кўнглимга сифмайди, — дедим бош эгиб. — Бу ерда турсам, ўаттар қийналяпман. Ундан кўра, кетаверганим дуруст.

Онам бир оз ўйланиб турди-да, кўзларимга боқди.

— Бувинг, бобонг сени атак-чечаклигингдан катта қилишди, — лаблари пулкилаб сўз қотди онам. — Ўзлари едирмай едиришди, ичмай ичиширди. Энди қуруқдан-қуруқ келиб-кетмагин-да!

Бу гапларни тушунмадим. Онамнинг ниятини англай олмай, елка қисдим.

— Бу нима деганингиз? Нима қилишим керак эди?

— Фарзанд деган ота-онаси оламдан ўтгач, атаганини уйда қоладиганларга ташлаб кетмайдими? Марҳумларнинг маъракаси, ҳайити дегандай... Ўзига яраша маросимлари бўлади-ку!..

— Ҳа-а, шундай демайсизми?.. Биласизми, ҳозирги аҳволимда бировга ёрдам бера олмайман. Зўрға кунимни кўриб юрибман. Ҳозир шаҳарга борсам, чўнтагим қуриydi, буни биламан. Демак, қандайдир иш топиб тирикчилик пайида бўлишим керак.

— Юраверган экансан-да қаёқдаги қаланғи-қасанғи хотинга уйланиб! — энди койишга ўтди онам.

Бу гапи менга оғир ботди. Гарчи қишлоққа келгач, барибир Сусанна ҳақида ҳақоратли сўзларни эшитишни олдиндан сезган бўлсам-да, барибир кўтара олмадим.

— Сусаннани назарда тутган бўлсангиз, — дея онамга совуқ тикилдим. — Адашасиз. У жуда яхши аёл. Баҳоси йўқ. Менминан қанча оғир кунларни кўрмади... Охири... Хуллас, менга бошқа бундай гапларингизни гапирманг!.. Ҳар ҳолда, сизларга ўхшаб хўрлаб кўймади...

— Жа жигарингдан урибди-да ўша армани!.. Бўпти, пул бермасанг берма! Лекин-чи, ўша хотинингни етаклаб пешонамизга келмагин!.. Кечирмайман!..

— Хотирингиз жам бўлсин! Уйингизга қадам босмайман!.. Уни ҳеч қачон кўрмайсиз!.. Айтганча... Пулим кўпайса, албатта қишлоққа келиб, бобом, бувимнинг ҳақиға худойи қилганим бўлсин!..

Шундай дедим-у, хайр-маъзурни-да насия қилиб жўнаб қолдим.

То шаҳарга қатнайдиған машиналар турадиған жойга етгунча онамнинг аччиқ гаплари юрагимдан чиқмади. Кўнглим оғриди. Аламга тўлдим. Дунёдан тўйиблар кетдим. Тезроқ ўлишни, бувижонимнинг ёнига кетишни хоҳладим.

* * *

Одамзод темирдан ҳам метинроқ экан. Қишлоқдалигимда ботқоқлик қаърига фарқ бўлаётган жабрдийда каби ўзимни қўярга жой топа олмагандим. Ҳаётдан, одамлардан совиб бўлгандим. Лекин шаҳарга ет-

гач, имтиҳонлар бошлангани беихтиёр ёдимга тушди-ю, қайтадан кўз очган булоқдек отилганча керакли автобустга чиқиб олдим.

Мени имтиҳонлар икки кун аввал бошлангани ташвишга солиб қўйганди. Агар бугун ҳам бормасам, келгуси ишларим чигаллашади. Сиртдан ўқишнинг шуниси ёмон. Агар қўпчиликдан ортда қолсанг, тамом, қайта имтиҳон топшириш учун муаллимларни кундузи чироқ ёқиб ҳам топа олмайсан!..

Хайрият, бахтимга ҳали имтиҳонлар бошланмабди. Бир-икки кунга кечиктиришибди. Буни университет биноси қаршисида ўй суриб ўтирган Заҳро исми курсдошимдан эшитдим-у, ташвишларим ариди.

Нафас ростлаб олган бўлдим-да, ичкарига кирдим. Узун йўлак мен каби сиртдан ўқийдиган талабаларга тўла эди. Таниганларим билан сўрашдим. Танимаганларни оралаб ўтиб янада ичкарироқ юрдим.

Шу маҳал йўлак четидаги ўриндиқлардан бирида ўтириб астойдил китоб ўқиётган қизга кўзим тушиб тўхтадим. Қиз эртақлардагидек соҳибжамол бўлмаса-да, гўё юзларидан нур ёғиларди. Истараси нигоҳларни куйдиргудек қайноқ эди. Айниқса, майин, узун ва тундек қоп-қора ёйиқ сочлари жон олгудек жозибали кўринарди.

— Наҳотки, шу қиз ҳам менинг курсдошим бўлса? — хаёлимдан ўтди. — Бу қиз қайси толеи ярақлаганининг суюклиси экан? Ота-онаси ким? Қаерлик? Қанийди яқин танишим бўлса-ю, у билан узоқ-узоқ ширин суҳбатлар қурсам!..

Ҳа, бораман олдига. Ниманидир баҳона қилиб гапга тутаман.

Шундай ўйлар билан қизга яқин бордим. У ҳам нимадир демоқчилигимни сизди, шекилли, китобдан бош кўтарди. Узун киприклари пирпираб, менга савол назари билан боқди.

— Сизам бизнинг курсданмисиз? — сўрадим даядилланиб.

— Ҳа, нимаиди? — бирдан қизнинг қошлари чимирилиб, истамайгина жавоб қайтарди.

Мен учун шунинг ўзи кифоя бўлди. Қизнинг товуши ҳусни-жамолига сира мос тушмади. Қандайдир йўғонроқ, ёқимсизроқ чиқди. Демак, Сусаннага сира ўхшамас экан. Чунки унинг товуши ҳам ёқимли эди. Кейин... Сўзлаганда меҳр билан сўзларди. Совуққон эмасди.

Ташқи гўзаллик ҳам алдаши мумкин экан-да!..

Боягина юрагимни қамраб олган ҳавас ўти бирдан сўниб, кетишга чоғландим.

— Шунчаки... Бир нарсани сўрамоқчийдим, — дедим-у, ўтиб кетдим.

* * *

Юрагинг тор бўлгандан кейин қийин-да! Қизнинг муомаласи, совуққон нигоҳлари ҳануз кўз олдимдан кетмас, уни ўйлаганим сари жиним кўзирди. Ора-орада шундай қиз ҳаётда ҳамроҳ бўлмаганига шукр қилардим.

Бирпаслик айланиб юриш ҳам жонимга тегди. Аудитория оралаб юраверишдан наф йўқлигини англадим. Имтиҳонларнинг аниқ кунини билиб олдим-да, ташқарига чиқдим.

Кечгача пул топишнинг пайига тушмасам бўлмасди. Акс ҳолда тагин қийин аҳволда қолишим ҳеч гапмас.

Ҳали бекатга етиб келмагандим. Дарахт остида кимнидир кутиб турган Олим акага кўзим тушди. Олдини-га кўрмасликка олиб ўтиб кетмоқчи ҳам бўлдим. Лекин улгурмадим. Олим ака мени кўриб бўлган экан. Кулимсираганча яқин боришимни кутди.

— Бормисан, жигар? — дея мени бағрига босди Олим ака. — Қаерларда юрибсан? Нимага уйга ўтмай қўйдинг?

— Ўқишлар кўпайиб кетди, — баҳона қилдим. — Ҳозир ҳам имтиҳон топшириш илинжида келгандим. Қолдиришибди.

— Тирикчилик, ҳаёт нима бўлаяпти, ука? Иш топа олдингми?

— Йўқ, ака, топмадим, — дедим бош эгиб.

— Ие, унда нимага олдимга бормадинг? Ишсиз кун кўриб бўларканми ҳозир?

— Мардикорчилик дегандай... — худди айб иш қилган одам каби ўзимни оқлашга уриндим.

— Бунақаси кетмайди. Ҳарқалай, ака-укадай бўп қолдик. Сен буёқда қийналиб, дардинг ичингда юрсанг, менгаям татимайди... Хўш...

Олим ака бош қашиб олди-да, чўнтагини ковлаб кичик қоғозча чиқарди.

— Манавини ол, — деди қоғозчани қўлимга тутқазиб. — Шу ерда ёзилган манзилга бориб бошлиқнинг қабулига кирасан. Мени айтди, десанг бўлди, муаммо чиқмайди. Газетада ишлайсан. Бундай юрмагин, уят бўлади.

Бу янгиликни эшитиб қувонганимдан сал қурса ҳайқириб юбораёздим.

Аммо дарҳол ўзимни тутиб Олим аканинг қўлини сиқдим.

— Ака, яна ўзингиз ёрдам бераркансиз-да! — дея оғир хўрсиндим мен. — Бу яхшилигингиз...

— Асло ундай дема, хафа бўламан, — гапимни кесди Олим ака. — Сен менга бегона эмассан. Нарғизанинг руҳи шод бўлсин, илойим! Раҳматли сенга жуда суяниб қолганди. Умри қисқа экан... Майли, эртагаёқ шу манзилга бориб учрашгин. Кейин менга қўнғироқ қилиб, натижасини айтарсан!..

Биз Олим ака билан қуюқ хайрлашдик. У то мендан узоқлашгунча ортидан қараб қолдим. Хаёлан унга ташаккурлар айтдим, Яратганга шукр қилдим.

* * *

Энди мен ҳам ишлайманми? Ҳар кун эрта туриб ишхонамга чопаманми? Кечқурун чарчаб дам олишнинг, кун бўйи орттирилган ёқимли таассуротларнинг

завқини сураманми? Бундан буён қандай кун кўриш ҳақида қайғуриб хуноб бўлмайманми?

Шу саволлар то ижара квартирамга яқинлашгунимча миямда айланаверди. Туйғуларимни жиловлашга уринардим, бироқ улар менинг раъйимга қарамас эдилар. Гоҳ қўлларимни мушт қилиб, тиззамга мушталар, гоҳ ўзим сезмаган ҳолда кулиб кўярдим. Ҳа, юрагимда айни лаҳзаларда ҳақиқий байрам ҳукмрон эди.

Йўлак рўпарасига етганда бирдан тўхтадим. Ҳайрон бўлдим. Атрофимга алақ-жалақ боқиб қаерга келиб қолганимни англашга ҳаракат қилдим.

Ҳақиқатан, нега келдим бу ерга ўзи? Сусанна билан абадийга хайрлашиб чиқиб кетмаганмидим? Бошқа жой топишга аҳд қилмаганмидим?

Ҳозир кирсам, у квартирада ўтирган бўлса-чи? Дардларим янгитдан жунбишга келмайдими?

— Йўқ, — дедим хаёлан бир қарорга келгандек. — Менга барибир энди. Худога шукр, ишим тайин бўлди. Нима бўлганда ҳам керакли буюмларимни олиб чиқиб кетишим зарур эди. Башарти Сусанна кетган бўлса, қолавераман...

Йўқ, у ҳаётда қолмайди ёлғиз. Ўша танишиникига боради. Мен уни яхши биламан.

Таниш эшикка яқин бориб, ичкарига кулоқ тутдим. Уй эгаси телевизорни варанглатиб олибди.

Демак, Сусанна йўқ. Кетган. Шуниси маъқул. Кўз кўзга тушмайди. Ортиқча гап-сўзларга ўрин қолмайди.

Оҳиста эшикни итардим ва ичкарига кирдим. Биз яшаган хона эшиги ёпиқ экан. Куч билан эшикни очдим...

Не кўз билан кўрайки, Сусанна каравотга ястаниб олганча китоб мутолаа қиларди.

Мени кўриб кескин бошини кўтарди. Қўлидаги китоб сирғалиб каравот устига тушди.

Қадрдон ҳислар қайтадан уйғонди. Қалбимга игнадек нур оралаган каби чеҳрам очилди.

Аmmo нима дейишни билмасдим. Тилим танглайимга ёпишган кўйи тек турардим.

— Сен... Кетмадингми?.. — ниҳоят ўзимни қўлга олиб, атайин сўрадим. — Ахир...

* * *

— Қаерга кетаман? — саволимга савол билан жавоб қайтарди Сусанна. — Кейин... Сизни ташлаб қайгаям кетардим?!

— Ие, — яна ўзимни ҳайратга тушганга солдим. — Адашмасам, биз бир умрга хайрлашгандик. Мен билан яшашни истамагандинг?..

Сусанна ортиқ сўз демай, аста ўрнидан турди-да, келиб мени кучди. Шу тахлит бир муддат сукутга толди.

Мен унинг ёқимли ифорга тўла майин ва қалин сочларидан сездирмайгина тўйиб ҳидладим. Таниш ҳид димоғимга урилган заҳоти вужудимда титроқ турди. Охири чидолмадим. Сесканиб-сесканиб уни қаттиқ кучиб олдим ва сўрадим:

— Кечирдингми мени? Айт, кечирдингми? Мени ташлаб кетмайсанми?

— Аҳмоққинам! — мени эркалаб юзини юзимга босди Сусанна. — Мен шунчаки сизни синаб кўрмоқчи бўлгандим, холос. Иродангиз мустаҳкамроқ, қалбингиз тош каби қаттиқроқ бўлишини хоҳлагандим. Сиз мендан-да кучлироқ, тошбағирроқ, совуққонроқ бўлишингизни истагандим. Кечиринг!..

Мен яна бир карра суюклигимнинг тадбирлиги, синовчанлигига тан бердим.

Шунчалик тан бердимки, беихтиёр хохолаб кулиб юбордим.

* * *

Эртаси куни тиниқиб уйғондим. Юрагимда заррача ғубор йўқ. кайфиятим аъло эди. Ўрнимдан туриб менга ўтли боққанча тек қотган Сусаннага яқинроқ ўтирдим.

Ҳа, ҳозир тунда ваъда берган «сюрпризим»ни албатта айтишим керак. Биламанки, у хурсанд бўлади. Чунки бу бизнинг азалий орзумиз. Ишга жойлашишим биз учун катта бир байрамга айланиши зарур. Шундай бўлади ҳам.

— Биласанми, мен сенга қандай гап айтаман? — жилмайиб унга боқдим. — Кўнглинг нимани сезяпти?

— Тагин ариқчадан пул топволдингизми? — кулиб сўради Сусанна. — Шунақа бўлса керак.

— Йўқ, — дедим муддаога ўтишга шошилмай. — Қайси аҳмоқ ҳар гал атайин мен учун ариқчага пул ташлаб кетарди? Унданам зўр янгилигим бор.

— Айта қолинг! Намунча яширасиз? Тезроқ бўлинг! Акс ҳолда юзингизни тирмалаб ташлайман!

— Йўқ, йўқ, — нарироқ сурилдим ўзимни худди унинг ҳазилига ишонгандек кўрсатиб. — Бўлди, айтаман.

— Қани, бошланг!

— Мен бугун ишга жойлашаман.

— Нима? Ростданми? — қувониб ўрнидан туриб кетди Сусанна. — Қанақа иш? Соҳангиз бўйичами?

— Ҳа-да! Газетага! — дедим ясама керилиб. — Олим ака гаплашиб берадиган бўлди.

— Ў, табриклайман!..

— Сусанна, — дея маънос тортиб жуфтгимни бағримга тортдим. — Энди биз ҳеч қачон азобда яшамаймиз. Фақат эртанги кунимизнинг ширин ташвишлари билан банд бўламиз. Ишон, бундан буён ҳеч қачон сенинг кўзларингга ёш кўнмайди!

— Илоҳим шундай бўлсин! Вой, унда нега ҳалиям ўтирибсиз? Ҳадемай соат тўққиз бўлади. Бора қолинг кечикмай!

— Хўп, бораман. Албатта бораман.

Шундай дедим-у, даст ўрнимдан туриб кийинишга тутиндим.

Ойлар ўтиб борарди. Ҳаш-паш дегунча ўлмаган қул қишга ҳам етиб келдик. Яланғоч дарахт новдалари қалин қорни кўтара олмай йўқсил каби қаддини эгиб қолганди. Ҳовлида яшовчилар омборларни титкилаб яна қор қураш илинжида белкуракларини қўлларига олди. Дарахтзорларни қарғалар босди. Қиш совуғида у ёқдан бу ёққа учиб, гоҳ югуриб емиш қидираётган безовта қарғаларга боқарканман, яқин ўтмишда кечирган оғир кунларимни эсга олишга мажбур бўлардим. Шунинг учунми, бу югурик қушларга сира озор бергим келмасди.

Ҳарқалай, ишларим юришгандан юришди. Ҳар куни ишхона юмушлари билан чопар, кабинетда қолган вақтларимда турли мавзудаги мақолалар тайёрлаб чарчамасдим. Аксинча, бундан завқ олардим.

Шундай кунларнинг бирида тонг маҳали бошқалар қатори ишга келдим. Одатга кўра, бир кунлик ишни режалаштирдим. Сўнгра деразадан ташқарига боқиб қорнинг гупиллаб ёғишини томоша қила бошладим.

Олам гўё оппоқ либосга бурканган келинчакни эслатарди. Унга нафақат менинг, балки ҳамманинг тикилгиси, шодлангиси келади. Кўнгли яйраб аёз бобонинг зийнатига тасаннолар айтади.

«Бахтимизга кўз тегмасин-да, ўйлардим беихтиёр юрагим ғаш тортиб. Ташвиш, азоб, ғам худди қишнинг совуғига ўхшайди. Ўз йўлида ҳеч кимга шафқат қилмайди. Бўшашсанг, сени ер билан битта қиладию, йўлида давом этаверади. Ачинарлиси, уларнинг кети йўқ. Бири ўтди дегунча, ҳали нафас ростлаб, ўзингни ўнглаб улгурмай, бошқаси эза бошлайди. Тош қотганча музлаб қолаверасан... Ишқилиб, яхши кунларга етганимиз рост бўлсин!»

Шу пайт кабинет эшигини кимдир тақиллатгандек бўлди. Ҳушимни йиғдим-у, эшик томон йўналдим.

«Чет муаллифлардан бири бўлса керак» деган хаёлда истар-истамас эшикни очдим.

Не кўз билан кўрайки, қаршимда Шарифа қовоғи уйилган, кўзлари қизарган ҳолда менга совуқ тикилиб турарди.

Бир неча сония нима қилишни билмай довдираб қолдим. Ахир, у менинг шу ерда ишлашимни қаердан эшита қолди? Ё тагин Сусаннага қўнғироқ қилдимми? Нега келди? Мақсади нима?

Қисқа муддат ичида шундай саволлар миямни кемириб ўтди.

— Кирсам майлими? — орадаги жимликни бузиб сўради Шарифа. — Сиздан сўраяпман!

Мен сўзсиз унга йўл бўшатдим.

Шарифа худди қадрдон ва таниш гўшага киргандай, сира тап тортмасдан курсилардан бирига чўкди.

— Ҳалиям паришонлигингиз қолмабди-да! — деди киноя аралаш. — Мундай меҳмон кутишним ўрганмабсиз. Олдингизга кириб келса, мум тишлагандай жим бўп қоласиз. Анави арман хотинингиз ўргатмадимми дейман муомалани?

— Сенга нима? — жеркиб ташладим уни. — Мен шунчаки... Бу ерга дабдурустдан кириб келишингни кутмагандим, холос. Хўш, қайси шамоллар учирди? Адашмасам, мени кўришга кўзинг йўғиди, шекилли?

Шарифа бирдан бошини эгганча ўйга толди. Орасирада бармоқларидаги тилла узукларни асабий айлантириб, менга ер остидан қараб олди.

— Болангиз борлиги эсингиздан чиқиб кетибди, — деди ниҳоят. — Шунга эслатиб қўяй, деб келувдим.

— Нима? — бу гапни эшитиб эхонам чиқиб кетаёзди. Гўё асаб томирларим дафъатан торайгандек, миям пешонамни ёриб чиқадигандек сакраб ўрнимдан туриб кетдим. — Бола дедингми? Қанақа бола?

— Ўзингизни жинниликка солманг! — бўш келмасди Шарифа. — Сизнинг жазавангиздан кўрқадиган аҳмоқ йўқ. Феълимни яхши биласиз. Жаҳлим чиқса, ишхонангиздагиларнинг олдида бир тийин қип ташлайман.

— Сен ўзингни ким деб ўйлаяпсан? — шу паллада ўтмиш аламларим қайтадан қўзғалди. Юрагимнинг бир четига чўккан зардоб аъзойи баданимга ўрлади...

Йўқ, мен бу ҳақоратларга бардош бера оладиган аҳволда эмасдим. Югуриб бориб кабинет эшигини ланг очдим.

— Қани, чиқ обрўйинг борида! Акс ҳолда милиса чақираман! Сен менимас, мен сени шармандангни чиқараман!

— Чиқиб бўпман! — безрайганча ўтираверди Шарифа. — Болани туғдирган эркак-чи, таъминлаб ҳам қўйиши керак!

— Ие, — дедим янада ҳайратим ортиб. — Бу гап қаёқдан чиқа қолди? Мен нега бировнинг боласини таъминлаб қўйишим керак экан? Сенда уят деган нарса борми ўзи?

— Уят йў-ўқ, йў-ўқ! — бақира бошлади Шарифа. — У сенинг боланг! Сенинг боланг!..

— Бақирма! Ҳозир ҳамма шу ерга югуриб киради. Ўзингга ёмон бўлади. Ундан кўра, манави ерга ўтир-да, асл ниятингни айт!

Шарифага бу гапим ҳарқалай таъсир қилдим, титраганча жойига чўкди. Шу аснода менга ола қараб олган бўлди.

— Яқиндагина Собиржоннинг дадаси анави нусха эканини айтиб дунёга жар солгандинг, — шошилмасдан гап бошладим. — Энди бўлса, ҳе йўқ, бе йўқ бу ерга келиб мендан таъминот талаб қиляпсан. Нима, мен сен ўйлаганчалик овсар, аҳмоқмидим? Масхара-лаш ҳам эви билан-да энди!

— Эримни гапга аралаштирманг, — энди илгаригидек мени «сиз»лашга ўтди Шарифа. — Ўша кунни жиним кўзиб турувди. Буям етмагандай анави арманингизни етаклаб келганингиз ўлганнинг устига тепган бўлди. Шунчалик қўрқоқсиз, деб сира ўйламовдим.

— Мен қўрқоқ эмасман. Ўзи бирга бораман деб туриб олди. Бир ўзини бегона квартирада ёлғиз ташлаб

кетолмайман-ку! Қолаверса, сенам ёлғиз эмасдинг. Ўша қора мўндинг ёнингдайди. Нима бўпти?..

— Уни ҳақорат қилманг! — дея ўқрайди Шарифа.
— Худога шукр, эрим ҳақиқий эркак! Вазифасини аъло даражада уддалаяпти.

— Кўрдим қандай уддалаётганини. Жа қотирвораётган экан.

— Ажаб бўпти! Ҳадеб гапни айлантираверманг!

— Хўп, айлантирмасам, мендан нима хоҳлайсан?

Шарифа бир оз тарадудланиб турди-да, мақсадга кўчди.

— Болага алимент тўлайсиз. Ҳар ойда.

— Алимент? Ҳа-я, эсим қурсин, ажрашгандан кейин аёллар алимент можаросини бошлашини унутибман.

— Неча ой Собиржон сизсиз яшаётган бўлса, ўша ойлар учун ҳам тўлайсиз.

— Шу холосми? — сир-бой бермасликка уриниб хотиржам сўрадим. — Бошқа гапинг йўқми?

— Ҳозирча йўқ, — деди Шарифа лаб буриб. — Башарти чиқиб қолса, айтарман.

— Яхши, — дея столи чертдим. — Алиментдан қочиш йўқ. Чунки ўша бола меники. Буни сенлар билмаган тақдирдаям, Худо билиб турибди. Аммо мениям бир шартим бор. Бунга нима деркансан?

— Қанақа шарт? — тутоқиб кетди Шарифа. — Шартни бу ерда мен қўяман, биласизми шуни?

— Ҳаддингдан ошаверма! Сенга алимент керакми, тўлайман. Фарзандим учун харажатдан қочмайман. Лекин сенам эшитиб қўй, квартирани сотамиз-да, пулини арра қиламиз.

— Нима? — Шарифа кўзлари ола-кула бўлиб икки қўлини столга тираган кўйи аста ўрнидан турди. — Квартира? Қанақа квартира?

— Менинг номимдаги квартира, — дедим ҳеч нарса бўлмагандек унинг кўзларига тик боқиб. — Энди эринг бор, у сени уй билан таъминлаши керак. Ахир у ҳақиқий эркак-ку!

— Кесатма! — қайтадан «сен»лашга ўтди Шарифа.
— Сен унинг тирноғигаям арзимайсан!

Буниси ортиқча эди. Эркаклик гурурим поймол бўлганди.

Беихтиёр Шарифанинг юзига чанг солдим. Бироқ шу заҳоти қўлимни тортиб олдим.

Биламан, Худо кўрсатмасин, ҳозир унга қаттиқроқ тегсам, тамом! Оламини бузиб жар солади. Шармандаларча сочини юла бошлайди.

— Мен билмайман, — дедим пинагимни бузмасликка тиришиб. — Кватириани сотамиз. Ана ундан кейин алимент ҳақида гаплашамиз.

— Шунақами? Энди ўзингдан кўр! Мен сенминан суд залида гаплашаман!

— Қўрқитгани бошқа одам топ. Мен судлашишдан қўрқмайман. Ўша ердаям асл башарангни ошкор қиламан. Менам сен ўйлаганчалик анойи эмасман!

Бу гапларим унга росткамига таъсир қилди. Энди Шарифа пиқиллаб йиғлай бошлади.

— Сиз бўлимли бўлсангиз, Собиржоним етим қолмасди, — деди қаттиқроқ йиғлаб. — На уй, на ота-онанингизнинг тайини борида. Сизга қўшилиб менам сарсон бўлганман. Эссиз умрим!..

— Мени кўз ёшинг билан юмшатолмайсан. Худога шукр, ҳақиқат бор экан. Кўчада қолаётганим йўқ. Маза қилиб яшаяпман.

— Ундан нарига ўтиб кет! — Шарифа кутилмаганда қўлига бозор сумкасини олди-да, бақирганча ташқарига йўналди. — Худо кўрсатиб қўяди ҳали! Боламининг уволи тутмаса розимасман! Илоё, ўша арманинг икки йўл орасида қолдириб кетсин! Ўшанда биласан қадримни, ифлос! Ўшанда биласан!..

— Хўп, унда нега болани кўришимга, уни бағримга босишимга изн бермайсан? Нимага унияем, менияем қийнайверасан? Бундан сенга не наф?

— Керакмас! Энди бир камим боланинг мияси захарланиши қолувмиди?

— Нега заҳарланади? Ўйлаб гапиряпсанми?

— Сиздан-чи, ҳамма нарсани кутса бўлади. Бола қўлингизга тегса, тамом, уни мендан бездиришга тушасиз. Анави арманингизам анойимас... Йўқ, мен болани сизга кўрсатмайман. У менинг болам, вассалом!..

Шарифа шундай деб зипиллаганча ташқарига йўл олди.

Ортиқ сўз демадим. Дардимни ичимга ютдим-у, қалбимдаги афсусларни бағримга босганча қолавердим. Ҳатто уни кузатиб ҳам чиқмадим. Бошимни чангаллаганча курсида ўтиравердим.

Шарифанинг товуши то йўлак охирига етгунча кулоққа чалиниб турди.

* * *

Шарифанинг бу қилиқлари жонимдан ўтаёзганди. Шу куни вақт қандай ўтганини билмадим. Унинг қичқириқлари, ҳақоратли сўзлари гўё кулоқларимга ўрнашиб қолгандек эди. Кимнингдир илкис товуши ҳам мени чўчитиб қўйган каби сапчиб кетавердим.

Шундай аҳволда уйга келдим. Уйда ҳам вазият чигал экан. Пиёниста ҳе йўқ, бе йўқ бир ойлик ижара ҳақини талаб қила бошлади. Маощдан берай деганимга кўнмади.

Нима қилай? Мусофирнинг куни, қисмати шундай яралган экан. Сусанна иккимиз қовоқларимиз осилганча бошқа мавзегга йўл олдик. Негадир ўша ёқдан паноҳ топадигандек юрагим ҳовлиқди.

Йўл бўйи бир сўз демадик. Айтишга сўз ҳам қолмаганди. Сукут сақлаган кўйи кўп қаватли уйлاردан бири рўпарасида тўхтадик.

Вақт шомдан ошган. Ҳали замон қоронғи тушади. Агар жой топмасак, яна кўча кезиб вақт ўтказишга мажбур бўламиз.

— Сен шу ерда тура тур, — дедим Сусаннага. — Мен ичкарига кириб чиқаман. Ана, уй-жойлар бошқарма-

сиям шу ердага ўхшаяпти. Ажабмас, бошлиғи инсоф қилиб ижарага жой топиб берса!

Қалбим музлаганча ичкарига қадам қўйдим. Хона тўридаги стол қаршисида ёши олтмишдан ошган ба-савлат бир эркак нималарнидир қорозга тиркаш би-лан банд эди. Мени кўриб кўзойнагини бир четга қўйди-да, ҳайрон бўлиб қараб қолди.

Салом бердим. Шундан кейингина у мени ичкари-га таклиф қилди.

— Хўш, бўтам, нима юмуш билан келдингиз? — мулойимлик билан сўради у. — Бирор муаммо бор-ми?

— Мен... — тутилиб гап бошладим. — Келингиз билан ижарага жой қидираётгандик. Шунга... Умид билан олдингизга киргандим.

— Шунақами? — гавдасини орқага ташлаб менга ўйчан тикилди у. — Жой керак денг, бўтам? Ўзи нима иш қиласиз?..

— Талабаман, — дедим негадир иш жойимни айт-гим келмай. — Университетда ўқийман.

— Талабаман денг?.. Ҳм-м-м... Тушунаман, тушу-наман. Мусофирчиликда жойсиз қолишдан ёмони йўқ, бўтам. Ёмон бўпти! Ёмон бўпти! Сизга қандай ёрдам берсам экан-а? Ҳа, эсимга тушди. Жой бор!

Эркак шундай деб ўрнидан туриб кетди.

— Мана шу домнинг ўзида битта бўш квартира бор. Лекин ичида ҳеч вақо йўқ. Қуп-қуруқ. Агар бўлавера-ди десангиз, ўша уйга кириб яшайверинг! Коммунал тўловларни тўлаб турсангиз бўлди.

— Чинданми, амаки? — сўрадим теримга сифмай. — Ҳозироқ кўчиб келсак бўлаверадими?

— Фақат оилалиларни қўяман, — огоҳлантирди эр-как. — Ёлғиз бўлсангиз, ҳозир айтиб қўяверинг!

— Йўқ, ёлғиз эмасман. Келингиз ташқарида ку-тиб турибди, амаки!

— Яхши, унда шошилинг! Ҳадемай қоронғи туша-ди. Мана калит, тўққизинчи қаватга чиқиб, 20 квар-

тира эшигини очасиз. Ҳойнаҳой чангга ботиб ётгандир. Супур-сидир қилиб оласизлар!

— Раҳмат сизга! — дея эркакка қўл чўздим. — Сизни бизга Худонинг ўзи етказди, раҳмат!

— Бахтингизни берсин!

Ташқарига гўё қуш каби учиб чиқдим. Чиқдим-у, уй панасида турган Сусаннани маҳкам қучдим ва қулоғига шивирладим.

— Топдим уйни, топдим! Кўчада қолмайдиган бўлдик!

* * *

Камбағалнинг дарди ариса дунёда ундан-да бахтлироқ, қувноқроқ одам бўлмайди.

Биз эндигина ҳақиқий ҳаётни кўргандек эдик. Раҳмонали ака берган квартирада иккимиздан бўлак ҳеч ким йўқ. Уй эгасининг қош-қовоғига қараш, пиёнисталарнинг шовқинидан азобланиш балоси бизни четлаб ўтди. Сусанна ҳам эркинлик сабабми, пазандаликка берилди. Ҳар куни турли мазали таомлар пишириб мени сийлайдиган бўлди. Дам олиш кунлари биргалашиб кўча айланиш, шаҳарда сайр қилишга одатландик. Бу росмана бир мустаҳкам оиланинг ҳаёти эди.

Ишларим ҳам юришиб борарди. Бошлиқлар менга энг долзарб мавзулардаги мақолаларни ишониб топширадиган бўлишди.

Таниш-билишлар орттирдим. Асосийси, эртага қандай кун кўриш, нима еб, нима ичиш ҳақида қайғуриб ич-этимни емайдиган, жуфтимнинг қаршисида мулзам туриб қолмайдиган бўлдим.

Шундай кунларнинг бирида қайсидир туманга бориб материал тайёрладим. Энди таҳририятга қайтиб буни қоғозга туширишим лозим эди. Агар кечгача мақолани раҳбарнинг столига қўймасам, гап эшитишим турган гап.

Шошиб автобусдан тушдим-да, таҳририятга чопдим. Азбаройи шошилганимдан йўлакда турган ҳамхонам Юнус акани пайқамай қолаёзибман.

Билагимдан маҳкам ушлаб қолгач, жуда хижолат тортдим.

— Узр, ака, сизни пайқамай қолдим, — дедим унга бош иргаб. — Жуда шошаётгандим. Биласиз-ку...

— Шунақа экан-да! — ҳазил аралаш гина қилган бўлди Юнус ака. — Одамлар кучайса танимай қоларканми?

— Йўғ-э, унақа деб одамни хижолатга қўйманг! Айтдим-ку...

— Ҳазиллашдим, — дея елкамга қўлини қўйди Юнус ака. — Аслида бошқа нарсани айтмоқчийдим.

— Нимани? — беихтиёр ҳушёр тортдим. — Тинчликми, ака?

— Хонада хотининг ўтирибди. Сени кутяпти.

— Нима?

Бу хабарни эшитиб капалагим учди. Хаёлимдан «тафин Шарифа келибди» деган ўй қуюн тезлигида ўтиб, этим музлаб кетди. Бироқ Юнус акага сир-бой бермаслик учун ўзимни тутдим.

— Анчадан бери ўтирибдими? — дедим бўшашиб. — Бирор нарса демадими сизга?

— Йўқ, ҳеч нарса демади. Бир соатча бўлди, ўтирибди.

Кайфиятим зумдаёқ бир пул бўлди. Руҳим тушганча хаёлан унга берадиган жавобларимни чамалаб кабинет томон йўл олдим.

«Ҳеч ёруғ кун йўқ экан-да!» ўйлардим ўзимча. Энди тинч ҳаёт бошладим деганимда қаердандир ташвиш мўралаб тураверса! Тафин алимент илинжида келгандир ҳойнаҳой!

Жаҳлимни жиловлай олмай зарда билан эшикни очдим...

Ажабо! Ичкарида мени ҳайратда қолдириб Сусанна ўтирарди.

У кирганим ҳамоно даст ўрнидан турди-да, келиб кўксимга бош қўйди.

Мени бояги асабийлик ҳали тарк этмаганди. Қовогимни уйганча ундан сўрадим.

— Нима бўлди? Ҳеч ишхонамга келмасдинг. Тинчликми ишқилиб?

Сусанна кўзларимга тик боқиб жилмайди.

— Кутмаганмидингиз? Тўғриси айтинг, кутмагандингиз-а?

— Албатта, — дедим асабий оҳангда. — Ташқарида биттаси эсхонамни чиқараёзди. Хотинингиз келди, эмиш. Шарифамикан, деб бўларимча бўлаёздим. Қани, ўтир-чи! Нима гап?

Сусанна ўтиришга шошилмади. Дераза қаршисига борди-да, мени ёнига чорлади. Бордим.

— Сизга зўр янгилик бор, — деди шивирлаб.

— Қанақа янгилик? Айта қолсанг-чи юрагимни ҳовлиқтирмай! Биласан-ку, бунақанги «янгилик»лардан юрак олдириб қўйганман.

— Сиз ота бўласиз! — деди Сусанна янада пастроқ товушда. — Эшитдингизми? Ота бўласиз, деяпман!

— Нима?

Бу жуда зўр хабар эди. Йўқ, шунчаки хабар эмас, ҳақиқий хушхабар эди...

Сусаннанинг бир оғиз гапи вужудимдаги бор ғуборларни булоқ суви каби ювиб кетгандек, елкамдан тоғ ағдарилгандек тўсатдан енгил тортдим. Шу қадар енгил тортдимки, қўйиб беришса, осмону фалакка учиб кетгудек шахдим бор эди.

— Ростданми? — қичқириб юбордим. — Алдамаяпсанми?

Сусанна бош чайқади.

— Лекин хурсанд бўлишга шошилманг! Сизга ёмон хабарим ҳам бор.

— Ие, бу нима деганинг? Олдин ёмонидан гапирсанг бўлмасмиди унда?

— Йўқ, тўғри келмасди.

— Айтақол, ўша ёмон хабарингниям! — дедим ҳануз хурсандчилигимни яшира олмай. — Энди менга ҳеч қандай ёмон хабар таъсир қилмайди. Гапиравер!

Сусанна бир жилмайиб қўйди-да, ортга тисланди.

— Уйимизни меҳмон босди. Фақат жаҳлингиз чиқмасин! Шундай бўлиши керак эди.

— Қизиқ экансан-ку! — дедим елка қисиб. — Бизнинг уйгайм меҳмон келади-ю, жаҳлим чиқармиди? Хўш, кимлар экан азиз меҳмонларимиз?

— Уф-ф,— Сусанна оғир хўрсинди-да давом этди:

— Ким бўларди? Ўғай отангиз, онангиз, тоғангиз...

— Йўғ-э, — деб юбордим беихтиёр. — Ҳазиллашяпсанми? Мени кўришга кўзи бўлмаган одамлар уйимга меҳмонга келарканми? Балки бошқа одамлардир?

— Худди ўзи. Онангиз таништирди.

— Шунақами? Шунчаки меҳмонга келишибдими?

— Йўқ, азизим, шунчаки эмас. Ўғай отангиз оғир касал. Уни тезда касалхонага ётқизмасангиз бўлмасмиш.

— Менга зарил кептими? — дедим шартта. — Бир вақтлар ит кунини кўрсатган одамга-я? Бориб айт, қайтиб кетаверишсин! Уларни кўришга тоқатим йўқ. Асабим бузилади тагин.

— Ундай деманг! Буни қайтар дунё, деб қўйибди. Яхшилаб ўйланг, мулоҳаза қилинг. Сизга кўрсатган қора кунлари учун Худонинг ўзи уни жазолаб турибди-ку! Сиз бундан хурсанд бўлишингиз керак. Худога шукрлар қилишингиз зарур. Қаранг, биз кўчада эмасмиз. Устимиз бут, қорнимиз тўқ. Улар эса кимлардандир бизнинг қаерда яшаётганимизни аниқлаб, ўзлари бош эгиб келишибди. Демак, сиз ғолибсиз! Худо сизни ярлақабди! Бунинг нимаси ёмон?

Мен бир муддат Сусаннага тикилиб қолдим. Қанчалар ақлли ва фаросатли аёл бу! Менинг кўзимни очаяпти. Фафлатда қолиб кетган тафаккуримни уйғотяпти. Бундай аёл билан бир умр бир ёстиққа бош қўйиш ҳузурнинг ўзи эмасми?

Унга нисбатан азбаройи меҳрим товланиб, ҳурма-тим ошганидан аста бориб бағримга босдим-у, йиғлашдан бери бўлиб базўр пичирладим.

— Яхшиям сен борсан, Сусанна!

Адабий-бадний нашр

ОЛИМЖОН ҲАЙИТ

АРОСАТЛАР ОРОЛИ

(Биографик роман)

Муҳаррир
Феруза ҚУВОНОВА

Бадний муҳаррир
Уйғун СОЛИҲОВ

Мусахҳиҳ
Нилуфар ЖАББОРОВА

Компьютерда саҳифаловчи
Дилдора ЖЎРАБЕКОВА

Босишга 31.07.2012 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.
Босма тобоғи 9,75. Шартли босма тобоғи 16,38.
Гарнитура «Bookman Cyr+Uzb». Офсет қоғоз.
Адади 2000 нусха. Буюртма № 233.
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.
Лицензия рақами: А1 № 198. 2011 йил 28.08 да берилган.
«Ёшлар матбуоти» босмахонасида босилди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими - 278-36-89; Маркетинг бўлими - 128-78-43
факс - 273-00-14; web-сайтимиз: www.yangiasr.uz
интернет-дўкон: www.yangidavr.uz e-mail: info@yangiasr.uz